

ISSN: 2149-3979

ilahiyyat akademi

Yıl: 2016 sayı: 4

altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

“GÖÇ VE DİN”

- Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme: Gaziantep Örneği – Erol ERKAN
- İslam Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi - Hüseyin BAYSA
- Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslamî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması – Halil ALDEMİR
- Göçün Öznelerinin Anlatımı Problemi: Konukseverlik, Hayırseverlik ve Hakseverlik Bağlamında Felsefî Soruşturmalar – Mehmet ULUKÜTÜK
- Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı ve Güncel Değeri - Muammer BAYRAKTUTAR
- Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: **Gaziantep**teki Suriyeli Göçmenler Örneği - İbrahim ARSLAN, Yusuf BOZGEYİK, Erdal ALANCIOĞLU
- Ortadoğu'da Göçü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din - Ömer CİDE
- Bir İtaat Eylemi Olarak İslam'da Hicret ve Muhacirler- Mehmet DEMİR
- Suriye'den Türkiye'ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar - Muhammed Şeyh Muhammed NECCAR/
Tercüme: Tuba ERKUT
- Vakâ Takdimi: “Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık”
Mahmut KAYA
- Röportaj: Turgay ALDEMİR
- Kitap Değerlendirmesi: Strangers at Our Door- Mehmet AKSÜRMEİ
- Kitap Değerlendirmesi: Müslüman Olmak, Alman Kalmak: Yeni Avrupa'da Millet,
Din ve Din Değiştirme- Zeynep Serap TEKTEN AKSÜRMEİ

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yıl: 2016 sayı: 4

altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

“GÖÇ VE DİN”

The Journal of Theologic Academy

year: 2016 issue: 4 a bi-annual international journal of academic research

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yl: 2016 say: 4 altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

Gaziantep Ü. İlahiyat Fakültesi Resmî Dergisi | The Official Journal of the Faculty of Divinity
Gaziantep University

Genel Yayın Yönetmeni | Editor in Chief

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Dekan V. | Surrogate Dean)

Editör | Editor

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

Sayı Editörü | Editor of This Issue

Yrd. Doç. Dr. Mahmut KAYA

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Yrd. Doç. Dr. Ayşe EROĞLU

Arş. Gör. Tuba ERKUT

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Başkan | President)

Prof. Dr. Abdulkader N. Noor el-SHEİK

Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

Doç. Dr. Recep TUZCU

Yrd. Doç. Dr. A. Muhammed el-HALEF

Yrd. Doç. Dr. Abdimuhamet MAMYTOV

Yrd. Doç. Dr. Ayhan ERDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Ayşe EROĞLU

Yrd. Doç. Dr. Dilara TINAS

Yrd. Doç. Dr. Erol ERKAN

Yrd. Doç. Dr. Halil HACİMÜFTÜOĞLU

Yrd. Doç. Dr. İbrahim SALKİNİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK

Yrd. Doç. Dr. Muhammed EL-NECCAR

Yrd. Doç. Dr. Muhyettin İÇDE

Yrd. Doç. Dr. Samir Omar SAYED

Yrd. Doç. Dr. Zamira AHMEDOVA

Yayın Danışma Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre) | Publishing Advisory Board (Inalphabeticalorder)

Prof. Dr. Abdulaziz HATİP (Marmara Ü. İlahiyat F.)

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN (Marmara Ü. İlahiyat F.)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Ü. İlahiyat F.)

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM (Yıldırım Beyazıt Ü. İslami ilimler F.)

Prof. Dr. Ali AKPINAR (Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat F.)

Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ (Çukurova Ü. İlahiyat F.)

- Prof. Dr. Asım YAPICI (Çukurova Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Bünyamin ERUL (Ankara Ü. İlahiyat F.);
 Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Doç. Dr. Hasan YILMAZ (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA (Siirt Ü. İslami İlimler F.)
 Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (29 Mayıs Ü. Uluslararası İslam ve Din Bilimleri F.)
 Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ (Erciyes Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. M. Doğan KARACOŞKUN (Kilis 7 Aralık Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Ü. İslami İlimler F.)
 Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA (İstanbul Şehir Ü. İslami İlimler F.)
 Prof. Dr. Mehmet DAĞ (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Mehmet EVKURAN (Hitit Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Musa BİLGİZ (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Metin YURDAGÜR (Marmara Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Bayburt Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Sadık KILIÇ (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Ü. İlahiyat F.)
- Sayı Hakemleri | Rewiwers of the Issue**
- Prof. Dr. Ali AKPINAR (Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Ali BAKKAL (Akdeniz Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Kasım ŞULUL (Harran Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Muhammet YILMAZ (Çukurova Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Musa BİLGİZ (Atatürk Ü. İlahiyat F.)
 Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Sütçü İmam Ü. İktisadi ve İdari bilimler F.)
 Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT (Çukurova Ü. İlahiyat F.)
 Doç. Dr. Ali Kürşat TURGUT (Akdeniz Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Abdimuhamet MAMYTOV (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Abdulhalim ABDULLAH (Artuklu Ü. İslami İlimler F.)
 Yrd. Doç. Dr. Ahmad SHAIKH HUSAYN (Kilis 7 Aralık Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Ayhan ERDOĞAN (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Ayman Jassim Mohammed AL DOORI (Artuklu Ü. İslami İlimler F.)
 Yrd. Doç. Dr. Ayşe CEBECİ (Harran Ü. İktisadi İdari Bilimler F.)
 Yrd. Doç. Dr. Mahmut KAYA (Harran Ü. Fen Edebiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Muhammed Emin MUSTAFA (Gaziantep Ü. Fen Edebiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Muhyettin İÇDE (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Sami KILINÇLI (Çukurova Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Samir Omar SAYED (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Veli ABA (Balıkesi Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Yakup BIYIKOĞLU (Tekirdağ Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Zamira AHMEDOVA (Gaziantep Ü. İlahiyat F.)
 Yrd. Doç. Dr. Zeki UYANIK (Mustafa Kemal Ü. İlahiyat F.)

Düzeltili | Redaction

Arş. Gör. Edip YILMAZ

Arş. Gör. Esra DELEN

Arş. Gör. Hacer GENERAL

Arş. Gör. Mehmet AKSÜRMEĒİ

Makale Düzenleme | Editing Articles

Arş. Gör. Tuba ERKUT

Grafik-Tasarım | Graphics Design

Halime SARIKAYA

Dağıtım | Distribution

Arş. Gör. M. Kasım ERDEN

Yönetim Yeri | Head Office

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şehitkâmil/Gaziantep-TÜRKİYE

Baskı | Printing by

Gaziantep Üniversitesi Matbaası

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Gaziantep; 2016

Yazışma Adresi | Contact Adress

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dergi), Şehitkâmil/Gaziantep-TÜRKİYE

Tel: +90 342 360 69 65; Faks: +90 342 360 21 36

E-mail: ilahiyatakademi@gantep.edu.tr; Web: <http://ilahiyat.gantep.edu.tr/dergi>

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Akademi Dergisi hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

The Journal of Theologic Academy of Gaziantep University is a peer-reviewed academic journal which is published twice per year. All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the authors, and does not express the official view of the faculty.

Copyright ©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

İçindekiler

Editörden

Yrd. Doç. Dr. Mahmut KAYA.....IX

Makaleler

Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme: Gaziantep Örneği

Yrd. Doç. Dr. Erol ERKAN.....1

İslam Hukukundaki Himaye Geleneği Mültecilik Sistemi

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin BAYSA.....37

Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması

Doç. Dr. Halil ALDEMİR.....49

Göçün Öznelerinin Anlatımı Problemi: Konukseverlik, Hayırseverlik ve

Hakseverlik Bağlamında Felsefî Soruşturmalar

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK.....69

Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı ve Güncel

Değeri

Yrd. Doç. Dr. Muammer BAYRAKTUTAR 99

Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler

Örneği

Prof. Dr. İbrahim ARSLAN, Yrd. Doç. Dr. Yusuf BOZGEYİK,

Öğr. Gör. Erdal ALANCIOĞLU.....129

Ortadoğu'da Gücü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din	
Yrd. Doç. Dr. Ömer CİDE.....	149
Bir İtaat Eylemi Olarak İslam'da Hicret ve Muhacirler	
Mehmet DEMİR.....	159
Suriye'den Türkiye'ye Gc: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar	
Yrd. Doç. Dr. Muhammed şeyh Muhammed NECCAR.....	185
Vak Takdimi: Gücün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık	
Yrd. Doç. Dr. Mahmut KAYA.....	199
Röportaj:	
Turgay ALDEMİR (Blblzade Vakfı Başkanı).....	207
Kitap Değerlendirmesi: Strangers at Our Door	
Arş. Gör. Mehmet AKSRMELİ.....	223
Kitap Değerlendirmesi: Müslüman Olmak, Alman Kalmak: Yeni Avrupa'da Millet, Din ve Din Değeriftirme	
Arş. Gör. Zeynep Serap TEKTEN AKSRMELİ.....	227
Yayın İlkeleri.....	231

Editörden/ Editorial

Değerli okuyucular, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin akademik yayın organı olan İlahiyat Akademi Dergisinin yeni bir sayısıyla karşınızdayız. Bu sayıda ana tema olarak göç ve din ilişkisi odağa alınmış ve dördüncü sayının konusu "Göç ve Din" olarak belirlenmiştir.

İnsanlık tarihi aynı zamanda bir göç tarihidir. Bazen gönüllü bazen de zorunlu olarak gerçekleşen göçler insan gruplarının sosyo-kültürel habitusunun da taşınması, yer değiştirmesi anlamına gelir. Göç şu an komşumuz Suriye örneğinde gündemimize girmiş durumdadır. Ortadoğu'da Arap Baharı olarak adlandırılan ve birçok ülkenin siyasal ve toplumsal dokusunu önemli ölçüde değiştiren kitlesel hareketler komşumuz Suriye'yi de etkilemiştir. 2011 yılında Suriye'de rejimin baskıcı uygulamalarına tepki olarak gelişen gösteriler, isyan ve çatışma düzeyine varınca, ülkede can ve mal güvenliği kalmamış zorunlu bir göç süreci de beraberinde başlamıştır. Söz konusu göç dalgaları Suriye'nin komşu ülkeleri ile birlikte tarihi, kültürel ve sosyal bağların güçlü olduğu Türkiye'ye de yönelmiştir. Ansızın gelişen ve her geçen gün sayıları kestirilemeyen göç dalgaları yıllar içerisinde milyonlara varmıştır. Göç idaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Aralık 2016 itibari ile Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmen sayısı 2.814.613'tür.

Göçten en çok etkilenen iller şüphesiz ki Suriye ile sınır komşusu olan illerdir. Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay gibi iller demografik, toplumsal, ekonomik, dini ve siyasi olarak en fazla göçten etkilenen şehirlerdir. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmesi hem kendileri açısından hem de yerel halk açısından çok yönlü deneyim ve karşılaşmalara neden olduğu açıktır. Söz konusu alanlardan biri de şüphesiz ki dini anlayış ve din merkezli yaşam tarzlarının etkileşimidir. Beş yıldan fazladır Türkiye'de ikamet eden Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki dini yaşantıya bakış açıları uyum ve farklılaşma noktaları hem makalelerde hem de gerek Suriyeli ve gerekse Türkiyeli kişilerle yapılan mülakatlarla yazarlarımızca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu mülakatlar göç ve din literatürü için bizlere ilk elden veriler sunması bakımından önem taşımaktadır. Suriyeli göçmenlerin toplumsal ve ekonomik düzlemde yaşantıları ayrıca dergide yer alan konular arasında bulunmaktadır. Yine kitap değerlendirmeleri de bu sayıyı zenginleştiren diğer bir bölümdür. Söz konusu çalışmaların akademik çalışmalara katkı sağlamasını umarım.

Son olarak bu sayının oluşmasında ve yayımlanmasında emeği geçen, destek ve katkı sağlayan başta yayın kuruluna, yayın danışma kuruluna, makale yazarlarına ve hakemlerine, yayın, basım ve dağıtım ekibine teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Yrd. Doç. Dr. Mahmut KAYA
Harran Üniversitesi Fen Edebiyat F. Sosyoloji B.
Sayı Editörü

Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği*

Erol ERKAN**

Özet

Bu makalede Türkiye’de sayıları her geçen gün artan Suriyeli sığınmacılarla dini hayat üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerin din algısı, Suriye’deki dini hayat ile Türkiye’de din ve dindarlık yorumu, dini yaşantı arasında bir karşılaştırmaya girilmiştir. Türkiye’deki dini hayat ile onların dini hayatı arasındaki farklılıklar, benzerlikler, göç sonrası ortaya çıkan etkileşim ve göçmenlerin uyum süreci üzerinde sorgulamalar yapılmıştır. Ortak inanca sahip iki farklı toplumun dini hayatlarındaki benzerliklerin, farklılıkların ve iki toplumun uyum sürecinde dinin rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dinin toplumlara göre farklı tezahürlerinin, toplumsal bütünleşmedeki rolünün ve etkisinin görülebilmesi, her iki toplumun daha sağlıklı iletişim ve birbirleri hakkında daha doğru değerlendirme yapabilmeleri açısından makale önem arz etmektedir. Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın verileri Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatlardan, onların mikro-sosyolojik düzeyde yaşadıkları deneyimlerinden elde edilmiştir. Araştırmada, dinin, gerek şekilsel gerekse anlam düzeyinde toplumlara göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, mülteciler, Suriyeli göçmenler, dini hayat, dindarlık

Syrian Immigrants and Religious Life: Adaptation, Encounter, Affinity Gaziantep Example

Abstract

In this article an assessment was made on the religious life of Syrian refugees whose number increases everyday in Turkey. A comparison have been made on religious perceptions of Syrian refugees, religious life and religious perceptions in Turkey and Syria.

* Bu çalışma, daha önce Din Bilimleri Dergisi’nin 2016 Mayıs-Ağustos sayısında yayınlanmış makalenin gözden geçirilmiş halidir.

**Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi, erkanerol27@hotmail.com

Religious life in Turkey in terms of its differences and similarities with their religious life, post migration interactions and refugees' integration processes are questioned. In this study it is aimed to determine similarities and differences of religious life and the role of religion during integration process of two different societies sharing mutual beliefs. The article is important in order to emerge the role and impact of religion for social integration, to observe different interpretations of religion in different societies, and to form a better communication between two societies. Qualitative methodology and interview method are used in this study. In that sense, data of the study came from interviews held with Syrian refugees and their micro-sociological level experiences. It is concluded that religion is differentiated among different societies in terms of meaning and practice.

Keywords: Syria, refugees, Syrian immigrants, religious life, piety

Giriş

2011'de Arap dünyasında başlayan halk hareketleriyle birlikte Suriye'de halk kitlesel gösteriler düzenleyerek Baas rejiminden reform talebinde bulunmaya başladı. Suriye halkı, ülkedeki sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmasını, bireysel hakların genişletilmesini, gelir dağılımında adaletin tesisini ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılmasını istemekteydi. Esed rejimi ise, halkın bu taleplerine karşı, Baas Partisi'nin tekeli sona erdirecek köklü bir reform gerçekleştirmek yerine, yasal çerçevede sınırlı bazı düzenlemeler yaptı ve ülke geneline yayılan geniş halk gösterilerini silahlı kuvvet kullanarak bastırmaya çalıştı.¹ Bu durum Suriye'de Esed rejimi ile muhalefet hareketi arasında iç savaşa neden oldu. İç savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldı. Suriye krizi sadece Suriye ile sınırlı kalmadı, bölgesel ve küresel ölçekte problemlere ve anlaşmazlıklara da neden oldu. Suriye krizi, Türkiye'yi başta sığınmacılar meselesi olmak üzere doğrudan doğru etkiledi. Türkiye'ye milyonlarca Suriyeli sığınmacının girişi yapmasına yol açan kriz, Türk toplumunu ve siyasi otoriteyi ciddi bir sorunla karşı karşıya bıraktı.

Birleşmiş Milletler(BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre, Suriye'deki savaş dolayısıyla 7 milyon 600 bin Suriyeli evlerini terk edip ülke içinde başka bir bölgeye kaçmak zorunda kaldı. Yine BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre savaş yüzünden Suriye'yi terk edenlerin sayısı 4 milyon 185 bini geçti. Suriye vatandaşı iç savaş nedeniyle ülkelerini terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi komşu ülkelere ve hatta Avrupa'ya sığınmış bulunmaktadır. Suriye'nin güneydeki komşusu Lübnan'da 1 milyon 78 bin, Ürdün'de ise 628 binden fazla mülteci bulunuyor. Bu ülkeler içerisinde en fazla sığınmacı barındıran ülke Türkiye'dir.²

---

¹ Atilla Sandıklı, Ali Semin (Hazırlayanlar), *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye (Bilge Adamlar Kurulu Raporu)*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012, s.1.

² <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-multecilerin-sayisi-4-milyon-185-bine-ulasti>, (erişim: 20.03.2016). Ayrıca bakınız: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560_icerik

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016 yılının Ocak ayında, Türkiye’de 2 milyon 255 bin 299 kayıtlı Suriyeli bulunduğunu ve bunların 279 bin 574’ünün kamplarda kaldığını, BM verilerine göre, Avrupa ülkelerinde 813 bin 599 Suriyeli olduğunu açıkladı. Yapılan açıklamaya göre, en fazla Suriyeli Şanlıurfa, Hatay, İstanbul ve Gaziantep’te bulunmaktadır.³ Resmi verilere göre 2,5 Milyonun üzerinde Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) koordinasyonu ile sığınmacıların barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, eğitim, haberleşme ve bankacılık gibi insani yardım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. AFAD’ın 14 Mart 2016 tarihinde yaptığı açıklamaya göre Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Kahramanmaraş gibi Türkiye’nin çeşitli illerinde bulunan çadırkent ve konteynerkent gibi barınma merkezlerinde bulunan Suriyeli sığınmacı sayısı 272.013’tür.⁴ Gaziantep’te barınma merkezlerinde bulunan Suriyeli sayısı ise 49.905’tir.⁵ Gaziantep şehri, çadırkent ve konteynerkentlerde barınan Suriyeli sığınmacıların yanı sıra, yüz binlerce Suriyeli mülteci ağırlamaktadır. Şanlıurfa’da 356.390, Hatay’da 341.174 ve İstanbul’da 305.067 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bu illerden sonra 277.905 kişi ile en fazla sığınmacı barındıran il Gaziantep’tir.⁶

5 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de bulunan, sayıları her geçen gün artan Suriyeli sığınmacılar ve 270 binin üzerinde Suriyeli göçmen barındıran Gaziantep şehri bu açıdan dikkat çekmektedir. Suriyeli göçmenler birçok açıdan araştırmacıların ilgi odağı olmaktadır. Suriyeli göçmenlerin dini algı ve yaşayışları, Türkiye’deki dini hayat ile onların dini hayatı arasındaki farklılıklar, benzerlikler, göç sonrası ortaya çıkan etkileşim ve göçmenlerin uyum sürecinde dinin rolü gibi konular da ayrıca merak konusudur.⁷ Bu makalede, bu konular üzerinde sorgulamalarda bulunmaktadır. Araştırma evreni olarak Gaziantep’te bulunan Suriyeli Sünni Müslüman sığınmacılar belirlenmiştir. Çalışmada, Suriyeli mülteciler içinde sünni Müslümanların tercih edilmesinin nedeni, Suriye halkının çoğunluğunu oluşturmalarıdır. Suriye’de savaş öncesi başlıca dinî gruplar şu şekildedir: %74 Sünni, %12 Nusayri, %10 Hıristiyan, %3 Dürzî.⁸ Görüldüğü gibi Suriye halkının çoğunluğunu Sünni Müslümanlar teşkil etmektedirler.

Bu makalede ‘genel olarak ortak bir dine, İslam dinine mensup her iki halkın dini anlayış ve yaşayışlarında farklılıklar söz konusu mudur?’, ‘farklılıklar söz konusu ise hangi hususlarda görülmektedir?’, ‘beş yıllık bir süreçte dini yaşayışta bir benzeşme ortaya

³ <http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Iste-Turkiye-deki-son-kayitli-Suriyeli-sayisi--Ocak-2016-.htm?ArticleID=321871>, (erişim: 20.03.2016)

⁴ <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848>, (erişim: 20.03.2016)

⁵ <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848>, (erişim: 20.03.2016)

⁶ <http://www.sondevir.com/rapor-arastirma/456276/turkiyede-hangi-sehirde-kac-suriyeli-multeci-yasiyor>, (erişim: 20.03.2016)

⁷ Din, “ona inananlarla kutsal arasında kurulan bağ (Günay, 1999: s.70)”, dindarlık “bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesidir (Kurt, 2009: 2)”. Dini hayat ise dinin etkilerinin birey ve toplum üzerindeki yansımalarıdır.

⁸ Birol Akgün, *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Sosyolojik Düşünce Enstitüsü Analiz, Haziran 2012, s.4.

çıkarmakta mıdır?’ ‘farklılıklar iki toplum arasında herhangi bir soruna dönüşmekte midir?’, *‘göçmenlerin dini hayatta karşılaştıkları problemler bulunmakta mıdır?’* şeklindeki sorular cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu makalede, iki farklı kültürün, sahip oldukları ortak inançları ile ilgili anlayış ve yaşayışlarında hangi hususlarda farklılaştığı ve dinin iki toplumun uyum sürecindeki rolü ortaya konulmaya gayret edilmektedir. Makalenin, Suriyeli göçmenlerin dini hayatlarıyla ilgili daha sağlıklı değerlendirmelere katkı sunması beklenmektedir. Böylelikle Suriyeli göçmenler ile daha doğru bir ilişki kurulmasına da yardımcı olabilir. Veriler Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatlara, onların mikro-sosyolojik düzeyde yaşadıkları deneyimlerine dayanmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel yöntem benimsenmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda literatür taraması ve Suriyeli sığınmacılardan 12 kişi ile gerek doğrudan ve gerekse tercüman aracılığıyla 2016 yılının Mart ve Nisan aylarında yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılarak derinlemesine görüşmeler ile veri setleri oluşturulmuş ve elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin tekrarlanması dolayısıyla daha fazla kişi ile görüşülme gerek duyulmamıştır. Dini hayat ile ilgili daha doğru değerlendirmelerde bulunabileceğini düşündüğümüz Gaziantep İlahiyat Fakültesinde okutman olarak görev yapan Suriyeli hocalarla ve yine aynı fakültede öğrenim görmekte olan Suriyeli öğrencilerle görüşülmüştür. Ayrıca Suriyeli mültecilerin kurdukları dernek yetkilileri ve tesadüfi olarak seçilmiş halktan kimselerle mülakat yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerle yapılan mülakatların yanı sıra Suriyelilerin dini hayatlarını daha yakından gözleme imkânına sahip Türklerle de söyleşiler yapılmıştır.

Resmi verilere göre 2,5 milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların aşması gereken birçok problemle birlikte yeni topluma ve bu toplumunun kültürüne, yaşam biçimine de ayak uydurması gerekmektedir. İki farklı toplumun çatışmadan, uyum içerisinde yaşaması her iki topluluk için de hayati öneme sahiptir. İki toplumun bir arada, ahenk içerisinde yaşayabilmesi Türkiye Devleti ve emniyeti açısından da son derece önemlidir.

A. Teorik Çerçeve

1. Kültür ve Din

Kültür ile ilgili çok çeşitli tanımlarla karşılaşmak mümkün. Örneğin Zygmunt Bauman kültürü *“bir düzen yaratmak ve onu korumak, düzeni bozan ve bu düzen açısından kaos görünen her şeyle mücadele etmek”*⁹ şeklinde tanımlayarak kültürün toplum için düzen temin edici yönüne dikkat çeker. Ayrıca kültür *“varlığımızın yapısını(ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği”* ya da *“bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği(kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri*

* Mülakat formu makalenin sonuna eklenmiştir.

⁹ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s.161.

ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün"¹⁰ şeklinde tanımlanabilmektedir. Johann Gottfried Herder kültürü "grup üyelerini ortak, otantik yaşam tarzlarına sahip ahenkli topluluklar içinde birleştiren"¹¹ bir faktör olarak ele alır. Bu tanımlarda göze çarpan nokta ise kültürün bir topluma, topluluğa ait niteliğidir. Kültürün bu özelliği onu toplumlar arasında ayırt edici bir öge olarak öne çıkarmaktadır.

Kültürün şekillenmesinde toplumun içinde bulunduğu koşullar önemli rol oynar. Ancak kültür sadece maddi yaşam koşullarının sonucu değildir. Kültürün önemli belirleyici unsurlardan biri de manevi unsur yani toplumun inancıdır. Çünkü din hem bireysel hem de toplumsal düzlemde etkilidir. Din bireyin kendi varoluşunu ve içinde bulunduğu evreni anlamlandırmanın ve bireyin iç dünyasında belirli bir teslimiyetin aracı, toplumsal düzlemde ise toplum ilişkilerinin, toplumsal davranışların şekillenmesinde, kurumların ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Dolayısıyla din içinde bulunduğu toplumu etkiler, şekillendirir. Dini sahadaki değişimler kültürün diğer alanlarında da değişime neden olur.¹² Bu bağlamda Max Weber, kapitalist ekonominin doğuşunda dinin rolünü ortaya koyarak dini değerlerin toplumsal yaşamda ve kültürel değişimlerde önemli bir faktör olabildiğini belirtir.¹³

Din farklı şekillerde kendisini ortaya koyar. Teorik boyutunu inançla, pratik yönünü ibadetlerle ve sosyolojik niteliğini ise dini cemaat ile açığa vurur. Bir dinin, bir inancın kendi varlığını devam ettirebilmesi sosyal ilişkiler kurabilmesi ve geliştirebilmesiyle mümkün olabilir¹⁴. Aksi halde o din kendini yok olmaya mahkûm eder. Sosyal ilişkiler kurması ve geliştirmesi yönü itibarıyla din toplum yaşamını etkileyen önemli bir kurumdur.

Dinin toplumda değişik işlevleri bulunmaktadır. Din, bir yandan insanlara içinde buldukları dünyayı özel "gözlük"lerle görmeyi sağlayacak kavramsal perspektif sunarken, diğer yandan toplumsal yapı unsurlarının korunması görevini ifa etmektedir.¹⁵ Din değişik işlev ve boyutlarıyla hem bireyin ve hem de toplumun yaşamında etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Onun toplum üzerindeki etkileri farklı boyut ve düzlemlerde görülebilmektedir. Bireyin ve toplumun yaşamına yakından bakıldığında özellikle bireyin geçiş dönemlerinin dini inanç ve uygulamalarla çevrili olduğu görülür. Hayatın başlangıcı olan doğum ve sonu olan ölüm bunlar arasında en önemlileridir. Yeni doğan çocuğa verilen isim, ismin

¹⁰ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Ankara 2005, s.100, 101.

¹¹ Watt Waggoner, "Kültür ve Din", çev. Mustafa Arslan, içinde: *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*, der. Peter B. Clarke, Ankara 2012, s. 341.

¹² Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002, s. 86.

¹³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara 2005.

¹⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 54.

¹⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 66.

konulma şekli dinin etkileri altındadır. İsim kültürü olarak nitelenen bu uygulamada din faktörü daha çok öne çıkmaktadır.¹⁶

Önemli geçiş aşamalarında din etkili olabildiği gibi gündelik sıradan hayatımızda da dinin etkileri hissedilebilmektedir. Din gündelik hayatımızda yeme-içme gibi sıradan davranışlarımızdan ekonomik faaliyetlerimize, hangi meslekleri yapıp yapmayacaklarımıza ve hatta siyasi tercihlerimize kadar, çalışma koşullarımızdan zamanı tanzimimize kadar, gündelik konuşma dilimizden edebiyat ve sanatımıza kadar etkili olabilmektedir.

Dinlerin toplum üzerindeki etkileri birçok boyutta görülebilmektedir. Dinler, emir ve yasaklarıyla toplumlarda önemli değişme ve gelişmelere yol açmışlardır. Pek çok kültürel kurum dinin gerektirdiği biçimde yaşayabilme çabasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çabalar, mimari, edebiyat, musiki, şiir ve benzeri sanatları da geliştirmiştir. Hatta bilimin gelişmesinde birçok dini veri bir hipotez görevi ifa etmiştir. Örneğin dini törenlerin belli zamanlarda yapılması gereği takvimi zorunlu kılmış, bu durum gök cisimlerinin gözlemlenmesini teşvik etmiştir.¹⁷

Hangi insan ya da toplum olursa olsun, yeni dini öğretilerle buluştuğunda din ile kültür arasında karşılıklı etkileşim kaçınılmazdır. Din ile kültür bir araya geldiğinde diğer bir ifadeyle din bir kültüre dâhil olduğunda, onu kendi temel değerleri doğrultusunda dönüştürmek ve kendi öğretilerine göre yeniden düzenlemek ve biçimlendirmek ister. Ancak her insan ve toplumun kendine has kültürel bir yapısı olduğu için dinin kültür ile karşılaşmasında insandan insana, toplumdan topluma farklılıklar doğmaktadır. Dini hayatın bireyden bireye veya toplumdan topluma farklılaşması dinle ilgili anlama, algılama ve bütünleşmeyle ilgili bir durumdur. Çünkü her insan ya da toplum kendi kültür yapısı doğrultusunda dini anlamaya ve uygulamaya gayret eder. Bu aşamada dinin anlam ve önemini kabullenme de dine bağlılığı etkilemektedir. Din ile toplumun karşılaşmasında bir etkileşim yaşanmaktadır. Bu etkileşim de tek boyutlu ve tek düze bir ilişki olmaktan çok dinin öğretileri ile kültürel yapının özellikleri dâhilinde değişen bir etkileşimdir. Dolayısıyla her toplumun dini hayatı hem kendi içinde farklılıklar göstermekte hem de diğer toplumlara göre farklılıklar arz etmektedir.¹⁸

Din ile kültürün karşılıklı ilişkileri, gündelik hayatta açık olarak görülebilmektedir. Bir taraftan din kültürü etkileyip dönüştürürken, diğer taraftan kültür de, içinden çıkan veya içinde hayat bulan dini değişik şekillerde etkiler. Ancak burada dinin tamamen kültürün bir sonucu olduğu veya aksine kültürü bütünüyle dönüştürdüğü şeklinde yanlış bir anlayışa düşülmemelidir. Kültürün

¹⁶ Vejdi Bilgin, "Din ve Kültür", içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 109.

¹⁷ Mustafa Aydın, *Sistematik Din Sosyolojisi*, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 122.

¹⁸ Ali Akdoğan, "Kültür ve Din", içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 448.

korunmasında, nesilden nesile aktarılmasında, yeni bir biçim kazanmasında din muhafaza edici, meşrûlaştırıcı, değiştirici, yenileyici boyutlarıyla işlevseldir. Kültür de dinin gerek algılanmasında ve yorumlanmasında ve gerekse hem tecrübe edilip davranışlara dökülmesinde ve hem de bir inanç ve anlayış haline gelmesinde, toplumda yaygınlık kazanmasında etkili olmaktadır.¹⁹

Dinin, toplumun sahip olduğu kültürel dokudan etkilenmesi dolayısıyla aynı dinin farklı toplumlara özgü değişik biçimleriyle karşılaşılabilmektedir. Mesela aynı İslam dini için, Emevilerle Abbasiler arasında, kuzey Afrika'nın Müslüman Berberi devletleriyle, Sudan krallığı ve Osmanlı imparatorluğu arasında veya bir yandan günümüz Suriye'si ve Mısır, diğer yandan Afganistan ve Suudi Arabistan krallığı arasında; bu dinin en saf şekliyle gelmiş olduğu ülkeler, devirler ve bir azınlık içerisinde veya karma bir durumda ortaya çıktığı halklar arasında farklılıklar söz konusu olabilmektedir.²⁰

Hiçbir din, ortaya çıktığı zamandaki algı ve tezahürünü sürdüremez. Zamanla sosyo-kültürel koşulların değişmesi neticesinde dinlerin yansımalarında da farklılıklar ortaya çıkar. İslam dini için de benzer durum söz konusudur. İslamiyet'in, içinde doğduğu toplumun sınırlarının dışına taşması sonucu, İran, Afrika, Türk dünyası, Hindistan ve Uzak Doğu'da oluşan dini-kültürel farklılaşmalar, bu durumun İslam dünyasındaki tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Örneğin, İslam'ın Afrika'da yerel kültür ve gelenekler ışığında yeniden yorumlandığı ve bir tür Afrikalılaştığı yorumları yapılmaktadır.²¹ Bu çerçevede kültürün, dinin çeşitli şekillerde algılanmasında ve yorumlanmasında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Bir din içerisinde farklı din yorumlarının, mezheplerin, cemaat ve grupların, fırkaların ortaya çıkmasında kültürün büyük rolü bulunmaktadır. Bu nedenle tarihsel ve sosyo-kültürel bir fenomen olarak İslam dininin çeşitli mezhep, fırka, grup, cemaat ve tarikatlar şeklinde algılanıp yaşanması, İslam dininin, toplumların kültürlerinin etkisine açık yönüne göstermektedir.²² İslam dini içinde farklı anlayış ve yoruma örnek olarak Kerbela merasimleri verilebilir. Kerbela merasimleri Sünni dünyada kutlanmıyorken Şii İslam dünyasında yoğun olarak kutlanabilmektedir. Bir dinin sosyal tezahürleri sadece farklı toplum ve kültürlerde değil aynı toplum içinde farklı yerleşim bölgelerine, meslek alanlarına, ekonomik duruma göre de farklılaşabilmektedir.²³

Dinin, doğduğu veya daha sonradan dâhil olduğu herhangi bir sosyo-kültürel yapıdan bağımsız olduğu söylenemez. Din gerek ortaya çıkışında gerekse de gelişiminde çevresel şartlardan bir şekilde etkilenmektedir. Bugün var olan hiçbir dinin, kurucu peygamberin dönemiyle aynı olduğu iddia edilemez. Çünkü

¹⁹ Ejder Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", Turkish Studies, Volume 11/7 Spring, Ankara 2016, s. 275.

²⁰ Aydın, *Sistematik Din Sosyolojisi*, s. 129.

²¹ Arif Korkmaz, "Göç ve Din", içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 355.

²² Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", s. 277.

²³ Max Weber, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul 2012.

her şeyden önce dinin kutsal metnlerinin ve uygulamalarının her zaman için farklı yorumları söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan ise dinler farklı çevresel şartlara veya problemlere çözümler üretebilmek için bu koşullara bir ölçüde uyum göstermektedirler.²⁴

2. Göç ve Din

Göç, bireyler veya toplumların zorunlu veya gönüllü olarak buldukları alanı terk edip başka bir coğrafi alana taşınmaları, çevre değiştirmeleri eylemidir. Göç ülke sınırları içinde gerçekleşebileceği gibi ülke sınırlarının dışına doğru da gerçekleşebilir. Ayrıca göç kalıcı, uzun veya kısa süreli olabilir.²⁵ Göç ile ilgili dikkat çeken durum, göçün basit bir yer değiştirme eylemi olmayıp sosyo-kültürel bir anlamı içermesi, bireyin ve toplumun hayatında etkilere yol açmasıdır. Göç gerek bireyin ve gerekse de toplumun sosyal dünyalarının değişmesine neden olur.

Göç olgusu her şeyden önce toplumsal bir değişim süreci olarak beraberinde sosyal, ekonomik ve siyasal birtakım sorunlara da yol açmaktadır. Her ne kadar göç eden insanlar daha iyi bir yarın, daha iyi bir yaşam standardına ulaşma arzusundalarsa da çözmeleri gereken birtakım problemler söz konusudur. Aslında göç, göçmenlerin daha önce yaşadıkları yerle ilgili sorunlarına karşı ürettikleri çözümdür. Ancak bu çözüm eylemi göç edilen yerlerde yeni sorunlara neden olmaktadır. Özellikle zorunluluktan kaynaklanan ve toplu olarak gerçekleşen dış göç neticesinde dil, mesken, iş problemleri ortaya çıkmaktadır. İlerleyen süreçte göçmenlerin ayrıca eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, iki farklı toplumun karşılaşmasından doğan kültürel uyum sorununun aşılması gerekmektedir. Bu açıdan göç üzerine dikkatle durulması gereken kendi içinde pek çok sorunu taşıyan bir olgudur.

Göç sadece bir nüfus hareketliliği değildir. Göç aynı zamanda yaşam biçimlerinin, inanç ve uygulamaların yeni yerlere taşınmasıdır. Bu çerçevede her kültür, içinde doğup şekillendiği coğrafi sınırların ötesine geçtiği andan itibaren yeni şartlarla karşılaşır. Önceki yaşam şekli bir yandan yeni koşullar içerisinde sürdürülmeye çalışılırken öte yandan yeni şartlara da uyum sağlaması gerekmektedir. Bu durumda göç sosyal değişimin önemli bir faktörü olarak ortaya çıkar. Göç sürecinde bireyin veya toplumun değişimi kaçınılmazdır.

Göç ile ortaya çıkan toplumsal değişim bir yerde kaçınılmaz bir süreç olarak görülürken diğer taraftan göç ile bireyin kendi kültürünü eleştiri süzgecine tabi tutmasından da kaynaklanabilir. Göç sürecinin sonuçlarından biri olarak kültürel karşılaşmalar, çoğu zaman kültürel eleştiri sürecini de içerir. Çok farklı kültürler, gelenekler, inançlar ve dolayısıyla 'doğru' ve 'yanlış'larla karşılaşılacak birey ve toplulukların, kendi kültürlerine karşı daha eleştirel ve hatta sorgulayıcı bir tavır

²⁴ Bilgin, "Din ve Kültür", s. 125.

²⁵ Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

ortaya koymaları ihtimal dışı bir durum değildir. Görece homojen bir toplumda “biz bize” iken eleştirilmeyen pek çok ayrıntı, daha heterojen bir toplumsal ortamda “ele karışınca” dikkat çeker ve hatta belki henüz yeni fark edilir duruma gelmektedir. Ne var ki, bu fark ve dikkat etme süreci, kimi zaman sorgulama sürecine de dönüşebilmekte, buna paralel olarak, geleneksel eğilim ve formlarla zıtlasma ve çatışma yaşanabilmektedir. Sonuçta ‘eski’ kültür ve inançlar açısından ‘olumlu’ olarak değerlendirilmesi pek de mümkün olmayan bir durum ortaya çıkabilmektedir.²⁶

Göç sürecinde insanların zihniyet ve davranışlarıyla sosyo-kültürel hayatın genelinde değişme ve farklılaşmalar ortaya çıkar. Göçmenin önceki yaşam evreniyle göçtükleri yeni yerdeki mevcut kültür arasında bir etkileşim, uyum ve çatışma süreçleri gelişir. Göç, sadece mekânsal anlamda bir nüfus hareketi olmayıp, aynı zamanda yer değiştiren kesimlerin kültürel etkileşimlerini kapsayan bir sosyal harekettir. Göç eden birey veya toplum sadece fiziksel değil, psiko-sosyal ve kültürel dünyalar arasında da bir etkileşim ve geçiş yaşamaktadır. Göç edenler geniş bir kitleyi oluşturduğu zaman, hem göçmenler hem de göç edilen toplumsal çevre bu durumdan karşılıklı olarak etkilenmektedir. Bu çerçevede göçün birey ve toplum hayatından yol açtığı etkileşim dikkat çekmektedir.²⁷ Bu süreçte dikkat çeken bir diğer olgu da dindir. Göç sürecinde göçmenlerin dindarlıklarında değişim yaşanabilmektedir. Ortaya çıkan değişimin yönü olumlu veya olumsuz olarak farklılaşabilmekle birlikte birey veya toplumun temel yapısının korunmasında ve yaşanan gerilimin yatıştırılmasında din önemli bir rol oynayabilmektedir.

Göç ile yeni bir topluma girildiğinde, bu süreçte din, referans kaybına bir cevap olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal bağı korumaktadır. Din, yabancı bir toplumda zor durumda kalan bir etnik kültürün korunmasına dikkat çekmekte ve oluşturduğu cemaat yapısıyla adeta bir dayanışma merkezi konumuna gelmektedir. Böylelikle din, göçmenlerin, yabancı bir dünyada yer edinme ve tutunma çabalarında aidiyet, gelenek ve değerler sistemine bağlı bir kültür adacığı oluşturmaktadır. Göçün parçalayıcı etkilerine maruz kalan kimi göçmen topluluklar, bu dağılımı dinin birleştirici gücüne sarılarak aşmaya gayret ederler.²⁸ Göçmenin daha önce yaşamadığı, karşılaşmadığı güvensizliklerin, belirsizliklerin ve risklerin bertaraf edilmesi, dinin sunduğu alternatif yorumlar ve cemaatleşme imkânlarıyla mümkün hale gelir. Bir güvenlik ve anlam sistemi kaynağı olarak din, göçmenlerin yeni hayatlarında karşılaştıkları güncel sorunlarına karşı birey için kutsal, korunaklı bir alan oluşturur.²⁹ Böylelikle din göç sürecinde göçmenlerin yeni yaşam alanlarında tutunabilme çabalarında önemli bir

²⁶ Korkmaz, “Göç ve Din”, s. 367, 368.

²⁷ Celaleddin Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 298.

²⁸ Korkmaz, “Göç ve Din”, s. 355, 360.

²⁹ Çelik, “Göç, Kentleşme ve Din”, s. 305, 306.

referans olarak işlev görür. Dağılmış birey veya topluluğu kendi etrafında bir birlik oluşturmada ekili bir faktör olarak belirir.

Din, göçmen grupların yeni çevrelerde etno-dini kimliklerini yeniden üretmek ve zor, çoğunlukla da tehditkâr bir çevrede var olma çabalarına uyum sağlamak için kullandıkları en önemli kaynaklar arasında yer alır.³⁰ Bununla birlikte göçmen grubun din algılarında ve pratiklerinde birtakım değişimler de gözlemlenir. Dindar göçmenler dini inanç ve uygulamalarını sadece önceki yerleşim yerlerinden yeni bir yere aktarmaz, aynı zamanda bu inanç ve uygulamalar, yeni bir yerde yaşamının bir sonucu olarak mevcut durumdan etkilenerek bir şekilde değişir; böylece, göçmenlerin dini yapıları yerli bir nitelik de kazanır.³¹

Göç olgusu bireyi, kişisel zihniyet, tutum ve davranışlarından, kültürel hayatına kadar çok geniş kapsamlı bir etkileşimle karşı karşıya bırakır. Bu süreçte değişimin etkilerine maruz kalan bir diğer olgu da din algısı ve dindarlıktır. Zira dindarlık kültürel çevrenin değişmesiyle birlikte değişime uğrar. Çünkü dindarlık ve dini yaşayış, toplumsal etkileşime açıktır. Diğer bir ifadeyle din yorumu ve dindarlık, sosyo-kültürel ilişki ve süreçlere bağlı olarak değişkenlik özelliğine sahiptir.³²

Göç ve din/dindarlık süreçleri arasındaki etkileşimin olumlu veya olumsuz yönüyle diğer açıdan niceliği ve niteliği ile ilgili muhtemel seçeneklerin tümünü kapsayan temel gerçeklik, 'değişim' olgusudur. Zira göç olayının hareketli niteliği, çok boyutlu bir değişmeyi de beraberinde getirmesidir. Bu çerçevede göçün, kurumsal dinin ve dindarlığın karakterini ve içeriğini etkilemekte ve 'bir şekilde' değiştirmekte olduğu görülebilmektedir. Din, dindar ve dindarlık, göç sonrası aşamada artık öncesindekinden farklı olarak aynısı değildir; değişmiştir. Göç ile ortaya çıkan bu değişim bazen dindarlıkta bir artışa bazense bir düşüşe neden olabilmektedir. Daha geleneksel bir yaşam evreninden daha seküler bir toplumsal bağlama geçişin, sekülerliğin artışı ve dindarlığın azalmasıyla sonuçlanması kuvvetli bir ihtimaldir.³³

3. Kültürel Uyum ve Çatışma

Toplumsal yaşamın temelinde birlikte yaşama bilinci yatar. İnsanlar ihtiyaçları dolayısıyla bir araya gelmek, topluluk oluşturmak ve toplum olarak yaşamak durumundadır. Toplum, aralarında iletişim ve etkileşimin bulunduğu

³⁰ Fenggang Yang, Helen Rose Ebaugh (2009), "Yeni Göçmen Dinlerindeki Değişimler ve Küresel Etkileri", çev. İhsan Çapcıoğlu içinde: *Din Sosyolojisi (Klasik Ve Çağdaş Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 125.

³¹ Caroline Plüss (2012), "Göç ve Küreselleşen Din", çev. İlkay Şahin, içinde: *Din Sosyolojisi (Yaşadığımız Dünya)*, der. Peter B Clarke, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 305.

³² Çelik, "Göç, Kentleşme ve Din", s. 298, 300.

³³ Korkmaz, "Göç ve Din", 2013.

insan birlikteliğidir. Bu açıdan toplumdaki insanlar birbirine bağımlı ve birbiriyle alakalıdır. Karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim gerek birey gerekse de grup için oldukça önemlidir. İnsanlar ve gruplar birbirleriyle çok sayıda ilişki geliştirebilirler ve geliştirirler. Zira Toplum, sosyal ilişkilerin geniş ve karmaşık bir ağıdır. Etkileşim, bu ağ içinde ortaya çıkar. Toplumsal ilişkileri bireysel ilişkiler olarak düşünebiliriz. Ancak ilişki ve etkileşim gruplar arasında da gerçekleşir. Toplumdaki bu ilişkiler ağını çözümlmek için somut insan ilişkilerinden belli soyutlamaların yapılması gerekmektedir. Soyutlama sonunda kişi ve grupların statü, rol ve süreç gerçeği ile iç içe olduğunu anlarız.³⁴

Bir ilişkiler yumağı olarak resmedebileceğimiz toplumdaki etkileşim formlarından biri de sosyal süreçlerdir. Joseph Fichter, sosyal süreçleri kişilerin oynadığı çok sayıdaki tüm sosyal rolleri kapsayan ve tipleştirilebilir, sosyal etkileşim formları şeklinde açıklar. Ona göre sosyal süreç her zaman iki veya daha çok kişinin arasındaki ve aynı anda paylaşılan davranışları kapsar ve temel sosyal süreçler iş birliği, uyarlanma, özümseme, çatışma, karşıtlık ve rekabettir. Bu davranış tarzları toplumdaki kalıplaşmış ilişkilerdir.³⁵

Fichter, sosyal süreçlerin en genel kategorilerini, iki karşı yönde işleyenlerin oluşturduğunu ifade eder. Bunlar bağlayıcı süreçler ve ayırıcı süreçlerdir. Bağlayıcı süreçler işbirliği, uyarlanma ve benimsemedir. Ayırıcı süreçler ise çatışma, karşıtlık ve rekabettir. Bağlayıcı veya birleştirici süreçler, kendileri dolayısıyla kişilerin bir araya getirildiği ve daha bütünleşmiş kılındığı etkileşim örüntüleridir. Ayırıcı veya birliği bozucu süreçler ise içinde insanların birbirinden uzağa ve daha az birlikteliğe ve dayanışmaya itildiği süreçlerdir. Fichter'e göre bağlayıcı süreçler her zaman hak ve sevgiye ilişkin sosyal erdemleri ifade ederken, ayırıcı süreçler ise her zaman haksızlık ve nefrete ilişkin sosyal kusurların ifadesidir.³⁶

Benzeşme, bir toplumda değişik etnik geçmişlere sahip olan kişilerin, herhangi bir baskı ve zorlama olmadan sanki öteden beri aynı grubun üyeleriymiş gibi ilişki kurmaları ve bunları sürdürmeleri sürecidir. Benzeşme, netice itibarıyla bir kültürleşme olmakla birlikte bu mutlak değildir; zira bazı etnik gruplar, katıldıkları yeni grupta kendi kültürel özelliklerini devam ettirirler.³⁷

Toplumdaki farklılıkların zenginlik olabilmesi ve zenginlik olarak kalabilmesi için, öncelikle farklı fikirler ve kültürel unsurlar, hâkim kültürünün öz değerlerine saygılı olmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, farklılıklar kendini ifade ederek var olurken ve yaşarken, hem de bütün bu farklılıklar ana kültürün öz ve özel değerleriyle bir ahenk ve uyum içerisinde olmak mecburiyetindedir. Çünkü bir toplumun üyelerinin güven içinde yaşayabilmeleri için ortak değerlere her zaman ihtiyaç vardır. Ana kültür ya da hâkim kültür bu ortak değerleri sağlayacak

³⁴ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004, s. 123.

³⁵ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 124, 126.

³⁶ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, s. 127-128.

³⁷ İbrahim Arslanlioğlu, *Genel Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012, s. 101.

temel referanstır.³⁸ Bu çerçevede bir toplumdaki kurallar o toplumun temel değerlerini yansıtır. Bir toplum içerisinde çatışmadan varlığını devam ettirmek o toplumdaki bu temel değerlerle uyumlu olmayı, kurallara uymayı başka bir ifadeyle normatif bütünleşmeyi zorunlu kılar.

Normatif bütünleşme, bir toplumda yaşayan kişilerin iş ve davranışlarını, o toplumun normlarıyla düzenlemeleridir. Normlar, fikir ve değerler üzerinde anlaşmayı temin eder, çünkü kurallar, bir toplumda kültürün önemli bir kısmını oluştururlar.³⁹ Dolayısıyla toplumsal bütünleşmenin temini, bir yerde insanların herkes için geçerli olan kurallara uymalarını gerekli kılar. Bu durum sosyal sorunların doğmasını önlemektedir. Ancak bütünleşme sadece kurallar çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Ayrıca hiçbir toplumda mutlak anlamda bir bütünleşmeden bahsedilemeyeceği de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Gerek bir toplumun kendi içinde ve gerekse iki farklı toplumun bütünleşme sürecinde kuralların yanı sıra din gibi manevi unsurların da etkisi açıktır. Bu açıdan toplumsal bütünleşmede önemli hususlardan biri de manevi bir bütünleşmedir. Manevi bütünleşmede önemli bir koşul çeşitli bölgelerde yaşayan halkların, bir araya geldikleri zaman, tarih, kültür ve manevi değerler açısından bir millet oluşturduklarının bilincinde olmalarıdır. Bir arada yaşayan insanların, örf, adet gelenekleri, türkü ve oyunları, el sanatları ve hatta dilleri farklılık gösterebilir.⁴⁰ Ancak aralarında hep birlikte bir millet oluşturduklarına dair bir bilinç söz konusu ise manevi bütünleşme gerçekleşir. Manevi bütünleşme toplumsal bütünleşme biçimlerinden en iyisi olduğu gibi toplumsal ahenk için de bir zorunluluktur. Bu hususta özellikle din merkezi bir rol oynar. Zira dinlerin toplum üzerinde, kültür ve medeniyetler üzerinde etkisi ve yeri oldukça önemlidir.

Topluluk bağları, ortak değerler üzerinden kurulan bağlardır. Dolayısıyla toplumda, farklılıktan ziyade yakınlıklar, ortak değerler, birlik ve beraberlikler toplumun varlığı ve devamı açısından çok daha fazla önemlidir. Bir toplumun farklı parçaları, bir bütünün parçası olduklarının bilincinde olmak mecburiyetindedir. Toplum içerisindeki küçük alt gruplar, ondan daha büyük olan, onu kapsayan ve kuşatan, büyük grubun (toplumun) değerlerine ve nihai gayesine uygun düşecek şekilde değer ve amaçlarını düzenlemeleri gerekmektedir. Bu düzenleme ve ahenk olmazsa toplum, bir arada barış içerisinde varlığını sürdüremeyeceği gibi, ulaşılması gerekli görülen amaca da ulaşamaz.⁴¹ Bu çerçevede alt grupların, içinde yer aldıkları daha geniş toplumun kültürlerini ve ayrıca dilini öğrenmeleri gerekmektedir. Aksi durum kendileri için olduğu kadar toplumun geneli için de problemlere yol açar. Sosyal bir kişilik olan bireyin o

³⁸ Mimar Türkkahraman, Hüseyin Tutar, "Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, 2009, s. 11.

³⁹ Arslanhoğlu, *Genel Sosyoloji*, s. 101.

⁴⁰ Arslanhoğlu, *Genel Sosyoloji*, s. 101-103.

⁴¹ Türkkahraman, Tutar, "Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi", s. 2.

toplumun kültürünü, kişilere yüklediği sorumlulukları bilmesi, buna uygun davranması ve sağlıklı iletişim kurması sosyal kargaşanın önlenmesi açısından zorunludur.

Araştırmanın Bulguları

I. Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'yi Tercih Nedenleri

Suriyeli göçmenlerle yapılan bir araştırmada kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacılar, Lübnan ve Ürdün'e göre kıyaslandığında Türkiye'deki kamp koşullarının daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Şanlıurfa'nın Harran ve Akçakale ilçelerinde kurulan "konteyner" ve "çadırkentte" kalan 935 sığınmacıyla yapılan anket sonuçları ise Türkiye'ye yerleşme arzusunun sebeplerine projeksiyon tutmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'yi tercih etme sebepleri arasında ilk olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a duyulan güven-sempati (%33,4) gelmektedir. İkinci sırada ise Türkiye'nin sınıra yakın olması (%31,0) gelirken Türkiye halkını kendilerine yakın görme ve akrabalık bağları da geliş belirleyen faktörler arasındadır. Yine Murat Erdoğan tarafından yürütülen *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*⁴² isimli araştırma çerçevesinde Gaziantep, Kilis, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin'de kamp dışında yaşayan 72 Suriyeli ile yapılan görüşmelerde Suriyeliler Türkiye'de bulunmaktan memnuniyetlerini ve bu vesileyle Türkiye halkına şükranlarını ifade etmektedirler.⁴³

Suriyelilerin tüm kamplarındaki eğitim faaliyetlerini ben denetliyordum. Birleşmiş milletler temsilcileri vardı buralarda. Onlar, Türkiye'deki kampların diğerlerine göre beş yıldızlı otele benzediğini söyledi. Bu durum Türkiye'yi daha cazip kılıyor. Hükümetin politikası da ayrıca etkili oldu (Osman, Mohamed).*

Türkiye'nin sınırlarının başlarda tamamen kontrol altında olmamasından kaynaklanıyordu. Ancak bugün Suriyelilerin çoğu resmi olarak kayıt altında (Ahmed, Behzam).

Gerek halk olarak ve gerekse de hükümetin Suriyelilere tanıdıkları kolaylıklar hiçbir ülkede yoktu (Osman, Halid Ahmed, Nahla Mohamed, Abdulaziz).

Elazığ'da, Malatya'da, İstanbul'da, Adana'da konferansa katıldım. 'Suriyeliler Gecesi' diye Suriyelilerin düzenlediği konferanslar bunlar. Hepsi de tıklım tıklım doluydu. İstanbul'da düzenlenen Suriyeliler gecesinde, benim verdiğim konferansta dışarıda

⁴² Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014.

⁴³ Mahmut Kaya, "Komşuda Misafirlilik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye'de Yaşamak", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Autumn III, 2015, s. 263-279, Ayrıca bakınız: Mehmet Güçer, Sema Karaca, O. Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler*, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, Mayıs 2013.

* Parantez içinde verilen isimler görüşülen kaynak kişilerin isimleridir. Makalenin sonunda kişilerin durumlarını gösteren bir tablo sunulmuştur.

* Verilerle ilgili olarak parantez içinde verilen ilk isim konuşmanın asıl sahibini, diğer isimler ise benzer açıklamalarda bulunduğunu göstermek için verilmiştir.

bile yüzlerce insan bekliyordu. Bu, Türklerin Suriyelilere *'kardeşimiz'* diye muhabbetlerini gösteriyor (Osman).

Suriye ile Türkiye komşu olmanın ötesinde derin bağlılıkları olan ülkelerdir. İki ülke arasında ekonomik ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağlar bulunmaktadır. İki ülkenin vatandaşları arasında akrabalık ilişkileri söz konusudur. Türkiye ile Suriye arasındaki bu ilişkiler ve bağlar Türkiye'yi önemli bir tercih olarak öne çıkardı. Göçmenlerin barınma, güven gibi temel problemlerinin çözümü onların öncelikleri arasında yer alır. Bu açıdan güveli bir liman olarak Türkiye, Suriyeli göçmenler için iyi bir seçenek teşkil etti. Zira gerek Türkiye'deki mevcut hükümetin Suriyeli göçmenlerle ilgili olumlu politikası ve gerekse yerel halkın onlara sıcak ilgisi, onlara yardım eli uzatmaları ve ayrıca göçmenlerin Türkiye'yi Avrupa'ya geçişin bir kapısı olarak görmesi onların Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili oldu.

II. Uyum Sürecinde Dinin Rolü

Göçmenlerin yeni bir yere yerleşmesi onlar için sorunların bittiği anlamına gelmez. Yeni yaşam alanlarında yüzleşmeleri gereken birçok sorun ortaya çıkar. Bu problemlerden biri de yeni topluma ve bu toplumunun kültürüne, yaşam biçimine uyum sağlamalarıdır. İki farklı toplumun uyum içerisinde hayatlarını sürdürebilmesi son derece önemlidir. İki toplum arasında ortak değerlerin, geçmişin ve kültürel benzerliklerin bulunması bu intibak sürecinin daha kolay aşılmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede çoğunluk itibarıyla gerek Türkiye halkının ve gerekse de Suriye halkının Müslüman olması, İslam dininin, iki toplumun uyum sürecinde etkili bir faktör olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır:

Suriyelilerin dindarlıkları özellikle namaz konusunda daha dikkatli olmaları, dine uygun kılık kıyafetleri, örneğin Suriyeli kadınların tesettüre uygun giyinmesi Türklerin bizleri kabul etmesini kolaylaştırdı (Osman, Halid Ahmed, Yasmin).

Şu an Türkiye'de 2 milyon 7 yüz 50 bin Suriyeli var. Suriyelilerin daha çok Türkiye'yi tercih etmelerinin çok nedeni var. Türkler bizlere muhacir nazarıyla bakıyorlardı. Özellikle göçün başladığı ilk yıllarda bu böyleydi (Ahmed, Mohamed, Nahla).

Türkiye'de kendimizi dışlanmış hissetmiyoruz. Özellikle de böyle dindar insanların yanında dışlanmışlık hissetmiyoruz. Ancak dindar olmayan, siyasi görüşleri mevcut hükümetin görüşünden farklı olanların yanında bir dışlanmışlık hissediyoruz (Ahmed, Mohamed, Osman).

Türkiye'ye geldikten sonra Suriyelilerin Türklere karşı bakışları olumlu anlamda değişti. İslam kardeşliği gelişti. Onlar Arap olmayanlara *ecnebi* derlerdi. Şimdi Türkler için *"Müslüman kardeşimiz"* diyorlar (İbrahim, Behzam).

Türkiye'deki Suriyelilerde gözlemlediğim şey şu: Gurbette olmaları dolayısıyla din, onların birbirleriyle olan irtibatlarını, bağlılıklarını artırıyor. Bunun üzerinden birbirlerine sahip çıkıyorlar ve bir araya geliyorlar. O nedenle vurguları da daima din ve İslam oluyor (İbrahim).

Dindar insanlar bizlere yardım ettiler. Ancak Türklerin yardımseverliği, onların tamamen dindarlığından kaynaklanmıyor. İnsanilikten, kültürlerinden, medeniliklerinden kaynaklanıyor. Bir arkadaşım anlattı. Alkollü içki içen biri, Suriyeli bir dilenciye markete götürmüş ve ona istediği ve ihtiyacı olan her şeyi almış (Nahla).

Göçün, insanlar tarafından deneyimlenen süreçsel bir tarafı vardır. Göç, bir insanın sadece bir ülkeden ayrılıp başka bir ülkeye varması olmadığı gibi geçilen sınırlar da yalnızca bir ülke sınırları değildir. Bir ülkenin terk edilmesi gündelik hayatın, habitusunun da terk edilmesi anlamına gelir. “Somutlaşmış, bedene dönüşmüş” bir toplumsallık olarak habitus kişinin “içinde bulunduğu, doğrudan anlam ve çıkarla dolu olarak algıladığı ev”idir.⁴⁴ Zorunlu göçle insanlar, evlerini terk etmeyi ve içinde doğrudan anlam ve çıkar bulmakta güçlük çektikleri yeni bir kültür evreninde yeni bir ev kurmayı tecrübe ederler. Bu süreç kültürel sınırların geçildiği, ihlal edildiği, genişletildiği, gündelik hayatın yeniden şekillendirildiği bir durum ve sosyal evrenin yeniden kurulması zorunluluğuyla da ilgilidir.⁴⁵ Gündelik hayatın yeniden şekillendiği, evin yeniden inşa edildiği bu süreçte din etkili bir rol oynar. Çünkü din, inananlar için, inşa edilen sosyal gerçekliğin önemli bir dinamiği ve aynı evreni paylaşanları birbirlerine yakınlaştıran ortak bir tecrübedir.

Yukarıdaki ifadeler iki farklı toplumun bütünleşme sürecinde dinin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dinin toplumdaki en önemli işlevlerinden biri toplumsal bütünleşmedir. Toplumun birlik ve beraberliğinin temin edilmesinde din merkezi bir rol oynar. Zira dinlerin toplum üzerinde, kültür ve medeniyetler üzerinde önemli tesirleri söz konusudur. Bu açıdan Suriyeli göçmenlerle Türk halkı arasında uyum sürecinde anlatımlarda da görüldüğü üzere dinin, önemli bir konuma ve etkiye sahip olduğu söylenebilir. Din, iki halk arasında aracı bir kurum vazifesi görerek gerilimi yatıştırdığı gibi, önemli bir anlam ve meşruiyet referansı olarak yerel halkın durumu kabullenmesinde ve yerel halkın göçmenlere gerekli kolaylığı ve yardımı sağlanmalarında etkili olmaktadır. Türkiye’nin değişik illerinde konuyla ilgili yapılan saha araştırmaları da bu sonucu desteklemektedir.⁴⁶

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de karşılaştıkları güvensizliklerin ve risklerin bertaraf edilmesi bakımından dininin önemli bir seçenek sunduğu anlaşılmaktadır. Din, bir güvenlik ve anlam kaynağı olarak göçmenlerin karşılaştıkları yeni şartlarda güvenli bir liman görünümü vermektedir. Din, Suriyeli göçmen grupların yeni bir çevrede tutunabilme gayretlerinde, bilhassa daha çok güvene ihtiyaç hissettikleri yeni bir ortamda var olma çabaları için atıf yaptıkları en önemli bir referans olabilmektedir. Böylelikle gerek göçmenler ve gerekse de yerel halk dinin

⁴⁴ Pierre Bourdieu, L. Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 119.

⁴⁵ Hatice Şule Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, *Tesam Akademi Dergisi – Turkish Journal of TESAM Academy*, Temmuz - July 2015, 2 (2), s. 130.

⁴⁶ Hıdır Apak, *Suriyeli Göçmenlerin Uyum ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Mardin 2014.

birleştirici gücünden yararlanarak yeni toplumsal koşullara uyum sürecini aşmaya çalışmaktadırlar. Suriyeliler dinin sağladığı referansla yeni bir toplumsal çevrede var olma sorununun üstesinde gelmeye gayret etmektedirler.

III. Toplumsal Bütünleşmede Etkili Olan Diğer Faktörler

İhtiyaçlar insanları toplum olarak bir arada yaşamaya zorlar. Bu açıdan insanlar birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle ilişkilidir. Bir araya gelen insanlar arasında iletişim ve etkileşim gerçekleşir. Karşılıklı iletişim ve etkileşim, insanların birbirleriyle uyum sağlamalarını gerekli kılmaktadır. Bağlayıcı ve birleştirici süreçler olarak adlandırılan iş birliği, uyarlanma ve benimseme davranış örüntülerinin toplumu teşkil eden bireyler tarafından sergilenmesi, bu örüntülerin ortaya çıkması için hak ve erdeme dair söylemler son derece önemlidir. Suriyeli göçmenlerle Türk toplumu arasında ilişkide, iki halkın arasında iş birliği ve özümseme davranış kalıplarının ortaya çıktığı, bütünleşme sürecinde kültürel benzeşmenin, normatif ve manevi bütünleşmenin etkili olduğu görülebilmektedir.

a. Ortak Geçmiş

Türk halkı Suriye halkının intibak sürecinde sadece din değil ayrıca ortak geçmişe sahip olmaları, kültürel benzerlikleri de etkili olmaktadır:

Benim dedem Halep'e gitmezmiş, Kilis'e, Antep'e gelirmiş alışverişe. Kültürümüz bir idi. Benim dedemin biri Çanakkale'de şehit düşmüş. Şehitlerin isimlerinin yer aldığı panoda '*Halep'li İsmail*' diye geçiyor. Bir başka dedem de Osmanlı ordusu içinde Musul'da şehit olmuş (Osman).

Suriyelilerle Türkler arasında kültür olarak, düşünce olarak, görüş olarak, yemek, giyim olarak benzerlikler var. Bu sınır bölgeleri birdir. Birbirine çok yakındır (Mohamed, Nahla).

Suriye halkı bu olaylar olmadan önce[2011 öncesi] Suriye'de bir Türk'ü gördüğü zaman sanki çok uzun zamandır bir kardeşini, abisini görmüş gibi karşılıyorlardı. "*a Türki*" deyip sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Çünkü geçmişimiz, halkımız birdi (Osman, Esmâ).

Biz, bir kardeşiz, biriz, farkımız yok, derdimiz yok. Şuanda Suriye'de, Şam'da "*el-etrak*" [Türkler] diye bir bölge var. Türkmenler var, Türkmen dağı var, Türkmenler mahallesi var, Türk mahallesi var. 1993'te Şam'da okuyorken Suriyeli ancak Arapça bilmeyen, yaşlı Türklerle karşılaştım (Osman).

Kültürel birtakım farklılıklara sahip değişik halklar bir araya geldiklerinde, onların, değişik açıdan tarih, kültür ve manevi değerler gibi bir takım ortak özellikleriyle bir millet oluşturduklarının bilincinde olmaları, halkların birlik ve beraberliğinde önemli bir etken olarak ortaya çıkar. Türk halkının ve de Suriyeli göçmenlerin, ortak inançları yanında yine Osmanlı gibi ortak geçmişe ve değere sahip olmaları onların uyumunu kolaylaştıran etkenlerden olduğu anlaşılmaktadır.

I. Dünya savaşı öncesi bu bölgede farklı etnik unsurlar iç içe geçmiş bir halk olarak yaşamlarını sürdürmekteydi. Savaş sonrası yeniden çizilen sınırlar halkları ayırdı. Buna rağmen bu bölgenin insanında ortak bir geçmiş ve tek bir millet oldukları bilinci kendisini hissettirmektedir. Bu durum, göç ile tekrar bir araya gelen iki topluluğun uyumunu olumlu anlamda etkilemektedir.

b. Normatif Bütünleşme

Bir toplumdaki kurallar o toplumun temel değerleriyle ilgilidir. Bir toplum içerisinde uyumlu bir şekilde yaşayabilmek, o toplumdaki bireylerin iş ve davranışlarını, söz konusu toplumdaki temel değerlerle çatışmamayı, o toplumun normlarına, kurallarına uymayı zorunlu kılar. Suriyeli göçmenlerin davranışlarında da bu durum gözlemlenebilmektedir:

Biz hep şöyle diyoruz: *'Biz Türkiye'de misafiriz, insanların huzurunu bozmayalım. Türkiye'nin nizamına, sistemine, düzenine muhafız olalım. Hiç kimseye bir zararımız olmasın.* Her toplulukta, sosyal toplantılarımızda, kendi aramızda bunu hep konuşuyoruz. Her ne yapacak olursak olalım, hep bunu düşünüyoruz (Ahmed, Halid Ahmed, Fatma).

Suriyeli göçmenlerin, Türkiye'de sağlıklı ilişki kurabilmeleri ve yaşayabilmeleri, herkes için geçerli olan kurallara uymalarıyla mümkün olur. Esasında onların da topluma uyum kaygısı taşıdıkları yukarıdaki ifadelerden anlaşılabilir. Çözüm olarak da *'kurallara uymayı'* iyi bir seçenek olarak değerlendirmektedirler. Yukarıdaki açıklamalardan, ayrıca, kurallara uymanın göçmenlerin de çıkarlarına uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Söyleşilerde göçmenler kendi sorumluluklarının farkında olduklarını, kendilerinden beklenene uygun davrandıklarını ifade etmektedirler. Ancak, kurallar uymak, toplumsal bütünleşme için tek başına yeterli faktör değildir. Toplumun birbiriyle kaynaşabilmesi, daha yakın ilişkiler kurabilmesi için, kuralların dışında da, kültürel benzeşme gibi başka etkenlerin devreye girmesi gerekmektedir.

c. Kültürel Benzeşme

Toplum, içinde sürekli etkileşimin sürdüğü insanların birlikteliğidir. Bu açıdan göç ile birlikte göçmenler ile yerel halklar arasında da etkileşimin ve benzeşmenin ortaya çıkması doğal bir süreçtir. Suriyeli göçmeler, herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın, Türk toplumuna uyum sağlayabilmek için, kendi kültürel özelliklerini korumakla birlikte, Türklerin kültürüne de uyum sağlamaktadırlar. Toplumdaki düzenliliğin korunabilmesi bir yerde farklı kültürel unsurların, o toplumdaki hâkim kültürünün öz değerlerine saygılı olmalarıyla ilgilidir. Ancak bu durum, kendi kültürel farklılıklarının yok olması anlamına gelmez. Bu, farklı etnik unsurlar kendi kültürel özellikleri ve farklılıkları ile var olurken, diğer yandan egemen kültürün temel değerleriyle uyum içerisinde olmaları durumudur. Bir

toplumun üyelerinin güven içinde hayatlarını devam ettirebilmesi ortak değerlerle ilgilidir. Temel kültür veya egemen kültür bu ortak değerleri sağlayacak önemli kaynaktır:

Suriyelilerin giyimlerinde değişim oldu. Biz celabiye, uzun elbise giyerdik. Özellikle yaşlılar giyerdi. Türkiye'ye geldikten sonra neredeyse bu kalmadı. Ben babamın Suriye'de takım elbise giydiğini hiç hatırlamıyorum, oysa şimdi babam diyor ki "*ayrı görülmeyelim, uyum sağlayalım*" diye takım elbise giyiyor (Osman, Mohamed, Abdulaziz).

İş hayatımızı Türkler'e göre düzenliyoruz. Onların çalışma şekillerine, koşullarına uyarlıyoruz (Halid Ahmed, Behzam).

Bizim Suriyeli kadınlar genelde tek renk, sade başörtüsü takarlar ve yine genelde siyah giyerler. Türkiyeli bayanlar ise genelde karışık renkli, desenli tercih ediyorlar. Şimdi bakıyorum Suriyeliler de desenli, karışık renkli giymeye başladılar. Ancak son dönemlerde Türk kadınları da Suriyeli kadınlar gibi giyinmeye başladılar (Fatma, Esmâ).

Suriyeli kızlar burunlarına boncuk gibi bir şeyler [huzma'yı kastediyor] takmaya başladılar. Ben Suriye'de hiç rastlamadım. Hiçbir anne o kız oğluna istemez (Nahla).

Toplumsal etkileşim tek taraflı değildir. Toplumsal ilişki karşılıklı etkileşimi doğurur. Yerel halk, kültürleri ve yaşam biçimiyle göçmenleri etkilerken diğer taraftan da göçmenlerin etkilerine de açık hale gelmektedirler:

Bizde başı örtülü olup dar pantolon giyenler çoktu. Türkiye'ye ilk geldiğim zaman bu tarz kıyafet bence bu kadar çok yaygın değildi. Şimdi Suriyelilerin etkisiyle bu, Türkler arasında da yaygınlaştı (Nahla).

Hiçbir toplumda mutlak anlamda bir bütünleşme gerçekleşemez. İki farklı toplum arasında da tamamen bir bütünleşme durumundan bahsedilmez. Ancak topluluk bağları, ortak değerler üzerinden inşa edilir. Toplumda, farklılıktan öte yakınlıklar, ortak değerler, birlik ve beraberlikler toplumun sürekliliği açısından önemlidir. Bir bütünün parçası olduklarının bilincinde olmak toplumun tüm unsurları için gereklidir. Toplum içerisindeki küçük alt gruplar, hâkim kültürün değerlerine ve nihai gayesine uygun düşecek şekilde değer ve amaçlarını belirlemeleri gerekmektedir. Toplumsal uyum temin edilmeden, toplum üyelerinin bir arada barış içerisinde yaşamlarını devam ettirmeleri, nihai hedeflerine ulaşmaları mümkün değildir. Farklı toplumsal karşılaşmalarda belirsizlik diğerini yeterince tanımamaktan, birbirlerine ilişkin önyargılardan ve iletişimin temel unsuru dilin bilinmemesinden kaynaklanır. Bu açıdan Suriyeli göçmenler sosyal problemlere yol açmaması için Türkiye halkının kültürlerini ve dilini öğrenmeleri, Türklerin kültürleriyle uyum sağlamları gerekir. Bu çerçevede Suriyeli göçmenlerle yerel halk arasında etkileşimin, kültürel bir benzeşmenin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Göçmelerin yerel halk ile uyumlu olmak adına onların kültürlerine uygun davranmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

d. Uyum Sürecinde Suriyeli Göçmenlerin Problemleri

Zorunlu göçle, sığınmacılar, evlerini, ailelerini, sevdiklerini, gündelik hayat rutinlerini, alışkanlıklarını, anlam ve çıkarla dolu olarak algıladıkları habituslarını terk ederler. Bu bağlamda sığınmacılar, anlam inşa edemedikleri, anlam üretimine dâhil edilmedikleri ya da anlam kurmada zorlandıkları bir alanda var olmaya çalışırlar.⁴⁷ Ancak bu, kolay bir süreç değildir. Çünkü göç toplumsal bir değişim süreci olarak sosyal, ekonomik ve siyasal birtakım sorunlara yol açmaktadır. İki farklı toplumun bir araya gelmesiyle birtakım problemler de beraberinde gelmektedir. Bu açıdan bir araya gelen halkların aşması gereken sosyal, ekonomik ve siyasi problemler bulunmaktadır. Toplulukların aşması gereken problemlerden biri de kültürel uyum sorunudur. Herhangi bir toplum, içinde bulunduğu şartların dışına çıktığı andan itibaren yeni koşullarla karşılaşır. Göçmenler bir yandan daha önceki kültürleriyle yaşama tutunmaya çalışırken diğer yandan yeni koşullara da uyum sağlaması gerekmektedir. Ancak bu gerek bireyde gerekse de toplumda bir gerileme de neden olabilmektedir:

Bizim tatilimiz cuma günleriydi. En güzel, en özel günümüzüzdü. Şimdi hepimiz bunu çok özliyoruz. Çocuklarla o gün eğlenirdik. Namazdan sonra da sosyal hayatımız başlardı. Oysa burada cuma günü hep çalışıyoruz. Tatilin pazar günü olması bizde bir şaşkınlığa neden oldu ve hala da uyum sağlayamadık (Osman, Ahmed, Fehmi).

Dil problemi iki toplumun daha yakın, sıkı ilişki kurmasını engelliyor (Abdulaziz, Osman).

Türkiye’de yaşadığımız ekonomik sorunlar aile problemlerine de yol açtı. Ekonomik nedenlerden dolayı Suriyeliler arasında boşanma oranı arttı (Ahmed).

Suriye’de kendi aramızda daha yakın ilişkilerimiz vardı. Burada ise bireyselleşme arttı. Ekonomik sorunlar, ailenin tüm fertlerinin çalışmak zorunda oluşu toplumsal ilişkimizi olumsuz etkiledi. Bir araya gelemiyoruz (Mohamed, Abdulaziz).

Türkler yardımseverler, ancak iş meselesine gelince durum değişiyor. Suriyelilere iş vermek istemiyorlar (Nahla).

Suriyelilerin gelişi Türkiye’nin iş koşullarını olumsuz etkiledi. Bu da onların göçmenlere bakışını olumsuz etkiliyor (Abdulaziz, Behzam).

Suriyelilerin yaşadıkları sorunlar arasında dil bilmeme, işsizlik, sosyal ve kültürel farklılıklar ve emek sömürüsü bulunmaktadır.⁴⁸ Ayrıca eğitim problemi⁴⁹ ile de birlikte tüm bu sorunlar aidiyetin ve sosyal uyumun sağlanmasındaki önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç ile birlikte iki farklı toplum ve kültür karşı karşıya gelir. Sığınmacılar, onların yaşam biçimleri, yerleşik kültür için tehdit

⁴⁷ Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, s. 162.

⁴⁸ Mithat Arman Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, yıl: 2016, cilt: 21, s. 1012.

⁴⁹ Ahmet Atasoy, Hasan Demir, “Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan’a (Hatay) Etkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 8, sayı: 38, Haziran 2015, s. 457-470.

olarak algılanabilir, güvensizliğe neden olabilir. Böylelikle gündelik hayatta iki topluluğun karşılaşması soruna dönüşebilir. İki toplumun buluşması ekonomik açıdan da problemlere yol açabilir. Bu nedenle göçmenlerle yerel halkın ilişkisi çeşitli gerilimlere gebe dir aslında. Bu gerilim, zaman zaman, yerleşik kültür tarafından göçmenlerin görmezden gelinmesi, onlarla ilişkide sakınılması, etkileşimde direnç gösterilmesi veya onlara karşı olumsuz tepkiler gösterilmesi gibi durumlarla sonuçlanabilir.

Göçmenler kültürel, ekonomik açıdan ve iletişim bakımından çeşitli problemlerle, yerleşik halkın olumsuz tepkileriyle karşılaşabilmektedir. Bununla birlikte göçmenler için yeni çalışma koşulları onların yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Türkiye'yi daha seküler bulduklarını, Türkiye'nin daha zor ekonomik ve çalışma koşullarının olduğunu belirten göçmenlerin yaşam biçimi bu koşullara göre yeniden şekillenmektedir, onlar için gerilimli bir süreç olsa da.

IV. Din Algısında ve Dini Yaşantıda Suriyeliler ile Türkiyeliler arasındaki Benzerlikler/Farklılıklar

a. Dini Hayat Hususunda Benzerlikler/Farklılıklar

Din, toplum hayatını şekillendiren önemli bir olgudur. Din, toplumun kültürel, ekonomik ve siyasal hayatı üzerinde etkili olur. Ancak din ile toplum arasındaki etkileşim tek taraflı değildir. Din, toplumu etkilerken diğer yandan da toplum dinin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve yaşanmasında etkili olabilmektedir. Böylelikle ortak inanca sahip olsalar da, ortak anlayış ve uygulamaları bulunsalar da farklı toplumlarda din, farklı biçimler alabilmektedir. Bu nedenle her toplumun kendine özgü bir dini hayatı ile karşılaşabilmek mümkündür:

1. Dinin Toplumdaki Yeri Bakımından

Dinler bütün toplumlarda benzer şekilde etkiye sahip değillerdir. Dinlerin etki düzeyi toplumdan topluma farklılaşır:

Suriye'de din adamlarının sözleri daha fazla itibar görüyordu. Fakat Türkiye'de bu durum böyle değil. Özellikle alışverişte bunu gözlemleyebiliyoruz. Mesela diyelim ki Suriye'de iki tüccar veya iki sanayici arasında bir husumet yaşandı. Bunların yapacakları ilk iş *"bunu bir hocaya soralım, hoca ne diyorsa, şariat ne diyorsa onu onaylıyoruz"*. Benzer tartışmaları ve durumları ben Türkiye'de yaşadım. Adam diyor ki: *"Bu ticaret, dinin bununla ne alakası var"* (Osman, Mohamed, Abdulaziz).

Dini söylemin toplumdaki etkisi hissediliyordu. İki kişi kavga yapsa, üçüncüsü *"sallu aleyh" [ona-Hz. Muhammed'e- salât olsun] dese kavgayı bırakırlardı* (Fehmi).

Dini etkinlikler, meclisler, manevi ortamlar burada olduğundan daha yaygındı (İbrahim, Mohamed).

İlim talebelerine karşı daha ilgililer, daha çok değer verirler, onlara yardım ederlerdi (İbrahim).

Türklerin davranışlarında, Allah'ın, kendileri hakkında verecekleri hükümden çok, insanların kendileri hakkında ne diyecekleri düşüncesi daha çok belirleyici. Yaşadığım olaylardan biri, ilahiyatçı biri gizli gizli sigara içiyor. '*İlahiyatçı sigara içiyor demesinler*' diye böyle yapıyor (Nahla).

Türkiye'de resmi nikâha daha çok itibar ediyorlar. Bizde ise öncelikli olan ve daha çok itibar edilen ise hoca nikâhıdır. Kadın hakkını dini nikâhla koruyor. Boşanma olsa bile %50 mehri istihkak ediyordu.

Alkol tüketimi Türkiye'de, Suriye'ye göre daha yaygın (Nahla).

Suriyeli göçmenlere göre din, Suriye'de, toplum üzerinde daha etkili olmaktadır. Onlara göre din, Türkiye'de bireylerin gündelik ilişkilerinde daha az etkili ve belirleyicidir.

2. Din Algısı Bakımından

Toplumun içinde bulunduğu koşullar onların din algısını doğrudan etkiler. Dolayısıyla toplumdan topluma aynı dinin farklı yorum ve algısıyla karşılaşabiliriz:

Halk fakirdi ve zengin olacaklarına dair çok bir ümitleri yoktu. O nedenle onlarda daha teslimiyetçi bir din anlayışı bulunuyordu. Kendi durumlarını "Allah'ın takdiri" şeklinde açıklayarak meşrulaştırıyorlardı (Fehmi).

Dillerinin Arapça olması, doğrudan Kur'an'ı ve Hadisleri anlamaları, onlarda Kur'an ve Hadis temelli bir dindarlığın oluşmasına yol açmıştı. Ayrıca din istismarcılarına karşı daha uyanıklardı. Yine dilin etkisi dolayısıyla dini cemaatler, cemaat taassubu Türkiye'de olduğu kadar yaygın değildi. Cemaatlerin otoritesi de Türkiye'de olduğu kadar etkili değildi (Fehmi, Mohamed, Abdulaziz).

Orada hayat daha yavaş akıyor, daha durağan. Ekonomik rekabet, ekonomik anlamda büyüme hedefi toplum yaşamında egemen değil. Bu onların ekonomik faaliyetlerine yansdığı gibi, müşterilerle olan ilişkilerine de yansıyor. İş hayatlarında düzenli değiller. Kendi, işyerlerini istediği zaman açar, istediği zaman kapatırlar. Müşteriye pek ilgi göstermezler. Bu yaşam biçimi onlarda daha teslimiyetçi ve tevekkülcü bir din anlayışına da sebep olmuş (İbrahim).

Suriye'deyken bazı Türk öğrencilerde şunu görüyordum. '*Benim kalbim temiz*' diyorlardı, namaz kılmıyorlardı. Suriye'de ise bu çok azdır. Türkiye'de de şahit oldum. Adam içki içiyor, namaz kılmıyor. Ama "*benim kalbim temiz*" diyor. Suriye'de ise kişi yalan söylese de içki içse de, ticaretinde kötü de olsa genelde namazını kılar. Namazı terk etmez. "*Ben Allah'ın hakkını ödeyeceğim*" der (Osman).

Mezhep taassubu, Şafi-Hanefi ayrımı biz(Türkiye)deki kadar katı değildir. Daha esneklerdir o hususta (Fehmi).

Gerek Türkiye'de gerekse Suriye'de, halkın çoğunluğunda, dindar insanların daha az medeni olduğu şeklinde bir algı var. Çok az kişi, kişinin davranışları üzerinden onun medeniliğiyle ilgili kanaate varıyor (Nahla).

Sanayileşmenin ve kentleşmenin daha ileri olduğu, gerek ülke genelinde ve gerekse kentlerde daha fazla, yoğun nüfusu olan Türkiye, Suriye'ye nispeten farklı bir din algısına sahiptir. Modern yaşam bireyleri daha rasyonel davranmaya zorlarken bununla ilişkili olarak din algısı da farklılaşabilmektedir. Geleneksel yapının daha çok korunabildiği toplumlarda din, daha teslimiyetçi ve tevekkülcü bir anlayışıyla yorumlanırken, modern değerlerin daha egemen olduğu toplumda dinin akılcı bir algısı gelişebilmektedir.

Türkiye'nin yaşadığı modernleşme deneyimi de din üzerinde etkili olarak burada dinin değişik biçimde algılanmasında ve yaşanmasında önemli rol oynamıştır. Modernlik, dine ait olan bir alanda kendine yer edinmek istiyordu. Bu bağlamda akıllı ve bilimi öne çıkarıyordu. Dolayısıyla modernliğin din üzerindeki etkileri sekülerleşme sürecinde net olarak görülebilmektedir.⁵⁰ Sekülerleşme, bilhassa modern sanayi toplumlarda dini inançların, ritüellerin ve kurumların toplumsal önemlerinin zayıfladığı bir süreçtir.⁵¹ Ancak modernleşmenin bütünüyle sekülerleşmeye yol açtığı da söylenemez. Modernleşme, belli alanlarda sekülerleşmeye yol açarken ve hatta bazı coğrafyalarda bu daha fazla görülürken, aynı zamanda sekülerleşme karşıtı birçok güçlü hareketin ortaya çıkmasında da etkin bir faktördür. Aslında modernleşme sürecinin ekonomik ve seküler güçleri, bir yandan dinin toplumsal etkinliğini zayıflatırken, diğer yandan da onu yeniden gündeme getirecek tepkisel içerikleri kendinde taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, sekülerleşme tezi, 'de-sekülerizasyon' olarak da isimlendirilen antitezini de eyleme geçirecek bir diyalektiğin parçası olmaktadır. Bu bakımdan din ve modernlik arasında oldukça yakın, ancak bir o kadar karmaşık bir ilişkinin var olduğu şeklinde bir sonuca varılabilir.⁵²

3. İbadetler Bakımından

Dinlerin tezahür biçimlerinden biri de ibadetlerdir. İbadetler, özü itibarıyla yapılarını korumakla birlikte, şekilsel olarak toplumlara göre farklılaşabilmektedir. Öte yandan bireylerin dindarlık anlayışı onların ibadetlerle ilgili tutumlarında belirleyici olabilmektedir:

Suriye'de [ibadetler bakımından] dört tip dindar vardı: 1) Zahiren ve batınen dindar: Bunlar az idi. 2) Zahiren dindar olanlar: Bunlar ise çoğunluktu. 3) Gayr-i mütedeyyinler: Bunlar %40 civarında idi. Bunların bir kısmı 'kalbim temiz' deyip ibadetleri yerine getirmeyenlerdi. Bir kısmı ise din ile hiç ilgisi olmayanlardı (Abdulaziz).

⁵⁰ M. Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme (Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma)*, Karahan Kitapevi, Adana 2005, s. 17.

⁵¹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 645.

⁵² Kirman, *Din ve Sekülerleşme*, s. 18.

Biz namaz kılınca sünnetlere pek dikkat etmiyoruz. Oysa Türkiye’de, Gaziantep’te genelde namazın sünnetlerine, namazın tesbihatına dikkat ediyorlar (Osman).

Ben şimdi herhangi bir kuru yerde, oraya herhangi bir şey sermeden “Allah-u Ekber” deyip namaz kılabilirim. Açıkta bir necasetin olmaması yeterli. Ama Türkler bunu yadırgıyorlar. Sonra ben ayakkabımla da namaz kılabilirim. Kılıyorum da bazen. Türkler “adam ayakkabıyla namaz kılıyor” diye yadırgıyor (Osman, Fehmi, İbrahim).

Pazartesi Perşembe oruçları Suriye’de daha yaygın olarak tutulurdu. Türkiye’de ise bu, neredeyse yoktur (Osman).

Ramazanlar orada çok özel ve canlıdır (İbrahim).

Teravih namazı Türkiye’de daha yaygın ve 20 rekât olarak kılınıyor. Suriye’de 8 rekât kılındıktan sonra neredeyse cami yarı yarıya azalıyor (Mohamed, İbrahim, Osman).

Türkiye’de 3 aylara ve kandil gecelerine daha fazla önem veriyorlar. Namaz kılmayanlar çoğu kimse o gece camiye gidiyor (Mohamed, İbrahim).

Suriye’de kandil gecelerinde sabahlarlar ve camiler tıklım tıklım dolu olur. Ancak Suriye’de, Türkiye’de olduğu gibi “kutlu doğum haftası etkinlikleri” yoktur (Fehmi, Nahla, Osman).

Suriyeliler zekât konusunda Türklere göre daha hassas. Adam der ki “zekâtım ne kadar olursa olsun ben bunu vereceğim” der. Türkiye’de bu hassasiyeti ben görmedim (Osman).

Din, algı ve yaşam boyutu itibarıyla sürekli olarak yeniden yorumlanan, anlamlandırılan ve üretilen bir olgudur. Dinin yorumlanması ve pratiğe aktarılması bireylerin veya toplumların bilgi birikiminden, yaşam tecrübelerinden, geçmişlerinden, eğilimlerinden bağımsız değildir. İçinde buldukları ekonomik, siyasal ve kültürel sosyal gerçeklikler bireylerin ve toplumların din algı ve yorumlarında belirleyici bir faktör olarak öne çıkar. Bu nedenle din algısının ve yaşantısının bireysel ve toplumsal düzlemde, bir toplumun değişik katmanlarında ve hatta bir toplumun değişik tarihsel dönemlerinde de dinin farklı görünümüyle karşılaşılabilmektedir.

4. Görsellik ve Şekilsel Bakımdan

Her dini topluluk kendini birtakım sembollerle toplumun diğer üyelerinden ayırıştırırlar. İslamiyet’te de tesettür, sakal, sarık gibi görseller bulunmaktadır. Ancak bu durum, din ve dindarlık algısının bir takım şekle ve sembollere indirgenmesi ve özün yitirilmesi şeklinde bir anlayışa, geleneksel ve şekilsel bir dindarlık yorumuna neden olabilmektedir:

Suriye’de dini kisve, görünüm önemli. Din adamları sakallarıyla, kıyafetleriyle kendilerini fark ettirirler. Bu açıdan şekilsel bir din algısı var ve bu önemli görülüyor. Bayanların peçe ile yüzlerini örtmesi Türkiye’ye göre daha yaygındı. Ancak ahlaki boyut bunun gerisindeydi (Fehmi, İbrahim, Abdulaziz).

Biz(Suriye)de ilahiyat hocalarının, din adalarının hanımları, kız çocukları yüzde yüz kapalı olur. Bu gelenekten değil, bizim inancımızdan kaynaklanıyor. Ancak Türkiye’de benim gördüğüm ilahiyatçı hoca olsun, din adamı olsun veya adam hacı, hoca, namaz kılıyor, onların kızları açık olabiliyor (Mohamed, Nahla, Yasmin, Abdulaziz).

Suriye’de kılık-kıyafet konusu, inancın ötesinde artık örfе dönüşmüş. Bu hususta aile, toplum ve geleneğin baskısı hissediliyor (İbrahim, Abdulaziz, Fehmi).

Suriye’de İbadetler de gelenekselleşmiş. Çoluk-çocuk hep birlikte camiye gitmek, namaz kılmak ibadetten çok geleneksel bir davranış olarak hayatlarında yer edinmiş. Dinin bu görselliğiyle birlikte sosyal ilişkilerde, özellikle ticarete dini ahlaki göremiyorsunuz (İbrahim).

Suriyeliler namazın sünnetini pek önemsemezler. Ancak görsel, şekilsel sünneti önemserler (Fehmi).

Suriye’de din âlimi başı açık biriyle televizyonda program yapmaz. Dindar olmayanlar bile din âlimlerinin başı açık biriyle program yapmasını tepkiyle karşılar (Abdulaziz).

Suriyeliler ibadetleri yerine getiriyorlar. Ancak muamelatta, ahlakta dindar değillerdi. Başı örtülü ancak ahlaken dindar olmayanlar vardı. Çünkü örtü örf, adet olmuş. Türkiye’de ise tam tersi durum var. Başı açık, namaz kılıyor (Abdulaziz, Nahla).

Suriye’de tesettürlü ve hatta yüzünü bile göstermeyen bayanlar var. Ancak bunlar arasında namaz kılmayanlar olabiliyor (Nahla, Abdulaziz).

Biz(Suriye)de hocanın, dini sohbet yapan birinin kılık kıyafetinin buna uygun olması gerekiyor. Batılı, modern giyimli birinin dini sohbet yapması yadırganır (Nahla).

Bayanlarda dindarlığın en önemli göstergesi tesettür. Dindar biri siyah örtü kullanmalı. Onun örtüsü siyahsa o kişi dindardır algısı var. O nedenle Suriye’de şekilsellik daha ön planda. Türkiye’de ise maneviyata, edebe daha çok önem veriyorlar (Nahla, Yasmin, Esmâ, Fatma).

Türkiye’deki dini hayat ile Suriye’de dini hayat arasında şekilsel bakımdan da farklılıklar bulunmaktadır:

Yapılan dua ve salâvatlarda farklılık var. Okunan salâvatların makamlarında farklılık söz konusu. Mesela Suriye’de bayramlarda tekbirler, salâvatlar daha hızlı, hareketli ve coşkuludur. Bayramın geldiği toplumda hissedilir (Fehmi, Osman).

Suriye’de bazı eski camilerde sürekli olarak ezan topluca koro şeklinde okunur. Ayrıca ezanın sonunda müezzin, mutlaka uzun bir salâvat okur. Şiilere tepki olarak, Şii olmadıklarını belirtmek için bunu yaparlar (Fehmi).

Teravîh namazlarında Kur’an’dan daha fazla okunur. Biz(Türkiye)deki gibi namaz sureleri –“elem tera” ve aşâğısı- şeklinde bir mefhum onlarda yoktur (Fehmi, Nahla).

Türkiye’deki İslami tarz daha medeni. Kişi, sadaka verecekse, yardımda bulunacaksa bunu daha medeni usulde yapıyor (Nahla).

Dine karşı, dini yaşayışa karşı bir edep var. Edebe daha bağlular Türkiye’de. Yani dini adetleri yerine getirmede daha büyük bir ta’zim var (Mohamed, Abdulaziz).

Toplumların farklı tarihsel tecrübelerine sahip olması, kendi içerisinde farklı etnik ve mezhepsel unsurlar taşınması kuşkusuz onların dini tecrübelerini etkilemektedir. Örneğin Türkiye’nin yaşadığı Batı tipi modernleşme deneyimi, dinin yeniden yorumlanma sürecinde etkili olmuş, dinin değişik formlarda ve düzeyde yansımalarına yol açmıştır. Toplumun içinde bulunduğu koşullar, yaşadığı sorunlar insanları, dini anlamda ihtiyaç duyduğu pratik çözümler üretmeye sevk etmiş ve bunun neticesinde de dini hayatın farklılaşmasına yol açmıştır.

5. Dinin Gündelik Hayatta Tezahürleri Bakımından

Dinler inanç ve öğretileriyle bireylerin ve toplumların hayatında etkiye sahiptirler. Zira onların yaşam biçimlerini değiştirme iddiasıyla varlık kazanırlar. Ancak dinlerin gündelik hayatta yansımaları benzer biçimde olmamaktadır. Çünkü din ve toplum, din ve kültür karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler.

Suriye’de dernek, vakıf, cemaat merkezleri bu kadar yaygın olmadığı için cami biraz daha hayatın merkezindedir ve herkesindir. Camilerde sesli zikirler rahatça ve yaygın olarak yapılırdı. Camilerin dış avlusuna girilirken ayakkabılar çıkarılırdı. Saatleri bulan hutbeler okunur, hutbelerde mutlaka dışarıya ses verilirdi. Hem Halep’te hem de Şam’da ben gördüm, âdettendir bu... Teravih namazlarında Camilerde meyan şerbeti yaygın olarak ikram edilirdi (Fehmi).

Dini nikâhu kıyan imam ayrıca, eşlere, gayr-i resmi bir belgeye de imza attırır. Şer’i mahkemelerde geçerlidir bu belge (Fehmi).

Evlilik hususunda aileler anlaştıktan sonra, böyle belli kişilerle tekrar kız evine gidilir ve genelde bir hoca da götürürler ki hoca orada konuşsun ve kendi aralarında konuşmadıkları bir şeyler varsa o da konuşulsun diye (Osman).

Kız istemede soy da etkili. Dindar aileler dindar aileleri tercih ediyorlar (Nahla).

Bayanlarla erkeklerin bir araya gelerek eğlendikleri düğünler göremezsiniz. Düğünlerde bayanların yanına 6 yaşından büyük erkek çocukları koymazlar. Kimenin izni olmadan oradan görüntü de alınmaz. Çünkü bayanlar düğünlerde kılık-kıyafet açısından çok daha rahatlar (Fehmi, İbrahim, Nahla).

Haremlik selamlık ilişkisine Türkiye’ye göre daha dikkat ederler. Kadın erkek ilişkilerinde biraz daha katı mesafelidirler (Fehmi, İbrahim, Nahla, Mohamed, Abdulaziz, Yasmin).

Bebek doğduğunda daha hiçbir şey yedirilmeden, içirilmeden, bir âlime götürürler. O zat bir hurma alır, emer ve sonrada o hurmayı bebeğe emdirir. Aslında bu sünnettir ve buna da “tahnik” denir. Suriye’de yaygındır bu. Ayrıca erkek çocuklar doğdukları ilk bir ay içinde mutlaka sünnet ettirilir (Fehmi).

Taziye orada 3 gündür. 3 günden sonra taziyeye gidilmez (İbrahim).

Ben Türkiye’de hocaya para verip hatim indirildiğine şahit oldum. Bizde, taziye yerinde, herkes kendisi Kur’an’dan bir cüz okuyarak ölünün arkasından hatim indirilir. Bizde taziyelerde daha çok sohbetler yapılır. Türkiye’de ise daha çok Kur’an okunuyor. Bizde ölünün arkasından tevhit okuma geleneğine hiç rastlamadım (Osman, Nahla).

Bizde(Türkiye’de) sadece medeni hukuka göre mahkemeler var. Orada şer’i mahkemeler var. Şer’i mahkemeler bireysel, ailesel meselelere bakarlar (İbrahim).

Suriyelilerin evlerinde misafir bayanlar için etek ve başörtüsünden oluşan, beyaz renkli, namaza özel kıyafet bulunur. Türkiye’de namaz için bu şekilde özel bir kıyafet yok (Nahla, Esma, Fatma).

Hristiyanlarla Müslümanlar arasında sıkı bir ilişki vardı. Kilise daha çoktu. Hristiyanların kutlamalarına katılırlardı. Hristiyan din adamları rahat bir şekilde camilerde konuşmalar yaparlardı. Ben Şam’daki “Ebu Nur” camiinde çok kez şahit oldum (Fehmi).

Muharremde Aşure tatlısı dağıtılmasını burada gördüm (Osman).

Şehirlerde pek köpeğe rastlayamazsınız, örneğin Şam’da hiç köpek göremezsiniz. Şafii mezhebinde köpeğin necis kabul edilmesinden kaynaklanıyor bu (Fehmi).

Bizde de ekmek çöpe atılmaz. Yerde görsek kaldırıp kenara koyarız. Hatta bir ara Suriye’de ekmek kutsal mı şeklinde ciddi tartışıldı (Osman, Halid Ahmed, Behzam).

Güvercini burada haram diye genelde yemiyorlar. Biz Suriye’de yeriz. Burada yenilmeyip de orada yenilenlerden biri de tilkidir (Osman). Suriye’de Tavşan yemezler (Mohamed).

Yukarıdaki ifadeler Suriye toplumu ile Türkiye toplumu arasında din algısının ve onun yaşam biçiminin farklılığını ortaya koymaktadır. Din, bütün insan ve toplumlarda benzer algıya yol açmaz. Bireyin ve toplumun zihniyeti, eğitim durumu, geçmişi, kültürü bireyin ve toplumun din algısında belirleyici olmaktadır. Bu açıdan gerek bireysel düzeyde ve gerekse de toplumsal düzeyde din, farklı etkilere ve görünümlere sahiptir. Bu durumu Türkiye halkı ile Suriye halkların arasında da görebilmek mümkündür. Dolayısıyla bireyin din ve dindarlık algısı toplumsal koşullardan bağımsız olarak gelişmemektedir. Din ve kültür karşılıklı birbirlerini etkileyen olgulardır. Bu nedenle dinlerin toplumdan topluma farklı biçimleriyle karşılaşılabilir.

Gündelik hayatta dinin etkisi bakımından Suriyeliler ile yerel halk arasında din algısı ve yaşayışı ile ilgili birtakım farklılıklar söz konusu olmakla birlikte ortak birtakım uygulamalar da görmek mümkündür:

Zemzem suyunu bizde de ayakta içenler bulunmaktadır. Ona hürmeten. Ancak oturarak içmek daha yaygın (Osman, Nahla).

Umre veya Hac’dan sonra akrabalar mutlaka hediye ile gitmelidirler. Onlar da hediye verirler ve o duruma özel tatlı ikram ederler. Ayrıca Hac evinde mutlaka evlerin tavanlarına hac dekoru ve süslemeler yaparlar. Hac’dan geldikten sonra 5-10 gün sonra yemek daveti verirler (Nahla, Osman).

Suriyeli göçmen grubun din algılarında ve pratiklerinde zamanla bir takım değişimler de ortaya çıkabilmektedir. Kültürel çevrenin değişmesi din algısı ve dini pratiklerde de değişmelere yol açabilir. Zira din algısı ve dindarlık sosyo-kültürel etkileşime açıktır. Dolayısıyla göç bireyi, bireysel zihniyet, tutum ve davranışlarından, kültürel hayatına kadar çok geniş kapsamlı bir etkileşime açık hale getirir:

Suriye’de genellikle taziye yemeklerinin sonunda yapılan dualardan sonra Fatiha okunur. Her yemek duası sonrası Fatiha verilmez. Ancak şimdi Türkiye’de yemeklerden sonra biz de artık Fatiha veriyoruz (Mohamed, Abdulaziz, Osman).

Burada cemaat sünnet namazından hemen sonra kamet getirip farza duruyor. Bizde ise sünnet namazından sonra Fatiha ve salâvat getirilir. Türkiyelilerin yaptıklarının sünnete daha uygun olduğunu anladım (Osman).

Suriyelilerin mescitlerine gidiyorum. Önceleri onlar sadece farz namazını kılar, müezzinle birlikte tesbihat yapmazlardı. Şimdi ise, onlar da bizim gibi müezzinle birlikte tesbihat yapıyorlar (İbrahim).

Namazın sünnetlerine ve teravih namazına daha fazla önem vermeye başladım (Halid Ahmed).

Dindar göçmenler dini inanç ve uygulamalarını sadece önceki yerleşim yerlerinden yeni bir yere taşımaz. Göçmenlerin mevcut inanç ve uygulamaları, yeni bir yerde yaşamının bir neticesi olarak mevcut durumdan etkilenecek değişir. Bu süreçte, göçmenlerin dini davranışlarında yerli unsurlar da görülebilir. Ancak değişim tek taraflı değildir. Yerel halk da göçmelerin dini tutum ve davranışlarından etkilenebilir:

Suriye’de Şafii mezhebi daha yaygın. O nedenle camide imam Fatiha suresini okuduktan sonra topluca ve biraz daha yüksek sesle “âmin” denir. Antep’te, halkı geneli Hanefi olduğu için böyle yapılmıyordu. Şimdi Suriyelilerin etkisiyle bazı camilerde onların da topluca ve sesli olarak “âmin” dediklerini görüyorum (Ahmed).

Bizde de teravih namazı camilerde 20 rekât kılınır. Ancak 8 rekâttan sonra kalkanlar çok olurdu. Şimdi burada Türkler bize bakarak onlar da 8 rekâttan sonra camiden çıkıyorlar. Onlarda da yaygınlaşıyor (Mohamed, Osman).

Göç ile insanlar kendi yaşam biçimlerini de başka bir yere taşırlar. Göçmenlerin kültürü ile oradaki mevcut kültür arasında etkileşim kaçınılmazdır. Karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler. Bu açıdan gerek göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında ve gerekse yerel halkın dini tutum ve davranışlarında etkileşimlerin, değişimlerin ve benzeşmelerin ortaya çıkması beklenen bir durumdur.

b. Göç Sonrası Suriyelilerin Dini Tutum ve Davranışlarında Değişim

Kültürel karşılaşmalar kültür değişiminde etkili faktörler arasında sayılır. Bu süreçte dini tutum ve davranışlarda da değişimler görülebilmektedir.⁵³ Bu açıdan yeni ve farklı koşullarla karşılaşan göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında değişmelerin olması mümkündür. Göçmenler artık farklı, yabancı bir dünya ile karşı karşıyadırlar. Yeni koşullar göçmenlerin hayatlarının yeniden şekillenmesinde etkili olacaktır. Bu perspektifte yeni koşullar içerisine dâhil olan göçmenlerin dini tutum ve davranışlarında da olumlu veya olumsuz değişimler yaşanabilmektedir. Her ne kadar Suriyeli göçmeler Türkiye gibi Müslüman bir ülkeye göç ediyorlarsa da oradaki sanayileşme, kentleşme, kalabalık nüfus durumu, akraba ve komşu gibi yakın çevresinin değişmesi ve bilmedikleri, anlamadıkları dil ile karşılaşmaları onların dini yaşantısı üzerinde etkili olacaktır. Zira din algısı ve yorumu, dindarlık sosyo-kültürel etkilere açık ve buna bağlı olarak değişime maruz kalabilmektedir:

Suriyelilerin dindarlıklarında değişim oldu. Ancak bu şehirlere göre değişiyor. Yani çevre belirliyor, çevreye göre değişiyor. Mesela Konya halkı diğer illere göre daha dindar olduğu için Suriyeliler de onlardan etkilenecek daha dindar oluyorlar. Ancak İstanbul gibi bir yerde Suriyelilerin dindarlıkları daha az (Osman).

Dil sorunu Suriyelilerin dindarlıklarını olumsuz etkiledi. Camiyle bağları zayıfladı. Çünkü yapılan sohbeti anlamıyorlar. Sadece namazı kılıp çıkıyor (Ahmed, Mohamed, Abdulaziz).

Suriye’de insanlar bir şekilde dini sohbetlere katılıyorlardı, din dersi alıyorlardı. Cuma günü gibi mesela Sosyal hayat buna göre düzenlenmişti. Burada bu koştur. Dini sohbetlere katılmıyorlar. Gerçi bazıları burada dini gruplara gidiyorlar. Bazıları Türk cemaatlerine yaklaştılar. Kendilerine yakın gördükleri, Suriyeli hocaların olduğu cemaatlerle ilişki kurdular. Ancak onlardan hariç böyle etkin, etkili bir dini cemaat oluşmadı. Suriyeliler şimdi yeni yeni dini gruplar oluşturmaya başlıyorlar. Bu da onların dindarlıklarını etkiledi (Osman).

Bir sosyal ilişki ağını kurmak veya var olan bir ağa dâhil olmak ve bu ağı devam ettirmek, göçmenlere sosyal sermaye sağlar. Göçmenler, “bir kültürel gruba, ilişki ağına veya sosyal bir yapıya üyelikleri sayesinde sınırlı kaynaklara ulaşabilme kapasiteleri”ni,⁵⁴ yani sosyal sermayelerini ülkelerinden ayrılırken geride bırakmak zorunda kalırlar. Göçmenler için bu durum, gündelik hayatın önemli belirleyicilerinden olan aitalikleri ve bu aitalikler sayesinde “sınırlı kaynakları, ihtiyaç durumunda seferber edebilme yeteneğini”⁵⁵ geride bırakmaları anlamını da taşır. Sığınmacıların, dâhil oldukları yeni kültürde gündelik hayatlarını yeniden kurabilmeleri için sosyal sermayelerini de yeniden üretmeleri gerekir.⁵⁶

⁵³ Turhan, *Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, s. 84-88.

⁵⁴ Alejandro Portes, “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, In the *Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*, edited by Alejandro Portes, Russel Sage Foundation, New York 1995, s. 12.

⁵⁵ Portes, “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, s. 12.

⁵⁶ Oğuz, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, s. 155.

Göçmenlerin var olan dini gruplara dâhil olması veya yeni bir dini cemaat teşkil etmesi bu çerçevede de okunabilir. Ancak manevi, ahlaki yapıyı muhafaza gayesi de önemli bir faktör olarak belirmektedir.

Caminin etkisi Suriyeliler üzerinde azalınca onların dindarlıkları bundan olumsuz etkilendi. Ancak cemaatlere devam eden gençler daha fazla dindarlaştı (Ahmed).

Türkiye’de dinin etkisi Suriyeliler üzerinde zayıfladı. Geçen ramazanda oruç tutmayan Suriyelilerin sayıları tutanlardan daha fazlaydı. Gençler arasında Namazı terkedener de fazlalaştı (Halid Ahmed, Mohamed).

Suriyeli kızlarda dinin etkisi zayıfladı. Başlarını örtüyorlar ama dar elbise giyiyorlar, kot pantolon giyiyorlar. Akrabalığın etkisi burada hissedilmiyor. Türkiye daha serbest bir ülke, ortam daha müsait (Esmâ).

Suriyeliler Suriye’deyken cemaat ile namaza daha çok dikkat ediyorlardı. Burada bu da zayıfladı (Osman).

Suriyelilerin Türkiye’de dindarlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini düşünüyorum. Kılık kıyafette daha rahat, açık kıyafet tercih ediyorlar. Suriyeli kızlar erkeklerle tokalaşmaya başladılar (Nahla).

Türkiye’de kadın erkek ilişkileri daha rahat. Ancak Türkiye’deki Suriyelilerde bu değişmeye başladı. Onlar da karşı cinsle daha rahat diyalog kurabiliyorlar. Aileler kadın erkek birlikte oturabiliyorlar (Esmâ, Fatma).

Sekülerleşme, özgür ortam Suriyelileri olumsuz etkiledi. İlim ile de meşgul olmuyorlar, dünyevi meşguliyet arttı (Mohamed, Abdulaziz).

Buradaki ifadelere bakıldığında Suriyelilerin dâhil olduğu yeni ortam onların dindarlıklarını olumsuz olarak etkilemiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Cemaatsel bağların zayıflaması, çalışma koşullarının değişmesi, yeni kültürel çevre, dilden kaynaklanan iletişim probleminin bunda önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ancak ‘dindarlığın’ olumsuz etkilendiği şeklindeki bir yaklaşımın da din ve dindarlık algısından bağımsız olduğu unutulmamalıdır.

Suriyeliler kendi manevi, dini ihtiyaçlarını karşılamak için birtakım teşebbüslerde de bulunmaktadır:

Suriyeliler şimdi kendi imam hatip okulunu açtılar, yeni açacakları okullar var. Oralarda Arapça hutbe veriyorlar (Ahmed).

Diyanetten görevlilerin ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin bulunduğu bir toplantıya, Suriyelilerin temsilcisi olarak beni çağırılmışlardı. ‘Suriyeliler için Arapça dini sohbetlerin yapılabileceği, hutbelerin okunabileceği camiler tahsis edelim’ diye konuşuldu ve biz o zaman buna itiraz ettik. ‘Biz Müslüman olduğumuz için bu toplumla kaynaşmak istiyoruz’ dedik. ‘Bu Suriyelilerin camisi’, ‘şu Türklerin camisi’ olmasını istedik. ‘Biz hepimiz Müslümanız, şimdi ayrımcılığın yolunu ve bir de cami üzerinden niye açalım, bu kalsın. Siz imamlara söyleyin hutbede en azından ayet ve hadisleri Arapça da söylesinler’ dedik (Osman).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da, Suriyelilerin dini ihtiyaçlarını karşılamak için, bir takım faaliyetler gerçekleştirdikleri Suriyeliler tarafından dile getiriliyor:

Diyanet İşleri Başkanlığı kendi sitelerine hutbeleri artık sadece Türkçe değil, İngilizce ve Arapça da eklediler. Şimdi biz internetten onu okuyarak hutbenin konusunu camiye gitmeden önce anlayabiliyoruz (Ahmed, Osman).

Göç olgusunun dinamik karakteri çok boyutlu bir değişimi de beraberinde getirir. Göç ile birlikte değişimden etkilenen olgulardan biri de din ve dindarlık algısı ve yaşantısıdır. Göç ile dindarlık üzerinde ortaya çıkan etki hem nitelik hem de nicelik bakımından olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Göç ile yeni bir durum ortaya çıkmıştır ve artık geçmişte olduğu gibi, birebir aynı dindarlıktan bahsedilemez. Sanayileşmenin, kentleşmenin, sekülerleşmenin daha yüksek boyutta olduğu yeni bir çevrede her şeyden önce geleneksel bağların zayıflayacağı açıktır. Buna bağlı olarak da dindarlığın olumsuz olarak etkilenmesi ihtimal dâhilindedir.

c. Kendi Kültürlerini Sorgulama

Toplumda kültürle insanlar arasındaki ilişkiler hayatın gündelik akışı içinde genel olarak kültürün belirlediği biçimde devam ettirilir; ancak bu rutin içinde bile insanlar, kimi zaman kültürün bazı öğelerini, kodlarını, kalıplarını, geleneksel unsurlarını, adet ve ananelerini vs. sorgularlar.⁵⁷ Göç durumunda ise bu sorgulamalar daha net görülebilir. Zira göçmenler göçle birlikte yeni koşullar ve yaşam biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Türkiye'deki yaşamı gördükten sonra kendi kültürümüzün daha iyi olduğunu gördük. Akrabalık bağlarımız, komşuluk ilişkilerimiz daha kuvvetliydi. Burada kimse kimsenin yanına gitmiyor, misafir olmuyor. Kapı komşunu bile tanımıyorsun. Ancak bazı hususlarda Türkiye'nin daha iyi olduğunu söyleyebilirim (Mohamed, Abdulaziz, Osman).

Hangi Suriyelilere konuşsan Türkiye'nin daha temiz olduğunu, onların temizliğe daha çok önem verdiğini söylüyor. Ancak bu bizim temizlik hususundaki tutumumuz dinden değil, kültürümüzden kaynaklanıyor. Sizinki de kültürden kaynaklanıyor. Çünkü dindar olmayanınız da temizliğe çok dikkat ediyor (Yasmin, Nahla).

Türkler çok çocuk yapmıyorlar. Bizim Suriyeliler de diyor ki '*niye biz çok çocuk yapıyoruz? Türkler az çocuk yaparak daha iyisini yapıyorlar*'. Özellikle ekonomik sıkıntı yaşayanlar bunu diyorlar. Ancak ekonomik durumu iyi olup, az çocuklu olanlar da keşke daha çok çocuğumuz olsaydı diyorlar (Osman).

Türkiye ile ilgili algımız değişti. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olduklarını düşünüyorduk. Evet, Türkiye'de halk ekonomik anlamda daha rahatlar. Ancak anladık ki onların yaşam koşulları daha zor (Abdulaziz, Mohamed).

---

⁵⁷ Okumuş, "Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi", s. 274.

Türkiye'yi Türk dizileriyle tanıyorduk. Buraya gelince öyle olmadığını ve İslami açıdan daha iyiye gittiğini anladık (Mohamed, Abdulaziz).

İnsanlar farklı topluluklar ile karşılaştıklarında, yeni sosyal çevrede ve koşullarda yaşamaya başladıklarında kendi yaşam biçimleriyle karşılaştıkları yeni kültür arasında mukayese yapacaklardır. Kendi kültürlerini yeniden değerlendirirken olumu veya olumsuz buldukları yönleri olacaktır. Karşılaştıkları yeni kültürde olumlu olarak değerlendirdikleri bir takım şeyler bulunacaktır. Bu durum onlarda bir değişime yol açabilir. Böylelikle göç, birçok boyutta sosyal değişime kapı aralan, bireyi ve toplumun değişimini kaçınılmaz kılan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Suriyeli göçmenler ile Türk toplumu arasında da bu etkileşim ve değişim gözlemlenebilmektedir.

Sonuç

2011'de başlayan Arap Baharı birçok Ortadoğu ülkesinde sosyal ve siyasi gelişmelere ve değişmelere yol açtı. Bu ülkelerden biri olan Suriye, bu gelişmelerden en çok etkilenen ülke oldu. Esed'in başında bulunduğu Baas rejiminin, halkın reform taleplerine karşı silahla karşılık vermesi ülkeyi bir iç savaşa sürükledi. İç savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı evlerini, ülkelerini terk etmek zorunda kaldı. Suriyeli göçmenlerin tercih ettiği ülkeler arasında Türkiye ilk sırayı aldı.

Türkiye'deki mevcut hükümetin Suriyeli göçmenlerle ilgili olumlu tutumu ve Türk halkının onlara karşı sıcak ilgisi, yardımseverliği Suriyeli göçmenlerin kararlarında etkili oldu. Göç sonrası bir arada yaşamak durumunda kalan Suriyeli göçmenlerle Türk halkı arasında uyumlu bir birlikteliğin geliştiği görülmektedir. Kuşkusuz bu süreçte her iki topluluğun ortak inancı olan İslam dininin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Her iki topluluk için de İslam dini, bir arada yaşamının, sorunları birlikte aşmanın önemli bir referansı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki toplum arasında ortak değerlerin, geçmişin ve kültürel benzerliklerin bulunması da intibak sürecini kolaylaştırmıştır. Uyum sürecinde her iki topluluğun da toplumdaki mevcut hukuk kurallarına uyması da bir arada yaşamayı mümkün kılmıştır. Bununla birlikte göçmenlerin, Türkiye'de iletişim açısından dil problemi yaşadıkları ve çalışma koşulları bakımından da sorunlarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca göçmenlerin eğitim gibi çeşitli ihtiyaçlarının ve bunlara bağlı olarak birtakım problemlerinin olduğu da görülmüştür. Bu problemlere sahici yaklaşım ve çözümler gerekmektedir.

Göç ile birlikte göçmenler ile yerel halk arasında etkileşimin ve benzeşmesinin ortaya çıktığı görülmüştür. Suriyeli göçmenlerin, Türk toplumuna uyum sağlayabilmek için, Türklerin kültürüne de uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede göçmenlerin yaşam biçimlerinde değişimler görülmektedir. Ancak etkileşimin tek taraflı değil karşılıklı geliştiği bilinmektedir. Bu bağlamda her iki topluluğun dini algı ve yaşantısı da karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir.

Suriyeli göçmenlerin dini tutum ve davranışlarla ilgili açıklamaları değerlendirildiğinde Suriyeli sığınmacıların din algısında şekilselliğin ve görselliğin önemli görüldüğü göze çarpmaktadır. Kılık-kıyafet, tesettür geleneksek bir hüviyet kazanıp toplum baskısına dönüştüğü ancak dinin ahlaki boyutunun bu şekilselliğe verilen önemin gerisine düştüğü anlaşılmaktadır. Buna mukabil Türkiye’de ise daha çok niyet, kalp temizliği ve ahlakın öne çıktığı bilinmektedir. İbadetler hususunda da kültürün etkisiyle gerek algı düzeyinde ve gerekse de şekilsel bakımdan farklılıkların olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak dinin toplumlara göre farklı tezahür biçimleri ve düzeyleri bulunmaktadır. Bu durum İslamiyet için de geçerlidir. Gerek İslam dinin dayandığı metnin farklı yorumlanabilir yapısı ve gerekse de İslam dininin toplumsal koşulları dikkate alması onun birey veya toplumun hayatında farklı biçimlerde algılanmasına, yorumlanmasına ve yaşanmasına imkân tanımaktadır. Suriyeli göçmenler ile Türk halkının din algısı ve Suriye’deki dini yaşantı ile Türkiye’de dini yaşantı karşılaştırıldığında da bu durum net olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Ali, “Kültür ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 437-451.
- AKGÜN, Birol, *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Sosyolojik Düşünce Enstitüsü Analiz, Haziran 2012.
- APAK, Hıdır, *Suriyeli Göçmenlerin Uyum ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi, SBE, Mardin 2014.
- ARSLANLIOĞLU, İbrahim, *Genel Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.
- ATASOY, Ahmet, Hasan Demir, “Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan’a (Hatay) Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 8, sayı: 38, Haziran 2015, s. 457-470.
- AYDIN, Mustafa, *Sistemik Din Sosyolojisi*, Açılımkitap Pınar Yayınları, İstanbul 2014.
- BAUMAN, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- BİLGİN, Vejdi, “Din ve Kültür”, içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 107-130.
- BOURDİEU, P., Wacquant, L., *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇELİK, Celaleddin, “Göç, Kentleşme ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi El Kitabı*, editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 297-306.
- ERDOĞAN, Murat, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014.

-
- FİCHTER, Joseph (2004), *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.
  - GÜÇER, Mehmet, Sema Karaca, O. Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler*, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, Mayıs 2013.
  - GÜNAY, Ünver, *Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.
  - GÜVENÇ, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Ankara 2005.
  - KARASU, Mithat Arman, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, yıl: 2016, cilt: 21, s. 995-1012.
  - KAYA, Mahmut, “Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak”, The Journal of Academic Social Science Studies, Autumn III, 2015, s. 263-279.
  - KİRMAN, M. Ali, *Din ve Sekülerleşme (Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma)*, Karahan Kitapevi, Adana 2005.
  - KORKMAZ, Arif, “Göç ve Din”, içinde: *Din Sosyolojisi*, editör: Mehmet Bayyigit, Palet Yayınları, Konya 2013, s. 337-390.
  - KURT, Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, sayı: 2, 2009, s. 1-26.
  - MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
  - MARSHALL, Gordon *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
  - OĞUZ, Hatice Şule, “Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği”, Tesam Akademi Dergisi – Turkish Journal of TESAM Academy Temmuz - July 2015, 2 (2). s. 127-165.
  - OKUMUŞ, Ejder, “Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi”, Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 11/7 Spring, Ankara 2016, s. 269-292.
  - PLÜSS, Caroline, “Göç ve Küreselleşen Din”, çev. İlkey Şahin, içinde: *Din Sosyolojisi (Yaşadığımız Dünya)*, der. Peter B Clarke, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 295-316.
  - PORTES, Alejandro (1995), “Economic Sociology and The Sociology of Immigration: A Conceptual Overview”, *In the Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*, edited by Alejandro Portes, Russel Sage Foundation, New York, 1-41.
  - SANDIKLI, Atilla, Ali Semin (Hazırlayanlar), *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye* (Bilge Adamlar Kurulu Raporu), Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012.
  - TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002.
  - TÜRKKAHRAMAN, Mimar, Hüseyin Tutar, “Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, 2009, s. 1-16.

- WACH, Joachim (1995), *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- WAGGONER, Watt, "Kültür ve Din", çev. Mustafa Arslan, içinde: *Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem*, der. Peter B. Clarke, Ankara 2012, s. 339-361.
- WEBER, Max, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul 2012.
- WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara 2005.
- YALÇIN, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.
- YANG, Fenggang, Helen Rose Ebaugh, "Yeni Göçmen Dinlerindeki Değişimler ve Küresel Etkileri", çev. İhsan Çapcıoğlu içinde: *Din Sosyolojisi (Klasik Ve Çağdaş Yaklaşımlar)*, editör: Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 125-156.

İnternet

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-multecilerin-sayisi-4-milyon-185-bine-ulasti> , (erişim: 20.03.2016)

<http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Iste-Turkiye-deki-son-kayitli-Suriyeli-sayisi--Ocak-2016-.htm?ArticleID=321871> , (erişim: 20.03.2016)

<https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> , (erişim: 20.03.2016)

<http://www.sondevir.com/rapor-arastirma/456276/turkiyede-hangi-sehirde-kac-suriyeli-multeci-yasiyor> , (erişim: 20.03.2016)

Ek 1: Görüşülenlerin Durumu

İsim	Cinsiyet	Uyruk	Yaş	Eğitim	Suriye'de Meslek	Türkiye'de Meslek
Abdulaziz	Erkek	Suriye	35	Lisans/İla hiyat	Öğretim Üyesi	Okutman
Ahmed	Erkek	Suriye	43	Lisans	Ticaret	Ticaret/Dernek Yöneticisi
Behzam	Erkek	Suriye	27	Ortaöğretim	İşçi	İşçi
Fatma	Kız	Suriye	22	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Fehmi*	Erkek	Türkiye	33	Lisans/İla hiyat	Öğrenci	Okutman
İbrahim*	Erkek	Türkiye	28	Lisans/İla hiyat Mezunu	Öğrenci	Bir yardım derneği üyesi/Araştırma görevlisi
Mohamed			45	Lisans	Öğretmen	Okutman

* Suriyeli bir bayan ile evli. Suriye'de bulunduğu yıllar: 2002-2011.

*Suriyeli bir bayanla evli. Suriye'de bulunduğu yıllar: 2007-2012. Türkiye'ye geldikten sonra, 2 yıl kadar, bir yardım derneğinde Suriyelilere dönük olarak aktif olarak çalışmış.

Nahla	Kız	Suriye	?	Lisans	Öğretim Görevlisi	Okutman
Osman	Erkek	Suriye	41	Lisans/İlahiyat	Öğretmen	Ticaret/Dernek Yöneticisi/
Esmâ	Kız	Suriye	22	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Yasmin	Kız	Suriye	21	-	Öğrenci/İlahiyat	-
Halid Ahmed	Erkek	Suriye	50	-	Esnaf	Esnaf

Ek 2: Mülakat Soruları

a. Toplumsal Bütünleşmede Dinin rolü

- * Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
- * Türkiye’de kendinizi dışlanmış hissediyor musunuz? Neden?
- * Türklerin neden sizlere yardım etmesi, kabullenmeleri gerektiğine inanıyorsunuz? Neden?

b. Kültürel ve Dini farklılıklar

- * Türk halkı ile Suriye halkının farklı/ortak kültürel örüntüleri nelerdir?
- * Sizlerle Türkler arasında dini hayatla ilgili gözlemleyebildiğiniz, karşılaştığınız farklılıklar var mı? Neler?
- * Kültürel farklılıktan kaynaklanan dini düşünce ve davranışlarınız Türkler tarafından hiç tepkiye neden oldu mu?
- * Dini yaşayışla ilgili Türklerden etkilendiğiniz hususlar var mı? Suriyelilerin de dini yaşayışta Türkleri etkilediklerini düşündüğünüz hususlar var mı?

c. Göç ve Din

- * Türkiye’ye geldikten sonra sizde veya yakın çevrenizde olumlu veya olumsuz olarak din algısı ve dindarlık değişti mi?
- * Türkiye’deki dini hayatı gördükten sonra kendi kültürünüzü, dini hayatınızı tekrar bir sorgulama sürecine tabi tuttunuz mu?

İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi*

Hüseyin BAYSA**

Özet

Mülteci statüsünün İslâm himaye hukukundaki yerini tespit etmek amacıyla hazırlanan bu bildiri çalışmasında mültecilik, İslâm hukukundaki klasik koruma sistemleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. XX. yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen savaşların yol açtığı kitlesel göçler sonucunda ihdas edilmiş bir koruma sistemi olan mültecilik, İslâm hukukundaki himaye sistemleri arasında daha çok, emân ve muhacirliğe benzemektedir. Özellikle, gerektirdiği haklar ve geçici ikamet açısından emâna benzeyen mülteci statüsü, sığınma saiki ve yer değiştirmenin gerekliliği bakımından emândan farklılık arz etmektedir. Mülteciliğin muhacirliğe benzeyen yönü ise her ikisinde de baskı veya zulüm gerekçesiyle sığınma talebinin söz konusu olmasıdır. Ancak muhacirlik, sığınan kişi ile sığınılan ülkenin dinî âidiyetinin İslâm olması durumunda vatandaşlık hakkını tanırken, mültecilik statüsü sığınana böyle bir imkân vermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mültecilik, Emân, Muhacirlik, Koruma Sistemleri

The Refugee System in Comparison Political Asylum Tradition in Islamic Law

Abstract

In this paper, which aims to determine the status of refugees in terms of Islamic political asylum law, the term 'refugee' has been emphasized by comparing it with the classical protection systems of Islamic law. The refugee status has been introduced as a protection system after the massive migration caused by wars that have been occurred since the beginning of the 20th Century, similar to Emania and the Muhajir in terms of those political asylum systems that exist in Islamic law. The refugee status, similar to Emania, especially in terms of the laws required and temporary rights, is different from Emania in terms of reasons for asylum and requirements related to relocation. The similarity of refugee to Muhajir is that in both of them there is a demand for asylum due to repression or

* Bu metin, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları -Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu- (Kilis 2016) adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi, huseyinbaysa@kilis.edu.tr.

persecution. However, Muhajir provides the right of citizenship on the condition that the religious affiliation of the asylum seeker and the asylum country are Islamic.

Keywords: Refugee, Emania, Muhajir, Protection Systems

1. Giriş

Tarih boyunca insanlar, savaş, baskı, doğal afetler vb. sebeplerle buldukları yerleri terk edip, daha güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Vardıkları yerde ikamet etmek ve güven içinde hayatlarını sürdürebilmek için oradaki etkili şahısların veya yetkili mercîin himayesine ihtiyaç duymuşlardır. Bu sığınma ihtiyacı ile birlikte, zamanla himaye kültürü ve hukuku da oluşmuştur. Mülteci statüsü, böyle bir süreç dâhilinde ortaya çıkmış bir uluslararası koruma sistemidir.

Mülteci statüsünün ana çerçevesi 1947 yılında, Birleşmiş Milletlerin kurduğu Uluslararası Mülteci Örgütü (UMÖ) tarafından belirlenmiştir. Mülteciler için yeni hukukî düzenlemelere ihtiyaç duyan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu amaçla 1951 yılında Cenevre’de “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”yi imzalamıştır. Bu sözleşmede UMÖ’da kabul edilen mülteci tanımı esas alınmıştır (Özcan, 2005:8). “1951 Cenevre Sözleşmesi” olarak da bilinen bu uluslararası hukukî düzenleme, sonraki dönemlerde mülteciler ile ilgili yapılan bölgesel ve uluslararası sözleşmelere kaynaklık etmiştir¹ (Özcan, 2005:1; Acer vd., 2010:46; Ergüven ve Özturanlı, 2013:1016).

Devletlerarası sözleşmelerle temel yapısı belirlenen mültecilik sistemi, bazı yönleri itibariyle İslâm hukukundaki klasik himaye kurumlarına benzemektedir. Ancak bu koruma mekanizması, temelde diğer kurumlardan farklılık arz etmektedir. Mültecilik sistemi ile İslâm hukukundaki himaye kurumları arasındaki ortak ve farklı özellikleri tespit etmek üzere yapılan bu çalışmada öncelikle mültecilik kurumu ile klasik koruma sistemleri hakkında genel bilgi verilecek, daha sonra da mültecilik kurumu, İslâm hukukunda bilinen koruma sistemleri ile temel özellikleri çerçevesinde karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

2. Mültecilik Sisteminin Genel Yapısı

Mülteci kelimesi, bir şeye veya bir yere sığınmak veya dayanmak, bir topluluktan ayrılıp başkasına sığınmak gibi anlamlara gelen “lecee” (لجأ) fiil kökünden (İbn Manzûr, 1414 h.:I/152) türemiş olup, sözlükte “sığınmacı”² şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2016). Arapçada bu kelime yerine aynı

¹ Bu çalışmada mültecilik statüsüne ilişkin belirlemelerde bulunurken 1951 Cenevre Sözleşmesi ile Türkiye’de bu sözleşmenin içeriğine uygun olarak hazırlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) esas alınmıştır.

² Sığınmacı kelimesi terim olarak, mültecilik için başvuruda bulunan, ancak mülteciliği yetkili makamlar tarafından henüz kabul edilmemiş kişiler için kullanılmaktadır. (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 49).

mefhumu ifade etmek üzere yine “lecee” (لجأ) sözcüğünden türeyen “lâci” (لاجئ) kelimesi kullanılmaktadır (Fâris, 2012:325; Sa’vî, 2007:55). Arap dilinde istimali olmayan mülteci sözcüğünün Türkçede kullanılmasının sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte bu kelimenin günümüz Türkçesine Osmanlıcadan geçmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Durmaz, 2014:13).

Uluslararası hukukta mülteci kelimesi, ırkı, dini, toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeden ayrılıp, başka devletin koruması altına giren kişiye verilen statüyü ifade etmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi 1. Md.). Mültecilik ile ilgili bazı bölgesel sözleşmelerde, bu tanımın içeriğine uygun olarak, ülkesindeki savaştan veya kamu düzeninin bozulmasından kaçan ve vatansız kaldığı için başka bir ülkenin korumasına giren kişilerin de mülteci olduğu belirtilmiştir (Bkz. YUKK, 63. Md.; Acer vd., 2010:46-7).

Mültecilik sistemi, mültecilere temel insanî haklardan faydalanma imkânını vermektedir. Bunun yanı sıra mültecilerin bulunduğu ülkelerde vatandaşların sahip olduğu hak ve özgürlüklerden yararlandırılmasını öngörmektedir. Vatandaşa tanınan haklardan faydalandırılmaması durumunda mültecilere, en azından, yabancılar hukukunun uygulanmasını önermektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 7. Md.; Acer vd., 2010:52).

Mülteci statüsüne sahip olabilmek için uluslararası hukukta, birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Üç maddede özetleyebileceğimiz bu şartlardan bir tanesi, mültecilik başvurusunda bulunan kişinin zulüm ve baskıya maruz kalmış olması veya bunun korkusunu yaşamasıdır. Mülteci kelimesinin tanımında geçtiği gibi, mülteci statüsüne hak kazanabilmek için söz konusu zulüm korkusunun ırk, din, siyasi düşünce ya da belirli bir toplumsal gruba mensubiyet sebebiyle meydana gelmiş olması yahut ülkedeki iç çatışmaların yol açtığı kaos ortamından kaynaklanmış olması gerekmektedir. Nitekim işlenmiş adi suçlar sebebiyle yaşanan korku, iltica için geçerli bir gerekçe sayılmamıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.).

Mültecilik korumasından faydalanabilmek için şart koşulan ikinci husus, zulüm korkusundan dolayı, vatandaşı olunan ülkenin sınırları dışında olmak ve oraya dönme imkânının yahut isteğinin bulunmamasıdır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.). Vatandaşı olunan veya ikamet edilen ülkede emniyet sorunu bulunmakla birlikte ülkenin bir bölgesinde devlet korumasından faydalanma imkânına sahip olmak, mültecilik hakkına engel bir durum olarak kabul edilmiştir (YUKK, 78. Md.). Aynı şekilde vatandaşı olunan veya ikamet edilen ülke içinde güvenlik gerekçesiyle yapılan ikamet değişikliği, mülteci statüsünü gerektiren bir durum olarak görülmemiştir.³ Yine güvenli üçüncü bir ülkenin himayesine girenlerin

³ 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mültecilik için gerekli şartlar taşınsa dahi ülke içi yer değiştirmeyi, mülteci statüsünü kazanmak için yeterli görmemiştir. Günümüzde, ülke içerisinde yer

uluslararası koruma hakkından faydalanamayacakları bildirilmiştir (YUKK, 74. Md.).

Mülteci kabulünde aranan üçüncü şart, uluslararası belgelerde savaş suçu veya insanlığa karşı suç olarak tanımlanan herhangi bir davranışta bulunmamış olmaktır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı davranmamış olmak da mültecilik şartları arasında sayılmıştır (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md.).

3. İslâm Hukukundaki Klasik Himaye Kurumları

İslâm hukukunda iltica/himaye talebinde bulunan kişi veya toplumlara yönelik birtakım koruma sistemleri işletilmiştir. Şartları ve sunduğu imkânlar açısından değişik özelliklere sahip olan bu kurumları emân, zimmîlik ve muhacirlik şeklinde tasnif etmek mümkündür.

3.1. Emân

Emân; emin olmak, güvenmek anlamındaki Arapça “emn” (امن) kökünden türemiş olup, güven, güvence, güvenlik gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1414 h.:VIII/21; *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/105; Bozkurt, 1995:XI/75). Hukuk terimi olarak emân, İslâm ülkesine (dârulislâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen gayrimüslime/harbîye (*el-Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VI/233-4; Bozkurt, 1995:XI/75)⁴ veya gayrimüslim ülkeye girmek isteyen müslümana can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt anlamına gelmektedir (Mevsilî, 1937:IV/135; İbn Âbidîn, 1992:IV/166). Emân isteyen kimseye müste'min, emân verilene müste'men, emân veren kişiye ise müemmin denir (*Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/105; Bozkurt, 1995:XI/75). Emân kelimesi yerine “civâr” kelimesi de kullanılmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de emân istemek, civâr kelimesinin kökünden türemiş bir fiil olan “istecâre” (استجار) sözcüğü ile ifade edilmiştir (et-Tevbe 9/6; Kurtubî, 1964:VIII/75; Râzî, 1420h.:XV/531).

Tanımda da geçtiği üzere emân müessesesi temelde iki durumda işletilmektedir. Bunlardan bir tanesi, başka bir ülkenin vatandaşı olan gayrimüslimin ticarî, diplomatik vb. sebeplerle İslâm ülkesine veya müslümanın aynı amaçlarla gayrimüslim ülkeye girmek istemesidir. İkincisi ise, İslâm ordusunun girdiği bir bölgedeki gayrimüslimlerin İslâm otoritesine teslim olmasıdır. Ancak emân kelimesi sözlük anlamı dikkate alınarak bunların dışındaki

değiştirmiş kişilerin mülteci statüsüne sahip olmalarını öngören tek uluslararası belge, 23 Ekim 2009 tarihli, Afrika'da Ülke İçerisinde Yer Değiştirmiş Kişilerin Korunmasına İlişkin Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'dir (Ergüven ve Özturanlı, 2013:1022).

⁴ Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in çatışmadan uzak duran Kureyşlilere can ve mal güvenliğini taahhüt etmesi emân kelimesi ile ifade edilmektedir (Şevkânî, 1993:VIII/29).

uygulamalar için de kullanılmıştır. Örneğin çatışma halindeki müslümanların birbirlerine güvence vermeleri de emân kelimesi ile ifade edilmiştir (Zeydân 1982:52-3; Bozkurt, 1995:XI/76).

Emân sistemi, gayrimüslime can ve mal emniyeti içinde İslâm ülkesinde geçici bir süre ikamet etme imkânını vermektedir (İbn Mâce, “Diyât”, 31; Zeydân, 1982:46-7; *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/106). Bu sürenin ölçüsü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî, Zeydiyye ve İmâmiyye mezhepleri ile Şâfîiler'den nakledilen bir görüşe göre emân sözleşmesinin azami süresi bir yıldır (Şirbînî, 1994:VI/53; İbn Kudâme, 1968:IX/244; Mevsîlî, 1937:IV/136; *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/125). Şâfîiler ve Hanefîler, maslahat gerektirdiğinde, sürenin bitiminden sonra müste'menin kendi vatanına dönmesi şartıyla emân akdinin yenilenebileceğini söylemişlerdir. Mâlikîler akit esnasında belirlenmemişse emânın azamî süresinin dört ay olduğunu söylemişlerdir (Zuhaylî, 1995:XI/81).

Günümüzde emân ve emânnâmelerin yerini tamamen devlet kontrolünde olan pasaport, vize ve ikamet izni gibi uygulamalar almıştır (Zuhaylî, 1995:XI/81).

3.2. Zimmîlik

Zimmîlik kelimesi, antlaşma, ahid (İbn Manzûr, 1414h.:XII/221; *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/120), bir kimsenin yüklendiği veya ödemeye mecbur olduğu borç, himaye ve sahip çıkma gibi anlamlara gelen “zimmat” (ذمة) kökünden türemiştir (Fayda, 2013:XLIV/428). Terim olarak zimmîlik, gayrimüslime İslâm ülkesinde cizye karşılığında güvenli bir şekilde sürekli ikamet hakkının verilmesi durumudur.⁵ Kendisine bu imkân tanınan kişiye zimmî veya ehl-i zimme denilmektedir (Kâsânî, 1986:VII/71, 110; Mevsîlî, 1937:IV/136; Zeydân, 1982:22, 41). Zimmîlik statüsü cizye âyeti olarak bilinen Tevbe sûresinin 29. âyeti ile sabit olmuştur. Bu âyetin nazil olması üzerine gayrimüslimlerle yapılan zimmet antlaşması karşılığında onların yurt içinde can ve malları ile inanç hürriyetleri güvence altına alınmıştır (Fayda, 2013:XLIV/428). Ayrıca onlara vatandaşlık hakkının yanı sıra, kamu güvenliği ve inançla ilgili görevlerde bulunmak dışında, müslümanların sahip olduğu hakların tamamı verilmiştir (Zeydân, 1982:64; Yaman, 2013:XLIV/435).

Zimmîlik antlaşması daha çok, fethedilen veya savaş sonucu alınan bölgelerde yaşayan gayrimüslimlerle yapılmıştır (Fayda, 2013:XLIV/430). Ancak emân akdi ile İslâm ülkesine girip de daha sonra zimmîlik antlaşması yapanlara

⁵ Osmanlı dönemi kaynaklarında gayrimüslimlerle yapılan bazı zimmîlik muameleleri emân, ilgili belgeler de emânnâme olarak ifade edilmiştir. Burada emân sözcüğü, sözlük anlamında kullanılmıştır. Zira bu kelime ile, gayrimüslimlerin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alındığı kastedilmiştir (İpşirli, 1995:XI/77).

veya zimmîliği kabul ettiklerine karine bulunanlara da bu statüden yararlanma imkânı tanınmıştır. Örneğin ikamet süresi bir yılı aşan müste'menler ile zimmî erkekle evlenen harbî kadınlara zimmîlik hakkı verilmiştir (Kâsânî, 1986:VII/110; Mevsilî, 1937:IV/136; Zeydân,1982: 32-4; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, 2007:VII/121).

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular, gayrimüslimlerden gelecek zimmet akdi teklifini kabul etmenin İslâm devletine vacip olduğu görüşündedirler. Mâlikîler, zimmîlik teklifinin kabulünü maslahata uygunluk şartına bağlamışlardır (İbn Kudâme, 1968:IX/244; Zeydân, 1982:30-1; Özel, 1998:221; Karaman, 1999:III/238).

İslâm ülkelerine gayrimüslimlerin zimmî statüsünde kabul edildiğine dair birçok tarihî örnek bulunmaktadır. Onlardan bir tanesi, Macaristan'ın özgürlüğü için Avusturya'ya karşı 1849 yılında yapılan Özgürlük Savaşı'nda mağlup olup, Osmanlı devletine sığınan Macar ve Polonyalı ihtilalcilere yapılan muameledir. Dönemin padişahı Sultan Abdülmecid, Rusya ve Avusturya'nın baskısına rağmen onları kendi özel misafirleri olarak kabul ettiğini duyurmuş ve tüm Avrupa'nın takdirini kazanacak şekilde onlara karşı misafirperverlik göstermiştir (Nazır, 1999:13, 353-4).

3.3. Muhacirlik

Sözlükte göçmenlik anlamına gelen muhacirlik (Türk Dil Kurumu, 2016), göçmen anlamındaki Arapça "muhacir" (مهاجر) sözcüğünden türetilmiştir. Muhacir kelimesi terim olarak genel ve özel olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Bu kavram ile özelde Medine'ye göç eden Hz. Peygamber ve Mekkeli müslümanlar, genelde ise gayrimüslim ülkeden (dârulharp) İslâm ülkesine göç eden müslümanlar kastedilmektedir (Önkâl, 1998:XVII/458). Buna göre muhacirlik statüsü, hicret edilen ülke tarafından muhacire tanınan hak ve yetkileri ifade etmektedir.

Hicret iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan bir tanesi, Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicrette olduğu gibi zulüm ve baskının görüldüğü yerden güvenli olan gayrimüslim ülkeye (dârulemn) göç etmektir. Hicretin ikinci şekli ise Hz. Peygamber'in Medine'ye gitmesinden sonra müslümanların oraya yaptığı hicrette olduğu gibi dârulharpten dârulislâma göç etmektir (Özel, 1998:XVII/464).⁶ İlk dönem kaynaklarında hicret kavramı kullanılırken hicretin bu ikinci şeklinin esas alındığı görülmektedir (Râzî, 1420h.:X/170; Kurtubî, 1964:IV/319; Şirbînî, 1994:VI/54). Sonraki dönemlerde yapılan hicret tanımlamalarında ise hicretin birinci şekli merkeze alınmıştır (Selkîni, 2014:28).

⁶ "Fetihden sonra hicret yoktur, artık sadece cihad ve niyet kalmıştır; cihada çağrıldığımızda icabet edin" şeklindeki hadiste de "hicret" kelimesi ile dârulislâma göç etmek kastedilmiştir. Tirmizî, "Siyer", 33, (1590).

Kur'ân-ı Kerîm'de hicretin her iki şeklinin de örneklerini görmek mümkündür. Birçok âyette Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlardan bahsedildiği⁷ gibi baskı ve zulme maruz kaldıkları için yurtlarını terk edip, başka yerlere giden önceki peygamberler ve ümmetleri de anlatılmaktadır.⁸

Bir koruma sistemi olarak muhacirlik statüsü, İslâm ülkesine hicret eden müslümana vatandaşlık hakkını vermektedir. Bu hak, nasslarda müslümanların tek bir ümmet olarak nitelenmiş olmasına (el-Enbiyâ 21/92; el-Mü'minûn 23/52; el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110) dayandırılmaktadır. Ümmetin bir ferdi olmak, İslâm devletine siyasî ve hukuki yönden bağlılığı da gerektirmektedir. Buna göre idari bölünmeler ve müstakil İslâm ülkelerinin varlığı, müslümanın İslâm devleti vatandaşlığından istifadesine engel değildir⁹ (Zeydân, 1982:63; Özel, 1998:228; Karaman, 1999: III/248). Selçuklu ve Osmanlı devletleri bu anlayış doğrultusunda muhacirlere vatandaşlık statüsü vermişlerdir.¹⁰ Ancak günümüzde İslam ülkelerindeki hukukî, siyasî ve politik yapılanmalar, muhacirlik sisteminin işletilmesini engellemektedir. Bugün gayrimüslim bir ülkede yaşayan müslüman azınlıklar veya İslâmiyet'i yeni kabul edenler, istedikleri müslüman ülkeye serbestçe hicret etme imkânına sahip değildirler (Özel, 1998:XVII/466). Vakıa bu şekilde olmakla birlikte nassların bazı durumlarda hicreti zorunlu tutması (el-Enfâl 8/72; en-Nisâ 4/97-9) ve müminlerin bir ümmetin kardeş fertleri olduğunu bildirmesi (Âl-i İmrân 3/103; el-Hucurât 49/10; el-Enbiyâ 21/92), muhacire vatandaşlık hakkının verilmesini gerekli kılmaktadır.

4. Mültecilik Sisteminin Klasik Himaye Kurumları İle Benzeşen ve Ayrışan Yönleri

Mülteci statüsü, İslâm hukuk geleneğindeki koruma yöntemleri gibi can ve mal emniyetini garanti altına almaktadır. Bu ortak özellik dışında mülteciliğin her bir himaye kurumuyla benzeşen başka yönleri de mevcuttur. Bununla birlikte

⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'deki muhâcir ve çoğul olarak muhâcirîn ve muhâcirât kelimeleri ile çoğunlukla (en-Nisâ 4/100; et-Tevbe 9/100, 117; en-Nûr 24/22; el-Mümtehine 60/10) Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlar kastedilmektedir (Önkal, 1998:XVII/458).

⁸ Örneğin Hz. İbrâhim, kavminin kendisini ateşte yakma teşebbüsünün ardından, "Doğrusu ben rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum" diyerek (el-Ankebût 29/26) önce Filistin'e, ardından Mısır'a göç etmiş ve daha sonra da Ken'ân diyarına yerleşmiştir. Aynı şekilde Hz. Şuayb'a kavminin kibirlileri, "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz" demişler (el-A'râf 7/88) ve onu yanındakilerle birlikte hicrete zorlamışlardı. Yine Hz. Mûsâ, Firavunun zulmünden dolayı İsrâiloğulları ile birlikte Mısır'dan hicret etmek zorunda kalmıştır (Yûnus 10/90; eş-Şuarâ 26/52; Önkal, 1998:XVII/458; Aldemir, 2010:252).

⁹ İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi'nin 23. maddesi de bu görüşü kabul etmiştir: "Dârulislâm tektir. İslâm ülkesi, her müslümanın vatanıdır. Müslümanın İslâm ülkesindeki hareketlerini coğrafi engeller ve siyasî sınımlarla kayıtlamak ve engellemek caiz değildir. Her müslüman belde, oraya hicret eden veya giriş yapan müslümanları, kardeşin kardeşi karşıladığı gibi karşılaması gerekir." (Akgündüz, 1997:128).

¹⁰ İran devleti, bu anlayışı benimsemiştir (Akgündüz, 1997:48).

mülteciliğin himaye kurumlarından farklı bir koruma sistemi olduğunu gösteren yanları da vardır. İslâm hukukunda bilinen himaye kurumları ile mültecilik arasındaki benzer ve farklı yönleri kısaca aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

4.1. Mültecilik ve Emân

Mülteci statüsü, himaye kurumları arasında daha çok, emâna benzetilmiştir. Bu kaniya varılırken her iki kurumun himayeye muhtaç kişiye güvenlik garantisini vermesi ve geçici ikamet imkânı tanınması göz önünde bulundurulmuştur (Sa'vî, 2007:55; Durmaz, 2014:51; Fâris, 2012:325). Mültecilik bu iki hususta emâna benzemekle birlikte aşağıda sıralayacağımız konularda emândan farklılık arz etmektedir:

1. Mülteci, ancak başka ülkeye sığınmaya zorlayan sebepler ortadan kalkınca ülkesine geri gönderilebilir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 33 Md.; YUKK 85. Md.). Müste'menin ülkeden ayrılması, sözleşme esnasında belirlenen süreye bağlıdır (Zuhaylî, 1995:XI/81).

2. Mültecilikte, vatandaşı olunan ülkeden başka bir ülkeye göç edilmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md). Emândan bahsederken değindiğimiz gibi bu sistemde vatan değişikliği her zaman için söz konusu değildir.

3. Mülteci statüsünü alabilmek için ikamet edilen veya vatandaşı olunan ülkede baskı ve zulüm görmek veya bunun korkusunu yaşamak şart koşulmuştur (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1. Md). Emân akdinin gerçekleşmesi için böyle bir durum şart sayılmamıştır. Örneğin ülkesinde güvende olan bir gayrimüslimin ticarî amaçlarla emân sözleşmesine başvurması mümkündür. Bu açıdan da emân ile mültecilik arasında umûm-husûs (işlem-kaplam) ilişkisi bulunmaktadır.

4. Mültecilik başvurusunda temel saik, ikamet edilen veya vatandaşı olunan ülkenin zulüm ve baskısından kurtulma isteğidir. Emân sözleşmesinde ise ana saik, teslim olunan veya ikamet edilmek istenen ülkeden yana güvende olma kaygısıdır.

4.2. Mültecilik ve Zimmîlik

Mültecilik ile emân arasındaki farkların tamamı, mültecilik ile zimmîlik arasında da bulunmaktadır. Bu farkların yanı sıra vatandaşlık statüsünün verilmesi hususunda da mültecilik zimmîlikten ayrılmaktadır. Zimmîlik himaye talebinde bulunan kişiye bu hakkı verdiği (Kâsânî, 1986:VI/281; Zeydân, 1982:63) halde mültecilik, sadece mültecilere vatandaşlığa kabulde kolaylık sağlanmasını öngörmektedir (1951 Cenevre Sözleşmesi, 34. Md).

4.3. Mültecilik ve Muhacirlik

Koruma sistemleri hakkında verdiğimiz bilgilerde de görüldüğü gibi mültecilik, iki hususta muhacirlik ile aynı özelliğe sahiptir. Bunlardan birincisi, her iki kurumda da sığınma talebinde bulunan kişi, ikamet yerini terk edip, başka bir ülkeye veya topluma sığınmaktır. İkincisi ise bu yer değiştirmenin temel saiki, baskı ve zulüm görmek veya bunun korkusunu yaşamaktır.

Mültecilik ile muhacirlik arasında bu ortak özelliklerin yanı sıra iki temel fark da bulunmaktadır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Mültecilik statüsünü almada dinî aidiyetin herhangi bir etkisi söz konusu olmadığı halde (1951 Cenevre Sözleşmesi, 7. Md), muhacirlik statüsünden sadece müslüman kimliğine sahip olanlar faydalanabilmektedir. Gayrimüslimlerin İslâm ülkesine sığınma başvurusu kabul edilmekle birlikte bunların talebine emân ve zimmîlik kurumları dâhilinde cevap verilmektedir. Buna göre iki kurum arasında iltica başvurusunun kabulünde değil de sığınma talebinde bulunanın vatandaşlığa kabulünde dinî aidiyet dikkate alınmaktadır.

2. Mültecilik kurumu, iltica edene vatandaşlık statüsü vermemektedir. Muhacirlik ise İslâm ülkesine hicret edene bu statüden yararlanma imkânını sağlamaktadır.

5. Sonuç

Genel yapısı XX. yüzyılda devletlerarası ortak akılla belirlenmiş mülteci statüsü, İslâm hukukundaki klasik himaye kurumlarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Himaye talebinde bulunan kişiye, şartları taşıması durumunda hukukî korumayı sağlaması açısından mültecilik sistemi ile klasik himaye kurumları arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Aynı şekilde mültecilik, diğer koruma mekanizmalarında olduğu gibi başvurusu kabul edilen kişiye, güven içinde yaşama imkânını vermektedir. Bu ortak hususların yanı sıra mültecilik sistemi ile her bir klasik koruma kurumu arasında kendi içinde başka benzer yönler de mevcuttur.

Mültecilik ile diğer kurumlar arasında bulunan bu benzerliklerin yanı sıra yapısal birtakım farklılıklar da vardır. Mültecilik sistemi, himaye talebinin temel saiki açısından emân ve zimmîlikten farklı bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde başvuru sahibine vatandaşlık statüsünün verilmesi ve bu imkândan yararlandırırken dinî aidiyetin dikkate alınması konularında da mültecilik, diğer koruma sistemlerinden ayrılmaktadır. Öte yandan mültecilik sistemi, hiçbir mülteciye vatandaşlık statüsü taahhüt etmezken, İslâm hukuk geleneğindeki himaye kurumları sığınma talebinde bulunanlara, dinî kimliği dikkate alarak vatandaşlıktan faydalanma imkânını sağlamaktadır. İltica eden müslümana, muhacirlik sistemi dâhilinde vatandaşlık statüsünü verirken, iltica eden

gayrimüslime emân ve zimmîlikten birini tercih etme fırsatını sunmakta, zimmîliği seçenleri vatandaş olarak kabul etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACER, Yücel, İbrahim KAYA, Mahir GÜMÜŞ, *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yay., Ankara 2010.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm'da İnsan Hakları Beyannâmesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV) Yay., İstanbul 1997.
- ALDEMİR, Halil, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İhtilâf*, Kitâbî Yay., İstanbul 2010.
- BOZKURT, Nebi, "Eman", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1995.
- DURMAZ, Osman, *İslâm'da Mülteciler Hukuku*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2014.
- ERGÜVEN, Nasih Sarp, Beyza ÖZTURANLI, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013, 62, (4).
- FÂRİS, Ali Mustafa, "el-Lücûü's-Siyâsiy beyne Akdi'l-Emân, fi'l-Fikh'i'l-İslâmî ed-Düveliyi'l-Amm", *Mecelletü Buhûsi İslâmiyye ve İctimâiyye Mütekaddime*, 2012, c. II, sy. 3.
- FAYDA, Mustafa, "Zimmî", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2013.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.572ed2ed2c7f35.05730242 (05.04.2016).
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen, Daru'r-risâleti'l-âlemiyye*, yy., 2009.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, yy., 1968.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâder, Beyrut 1414 h.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Eman-Osmanlı Dönemi", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1995.
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yay., İstanbul 1999.
- KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Misriye, Kahire 1964.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Meccüddîn Ebü'l-Fadl, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Matba'atü'l-Halebî, Kahire 1937.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi), <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf> (03.03.2016).

- NAZIR, Bayram, *Mülteciler Meselesi 1849-1851*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.
- ÖNKAL, Ahmet, "Hicret", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998, XVII.
- ÖZCAN, Mehmet, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku-Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yay., Ankara 2005.
- ÖZEL, Ahmet, "Hicret" (Fıkıh), Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998.
- ÖZEL, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı -Dâru'lislâm Dâru'lharb-*, İz Yay., İstanbul 1998.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb -et-Tefsîri'l-Kebîr-*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420 h.
- SA'VÎ, Abdülazîz b. Muhammed, *Hukûku'l-Lâciîn beyne's-Şerî'ati ve'l-Kanûn*, Nâyif el-Arabîyye li'l-U'lûmi'l-Emniyye Ün. Yüksek Öğretim Fak., Yüksek Lisans Tezi, Riyad 2007.
- SELKÎNÎ, İbrahim Abdullâh, *el-Hicratü ve Ahkâmühâ*, Dâru'n-Nevâdiri'l-Lübânîyye, Beyrut 2014.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır 1993.
- ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hafîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. yy. 1994.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Süre b. Mûsâ, *el-Câmi'*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.
- TÜRK DİL KURUMU (2016). "Muhacir", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e713dd881c1.57441213 (25.04.2016).
- TÜRK DİL KURUMU (2016). "Mülteci", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571e713dd881c1.57441213 (25.04.2016).
- ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ, Edt. Bülent Çiçekli, *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü Yay., 2009.
- VİZÂRATÜ'L-EVKÂF VE'Ş-ŞÜ'UNİ'L-İSLÂMİYYE Bİ'L-KUVEYT, "Emân", "Ehlü'l-Harb", "Ehlü'z-Zimme", *el-Mevsûatü'l-fikhiyyeti'l-Kuveytiyye*, Kuveyt 2007.
- YAMAN, Ahmet, "Zimmî (Fıkıh), Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013.
- ZEYDÂN, Abdülkerîm, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi Dâri'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, "Eman-İslâm Hukuku-", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1995.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (02.03.2016).

Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması

Halil ALDEMİR*

Özet

Bir insanın diğerinden söz ve davranış bakımından farklı olması şeklinde kapsamlı biçimde tarif edilen ihtilaf, hayatın birçok safhasında kendini göstermektedir. Temeli insanın fıtratına ve sosyolojik varlık olmasına dayanan bu olgu, birçok boyutta karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünya üzerinde birçok çatışma, ayrışma, tecrit, sürgün, hicret, savaş ve benzeri süreçler yaşanmaktadır. Ülkemizin güneyinde meydana gelen çatışmalar ve insanlık dramı, esasında insanların yaşadığı ihtilaf olgusunun bir sonucudur. Suriye'deki çatışmalar ve gelişmelere paralel olarak göç, sığınma, göçmen ve sığınmacı gibi kavramlar ülkemizde ve İslam âleminde Kur'ânî kavramlarla ilişkilendirilmeye ve yardım kampanyalarında bu konudaki nasların referans gösterilmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, ihtilaf, göç, hicret, ansar

The Analysis of Difference and Help in the Context of Migration according to the Quran

Abstract

Difference, described inclusively as one's being different from another in terms of speech and manner, reveals itself in various stages of human life. Based on human nature and sociological entity of human, this phenomenon surfaces in several dimensions. In today's world we experience many wars, conflicts, disagreements, exile, migration, war, etc. The Syrian crisis, one of the world's worst disasters happening across the south eastern border of Turkey, is the result of the phenomenon of difference. The concepts of migration, refugee, and migrant and asylum seeker are associated concepts within Quran and thereby leading aid campaigns to refer to these principles on the issue.

Key words: Quran, difference, migration, flight, ansar

---

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi, aldemirhalil@gmail.com, (0348) 814 26 66-1561-1014.

Giriş

Yeryüzünün farklı coğrafyalarında insanların görüş farklılıklarından kaynaklanan birtakım problemler yaşanmaktadır. Bu problemler birlikte yaşamaya zarar vermeyecek düzeyde görülebildiği gibi göç, savaş, soykırım gibi yıkıcı sonuçlar şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. XXI. yüzyılın başlarında ülkemizin güneyinde meydana gelen ihtilaf ve anlaşmazlıklar çeşitli boyutlara ulaşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Temelinde insanların ve toplumların görüş ve eylem bakımından birbirlerinden farklı olmaları bulunan bu durum, göç ve sığınma açısından ülkemizi yakından ilgilendiren bir noktaya gelmiştir. Çok sayıda Suriyeli vatanlarını terk ederek Türkiye başta olmak üzere değişik ülkelere göçmek veya sığınmak zorunda kalmıştır. Bu sorunun temel nedeni esasında insanların söz ve davranışlarında birbirlerinden farklı yol izlemesi olarak tarif edilen ihtilaftır. Bu nedenle bu araştırmada ayetlere göre ihtilafın temel kaynağı ortaya konacaktır. Ardından ihtilafın göç ve sığınmaya neden olabilecek boyutlarına yer verilecektir. Son olarak da göç bağlamında İslâmî referanslara başvurma ele alınacaktır.

Ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde göç, göçmen sorunları, sığınma, sığınmacı ve sığınmacı sorunları konularında çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerin önemli bir kısmı uluslararası ölçekte gerçekleştirilmektedir. Suriye krizi ile birlikte bölge insanının ve ilahiyat akademisinin göç ve göçmen sorunlarına daha çok eğilmeye başladığı görülmektedir. Bu araştırma da söz konusu eğilimin bir parçası olarak teşekkül etmiştir.

I. İhtilafın temel kaynakları

İhtilaf kök anlamı “İyi ve ideal olanın ya da bir aslın gerisinde kalmak” şeklinde özetlenebilecek “خلف” kökünden türemiş bir kelimedir.¹ Terim olarak ise ihtilafı “Bir kişinin söz ve davranışlarında diğer kimselerden farklı bir yol izlemesi.”² şeklinde ifade etmek mümkündür.

İhtilafın nedenleri kişiden kişiye, toplumdan topluma ve coğrafyadan coğrafyaya değişmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân-ı Kerîm bağlamında ihtilaf nedenlerini psikolojik, toplumsal, ahlâkî ve siyâsî olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür. Ancak bütün bu nedenlerin dayandığı

¹ İbn Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa*, IV, 345-350; Cevherî, *es-Sihâh*, IV, 1353-1358; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 82-97; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XII, 184-202; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, III, 570-572; Kermî, *el-Hâdî ilâ lügati'l-Arab*, I, 661.

² İsfehânî, *Müfredât*, s. 294; Semîn Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, I, 603; Fîrûzâbâdî, *Basâir*, II, 562; Âlûsî, *Rûhu'l-maânî*, IX, 415; Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vasîl*, X, 161; Muhammed Avvâme, *Edebu'l-ihtilâf*, s. 8; Cemâl Fâruk Cibrîl Mahmûd, “Ehemmiyyetu murââtî edebî'l-ihtilâf”, 12/569; Bedr Elmas, “el-İhtilâf”, 16/1, 361; Mecdî Abdulğaffâr Habîb, “el-Hilâf”, 22/2, 1880.

iki temel unsur vardır; bunlardan biri insanın fıtratı, diğeri ise sosyal bir varlık olma özelliğidir.

A) İhtilaf-Fıtrat İlişkisi

Her insanı diğlerinden ayıran ve doğuştan gelen birtakım özellikleri vardır ki, buna fıtrat adı verilmektedir.³ Fıtrat bakımından insanlar birbirinden farklıdır. Çünkü Allah Teâlâ insanları beden bakımından farklı yarattığı gibi, akıl, düşünce ve ruh bakımından da farklı yaratmıştır. İnsanlar görüntü, ses tonu, parmak izi vb. yönlerle insanlar nasıl birbirlerinden ayrılıyorsa, aynı şekilde düşünce biçimi, eğilim, zevk, eşya ve olaylara bakış ile de birbirlerinden ayrılırlar.⁴

Fıtrat ile düşünme, eşyaları algılama ve davranışlar arasında derin bir ilişki vardır. Çünkü her birey doğuştan getirdiği yapının özelliklerini taşımakta ve bu özellikler onun söz ve davranışlarında etkili olmaktadır. Bundan dolayı insanların algılama, düşünme ve davranış farklılıkları göstermeleri tabiidir. İşte bu noktada fıtrat ile ihtilaf arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Daha açık ifade ile sosyal bir varlık olan insanın başkalarıyla ilişki kurmaya başlamasıyla birlikte farklı yönleri zuhur eder ve birbirleri tarafından algılanır. Farklı akla, farklı düşünce yapılarına bir de farklı eğitim ve kültür özellikleri eklenince insanlar arası münasebetlerde ihtilaflar kaçınılmaz hale gelir.

Beşerî münasebetlerde ihtilafın meydana gelmesinin en temel koşulu, insanların farklı fıtrata sahip olmaları ve birbirleriyle iletişim kurarken bu özelliklerinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü insanların fıtratlarına bağlı olarak arzu ve istekleri açık bir farklılık arz eder. Herkes olayları kendi yapısına ve kişisel eğilimlerine göre kavramaktadır. Nitekim bu konuda Spinoza şöyle demiştir: "Bize eşyayı güzel gösteren, görüşümüz değil, eğilimlerimizdir." O halde eğilim, eşya ve düşüncelerde "güzellik-çirkinlik ölçüsüne" hâkimdir. Bu konuda William James de şunları söylemiştir: "Felsefe tarihi, gerçekte beşerî mizaçların çatışmasının tarihidir. Mizaçlar arasındaki bu çatışma edebiyat, fen ve hikmet alanlarında da aynı durumu ortaya koyar."⁵

Bir an için doğal farklılıklardan soyutlanmış, bütün açılardan eşit olan insanlardan meydana gelen bir toplum düşünelim. Böyle bir toplumda yaşamak imkânsız hale gelir ve sosyal ilişkiler kurulamaz. İşte bu yüzden Allah Teâlâ insanları birbirinden farklı ve birbirine muhtaç yaratmıştır.⁶

³ Fıtrat hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hökelekli, Hayati, "Fıtrat", *DİA*, XIII, 47-48.

⁴ bk. *Rasâilü İhvânî's-Safâ*, III, 333; Yûsuf el-Karadâvî, *İhtilaflar Karşısında İslâmî Tavır*, s. 83; Tâhâ Câbir, *Edebü'l-ihtilâf*, s. 11, 24.

⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 18.

⁶ Tâhâ Câbir, *a.g.e.*, s. 11.

İnsanda görüş ayrılığı tabîî bir olgu olup insanın yararlandığı düşünce ve değerlendirme melekesinin bir sonucudur. Bu özellik, her ferde özgü düşünce ve değerlendirme melekelerin değişikliğine ve farklılığına göre, kişinin değişik ve farklı görüşler ileri sürmesine sebep olur. Söz konusu bu melekeler, Yaratanın insanlara verdiği nimetlerdendir. Öyleyse, insanın akıl, düşünce ve görüşünü açıklama melekelerini kullanmaktan mahrum edilmesi aklen ve şer'an makbul değildir. Aklen ve şer'an makbul olan, görüş ayrılığını örgütlemektir ki, böylelikle insanın enerjisi çekişme ve çatışmada parçalanmasın ve tükenmesin.⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de fitratın insan davranışları üzerindeki etkisine işaret eden âyetler vardır. Bunlardan biri konumuzla yakından alakalıdır. Söz konusu âyetin metni şu şekildedir:⁸ *قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرُؤُكُمْ أَغْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا* Bu âyette geçen *شَاكِلَةٌ* kelimesi yol, nâhiye, tabiat, niyet ve cibilliyet gibi manalarla izâh edilmiştir.⁹ Râğîb el-İsfehânî (ö. 502/1109) bu kelimeyi insanı kuşatan karakter olarak açıklamış ve karakterin insan üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Batalyevsî (ö. 521/1127) de "Onlar, 'Allah ölen bir kimseyi diriltemez.' diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Aksine, bu O'nun bizzat kendisini ettiği gerçek bir vadedir. Ancak insanların çoğu bilmez. Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklamaları ve kâfir olanların da kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için (Allah onları diriltecektir)"¹¹ âyetine dayanarak ihtilafın fitratımızın bir parçası olduğunu söylemiştir. Ona göre yaratılışımız bu yapıdadır. İhtilaf, ancak söz konusu yapımızın ortadan kalkması ve başka bir yaratılışa dönüşmesiyle giderilir.¹²

Sonuç olarak ihtilaf, farklılıkların ortaya çıkması için gerekli koşulların var olmasıyla başlar. Bu koşulların başında da başkalarından ayrı algılama yeteneğine sahip ve farklı yapıda yaratılmış bir varlığın bulunması gerekir. Bu temel koşul, insanoğlunda mevcuttur. İşte onun bu özelliği de ihtilafa açılan ilk kapı mesâbesindedir.

B) İnsanın Sosyal Bir Varlık Oluşu

İnsanların dâima topluluk halinde yaşadığı, çağlar öncesinden beri bilinen ve inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Beşeriyet tarihinin ne kadar eski devirlerine gidilirse gidilsin, insanlar birlikte yaşayan gruplar halinde bulunur. Çünkü insan

⁷ Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyâsî Düşüncesinde Muhalefet*, s. 81.

⁸ el-İsrâ 17/84. Âyetin meâli şu şekildedir: "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbimiz en iyi bilendir."

⁹ İbn Kutebye, *a.g.e.*, s. 260; Sicistânî, *a.g.e.*, s. 287-288; İbn Mülakkın, *a.g.e.*, s. 222; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 351.

¹⁰ İsfehânî, *Müfredât*, s. 462.

¹¹ en-Nahl 16/38-39.

¹² Batalyevsî, *el-İnsâf*, s. 27.

türünün ilki tek değil, cemiyet halindedir. Zira insanların yeryüzü serüveni iki kişi ile başlamıştır. Nitekim bu husus, Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilmiştir: "Ey insanlar! Sizi bir tek candan yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun."¹³ Ayrıca "İnin! (Bundan böyle) kiminiz kiminize düşman olarak yaşayın ve yeryüzünde bir müddet için mesken edinip orada geçiminizi sağlayın!"¹⁴ âyeti de insanoğlunun yeryüzündeki yaşamının toplu halde başladığını daha açık bir şekilde gösterir. Grup kavramı, akla gelecek her türlü kümeleşmeyi ifade edecek şekilde geniş manasıyla kullanılırsa, bu iki kişinin bir grup olduğu söylenebilir.¹⁵

Yeryüzünde varlık göstermeye başladığı ilk andan itibaren insan, yalnız başına yaşamaktan hoşlanmamış, fıtraten sosyal olmuş ve diğerine ihtiyaç duymuştur. Onun sosyal bir varlık olması ile kastedilen de budur. İnsanların bireysel ihtiyaçları olduğu gibi toplumsal ihtiyaçları da vardır. İhtiyaçların bir kısmı sosyal, kültürel, iktisâdî ve siyâsî nitelikte olan ortak ihtiyaçlar şeklinde ortaya çıkar. İnsanların ihtiyaçlarının bir kısmı da maddî ve manevî ihtiyaçlar şeklinde gruplandırılabilir. Neticede bu ihtiyaçlar fıtrî ve psikolojik faktörlerle birleşerek tesadüfî olmayan grupları meydana getirir.¹⁶ Böylece hem bireyler hem gruplar arasında sosyal ilişkiler kurulur.

İnsanın sosyal bir varlık oluşu İslâm literatüründe "الإنسان مدني بالطبع" (*İnsan tabiatı itibariyle sosyal bir varlıktır*)¹⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Kendisinden "kültür tarihçisi", "tarih felsefecisi", "sosyolog", "ekonomist", "siyaset kuramcısı" ve benzeri sıfatlarla söz edilen, yerli ve yabancı birçok bilim adamı tarafından "sosyolojinin kurucusu" olarak kabul edilen İbn Haldun¹⁸ (ö. 808/1406), insanın mutlaka sosyal bir yaşam sürmesi gerektiğini ve hayatını idâme ettirmesinin buna bağlı bulunduğunu belirtmiştir.¹⁹ İbn Kayyim de (ö. 751/1350), insanların sosyal bir yaşam sürmesinin zorunlu olduğunu belirttiikten sonra onların bu özelliğine bağlı

¹³ en-Nisâ 4/1.

¹⁴ el-Bakara 2/36.

¹⁵ Sezen, Yümnî, *Sosyoloji ve Din Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, s. 15.

¹⁶ Sezen, *Sosyoloji ve Din Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, s. 15. Ayrıca bk. İbn Kayyim, *es-Savâiku'l-mürsele*, II, 641; İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 46-48; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 337; Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 224.

¹⁷ İsfehânî, *Müfredât*, s. 94; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 162, XXVI, 174, XXIX, 211; İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, VI, 382; İbn Kayyim, *Zâdu'l-maâd*, III, 15, *es-Savâik*, I, 342, II, 641; İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 46; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 337, 366; Zebîdî, *İthâfu's-sâde*, I, 333; Münâvî, *Feydu'l-kadîr*, VI, 328; Âlûsî, *Rûhu'l-ma'ânî*, I, 145; İbn Abidin zâde, *Kurretu uyûni'l-ahyâr*, II, 17. Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 224; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 122.

¹⁸ Arslantürk-Amman, *Sosyoloji*, s. 115. İbn Haldun hakkında bilgi için bk. Uludağ, Süleyman, "İbn Haldun" *DİA*, XIX, 538-555, XX, 1-12.

¹⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 46.

olarak farklı düşünce ve iradeye sahip insanlar arasında meydana gelebilecek çatışmalara da değinmiştir.²⁰

İnsanlar arasında ihtilafların meydana gelebilmesi, insanın sosyal bir varlık olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu gerçek, İslâm mezheplerinden Şia tarafından kendi görüşlerine delil gösterilmiştir. Şöyle ki; Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin (ö. 40/660) halife olması gerektiğini savunan söz konusu mezhep, bu görüşünü insanın sosyal bir varlık olması ile desteklemek istemiştir. Zira onlara göre, bu özellik yüzünden insanlar arası ilişkilerde haksızlıklar ve aldatmalar kaçınılmazdır. Birbiriyle ilişki kuran kimselerden biri, diğerinin imkânlarını elinden almak isteyecektir. Hal böyle olunca insanları zulümden alıkoyacak masum bir imamın tayini gerekir.²¹

Buraya kadar anlatılanlardan İslâm âlimlerinin insanın sosyal bir varlık olduğunun bilincinde hareket ettikleri ve onun bu özelliğinin ihtilafa zemin hazırladığını düşündükleri bilgisi ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, sosyal bir varlık olan insan, bu özelliğinin zorunlu bir sonucu olarak birtakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere diğerleriyle ilişki kurar. Bir başka ifadeyle fert ve gruplar bir amaca ulaşmaya gayret ederken diğer fert ve gruplarla temasa geçer, böylece ilişkiler sistemi doğar.²² Bu ilişkiler, belirli süreçlerde gerçekleşir. Söz konusu süreçleri, "birleştirici" ve "ayırıcı" süreçler olmak üzere iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birleştirici süreçler, iş birliği, uyuşma ve bütünleşme; ayırıcı süreçler ise, rekabet-çatışma, farklılaşma süreçlerinden oluşur.²³ Bunların temelinde ise farklı yapıda ve ihtiyaçta olan insanların birbirleriyle iletişim kurmaları bulunmaktadır.

İnsanlar, gruplar, toplumlar ve devletlerarası ilişkilerde ihtilafın meydana gelebilmesi için iki temel koşul gerekmektedir. Bunlardan biri bir önceki başlıkta belirtildiği gibi fitrata bağlı olarak farklı algılama özelliğine sahip insanoğlunun varlığı, diğeri de bu özellikteki bireylerin sosyal ilişkiler kurmasıdır. İhtilaf, ancak toplumsal bir zeminde meydana gelir. Nitekim insan toplumsal bir varlık olmasaydı, farklı algılama özelliği karşılıklı ihtilafa neden olmazdı.

II. İhtilafın Boyutları

İhtilafın boyutları birçok açıdan tasnife konu olabilir. Kur'ân ayetlerinden hareketle göç ve sığınma kavramını dikkate alarak ihtilafın boyutlarını tecrit,

²⁰ İbn Kayyim, *Zâdu'l-maâd*, III, 15.

²¹ İbn Teymiyye, *Minhâc*, VI, 382-383.

²² Arslantürk, Zeki-Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, s. 337.

²³ Arslantürk, Zeki-Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, s. 339.

sürgün, hicret ve savaş şeklinde tasnif edilebilir. Bu tasnifte zararı ve etkisi azdan çoğa doğru bir yol izlenmiştir.

A) Tecrit

Kur'an'da mü'minlerin özelliklerinden bahsedilirken, güçlülere göğüs gerdiklerinden ve kötülüğe karşı iyilikle karşılık verdiklerinden bahsedilmiştir.²⁴ Aynı zamanda bununla hâkim dînî temayüller ve geleneksel yaşam tarzına rağmen doğru yolu seçen insanların kendi toplumları tarafından maruz bırakıldıkları her türlü maddî ve manevî baskıya, toplumsal tecrit ve boykota işaret edilmiştir.²⁵

İnkârcıların, peygamberlerle aralarındaki mevcut ihtilafı gidermek için bazen onlarla uyuşma yoluna gittikleri görülmektedir. Bu çerçevede peygamberlerden etrafında bulunan gariban olarak nitelendirilebilecek kimseleri dışlamalarını istemişlerdir. Ancak Allah Teâlâ buna izin vermemiştir. Hz. Nûh'un kıssasında anlatılan bu durumun²⁶ bir benzeri Hz. Peygamber döneminde de yaşanmıştır.²⁷ Müşriklerin, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/653) ve Bilâl-i Habeşî (20/641) gibi güçsüz müminleri dışlama istekleri Kur'ân tarafından reddedilmiştir: Bu konuda Allah Teâlâ "*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!*"²⁸ buyurmuştur.

Mekke'de müşriklerle müminlerin derinleşen ihtilafları, iki toplum arasını iyice açmakta idi. Müslümanlar kızgın bakışlar, sataşmalar ve kaba kuvvete maruz kalıyor, âdeta müminler toplumdan ayrı yaşıyorlardı.²⁹ Bütün bu anlatılanlardan şöyle genel bir sonuca ulaşmak mümkündür: İhtilaf halindeki taraflardan güçlü ve yaptırım gücüne sahip olan diğer tarafı tecrit etme cihetine gidebilmektedir. Bazen bu tecrit dar bir alanda olabileceği gibi Mekkeli müşriklerin Müslümanlara uyguladığı boykotta olduğu gibi geniş kapsamlı da olabilmektedir. Günümüzde hem toplum bazında hem de uluslararası arenada tecridin birçok çeşidinin uygulandığına şahit olunmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'nin güneyinde bütün dünyanın gözleri önünde yaşanan trajediye bakıldığında da Suriye'deki birçok bölgede başta sistem olmak üzere çeşitli kesimler tarafından tecrit ve boykotun uygulandığı görülmektedir.

²⁴ el-Kasas 28/54.

²⁵ Seyyid Kutub, *fi Zilâl*, V, 2701; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, II, 794.

²⁶ Hûd 11/27, 29; eş-Şuarâ 26/111-115.

²⁷ Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 45.

²⁸ el-En'âm 6/52.

²⁹ Umerî, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, I, 169.

B) Sürgün

Hicret ile sürgün arasında benzerlik vardır. Çünkü her ikisinde de vatandan ayrılmak söz konusudur. Hicret, inançlara göre yaşamanın imkânsız olduğu bir toplumda ihtiyârî bir davranış olarak gerçekleşirken; sürgün ise, toplumda hâkim olan bir grubun, kendilerine muhalif olanları vatanlarından uzaklaştırması sonucu meydana gelmektedir. Sürgüne müracaat edenler, yurtlarından çıkarmak istedikleri kimselerin kendileri gibi düşünüp hareket etmesinden ümit kesip, onlarla birlikte yaşamanın da kendilerine zarar vereceğine inanan kimselerdir.

Kur'ân değişik vesilelerle sürgün konusuna değinmiştir. Bunları vahyin temsilcilerinin müracaat ettiği sürgün ve vahyin temsilcilerine karşı uygulanmak istenen sürgün şeklinde iki kategoriye ayırmak mümkündür. Kur'ân, Müslümanların gerçekleştirdiği sürgünü Allah'ın takdiri olarak nitelendirmektedir.³⁰ Böylece Müslümanların Yahudilerden Beni Nadîr'i Medine'den sürmesi ilâhî otorite tarafından onaylanmıştır.

Peygamberler tebliğ görevlerini yerine getirmeye başlayınca içinde yaşadıkları toplumun inançlarını, ekonomilerini ve siyâsî dengelerini sarsmaya başlamışlardır. Çünkü gönderildikleri toplumlar tevhid inancından uzaklaşmış, siyâsî ve ekonomik sistemleri de bundan nasibini almıştır. Şuayb peygamber örneğinde olduğu gibi bir yandan inanç ve geleneklerini diğer yandan konumlarını korumak isteyen kesimler peygamberleri sürgün ile tehdit etmişlerdir.³¹ Hatta Lût Peygamber örneğinde olduğu gibi birbirlerine, bağlılarıyla birlikte peygamberlerin sürülmesini tavsiye etmişlerdir.³²

Çıkarlarını İslâm toplumu içinde gören münafıklar da fırsat yakaladıklarında muhâcîr olarak Mekke'den gelen Müslümanları kendi şehirlerinden çıkarma tehdidinde bulunmaktan geri durmamışlardır.³³ Ancak münafıklar bu tür tehditlerini yerine getirememişlerdir. Müslümanlarla zihnî plandaki görüş ayrılıklarını açık bir şekilde pratiğe yansıtamamış, aksine dâima İslâm toplumu içinde kalıp sinsice hareket etmeyi yeğlemişlerdir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in kendisine karşı suikast girişiminde bulunmak³⁴ suretiyle Medine'deki iç huzuru tehdit eden Yahudilerden Benî Nadîr'i sürgüne göndermek istediği zaman münafıklar, onlara direnmelerini tembih etmiş ve kendilerine yardım sözü vermişler,³⁵ ancak bu vaadlerinde de durmamışlardır.

³⁰ el-Haşr 59/3.

³¹ el-A'râf 7/88.

³² en-Neml 27/56.

³³ el-Münâfikûn 63/8.

³⁴ el-Umerî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, I, 306-307.

³⁵ el-Haşr 59/11.

Netice olarak denilebilir ki, ihtilaf ilerlediği zaman sürgün ile yeni bir boyut kazanmaktadır. Bir toplum içerisinde farklı bir ses, hâkim çevreler tarafından kontrol altına alınamayınca sürgün çıkar yol olarak görülmektedir. Bu yöneme hem vahyin desteğini alan Müslümanlar hem de ilâhî mesajı boğmak isteyen kesimler müracaat etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm bunlardan ilkinin tasvip ederken ikincinde ise sürgüne gönderilmek istenen kimselerin haklılığına işaret etmiştir. Bu da gösteriyor ki, Kur'ân kendi getirdiği ilkeler bakımından haklı gerekçelere dayanan sürgün cezasını onaylamıştır. Müslümanlar yeri geldiği zaman bu yöneme müracaat edebileceklerdir. Ancak iman edenlerin bazı durumlarda sürgünle karşılaşabilecekleri bilinci ile yaşamaları gerekmektedir. Çünkü sürgün, bazen iman edenlerin aleyhine de gerçekleşmektedir.

C) Hicret

Bir toplum ya da bir devlet içerisinde meydana gelen görüş ayrılıkları çözümlenemediği takdirde taraflardan birinin doğup büyüdüğü, ya da vatan olarak benimsediği toprakları terk etmesine neden olabilmektedir. Hz. Peygamber, Mekke'de İslâmî davete başladığı zaman insanların şiddetli muhalefet ve direnişiyile karşılaşmıştı. Mekkeli müşriklerin vahye olan muhalefetleri Hz. Peygamber ve ashâbının vatanlarını terk ederek Medine'ye hicret etmelerine neden olmuştu. Bundan dolayıdır ki, birçok âyette hicret olgusuna ve hicret edenlere temas edilmiştir.³⁶

Hicret, bir toplumda dinlerinin gereği gibi yaşayamayan müminlerin, özgürce inançlarını yaşayacakları bölgeye göç etmesi demektir. Hicrette baskı ortamından özgürlüğe ve rahatlığa doğru bir kaçış vardır.

Müslümanlarla Mekkeliler arasındaki ihtilafın, hicret vesilesiyle meydana gelen mekân ayrılığı sayesinde sona erdiğini söylemek mümkün değildir. Aksine bir toplum içinde meydana gelen ihtilaf esnasında uygulanan yaptırımlar, hicretle birlikte iki farklı coğrafyada yaşayan iki farklı toplum arasındaki ihtilaf düzeyine taşınmıştır. İlkinde Müslümanlar rahat hareket etme imkânından yoksunken, ikincisinde taraflar arası anlaşmazlık savaşa kadar ilerlemesine rağmen Müslümanlar tebliğ, dini yaşama vb. konularda rahat bir ortama kavuşmuştu. Hicretle birlikte taraflar arasındaki temeli inanç ayrılığına dayalı görüş farklılığı yeni bir boyut kazanmıştır. Hicret, Mekkelilerle Müslümanlar arasındaki ihtilafa son vermemiş, aksine buna uluslararası anlaşmazlık olarak nitelendirilebilecek yeni bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca Müslümanlara yeni bir dinamizm kazandırmıştır.

³⁶ Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/89, 97; et-Tevbe 9/20; el-İsrâ 17/76; el-Hac 22/40; en-Nûr 24/22; el-Kasas 28/85; Muhammed 47/13; el-Mümtehine 60/10.

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığı zaman Hz. Peygamber'den önceki peygamberlerden Hz. İbrahim'in de hicret etmek zorunda kaldığını görülmektedir.³⁷ Buradan hareketle hicretin tarihin belirli dönemlerinde kavimlerinin muhalefeti ile karşılaşan peygamberler tarafından başvuru olan bir yöntem olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Hicret olgusunu tarihin derinliklerindeki köklerine bakarak genelleştirip evrenselleştirmek mümkündür. Şöyle ki; bir toplum içinde görülen ihtilaflar, taraflardan güçsüz olanın vatanını terk etmesine neden olabilmektedir. Ancak, bu yola müracaat etmek mevcut ihtilafın ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Aksine ihtilafa farklı bir boyut kazandırmaktadır. Buna sıla özlemi, geride bırakılan akraba, arazi, konut, kıymetli eşya ve içinde yaşadıkları topluma hâkim olan kesimlerin kötü muameleleri yanında inanç ve düşünce ayrılığı da eklenince ihtilafın boyutu daha da büyümektedir.

D) Savaş

Kur'ân-ı Kerîm incelendiği zaman savaşlardan bahseden âyetlerle karşılaşmak mümkündür. Bazı âyetler, Hz. Peygamber'den önce meydana gelen savaşlara işaret ederken³⁸ bazı âyetler ise Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen savaşlara işaret etmektedir.³⁹ Hz. Peygamber döneminde işaret edilen savaşlar arasında Müslümanların bölgesi dışında gerçekleşen dönemin en güçlü iki imparatorluğu arasında meydana gelen savaşlar da vardır.⁴⁰ Bu âyetlerden hareketle denilebilir ki, insanlar arasındaki ihtilaflar tarihin çeşitli dönemlerinde savaşa sebebiyet vermiştir. Bir başka ifadeyle insanlar çeşitli emellerine ulaşmak ve kendilerine muhalif görünen kimseleri etkisiz hale getirmek için savaşa müracaat etmişlerdir.

Kur'ân'da bahsedilen savaşlardan araştırma konusu açısından en dikkat çeken Bedir savaşıdır. Gerçekten de ihtilafın insanları hangi noktaya sürüklediği hususunda bu savaş çok çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu savaş, kabile düzeninin hâkim olduğu bir hayat süren ve hatta aralarında yakın kan bağı bulunan kimseler arasında gerçekleşmiştir.

Hız. Peygamber'in insanları hak dine davetiyle birlikte Mekke toplumu kaynamaya başlamış, bu süreç içerisinde kabile mantığının esas olmasına rağmen temelinde inanç ayrılığı bulunan aile içi ihtilaflar bile meydana gelmişti. Hicretle birlikte bazı ailelerde bölünmeler yaşanmıştı. Hicretten sonra taraflar arasındaki

³⁷ el-Ankebût 29/26.

³⁸ el-Bakara 2/249-251.

³⁹ Âl-i İmrân 3/13, 123; et-Tevbe 9/25.

⁴⁰ er-Rûm 30/1-6.

ihtilaf savaş boyutuna gelince aile fertleri inançlarına göre farklı taraflarda yer alıp karşı karşıya gelmişlerdi. Bedir savaşı bu açıdan son derece dikkat çekicidir. Zira bu savaşta Ebû Ubeyde (ö. 18/639), müşriklerin safında yer alan babası Abdullah'ı öldürmüştür.⁴¹ Hz. Ebû Bekir (ö. 13/654) Mekkeliler ile birlikte hareket eden oğluyla düelloya çıkmak istemiş, ancak Hz. Peygamber buna izin vermemiştir.⁴² Hz. Ömer (ö. 23/643) dayısı Âs İbn Hişâm'ı (ö. 2/624) öldürmüştü. Araştırma konusu açısından Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında meydana gelen diğer savaşlar da oldukça dikkat çekici örnekler bulmak mümkündür. Meselâ Uhud savaşında Mus'ab b. Umeyr (ö. 3/625) kardeşi Ubeyd'i (ö. 3/625) öldürmüştü.⁴³

Kur'an, aile bireyleri meydana gelen bu tür ihtilaf ve ayrılıkları eleştirmemiştir. Zira onun kurmayı hedeflediği toplumun temelinde inanç birliği vardır. Bu yüzden Kur'ân'da müminlerin özellikleri sayılırken Allah ve Rasulü'ne düşman olan baba, oğul, kardeş ve akrabalarına karşı dostluk beslemedikleri belirtilmiştir.⁴⁴

Vahiy sürecinde ihtilaf, aralarında en yakın kan bağı olan kesimlerin farklı saflarda savaşmalarına neden olmuştur. Kabile hayatı yaşayan ilk dönem Müslümanlarının içinde yaşadığı toplumda meydana gelen ayrılığın bu boyuta ulaşması, yaşanan ihtilafın ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de ehl-i kitâbın ihtilaf yüzünden kendi aralarında savaştığı bildirilmektedir.⁴⁵ Aynı dine mensup insanlar çeşitli nedenlerden ötürü ihtilafa düşmektedirler.⁴⁶ Bu yüzden Yahudiler birbirleriyle savaşmışlardır. Hıristiyanların kendi aralarındaki mücadeleleri ise daha çetin geçmiştir. Hatta bir mezhebin değişik kollara ayrılarak mezhep içi savaşa varacak derecede Hıristiyanların ihtilafa düştükleri târihî hakikatlerdendir.⁴⁷ Batılı araştırmacı Sale (ö. 1149/1736) Hıristiyanların kendi aralarında ihtilafa düşmelerini şu şekilde tasvir etmektedir:

"Kilise tarihini özenle okuduğumuz vakit, III. yüzyıldan itibaren insanların Hıristiyanlığı tahrife başladıklarını görürüz. Buna din adamlarının arzuları, aralarındaki ayrılıklar, önemsiz meselelerdeki ihtilafları, bitmek tükenmek bilmeyen tartışmaları ve bölünmeyi artıran diğer etkenler neden olmuştur. Hıristiyanların arzularını tatmin için koşuşturmaları, her türlü alçaklık, kıskançlık ve şiddete müracaat etmeleri neredeyse Hıristiyanlığı tarih sahnesinden silecekti.

⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 54.

⁴² Beğavî, *Envâru't-tenzîl*, V, 336.

⁴³ Beğavî, *Envâru't-tenzîl*, V, 336.

⁴⁴ el-Mücâdele 58/22.

⁴⁵ el-Bakara 2/253.

⁴⁶ Dinî nedenlerden kaynaklanan savaşların göçü tetiklemesi hakkında bir değerlendirme için bk. Cide, Ömer, "Ortadoğu'da Göçü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din", s. 489-495.

⁴⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, III, 7.

Çünkü dinlerini nasıl anlayacakları konusunda amansız tartışmalara girmişlerdi. İşte bu karanlık çağlarda pek çok hurafe ve fesat ortaya çıktı ve iyice yerleşti."⁴⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen savaş ve savaşla ilgili meselelerden hareketle rahatlıkla savaşın tarihin çeşitli evrelerinde taraflar arasındaki ihtilafların ulaştığı en kötü boyutlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde Suriye'de taraflar arasında meydana gelen çatışmalar da esasında birbirleri ile kan ve din bağı bulunan insanların, dînî, mezhebî ve siyâsî nedenlerden dolayı birbirleri ile mücadelede geldikleri son noktayı göstermektedir.

III. Çözüm Yolu Olarak İslâmî Referanslara Başvurma

İhtilafın tecrit, sürgün, hicret ve savaş gibi boyutlara ulaşması, başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Bireysel ve toplumsal travmalar, derin kırılmalar, psikolojik ve sosyolojik kopuşlar, maddî ve manevî kayıplar bu sorunlar arasında sayılabilir. Bir devlet içinde yaşanan bu sorunlar bazen uluslararası bir karaktere de dönüşebilir. Nitekim Suriye krizinde yaşananlar; genel anlamda küresel bir soruna dönüşmüş, özel anlamda ise Türkiye açısından bir takım sorunlara yol açmıştır. İki ülke arasındaki komşuluk, din bağı, kültürel ve tarihi yakınlık gibi nedenlerden dolayı Türkiye Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçanlara kucak açmış, bunun sonucunda da bir takım sorunları göğüslemek durumunda kalmıştır. Bu sorunların en büyüğü, Türkiye'ye sığınan insanların barınma ve iâşe başta olmak üzere temel ihtiyaçlarının karşılanması meselesidir. Tam da bu noktada dînî referanslar devreye sokulmuştur. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin bireyleri üzerinde dînî referansların devreye sokulması isabetli ve neticeye yaklaşırıcı bir tutumdur.

Türkiye toplumunda siyasi aktörlerden kanaat önderlerine, sivil toplum örgütlerinden bireysel yardım yapan kimselere kadar insanların Suriyelilerin statülerinin tanımı ve sorunlarının çözümü noktasında Kur'anî kavramlara sarıldığı görülmektedir.⁴⁹ Bu nedenle siyasi söylemde, yardım kampanyalarında, tv. ve radyo programlarında, organizasyonlarda, hutbe ve vaazlarda çok sık biçimde İslâmî dayanışma, yardımlaşma, zekat, infak, hicret, muhacir, ensâr ve kardeşlikten bahsedildiğine tanık olmaktayız.⁵⁰ Kur'ân'ın etkileyici ve toplumu harekete geçirici bir özelliği vardır. Nitekim bu durum Allah Teâlâ tarafından da Kur'ân'da ifade edilmiştir: "وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا"

⁴⁸ Umerî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, I, 131.

Göç olayıyla birlikte oluşan etkileşim neticesinde meydana gelen din algısı ve dînî düşüncenin evrilmesi konusunda bir değerlendirme hakkında bk. Çınar, Mahmut, "Yesrib'e Göç'ten Türkiye'ye Göç'e Sosyolojik ve Teolojik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", s. 232-237.

⁵⁰ Konuyla ilgili olarak Kilis müftülüğü tarafından camilerde okutulan hutbeler için bk.

<http://www.kilismuftulugu.gov.tr>.

vahyettik".⁵¹ Bu ayette geçen rûh kelimesi müfessirler tarafından Kur'ân'ın topluma can vermesi şeklinde tefsir edilmiştir.⁵² Kur'ân'ın indiği dönemdeki toplumda meydana gelen değişim ve dönüşüme bakılınca vahyin bu gücü daha iyi anlaşılacaktır.

Bu özelliğinden dolayı Kur'ânî referanslar Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere çeşitli kurumlar ve sivil toplum örgütleri tarafından Suriyeli göçmenlere ve mültecilere yardım konusunda etkin olarak kullanılmıştır. Böylece insanların dinî duyguları harekete geçirilmiş ve yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasına katkı sağlanmıştır. Nüfusundan daha fazla göçmen ve mülteci barındıran Kilis'te okunan hutbelere bir göz atmak, bu durumun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Tablo 1: Yardımlaşma konusunda 2010-2012 yılları arasında okunan ve tekrar eden hutbelerin tablosu

N o	Konu	2010	2011	2012
1	Zekât ve Önemi	20.08.2010	12.08.2011	22.06.2012- 03.08.2012
2	Hicret	03.12.2010		09.11.2012
3	İslam'da Vakıf ve Önemi	30.04.2010		11.05.2012
4	Kurban	12.11.2010	04.11.2011	19.10.2012
5	Komşuluk Hakkı		14.01.2011	02.11.2012

Bu tabloda yardımlaşmayı da içeren bir yönü olan Kurban gibi bir ibadetin her yıl olduğu gibi söz konusu üç yılda tekrarlandığı görülmektedir. Ancak dikkat çeken husus, yardımlaşmayla ilgili bu beş konunun Suriyelilerin Kilis'e gelmelerinin yoğunlaştığı 2012 yılında hutbelerde eksiksiz konu edinildiğidir. Aynı konuların daha önceki yıllarda konu edildiği de edilmediği de olmuştur. Ayrıca sosyal yardımlaşma ve dayanışmada önemli bir role sahip olan zekat konusu 2012 yılında iki defa işlenmiştir.⁵³

⁵¹ eş-Şûrâ 42/52.

⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXV, 151.

⁵³ Vural, Ahmet, *2010-2012 Yıllarında Okunan Hutbelerin Tahlili: Kilis İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2015.

Tablo 2: Mülteci / Suriye vb. konulardan yoğunlukla bahsedilen hutbeler:

N o	Konu	2013	2014	2015
1	Kimsesizlerin Kimsesi Olabilmek		11.07.2014	
2	Birliğimizi, Beraberliğimizi ve Kardeşliğimizi Muhafaza Edelim			11.09.2015
3	Mazlumların Ümidi Olabilmek		18.07.2014	
4	Kimsesizler		11.07.2014	
5	Kimse Kimsesiz Kalmasın		27.06.2014	
6	Manevi Coşkusu Üç Aylar			24.04.2015
7	Kurban	15.10.2013		

Bu tablo incelendiği zaman Suriyeli mültecilerle ilgili konulara en az 2013 yılı içinde okunan hutbelerde yer verildiği görülmektedir. 2014 yılında ise bu yoğunluğun bir önceki ve bir sonraki yıllara göre arttığı açıkça görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kilis Müftülüğü aracılığı ile camilerde okuttuğu hutbelerde Suriyeli, mülteci, sığınmacı⁵⁴ gibi daha önce alışık olmadığımız kavramlar hicret, yardımlaşma, dayanışma, ensâr kardeşliği, muhacirlere yardımcı olmak gibi daha önce bildiğimiz kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Hutbeler incelendiği zaman çok sayıda ayet ve hadisin mültecilere yardım konusunda hem delil, hem de teşvik unsuru olarak zikredildiği görülecektir.⁵⁵

Dinî ve siyasi söylemde Suriyelilerin durumu muhacirlerin durumuna benzetilmekte, ensâr kardeşliğine vurgu yapılarak yardım ve desteğin devam etmesi hedeflenmektedir. Ancak Suriyelilerin sorunlarının muhacirlerin sorunlarına benzemekle birlikte onlardan ayrılan yönleri de vardır. Barınma ve beslenme sorunu bakımından Suriyeli göçmen ve mültecilerin durumu muhacirlere

⁵⁴ Sığınmacıların İslam Hukuku açısından değerlendirilmesi için bk. Baysa, Hüseyin, "İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi", s. 116-123.

⁵⁵ Ayrıntı için bk. <http://www.kilismuftulugu.gov.tr>.

benzemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerçekleşen hicrete bakıldığı zaman bunun örgütlü ve planlı bir hareket olduğu, hicreti gerçekleştirenlerin bir lider etrafında birleştikleri, kendi sorunlarını çözmek için etkin oldukları, hicret ettikleri yeri dinî, sosyolojik ve psikolojik bakımdan hicrete hazır hale getirdikleri görülmektedir. Ayrıca hicret nedenlerinin ise dinî gerekçeler olduğu da âşikardır. Suriyeli göçmenler ve mültecilerin ise birlik içinde olmaları, örgütlenmeleri, dinî gayelerle hareket etmeleri vb. konularda muhacirlerden ayrıştıkları görülmektedir. Ancak şurası kesin ki, uluslararası aktörlerin ve yerel örgütlerin çatışmaları arasında çok sayıda insan mağdur olmuştur. Bu mağduriyetin giderilmesi noktasında ensâr kardeşliği söylemi önemli ölçüde yankı bulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı, Kızılay ve sivil toplum örgütleri dinî referansları kullanarak Suriyeli mülteci ve göçmenlerin yaralarını sarmaya çalışmaktadır.

SONUÇ

İhtilaf, farklı yapıya sahip ve sosyolojik bir varlık olan insanlar için kaçınılmaz bir olgudur. Bu durumda ihtilafsız bir hayat meydana getirmeye çalışmak gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir ülkünün peşinde sürüklenmek demektir. Bu nedenle ihtilafları kaldırmaya çalışmak yerine, yönetmek ve çözüme kavuşturmak için çaba harcanmalıdır. İhtilaf yönetimi başarılı biçimde yürütülemezse çeşitli sorunlar kaçınılmaz hale gelir. Göç bağlamında bunları tecrit, sürgün, hicret ve savaş şeklinde sıralamak mümkündür.

Suriye’de yaşanan olaylar da esasında ihtilaf olgusunun geldiği boyutu göstermektedir. İnsan hayatını kolaylaştıran teknoloji ve araçların gelişmesine, eğitim ve öğretim olanaklarının artmasına, insan hak ve özgürlükleri ile ilgili yerel ve uluslararası örgütlerin sayısının artmasına, barış ve insan hakları söyleminin çok sık dillendirilmesine rağmen XXI. yüzyıl dünya tarihinin en büyük trajedilerinden birine Suriye topraklarında tanıklık etmektedir. Ne yazık ki, insanlığın büyük bir kısmı buna sessiz kalmayı sürdürmektedir. Ülkemiz ise bu konuda yardımsever duruşunu sürdürmede kararlılık göstermektedir. Bu duruş sergilenirken Kur’ânî referanslar önemli bir rol oynamaktadır. Suriye’deki olaylar nedeniyle ülkemize sığınan insanların durumunu tespit ve sorunlarına çözüm bulmak için en yetkin makamlar ve sivil toplum örgütleri başta olmak üzere gerçek kişiler ve tüzel kişiler Kur’ânî referanslara başvurumaktadırlar. Bu referansların müslüman halk üzerinde olumlu etkiler meydana getireceği tartışmasızdır. Çünkü Kur’ân etkileyici özelliğe sahip bir kitaptır. Müslüman da Kur’ân’ı rehber edinen bir bireydir. Hal böyle olunca ayetlerin insanları etkilememesi düşünülemez.

Suriyeli mülteciler ve göçmenler muhacir, onlara kucak açan vatandaşlar ise ensâr olarak isimlendirilmiştir. Bu durum Suriyelilerin ülkemize gelmesi ile hicret olgusu arasında bir benzerlik kurulduğunu göstermektedir. Ancak iki durum arasındaki benzeşme sınırlıdır. Suriyelilerin barınma ve iâşe ihtiyaçlarının

karşılanması muhacirlerin sorunlarının ensâr tarafından çözülmesine benzemektedir. Fakat Suriyelilerin sığınma ve göç konusunu örgütleyememeleri, gerek kendi ülkelerinde gerekse dışarıda birlik içinde hareket edememeleri, müesses nizama başkaldırmalarının Hz. Peygamber'in Mekke'deki mücadelesi ile tam olarak örtüşmemesi, sığınacakları veya göç edecekleri yeri siyâsî, dînî, sosyolojik ve psikolojik bakımdan hazırlayamamaları vb. konularda bu kıyaslama hicret, muhacir ve ensâr kavramlarının ifade ettiği anlam örgüsünden uzak düşmektedir.

Suriye'deki sorunlar uluslararası birçok unsurun etki ve izlerini taşısa da, Müslümanların bu soruna bigâne kalmaları doğru değildir. Zira İslâm'ın en temel referansı olan Kur'ân, yardımlaşmayı, dayanışmayı ve mazlumların yanında yer almayı emretmektedir. Ancak Müslümanların sadece bu tür sorunların çözümü noktasında katkı sunmakla yetinmeleri doğru değildir. Çünkü vahyin birey ve toplumdaki istediği değişim, dinamizm ve tavır bununla bağdaşmaz. O halde Müslümanların göçmen ve sığınmacılar başta olmak üzere ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılama noktasında dinin temel prensiplerine göre hareket etmenin yanı sıra, ihtilaf olgusunu dikkate alarak bir yöntem ve hareket tarzı da belirlemeleri kaçınılmaz hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerîm.
- Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbuddin Mahmud İbn Abdullah (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-ma'ânî fi tefsîri'l-Kur'ân'î'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (nşr. Ali Abdulbari Atiyye), I-XV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Birinci Baskı, Beyrut 1994.
- Arslantürk, Zeki, Amman, M. Tayfun, *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul 2001.
- Asım Efendi, Seyyid Ahmed (ö. 1235/1820), *Kâmus Tercümesi*, I-IV, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1304.
- Batalyevsî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Muhammed (ö. 521/1127), *el-İnsâf fi't-tenbîh ale'l-meâni ve'l-esbâbi'l-leti evcebet* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Daru'l-fikr, Dimaşk 1983.
- Baysa, Hüseyin, "İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi", II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Kilis 2016.
- Bedr Elmas, *el-İhtilâf esbâbuhu ve davâbidutuhu*, Havliyye Kulliyeti'da'veti'l-İslâmiyye 2002.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Ferrâ (ö. 516), *Maâlimu't-Tenzîl fi't-tefsîr ve't-te'vil*, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut 1985.
- _____, *Meâlimu't-tenzîl* (nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğerleri), I-VIII, Riyad 1993.

• Cemâl Fâruk Cibrîl Mahmûd, “Ehemmiyyetu murââti edebi’l-ihtilâf fî mesâilî’l-ilm ve’ d-dîn”, Havliyye Kulliyeti’ d-da’veti’l-İslâmiyye, Merkezu’l-havlî, Nasr 1998.

• Cevherî, Ebû Nasr İsmail İbn Hammâd (ö. 400/1009), *es-Sihâh tâcu’l-lüğa ve sihâhi’l-arabiyye* (nşr. Ahmed Abdulğafûr Atâr), I-VII, Dâru’l-ilm li’l-melâyin, Birinci Baskı, Beyrut 1990.

• Cide, Ömer, “Ortadoğu’da Göçü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din”, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Kilis 2016.

• Cürçânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1983.

• _____ Şerhu’l-Mevâkıf (Abdurrahman Umeyra), I-III, Dâru’l-Cil, Birinci Baskı, Beyrut 1998.

• Çınar, Mahmut, “Yesrib’e Göç’ten Türkiye’ye Göç’e Sosyolojik ve Teolojik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Kilis 2016.

• Eren, Erol, *Yönetim ve Organizasyon*, Beta Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 2001, s. 544.

• Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed İbn Ya’kûb (ö. 817/1414), *Basâiru zevi’t-temyîz fî latâîfi’l-Kitâbi’l-Azîz* (nşr. Muhammed Ali el-Bahhâr), I-VI, Mektebetu’l-irşâd, Birinci Baskı, İstanbul 1996.

• Hökelekli, Hayati, “Fitrat”, *DİA*, XIII, İstanbul 1995.

• <http://www.kilismuftulugu.gov.tr>.

• İbn Abbâd, Ebu’l-Kâsım İsmail (ö. 385/995), *el-Muhît fi’l-luğa* (nşr. Muhammed Hasen Al Yasin), I-XI, Âlemü’l-kütüb li’l-melâyin, Birinci Baskı, Beyrut 1994.

• İbn Abidinzâde, Alâuddin Muhammed İbn Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1306/1889), *Kurretu uyûni’l-ahyâr li tekmileti Reddi’l-muhtâr*, I-VIII, Âmire, İstanbul 1307.

• İbn Âşûr, Muhammed Tahir (ö. 1394/1973), *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, I-XXX, Dâru Suhnûn, Tunus, ts.

• İbn Haldûn, Abdurrahman İbn Muhammed (ö. 808/1406), *Mukaddime* (nşr. Deroiş el-Cüveydî), el-Mektebetu’l-asriyye, Birinci Baskı, Beyrut 1995.

• İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemsuddin el-Cevziyye (ö. 751/1350), *es-Savâiku’l-mürsele ale’l-cehmiyye ve’l-muattıla*, I-IV, Dâru’l-âsime, Riyâd ty.

• İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemsuddin el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Zâdu’l-maâd fi heydi hayri’l-ibâd* (nşr. Şuayb Arnâvût), I-VI, Müessesetu’r-risâle, Beyrut 1987.

• İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm* (nşr. Sâmî İbn Muhammed es-Selâme), I-VIII, Dâru tîbe, Riyad 1997.

• İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah İbn Müslim (ö. 276/889), *Ğarîbu’l-Kur’ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakar), Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1978.

• İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed İbn Mukrim (ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arap*, I-XV, Dâru’l-fikr, Birinci Baskı, Beyrut, ts.

- İbn Mülakkın, Sirâcuddîn Ebû Hafs (ö. 804/1401), *Tefsîru'l-ğarîbi'l-Kur'ân* (nşr. *Semir Tâhâ Meczûb*), Birinci Baskı, Âlemu'l-kütüb, Beyrut 1978.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed (ö. 1328/728), *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, I-IV, el-Mektebetu'l-ilmıyye, Beyrut ts.
- İhvânü's-Safâ, *Rasâilu İhvâni's-Safâ* (nşr. *Ârif Tâmir*), I-V, Menşûrâtu Uveydât, Beyrut-Pâris 1995.
- İsfehânî, Râğıb Ebu'l-Kâsım Hüseyin İbn Muhammed (ö. 502/1108), *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân* (nşr. *Adnân Dâvûdî*), Dâru'ş-Şâmiyye-Dâru'l-kalem, Birinci Baskı, Beyrut-Dımaşk 1992.
- Karadâvî, Yûsuf el-Karadâvî, *İhtilaflar Karşısında İslâmî Tavr* (trc. *Osman Arpaçukuru*), İlke Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul 1996.
- Kermî, Hasen Saîd, *el-Hâdî ilâ lugati'l-Arap*, I-IV, Dâru Lübnan, Birinci Baskı, Beyrut 1991.
- Mecdî Abdulğaffâr Habîb, *el-Hilâf beyne'd-duât ve mazâhiruhu ve esbâbuhu ve ilâcuhu*, Havliyye Kulliyeti usûlî'd-dîn (2005), yy.
- Merâğî, Ahmed Mustafa (ö. 1364/1945), *Tefsîru'l-Merâğî*, I-X, Dâru'l-fikr. ys. ts., II, 122.
- Muhammed Ebû Zehra, İbn Ahmed İbn Mustafa (ö. 1394/1974), *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi* (trc. *Sibğatullah Kaya*), Yeni Şafak Yayınları, İstanbul ts.
- Muhammed Esed (ö. 1413/1992), *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr* (trc. *Cahit Koytak, Ahmet Ertürk*), I-III, İkinci Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 1997.
- Münâvî, Zeynuddin Muhammed (ö. 1031/1622), *Feydu'l-kadîr şerhu Câmii's-sağîr* (nşr. *Ahmed Abdusselam*), I-VI, Dâru'l-âsime, Riyad h. 1409.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (nşr. *Muhammed Fuad Abdulbaki*), I-V, Dâru'l-hadis, Kahire 1991.
- Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet* (trc. *Vecdi Akyüz*), İz Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul 1990.
- Râzî, Fahrudin Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-ğayb*, I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, Birinci Baskı, Beyrut 1990.
- Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), *Tefsîru'l-Menâr*, I-XII, *el-Heyetu'l-Musriyyeti'l-âmme li'l-kitâb*, yy. 1983.
- Semîn Halebî, Ahmed İbn Yûsuf (ö. 756/1355), *Umdetu'l-huffâz fi tefsîri eşrafi'l-elfâz* (nşr. *Muhammed et-Tuncî*), I-IV, Âlemu'l-kütüb, Birinci Baskı, Beyrut 1993.
- Seyyid Kutub (ö. 1386/1966), *Fî zılâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-şurûk, Yirmi İkinci Baskı, Beyrut 1994.
- Sezen, Yümni, *Sosyoloji ve Din Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV, s. 15.
- Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed İbn Azîz (ö. 330/942), *Çarîbu'l-Kur'ân* (nşr. *Muhammed Edîb Abdulvâhid Cemrân*), Birinci Baskı, Dâru Kuteybe, yy., 1995.

-
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ali (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye*, I-V, Dâru'l-hayr, Dımaşk 1992.
  - Tâhâ Câbir, *Edebu'l-ihtilâf fi'l-İslâm*, el-Ma'hedu'lâlemî li'l-fikri'l-İslâmî, Riyâd 1992.
  - Tantâvî, Muhammed, *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'ân'î'l-Kerîm*, Dâru'n-nehda, Kahire 1998, X, 161; Muhammed Avvâme, *Edebu'l-ihtilâf fi mesâ'ili'l-ilm ve'd-dîn*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997.
  - Uludağ, Süleyman, "İbn Haldun" *DİA*, XIX, İstanbul 1999.
  - Umerî, Ekrem Ziya, *es-Siratu'n-nebeviyyetu's-Sahîha*, I-II, Mektebetu Ubeykan, Riyad 1998.
  - Vural, Ahmet, *2010-2012 Yıllarında Okunan Hutbelerin Tahlili (Kilis İli Örneği)*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Kilis 2015.
  - Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed İbn Muhammed (ö. 1205/1790), *İthâfu's-sâdeti'l-müttakîn bi şerhi İhyâi ulûmi'd-dîn*, I-X, yy., ts.
  - Zebîdî, Muhibiddin Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtezâ (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs (nşr. Ali Şeyri)*, I-XX, Dâru'l-fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1994.

Göçün Öznelerinin Anlatımı Problemi: Konukseverlik, Hayırseverlik ve Hakseverlik Bağlamında Felsefî Soruşturmalar

Mehmet ULUKÜTÜK*

Özet:

Dünya tarihinde öteden beri sıklıkla görülen göç olgusunu tek bir nedenle açıklamak mümkün görünmemektedir. Coğrafi, kültürel, siyasal ve ekonomik nedenlerle gerçekleşen göç olgusunun özneleri olan göçmenlere bakış da değişmektedir. Bu çalışmada göç ve bir bakıma öznesi bir bakıma ise nesnesi olarak görülen göçmenlerin anlatımında karşılaşılan problemler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda nesnel gerçekliğin öznel dilde birbirinden farklı kurgulanış biçimleri gözler önüne serilmiştir. Göçmenler söz konusu olduğunda ortaya coğrafi, kültürel, siyasal ve ekonomik nedenlerin üstünde ve ötesinde bir durum çıkmaktadır: Göçmenlere karşı etik bir görevden söz edilebilir mi? Bu soruyu cevap mahiyetinde üç temel yaklaşım biçimini karşılaştırarak ele almayı denedik. Evrensel kozmopolitanizmin bir gereği olarak konukseverlik düşüncesi ve uygulamaları, nesnel hukuk merkezli hakseverlik düşüncesi ve dinî temellere ve motivasyonlara dayalı hayırseverlik düşüncesi. Bu yaklaşımlar çağdaş Kıta Avrupası felsefesinin “öteki” üzerine düşünceleri etrafında yaptıkları temellendirmeler bağlamında ele alınacaktır. Konukseverliğin, hayırseverliğin ve hakseverliğin anlamı, sınırları çelişkileri üzerine çok yönlü bir tartışma zemininin imkânı aranacaktır. Söz konusu kavramların felsefî içerimleri ve tarihsel pratikteki karşılıkları üzerine yapılacak derinlikli tartışmalar gerek mülteci, gerekse de mülteci üzerinden kurgulanan “öteki” meselesinin daha sahil ve belki de daha insani zeminlerde anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkı yapacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kavramlar: Göç, Göçmenler, Konukseverlik, Hayırseverlik, Hakseverlik, Öteki.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

Explanation of Problems of Immigration the Subject: Philosophical Investigations in the Context of Hospitality, Philanthropy and Righteousness

Abstract:

It is not possible to explain the phenomenon of immigration, which has been seen in the world history since long, for a single reason. The view of immigrants, who are the subjects of the migration phenomenon carried out for geographical, cultural, political and economic reasons, also changes. In this study, immigration is dealt with as a relational subject, and a reference is the problem of immigrants who are regarded as object. In this context, the forms of objective reality are different from each other in the subjective world. When it comes to immigrants, there is a situation above and beyond geographical, cultural, political and economic reasons: can an ethical duty be addressed to immigrants? We have tried to consider this question by comparing three basic approaches in the nature of the answer. As a necessity of universal cosmopolitanism, hospitality and philosophy based on humanitarian thoughts and practices, objective law-based philosophy of thought and religious bases and myths. These approaches will be dealt with in the context of the assumption that the philosophy of the Continental Continent is around the "other" thoughts. You will have the opportunity to have a multi-faceted debate on the meanings of your hospitality, philanthropy and philanthropy, its contradictions. We hope that the in-depth discussions on the philosophical implications of these concepts and their historical interpretations will contribute to the understanding and interpretation of the "other" issue, which is based on refugees and refugees, on a more authentic and perhaps more human basis.

Key Words: Immigration, Immigrants, Hospitality, Philanthropy, Hospitality, Other.

Giriş

Göç insanlık tarihinin en tabii realitesi olsa da, göçü ve göçün öznelerinin veya göç etmeye zorlanmış mağdurlarının/nesnelerinin bugün için bir inceleme/araştırma konusu olması, bugünün koşullarının tüm tarihselliğini ve farklılığını içinde taşımaktadır.¹ Bugün için göç meselesi ekonomik, sağlık, nüfus, barınma, gıda, eğitim ve insan hakları gibi kavram ve alanlarla tartışılrsa da temelde, Batı ve Doğu arasındaki kronik gerilim ve çatışmaların uzantıları ve

---

¹ Konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Abadan-Unat, N. *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul 2002; Chambers, Iain, *Göç, Kültür ve Kimlik*, Çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yay. İstanbul 2014; Tekeli, İlhan, "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler", *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2008, s. 42- 65; Castles, S. ve Miller, J. M. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2008.

yansımaları yatmaktadır. Tüm diğer sorunlar söz konusu gerilim ve çatışmaların sonuçlarından ibarettir. Zira bugün göç dediğimiz hadise dünyanın Doğu yakasındaki insanların Batı'ya gitmek istemesinden ibarettir ve durumun bu minval üzerine olması da tesadüf değildir. Aynı şekilde birlikte yaşamak meselesini, -bugün üzerinden soyutlaştığı alan olarak- Suriye'de sığınmacılar ve dünyanın dört bir tarafında yerlerinden yurtlarından edilmiş insanların üzerinden konuşuyoruz. Birlikte yaşama meselesini, özellikle Batı dışındaki coğrafyada göç etmek zorunda bırakılmış insanları merkeze alarak konuşuyoruz.² Batının; bu sığınma meselesi, mültecilik meselesi, yerlerinden yurtlarından edilen yersiz-yurtsuzlar meselesinde hem sorunu yaratan hem de sorunun çözüm odağında olması ise tam bir paradoks olarak karşımıza çıkıyor. Hâlbuki sorun üreten bir kafayla sorun çözmek mümkün değildir. Bu çalışmadaki amacımız göç ve mülteci sorununun baş aktörü olarak gördüğümüz Batı politik sistemini tahkir ve tezyif etmek değil, bilakis Batı düşünce dünyasının göç ve mültecilik meselesinde ne söylediğini, ne söylemek istediğini anlamak ve tartışmaya açmaktır. Üstelik konuyu Avrupa ve Avrupalı özne üzerinden tartışmak istememizin bir sebebi var. Zira Avrupalı öznenin "otantik" Üçüncü Dünya yerlilerini ve kültürünü gidip yerinde görme arzusu, aynı grup insanların göçmenler olarak kendi yakınında Avrupa metropollerinde yaşamakta olduklarını düşündüğümüzde karşımıza ister masum anlamda paradoksal isterse ikircikli diyebileceğimiz bir manzara çıkmaktadır. Uzaktaki yerli keşfedilmeyi bekleyen "hazine" iken yakındaki yerli, kirli, tiksiniç ve Avrupalı öznenin uzak durmak istediği tehlikeli bir alanı ifade etmektedir. Uzaktaki yerli bir büyülenme, haz ve heyecan nesnesine dönüşürken yakındaki yerli bir anda riskli hale gelebilmektedir. Avrupalı turistin egzotik ötekini kendi otantik mekânı içinde görmeye yönelik röntgenci arzusu, Avrupa kentlerinde göçmenlerin varlığını görünmez kılan tüm mekânsal düzenlemeleri hesaba kattığımızda çok daha çarpıcı hale gelmektedir.³ Buna göre mesela uzaktaki Suriye Avrupalı özne için bir arzu nesnesi iken, Avrupa'ya göç etmeye çalışan, Avrupa sokaklarında yaşamaya çalışan Suriyeliler bir tiksinti ve korku nesnesi haline dönüşebilmektedir.

Acaba, Batı, dünyanın diğer coğrafyalarındaki sığınmacı veya yersiz-yurtsuzlar -henüz tam kavramsal netliklere de ulaşamadığımız için- bunlar hakkında teorik olarak ne düşünüyor? Bu tartışmaların akademik ve entelektüel mahfillerde çok da tartışıldığı söylenemez. Bunu teorik olarak ne düşündüğünü, Batı'nın ne kadar iyi, ne kadar mükemmel düşündüğünü belirtmek için değil, Batı'nın, bugün, teoriyle pratik arasında yaşadığı uçurumu, krizi ve çelişkiyi daha iyi ortaya koyabilmek için gündeme getiriyorum. Bu amaçla göç ve bir bakıma öznesi bir bakıma ise nesnesi olarak görülen göçmenlerin anlatımında karşılaşılan

² Ulukütük, Mehmet, "Konukseverlik, Birlikte Yaşama ve Felsefi Açılımları", *Göçler ve Ortak Geleceğimiz Sempozyumu*, Akademi, Tire Kitap Yay. İstanbul 2016, s. 105-111.

³ Yeğenoğlu, Meyda, *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2016, s. 36.

bazı problem hatta problematikler üzerinde durmak istiyorum. Mesela nesnel gerçekliğin öznel dilde birbirinden farklı kurgulanış biçimleri söz konusu mülteciler olduğunda nasıl yansımaktadır? Göçmenler söz konusu olduğunda ortaya coğrafi, kültürel, siyasal ve ekonomik nedenlerin üstünde ve ötesinde bir durum çıkmaktadır: Göçmenlere karşı etik bir görevden söz edilebilir mi? Bu soruyu cevap mahiyetinde üç temel yaklaşım biçimini karşılaştırarak ele almayı denedik. Evrensel kozmopolitanizmin bir gereği olarak konukseverlik düşüncesi ve uygulamaları, nesnel hukuk merkezli hakseverlik düşüncesi ve dinî temellere ve motivasyonlara dayalı hayırseverlik düşüncesi. Bu yaklaşımlar çağdaş Kıta Avrupası felsefesinin “öteki” üzerine düşünceleri etrafında yaptıkları temellendirmeler bağlamında ele alınacaktır.

Göç Anlatılarında “Temsil” Problemi: Kimi Hangi Dille Nasıl Anlatıyoruz?

Bugünün dünyasının temel tanımlayıcı özelliklerinden birisi farklı sınıfsal, dinsel ve etnik gruplara ait farklı ulusların vatandaşlıklarını taşıyan insanların ulus sınırlarını aşan hareketliliğidir. Ancak bu hareketlilik her zaman ve her grup için eşit şartlarda gerçekleşmiyor. Sınırların geçilmesi meselesi, pek çok durumda sınırı geçen etnik veya ulusal aidiyeti gibi pek çok koşula bağlı olarak, birbirinden oldukça farklı sonuçlara yol açıyor.⁴ Aynı şekilde söz konusu olayın kendisi de özneleri de farklı konumlara göre farklı adlandırmalara tabii olabiliyorlar. Zira anlam ve gerçeklik, toplumsal olarak inşa ediliyor. Bu açıdan düşünüldüğünde, medya temsillerinin yansıttığı kimlikler ve bu kimliklere atfedilen anlamlar da gerçeği temsil eden değişmez kimlikler ya da anlamlar olarak görülmez, ama bu temsiller tarafından inşa edilen ve içine doğdukları dönemin kültürel ve tarihi koşullarına göre şekillenmiş, yani toplumsal olarak inşa edilmiş oluşumlar olarak kabul ediliyor.⁵ Kimlik inşası sürecinin bir parçası olan “biz” ve “onlar” nosyonunun özellikle Suriyeli sığınmacı kimliği üzerinden hangi şekillerde yapılandırıldığı konusunda da fikir sunmaktadır.⁶ Ancak önceki çalışmalar, medyada sığınmacı temsilleri üzerinden “biz” ve “onlar” nosyonu üretiminin sanılandan daha karmaşık ve zıt anlamlar ürettiğine işaret etmektedir.⁷ Çeşitli çalışmalar, sığınmacılar için tekrarlanan temsil kalıplarının genel olarak şu biçimlerde ortaya çıktığından bahseder: Mültecinin “yardıma muhtaç” ve “kurban” olarak gösterildiği, “acı, üzüntü ve umutsuzluk” durumlarına

⁴ Yeğenoğlu, *Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, s. 1.

⁵ Pandır, Müzeyyen; Efe, İbrahim; Paksoy Alaaddin F. “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”, *Marmara İletişim Dergisi, Mülteciler ve Medya Özel Sayısı -I*, Sayı: 24, 2015, s. 3.

⁶ Erdoğan, M. Murat, *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2015.

⁷ Pandır, Efe, Paksoy, “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”, s. 4.

hapsedildiği temsiller⁸ ve de sığınmacıların (onlarla benzer temsil özelliklerine sahip azınlıklar gibi) toplum için bir “tehdit” ve “problem” olarak görüldüğü, “şiddet” ve “suç” gibi konularla beraber ele alındığı temsiller.⁹ Söylem analizleri bağlamında baktığımızda “2015”, “Suriyeli”, “2014”, “üniversite”, “sosyal”, “2013”, “mülteci”, “uluslararası”, “sığınmacı”, “göç”, “etki”, “2016”, “sağlık”, “yaşam”, “durum” ve “kamu” kelimeleri en sık kullanılan kelimeler arasında ilk sırada yer almıştır. 2015 yılının önemini ve toplumsal kabul ya da ret (etki, kamu) bağlamında meselenin incelenmesine büyük yer ayrıldığını yine burada görmekteyiz. Bunun yanı sıra uluslararası kelimesiyle Türkiye’deki Suriyelilerin dünya kamuoyu ile ilişkisinin; sağlık, yaşam, durum gibi kelimelerle ise çalışmalarda çoğunlukla meselenin insani boyutlarının ön plana çıkarıldığını görmekteyiz.¹⁰ Daha genel perspektiften bakacak olursak göç ve insan ilişkiseliliği temelinde üretilen düşünceler göç çalışmalarının yapıtaşını oluşturmaktadır. Bu bağlamda karşımıza çıkabilecek göç ve mekân, göç ve kültür, göç ve ulus devlet, göç ve kimlik, göç ve millet gibi ikili temalar bilimsel akademik çalışmalara yol gösterici nitelikte olagelmıştır.¹¹

⁸ Mannik, L. *Photography, Memory and Refugee Identity: The Voyage of The Walnut, 1948*. UBC Press. Vancouver 2012.

⁹ Pandır, Efe, Paksoy, “Türk Basımında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”, s. 6. McLaughlin, G. *Refugees, Migrants and The Fall of The Berlin Wall*, Greg Philo (Ed.) *Message received*. Routledge, London 1999; Van Dijk, T. A. *Racism and The Press*, Routledge, London 1991.

¹⁰ Erdem, Selvin, “Göçün Bilimsel Anlatısı: Türkiye ‘Akademiya’sının Suriyeli ‘Mülteciler’ ile İmtihanı”, *Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Merkezi, Öğrenci Forumu (AÇMÖF) Bülteni (CESSF) Bulletin Sayı: 5/Mayıs 2016*, s. 22; Kirişçi, K. ve Karaca, S. “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları”, Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (der.) *Türkiye’nin Göç Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2015, s. 295-314.

¹¹ Erdem, “Göçün Bilimsel Anlatısı”, s. 17; Körükmez, L. ve Südaş, İ. der. *Göçler Ülkesi: Alkışlar, Göçmenler, Araştırmacılar*, Ayrıntı Yay. İstanbul 2015.

Resim 1: Posta Gazetesi, 3 Mayıs 2014¹²

Mültecilerin farklı mekânsal alanlarda dâhil oldukları toplumsal formülasyondaki konumlarını anlamlandırmada madun kavramından da yararlanılabilmektedir. Antonio Gramsci, Ranajit Guha, Dipesh Chakrabarty¹³ ve Gayatri C. Spivak¹⁴ tarafından birbiriyle ilişkili ancak birbirinden ayrılan içerikler ile kullanılan *madun* (subaltern), ötekilerden bazılarını ya da günümüzdeki “başkaları”nı mesele olarak değerlendirmeyi sağlayan bir kavramdır. Toplumun işleyiş mekanizmalarında kendilerini temsil edemeyen ve ‘başka’ bir durumda olan kişi ve grupları tanımlamak için kullanılan kavram; sömürge coğrafyalarında yaşayan kişi ve grupları, kadınları, yoksulları, göçmenleri ve toplumun işleyiş mekanizmalarında sesi duyulmayanları belirtmektedir.¹⁵ Toplumun ve iktidarın işleyiş alanlarından dışlanan, kendini ifade ve temsil edemeyen mülteciler, iktidar mekanizmalarınca hem tehdit unsuru hem de vatandaş olmayan, mazlum ve mağdur insanlar olarak çift yönlü söylemler bütününe parçasıdır. İçinde buldukları heterojen parçalılık hali ve sabit olmama durumu, mültecileri madun

¹² Pandır, “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi”, s. 16.

¹³ Chakrabarty, Dipesh, *Avrupa’yı Taşralaştırmak Postkolonyal Düşünme ve Tarihsel Farklılık*, Çev. İlker Cörüt, Boğaziçi Yay. İstanbul 2012.

¹⁴ Spivak, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir mi?*, Çev. Dilek Hattaoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yay. Ankara 2016.

¹⁵ Yetişkin, Ebru, “Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar”, *Toplumbilim Dergisi, Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 2000, Sayı: 25. ss. 15-20.

olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır.¹⁶ Takdir edileceği üzere konuyu madun bağlamında tartışmak salt akademik ilgilerin yönlendirebileceği bir durum değil bilakis politik ve göreceli bir durumun gölgesi üzerinde çalıştığımızın farkına varma meselesidir.

Dinsel, kültürel ve etnik kimlik, yaş, cinsiyet ve sınıf bakımından alt ve aşağı olarak görülmenin ötesinde “önemli olmayan”, “dinlenmeye değer görülmeyen” ve “yok sayılan” madun-mülteciler, kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke açısından aynı kişiye/gruba farklı yasal hakların verildiği bir kesimdir. Anavatanında vatandaş statüsünde aidiyetlikleri bulunan mülteciler, transit ve hedef ülke açısından *yabancı* (foreigner), vatandaş olmayan kişiler (non-national) olarak mevzuata tabi tutulmaktadır.¹⁷ Bu şekilde hukuki çerçevede yapılan kamusal ayırımın politik gerekliliklerin sonucu olduğu söylenebilir. Ancak madun meselesi salt hukuki veya politik koşullara ve normlara sıkıştırılabilecek bir mesele olabilir mi? Bu soru bizi hukuki ve politik meseleleri aşan konukseverlik, hayırseverlik ve hakseverlik meselelerin karşılaştırmalı analizine gitmeyi gerektirmektedir.

Konukseverlik, Hakseverlik ve Hayırseverlik: Göç ve Öznelerine Karşı Tutumlar

Göçün özneleri sadece hukuki ve politik koşullara bağlı/bağımlı tartışılmayacağı gibi söz konusu koşullardan bağımsız bir biçimde tartışılması da mümkün değildir. Bunun için meseleyi ilgili diğer kavramlarla karşılaştıracak bir çabaya ihtiyacımız var. Bu anlamda mesela konukseverlik kavramını¹⁸ gerek hukukta gerekse hukuk ötesi bir çerçevede tartışmanın önemi aslında bugünkü, ulusal ve uluslararası bağlamda egemen olan göç politikaların yabancıların ağırlanmasına, onun kabul edilmesine karşı olumlu yaklaşımlar barındırmamasından ileri gelir. Aslında teorik olarak, yani yazılı yasalar olarak yabancılar dolaşım özgürlüğü, özel hayata saygı hakkı ve kişisel güvence hakkı gibi temel özgürlüklerden yararlanmaktadırlar. Buna karşılık uygulamaya geçilince, bu özgürlüklerin giderek daha ciddi kurallarla sınırlandırıldığı görülmektedir. Örnek olarak Schengen anlaşmasına bakıldığında, bir yandan Avrupa Birliği içerisindeki ülkelerde sınırların açıldığını öte yandan birliğin dışında kalanlara karşı bu sınırların daha da çok kapatıldığı görülür. Aynı şekilde geçmiş yıllara oranla, sığınma hakkı isteklerinin daha çok reddedildiği görülür. Üstelik bu sığınma hakkı arayışı bugünlerde henüz hukuki düzleme ulaşmadan, sınır polisi tarafından engellenmektedir.

¹⁶ Altıntaş, Safiye, “Davetsiz Misafirler: Türkiye’deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri”, *İdeal Kent*, Sayı 14, Ekim 2014, s. 255.

¹⁷ Altıntaş, “Davetsiz Misafirler: Türkiye’deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri”, s. 257.

¹⁸ Kavramın ayrıntılı analizi için bkz. Direk, Zeynep, “Konukseverliğin Düşüncesi”, *DeFTER*, Sayı: 31, 1997, s. 11-36.

<http://www.radikal.com.tr/dunya/multeciler-dudaklarini-dikti-1478503/>

Öyleyse dolaşım özgürlüğünün önü vize uygulamalarının genelleştirilmesi, sınırların kapatılması, iade edilme anlaşmaları gibi engellerle kesilmektedir.¹⁹ Üstelik bu engellemeler sofistike politik söylemler ve spekülasyon hukuki hükümlerle yapılmaktadır. Ayrıca bu engellere son yıllarda sayıları giderek artan mülteci kampları, sınırlardan kaçarken gerçekleşen ölümlerin artması gibi durumlar da eklenebilmektedir.²⁰ Zira tarih boyunca temel bir kavram olan konukseverlik dinsel, toplumsal, ahlaksal ve hukuksal anlamlar içermiştir. Onu felsefenin ve filozofun konusu yaparsa, onun hukuksal ve ahlaksal tanımında saklanmaktadır.²¹ Bunun için konuksev(-er/-mez)lik, bir metin çözümleme işi olduğu kadar, politik bir çözümlemedir. Yani politik söylemlere sığmayacak ama politik koşullardan da bağımsız düşünülemez bir meseledir. Konukseverlik, siyaset felsefesi ve siyaset bilimciler için, özellikle Kant'a yaslanan cumhuriyetçi siyaset felsefeleri için de özel bir metin niteliği kazanmıştır. Kant'ın aşağıda zikredilen düşüncelerine dayanan Avrupa Birliği, konukseverlik ikilemini, mültecileri sınırlarının dışında, dışarıdaki bir içte, örneğin Türkiye'nin içinde tutma kararını, bir kararlılık olarak devamlı sürdürmek zorunda kaldığında yaşamaktadır.²² Bu paradoksal durum Türkiye üzerinden Avrupa'yı, Avrupa üzerinden de Türkiye'yi düşünmemizi sağlayacak bir paradokstur. Bu sayede Avrupa'nın teorisiyle, Türkiye'nin pratiğini karşılaştırabileceğimiz bir imkân doğmuş olacaktır.

¹⁹ Tunç, a.g.m. s. 481.

²⁰ Tunç, Serpil, "Konukseverlik: Hukukta ve Hukukun Ötesinde", s. 481.

²¹ Tunç, a.g.m. s. 481.

²² Işıklı, Şevki, "İlticanın Yapısökümcü Felsefesi: Konuksevermezlik Sorunu", *Marmara İletişim Dergisi, Mülteciler ve Medya Özel Sayısı -I*, Sayı: 24, 2015, s. 57.

Kant'ın *Sürekli Barışa Doğru* adlı metni 1795 yılında Prusya'nın Bale antlaşmasıyla Fransa ile olan anlaşmazlığını çözmek üzere olan bir dönemde Königsberg'de yayınlanmış bir eseridir. Bu anlamda genel ve kesin bir barış ümidini içermektedir. Aslında, sürekli barış projesinde, *geçici* çözümler için *faydacı* tavsiyelerden bahsedilmemektedir, aksine aklın bütün insanlar ve her durum için koyduğu buyruklardır bunlar. Yasaların kategorik formlarının maddelerinden söz edilmektedir.²³ İltica ve konukseverlik sorununa kalıcı çözüm arayan Kant, bir yandan devlet yöneticilerini, filozofların ebedi barış önerilerini dikkate almaya davet etmekte, diğer yandan ise dünya vatandaşlığının bir ideal arayışı olduğu şerhini koymaktaydı. İlticanın başlangıç koşullarında savaş, silah, ordu ve politikayı gördüğünde, dostane komşuluk ilişkisi kurabilmek ve ebedi barışı temin edebilmek için başka ulusların iç işlerine müdahil olmama, vatandaşları kendi devletlerine karşı kıskırtmama, silahsızlanma, düzenli orduları aşamalı olarak kaldırma, silah üretimi için borçlanmama ve sınırları silme gibi önerilerde bulunmuştu.²⁴ Kant, *Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme* adlı yazısında konukseverlik terimini "bir hayırseverlik²⁵ meselesi değil, hak sorunu" olarak adlandırır.²⁶ Genellikle yorumlanmadan bırakılan "Ebedi Barış" başlıklı Üçüncü Madde, aslında Kant'ın bizzat kesin biçimde *Weltbürgerrecht* adlandırmasıyla karşıladığı olgudur.²⁷ Kant bu bağlamda "konukseverlik" teriminin ifade tarzının garipliğinden bizzat söz eder ve bu nedenle "bu bir hayırseverlik meselesi değil bir hak sorunudur" ifadesine yer verir. Başka bir deyişle, konukseverlik, bir kişinin kendi ülkesine gelen kişilere veya doğa ve koşulları yahut tarihsel koşullar doğrultusunda bir kişinin iyilikseverliğe yakışır davranışlarına bağımlı hale gelen kişiye gösterebileceği iyilikseverlik ya da cömertlik gibi bir dostluk, yakınlık erdemi olarak anlaşılmalıdır; Konukseverlik, dünya cumhuriyetinin potansiyel katılımcısı olarak gördüğümüz sürece tüm insanlara ait bir "hak"tır.²⁸ Bu hak, etik durumun keyfiliğine ve göreceliğine bırakılamayacak kadar önemli bir meseledir Kant'a göre.

Böylece konukseverlik, bir kişinin kendi ülkesine dışarıdan gelen veya tarihsel-toplumsal koşullar nedeniyle kendisine bağımlı hale gelmiş kişilere karşı

²³ Tunç, a.g.m. s. 482.

²⁴ Kant, Immanuel, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, Çev. Y. Abadan, S. Meray, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara 1960, 9-15; Işıklı, Şevki, "İlticanın Yapısökümcü Felsefesi: Konukseverlik Sorunu", s. 56; Teson, Fernando R. "The Kantian Theory of International Law", *Columbia Law Review*, Vol. XCII, 1992, s. 56.

²⁵ Hayırseverlik kavramının analizi için bkz. Alam Choudhury, Masudul, "İnsan Potansiyeli, Saadet ve Hayırseverlik: Felsefi-Ekonomik Bir Araştırma", *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 2014, s. 181-222; Adıgüzel, Adnan, "İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıırma Arasında Hayırseverlik Anlayışı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 56-77.

²⁶ Duva, Özlem, "Evrensel Konukseverlik ve Haklara Sahip Olma Hakkı", *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim Bursa. 2010, s. 515.

²⁷ Almanca metindeki ifade şöyledir: "Das Weltbürgerrecht soll auf Bedingungen der allgemeinen Hospitalität eingeschränkt sein."

²⁸ Benhabib, Seyla, *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, Çev. Berna Akkoyal, İletişim Yay. İstanbul 2016, s. 36-37.

göstereceği “iyilikseverlik, hayırseverlik ya da merhamet duygusu” ile açıklanabilir bir kavram olmaktan çıkıp, dünya yurttaşlığının potansiyel üyesi olarak kabul gören insanlara dair bir yükümlülük gerektiren, varoluşsal bir mesele olarak anlam kazanacaktır.²⁹ Kişinin kendi varoluşu ve insan oluşu dışında herhangi bir koşula bağlanmaksızın tesis edilmiş bir konukseverliğin zemini, dünya yurttaşlığı idesinden doğan temel haklardır.³⁰ Kant’ın ifadesi ile: “Konukseverlik (*Wirtbarkheit*), bir kişinin ülkesine gelen yabancıyı düşman olarak muamele görmeme hakkı anlamına gelir. Bir ülkenin yerlisi olan, yabancıyı yok oluşuna yol açmadığı sürece bu yabancıyı ülkesine kabul etmeyebilir; ancak yine de yabancı yerini barışçıl bir biçimde edindiği sürece ona düşmanca bir tavırla yaklaşmaması da olasıdır. Bu durumda yabancı kişinin talep edebileceği hak sürekli ziyaretçilik hakkı (*Gastrecht*) değildir. Bir yabancıya belirli bir zaman kesitinde vatandaşlığa geçme hakkının verilmesi için özel bir yararlılık anlaşması gerekebilir. Bu, yalnızca geçici bir ikamet, tüm insanların sahip olduğu ortak haklardır. İnsanlar bu hakta, sonsuza dek yayılamayacakları için sonunda başkalarının varlığını kabullendikleri dünya yüzeyine ilişkin ortak mülkiyetleri vasıtasıyla sahiptirler”.³¹ Dünyayı kozmopolit vatandaşlığın zemini olarak gören Kant’a göre ülkesi dışında bir yerde geçici ikamet herkes için her zaman bir hak olarak görülmelidir. Ancak belki de ilk duyduğunuzda kulağınıza hoş gelecek bu ifadeler Fransız düşünür Derrida’ya göre yapıbozumuna (*deconstruction*) uğratılmalıdır.

Kant’ın bu ifadeleri, onun sürekli ikamet hakkını geçici ikamet hakkından ayırdığı, bununla birlikte sürekli konukseverlik hakkını bir ahlaki yükümlülük olarak tanımlamakla kalmayıp aynı zamanda, yurttaşların kendi aralarında özgürce tesis edecekleri bir “yararlılık anlaşması” olarak takdim ettiği bir anı temsil eder.³² Böylece konukseverlik Kant’ın bu düşünceleri ile birlikte, somut bir biçimde tanımlanarak yabancılara imtiyaz tanıyan bir hak olarak içeriklendirilmiş olur. Bunun yanı sıra konukseverlik hakkı aynı zamanda reddedilmesi mümkün olmayan bir geçici ikamet hakkını da sağlar. Kant’ın konukseverlik hakkını bir ahlaki yükümlülük olarak tanımlayıp bırakmak yerine, bir hak olarak bu şekilde içeriklendirmesi, yersiz-yurtsuz olarak tanımlayabileceğimiz insanlara, savaş mağdurlarına, vatansızlara karşı insanlık dışı muamelelerin ortadan kaldırılması için *hukuksal* bir zemin sağlar. Burada konukseverlik hakkı, herhangi bir yabancıyı kabul eden devletlere, söz konusu yabancıya ikamet hakkı tanınmasına dair bir yükümlülük getirmesinin yanı sıra bu yükümlülüğü, cumhuriyete dayalı kozmopolitan amaçlarla güvence altına almaktadır. Aslında belirtmek gerekir ki Kant, özgürlüğe dair insani talebin bir uzantısı olarak insanlığın kozmopolitan bir topluma doğru yavaş yavaş evrilmesine hizmet eden birleşmeyi arama hakkını,

²⁹ Duva, Özlem, “Evrensel Konukseverlik ve Haklara Sahip Olma Hakkı”, s. 515.

³⁰ Duva, a.g.m. s. 515.

³¹ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, s. 9-15.

³² Duva, a.g.m. s. 515.

dünyanın ortak mülkiyetine dayalı kurgu ile sağlamaya çalışmaktadır.³³ Kozmopolitan bir topluma evrilmenin yegâne şartı ise öznel ahlak değil nesnel hukuktur.

Konukseverlik sorununun etik ve politik bağlamda formüle edilmesi, Derrida'nın özellikle ele aldığı iki düşünür – Kant ve Levinas – ekseninde, onların etki alanlarının içerisine girip sınırlılık ve sınırsızlıkların içerden gösterilmesi yoluyla yapılmaktadır. Koşullu konukseverlik düşüncesinin ilk planda Kant'a atfedilmesinin dayanağı, Kant'ın *Ebedi Barış Tasarısı*'ındaki 'Ebedi Barış Tasarısına Yönelik Üçüncü Kesin Madde'dir.³⁴ Bu madde yukarıda belirtildiği gibi uluslararası bir hukukun, yani bir dünya yurttaşları hukukunun ana hatlarını çizmeye çalışır. "Kozmopolit hukuk evrensel konukluğun koşullarıyla sınırlandırılmalıdır."³⁵ Burada uluslararası hukuk, konukseverlik hakkıyla sınırlandırılmaktadır ve konukseverlik yasa tarafından düzenlenmiş bir zorundalık, bir hukuk ve ödevle ilgili olarak ortaya konulmaktadır. Yani Kantçı anlamda konukseverlik, bir yabancıнын bir başkasının bölgesine varışında ondan düşman muamelesi görmeme hakkı anlamına gelir. Bu bağlamda konuk, düşman muamelesi gösterilen yabancıнын karşıtı olarak, dost veya müttefik muamelesi gösterilen bir yabancı olarak konumlandırılır. Dolayısıyla söz konusu konukseverlik anlayışında, Derrida'ya göre konukseverlik-düşmanlık ya da dost-düşman çifti kendisini gösterir.³⁶ Kant'ın kozmopolitizm düşüncesi, evrensel konukseverliği yurttaş ve devlet arasındaki ilişkinin düzenlenmesi temelinde hukuksal ve politik boyutta sınırlandırmaktadır.³⁷ Sözü edilen konukseverlik hakkı, sınırlamalar ve kısıtlamalar üzerinden ortaya konulmuştur. Daha doğrusu insanlar arasındaki ebedi barışın koşulu olarak sunulan kozmopolit hukuk, bir hak (sınır) olarak ortaya konulan konukseverlik yoluyla sınırlandırıldığından, konukseverliğin kendisi bir sınırlandırma olarak kendisini göstermektedir.³⁸ Bu durumda her zaman için sınırlandırmaları ve kısıtlamaları olan konukseverliğin koşullarından bağımsız olan bir hukuki-politik alan düşünülemez. Derrida'ya göre kesin bir biçimde sınırlandıran (bir hudut, ulus, devlet, halk ya da politik alan olarak sınırın kuruluşundan başka bir şey olmayan) bu koşul, Kant'ın

³³ Duva, a.g.m. s. 515.

³⁴ Kant, a.g.e. s. 9-15; 3. Maddenin yorumu için bkz. Ökten, Kaan Harun, *Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 117-126.

³⁵ Kant, a.g.e. s. 9-15.

³⁶ Gültekin, Ahmet Cüneyt, "Bağışlanan Konukseverlik ve Konuksever Bağışlama: Derrida Felsefesinde Etik (Olanaksız) ve Politika (Olanaklı) İlişkisi", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2014 Bahar, sayı:17, s. 16; Derrida, Jacques, *Bağışlama ve Kozmopolitizm*, Çev. Ali Utku, Mukadder Erkan, İstanbul, Birey Yay, 2005, s. 34.

³⁷ Hent de Vries, "Derrida and Ethics: Hospitable Thought", in *Jacques Derrida and the Humanities, A Critical Reader*, edited by Tom Cohen, Cambridge University Press, 2001, s. 182.

³⁸ Çotuksöken, Betül, "Kant'ta Barış Kavramı", *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Haz. İonna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2006, s. 56.

konukseverliği tanımlamasını belirlemektedir. “Konukseverlik, Kantçı anlamda, her zaman yasal mesele olarak kamusal alanın kamusal doğasına işaret eder; yasalara ve devlet polisine bağlıdır ve onlar tarafından kontrol edilir.”³⁹ Derrida’ya göre konukseverlik yasanın ahlaki hükümsüz bırakan nesnel normlarına değil öznel ve özgür ahlakın imkanına bırakılmalıdır.

Ancak Kant’ın konukseverlik düşüncesinde Derridacı bir sorundan başka bir sorun daha vardır. Kant’ın söz konusu ifadeleri hali hazırda sınırları ve hukuki statüsü belli insanlar için mi, yoksa ülkesinin sınırları ve hukuki statüsü belirsiz insanlar için mi geçerlidir? İşte tam bu noktada Seyla Benhabib’in Kant’ta düştüğü muhalefet şerhlerine bakmamız gerekmektedir. Benhabib, Kant düşüncesinde konukseverlik koşullarının sığınmacılar ve ikamet etmek isteyen insanlar için geçerli olmadığını gösterir ilk olarak.⁴⁰ Zira Benhabib’e göre “sığınma ve iltica “hakları” karşılıklı ahlaki yükümlülükler olmaları anlamında şu ya da bu bakımdan karşılıklı insanlığımız üzerinde mi temellenir” sorusunu meseleyi bir başka noktaya götürür. Ya da şöyle bir soru sorsak: Bu kurallar bireylerin ve grupların birbirlerine tutundukları ve özellikle egemen ulus devleti uymaya zorladıkları davranışların yasal uygulanabilir normları mıdır? Benhabib’e göre Kant’ın yorumu açık cevaplar sunmuyor. “Konukseverlik hakkı, bir yabancıyı kabul eden devletlerin yabancılara geçici ikamet hakkı tanıma yükümlülüklerinin cumhuriyete dayalı kozmopolit düzenle güvence altına alındığı, potansiyel yasal sonuçlara sahip ahlaki bir talebi gerektirir. Böyle bir düzen, kendisini idare eden üst bir yönetici yasaya sahip değildir. Bu anlamda, yabancılara konukseverlik gösterilmesi yükümlülüğü uygulanamaz; politik hükümlerin kendi iradesiyle üzerine aldığı yükümlülüğü olarak kalır. Konukseverlik hakkı cumhuriyete dayalı kozmopolit düzenin tüm ikilemlerini az ve öz bir biçimde ortaya koyar: Şöyle ki, gönüllü taahhütler yoluyla ve sonsuz uygulama hakkına sahip çok güçlü bir egemen gücün yokluğunda sözde yasal bağlayıcı yükümlülükler nasıl yaratılır?”⁴¹ Burada da konukseverliğin, hakseverliğe, egemen güce değil, karşılıklı insaniliğimiz üzerinde yükselmesi ve karşılıklı ahlaki yükümlülüklerle dönüşmesi gerektiği açıktır.

Kant, ziyaret hakkının yabancılara kendilerinin olmayan bir devlette ileri sürebilecekleri tek hak olduğunu söyleyerek, özellikle toprak edinme hakkını elemektedir. Buna karşın Benhabib’e göre, Kant kozmopolitik hukuku Aydınlanma çağının çocuğu olan ilerleme fikrinden dolayı gündeme getirmiştir. O halde konukseverlik hakkı ne insan sevgisidir ne de koşulsuz bir konukseverlik.⁴² Benhabib’in şu sözleri de açık bir şekilde söz konusu durumu özetlemektedir; “Politik eşitlik sığınağı bazılarıyı koruyacak bir biçimde genişletilse bile asla

³⁹ Derrida, *Bağışlama ve Kozmopolitizm*, s. 34.

⁴⁰ Benhabib, Seyla, *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, Çev. Berna Akkıyal. İletişim Yay, İstanbul 2006, s. 46.

⁴¹ Benhabib, *Ötekilerin Hakları*, s. 39.

⁴² Tunç, “Konukseverlik: Hukukta ve Hukukun Ötesinde”, s. 486.

tümünü barındıracak kadar genişletilemez.”⁴³ Bunun bir sonucu, yurttaş-olmayanların haklarına yönelik tartışmanın, hâlihazırdaki çözümün zaten sorunun bir parçası olduğu bir açmaza sürükleniyor olmasıdır. Zira yurttaş haklarını aşan ve ahlaki varlıklar olarak kabul edilen tüm kişilere genişleyen insan haklarının işaret ettiği kozmopolitan normların otorite ve bağlayıcılık konusundaki güçlüğü, Arendt’in çözümlemelerinin dikkat çektiği gibi, ötekilerin haklara sahip olma hakkının, bir devletin pozitif hukukuna üstün –egemen ulusların iradesini değiştirebilecek- bir hukuk tarafından korunamadığını göstermiştir. *Ötekilerin haklara sahip olma hakkına* kozmopolitan normların pozitif yasal statüler kazanabilmesinin önündeki bir diğer engel ise demokratik meşruiyetin temelinde yer alan ulusal egemenliğin zorunlu olarak sınırları gerektirmesidir.⁴⁴ Zira insan haklarının evrenselci ahlaki perspektifine karşıt olarak, Benhabib’in ifadesiyle “politik aktörler –şehirler, bölgeler, devletler içinde temsil, sorumluluk, katılım ve düşünüp taşınma mekanizmaları oluşturabilecekleri sınırlanmış topluluklara ihtiyaç duyarlar.”⁴⁵

Arendt, insan hakları kavramının geçerli olduğu kimselerin ilkin yurtlarından ayrı düşen ve ikinci olarak politik bir yönetimin korumasını yitiren kimseler olduklarına işaret eder. Masum insanlar olmaları dışında hiçbir politik statü taşımayan devletsiz mültecilerin içinde buldukları zor durumun sebebi, “yaşamak, özgür olmak ve mutluluğu aramak hakkından ya da yasalar karşısında eşit olmak ve düşünce özgürlüğü haklarından yoksun” olmaları değildir. Tersine, bu insanlar zaten tam da yurtlarını, politik yönetimin korumasını ve dolayısıyla politik statülerini yitirdikleri için haklarından mahrum kalmışlardır. Başka bir deyişle, artık herhangi bir topluluğun üyesi olmayan bu insanların kötü durumda olmalarının nedeni, “yasalar karşısında eşit olmamaları değil, onlar için bir yasanın var olmamasıdır.”⁴⁶ Bu insanlar yurttaşlık haklarından mahrum oldukları ölçüde yasaların da dışında kalırlar. Bu insanlar sığındıkları devletlerdeki varoluşlarını haklara değil, yabancıları oldukları insanların merhametine borçludurlar. Çünkü hiçbir ulusu bu insanları beslemeye mecbur kılacak bir yasa yoktur. Dolayısıyla, Arendt için yurttaşlık haklarından ayrı bir insan hakları düşüncesi, yurttaş olma, bir yere ait olma, politik bir topluluğun üyesi olma hakkı elinden alınan insanlar için geçerli olabilir.⁴⁷ Paradoks tam da buradadır: Kendi şahsında insan haklarının sembolü olan kişi, yani mülteci aslında kavramın kendisinde meydana gelen köklü bir krize işaret eder. Zira yersiz-yurtsuz mülteci, insan olmak dışında hiçbir niteliğe haiz olmayan, böyle olmakla da kendisi için hiçbir kanunun olmadığı, yani

⁴³ Benhabib, *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, s. 76.

⁴⁴ Soysal, Özgür, “Evrenselcilik-Tikelcilik Gerilimi Işığında Ötekinin Kaderi”, *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim Bursa 2010, s. 499.

⁴⁵ Benhabib, *a.g.e.* s. 169.

⁴⁶ Kaya, Funda Gürsoy, “Hukuk Versus Politika Kısacasında İnsan Hakları”, *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim Bursa 2010, s. 420.

⁴⁷ Arendt, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları: Emperyalizm*, Çev. B. S. Şener, İletişim Yay. İstanbul 1998, s. 299-303.

hukuki uzamın dışında kalan insandır. *İnsan hakları* denilen şey, aslında hiçbir hakka sahip olmayanların hakkıdır.⁴⁸ Giorgio Agamben Arendt'in bu ifadelerini şöyle şerh eder: "Arendt, insan haklarının kaderi ve ulus-devletin kaderini birbiriyle ilintilendirirken şu paradokstan yola çıkıyor: "Aslında insan haklarını en tipik biçimde cisimleştirmesi gereken şahsiyetin ta kendisi –mülteci- bunun yerine [insan hakları] kavramı[nı]n radikal krizine işaret ediyor. (...) Ulus-devlet sisteminde, insanların güya kutsal ve ellerinden alınmaz olan hakları, bir devletin vatandaşına ait haklar biçiminden çıktıkları anda ortada korumasız kalıyor ve gerçekliklerini yitiyorlar."⁴⁹ Dolayısıyla insan hakları neden kamusal vatandaşların değil de bu kapsama girmeyenlerin hakkı olduğu bir kez daha anlaşılıyor. Zira eğer mülteciler (ki yüzyılımızda sayıları artmaya devam ediyor ve bugün insanlığın önemle bir parçasını oluşturacak noktada bulunuyorlar) modern ulus-devlet düzeni için bu kadar rahatsızlık verici bir unsur oluşturuyorsa bunun nedeni her şeyden önce şudur: Mülteciler, insan ile vatandaş, doğum ile milliyet arasındaki sürekliliği koparmak suretiyle, modern egemenliğin orijinal kurgusunu krize sokuyor. Mülteciler, doğum ile ulus arasındaki farkı ortaya çıkarmakla, siyasal alanın gizli özvarsayımını –yani çıplak hayatı- gözler önüne seriyor. Bu anlamda mülteci, Arendt'in dediği gibi, gerçekte "hakların insanı"dır, yani her zaman için hakların üstünü örten vatandaşlık kurgusunun dışında hakları cisimleştirilen ilk ve gerçek insandır. Ne var ki tam da bu yüzden mültecileri siyasal olarak tanımlamak çok zordur."⁵⁰ "Mülteci kavramı (ve bu kavramın temsil ettiği hayat figürü) insan hakları kavramından kesin biçimde ayrılmalıdır ve insan haklarının kaderi ile ulus-devletin kaderinin birbirine bağlı olduğunu, o kadar ki birinin yaşayacağı kriz ve çöküşün kaçınılmaz olarak ötekinin sonu anlamına geldiğini söyleyen Arendt'in bu iddiasının üzerinde ciddi olarak düşünülmalıdır. Mülteci neyse öyle algılanmalıdır: [Mülteci], doğum-ulus [ilişkinin] den insan-vatandaş ilişkisine kadar ulus-devletin temel kategorilerini radikal biçimde kuşku alanına çeken ve böyle yapmakla da, çıplak hayatın (ne devlet düzeninde ne de insan hakları yapısında) ayrı ve istisna sayılmadığı bir siyasetin hizmetine yeni kategoriler sunmanın (ki zaten bu iş çok gecikmiştir) yolunu açan sınırsal bir kavramdan daha az bir şey değildir."⁵¹ Bu ifadeler mülteci ya da yerinden yurdundan edilmiş insanlara karşı hangi tavrın ne kadar tutarlı olduğu konusunda da bizlere ipucu vermektedir.

Mülteciler/göçmenler üzerinden "öteki" hakkında tartışılan bizi bir başka soruya daha götürür: "Öteki" hakkında politik ya da hukuki değil de insani ve ahlaki bir zeminde konuşmanın felsefi imkânı nedir? Bu sorunsal etrafında yapılan tartışmaların bizi Martin Buber, Immanuel Levinas ve Hans-Georg Gadamer'in "ben-o" ve "ben-sen" arasında yaptığı derinlikli analizlerine götürür. Bu

⁴⁸ Kaya, Funda Gürsoy, "Hukuk Versus Politika Kısacasında İnsan Hakları", s. 420.

⁴⁹ Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay. İstanbul 2013, s. 152-153.

⁵⁰ Agamben, *Kutsal İnsan*, s. 158.

⁵¹ Agamben, *Kutsal İnsan*, s. 161.

analizlerde “ben-o”daki o’nu mülteci göçmenlere karşı politik söylemin yansıması, “ben-sen” arasındaki “sen”i de etik yansıması olarak okuma teklifinde bulunacağım. Buber, insanlar arasında *Ben-Sen* ve *Ben-O* olmak üzere iki varoluş tarzı ortaya koyar. *Ben-O* tarzında karşımızdaki kişi bir nesne-obje olarak kavranır ki, bu durumda insan maddeden teşekkül eder ve nesnelere arasında bir nesnedir, yani dış görünümünden, fiziksel niteliklerinden ibaret bir objedir. Asli gerçekliğinden koparılıp fiziksel bir bedenden ibaret kullanım ve tecrübe aracı kılınan varlık, sadece mekân ve zamanda cisim olarak vardır, özü ve ruhu ile değil. Tıpkı karşımızda zaman, mekân, tür ve durum olarak obje olmaktan öte geçmeyen bir ağaç misali. İnsanı nesne olarak anlamlandırmada Ben’in karşısında yer alan kişi ya da varlık, bir şey olarak, bir nesne olarak düşünülmektedir. Bir kişiye karşı nesnel yani hukuki ve haksever bir tavır alışı ve onu dünyanın bir parçası olarak düşünmenin söz konusu olduğu her durumda bir *Ben-O* ilişkisi vardır. *Ben-O* ilişkisi gerçek bir ilişki değildir. Çünkü bu ilişki Ben ile O arasında gerçekleşen karşılıklı bir ilişki değildir. Yine bu ilişki amaçsal değil, tümüyle araçsaldır. Bir başka kişi benim için bir *o/obje* olduğu zaman benimle tamamiyle yalnızımdır.⁵² *Ben-o* ilişkisinin monodolojik karakteri diyalog olgusunu devre dışı bırakır bireylere monolog tarzı bir iletişimi dayatır.⁵³ Çünkü karşıdaki somut ve canlı bir insan olarak değil, henüz tüzel bile olamamış bir nesne olarak görülür.

Levinas Ben’in saf öznelciliği üstüne kurulu ahlak anlayışını reddeder. Ona göre böyle bir ahlak, nesnel zorunluluklarla yürütülmüştür. Buber’de de, iki ilişki biçiminden biri olan *Ben-Sen* ilişkisinde, öteki benim için gerçek bir varlıktır. Sen’in gerçek varlığına ulaştırır Ben’i, bu ilişki. Öteki/mülteci/göçmen ile aramda kurulan varoluş buluşmasıdır. Öteki benim için nesne değildir. Bütün varlığıyla bir başka varlık olmakla birlikte, onunla varoluşsal bir ilişki içindedir. Bu ilişkide taraflardan biri efendi (ev sahibi), diğeri köle/mülteci/göçmen değildir. Öteki/mülteci/göçmen de *Ben* gibi bir *Ben*’dir, *Ben*, kendi benini ve ötekini varoluş gerçekliğinde tanır. *Ben-O* ilişkisindeyse Öteki gerçek bir varlık değil, bir nesneden, objeden ibarettir. Ben ile O arasında ilişki değil, tahakküm vardır. Öteki Ben ile aynı varlık değildir. Aralarında varoluşsal bir buluşma yoktur. Öteki/mülteci/göçmen Ben için gözlem, deneyim, kullanım ve yardım veya lütuf objesidir. Ben ise her şeyin sahibi, yapıcısı, mimarı, efendisidir. “Nesnelerin yüzeyinde seyreden insan onları tecrübe eder. Nesnelerin yapısı hakkında bilgiyi de tecrübe ile elde eder. Onlarla ilgili şeyleri tecrübe ederek bir deneyim kazanır. Fakat dünyayı insana açıklayan sadece tecrübeler değildir. Tecrübelerin verdiği bilgi O ile O (He/She ve It)’ndan teşekkül eden bir dünya ile ilgilidir. Tecrübe edilen dünya, *Ben-O* asli sözüne aittir. *Ben-Sen* asli sözü, ilişki dünyasını inşa eder.”⁵⁴ Bu dünya söylemeye bile gerek yoktur ki, ahlakın otonom olduğu bir dünyadır.

⁵² Buber, Martin, *I and Thou*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1958, s. 3-13.

⁵³ Ulukütük, Mehmet, “Martin Buber ve Hans Georg Gadamer’in Felsefelerinde *Ben-Sen* İlişkilerinin Ahlakî Açılımları”, *Birey ve Toplum: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, cilt: 1, sayı: 1, s. 138.

⁵⁴ Buber, *I and Thou*, s. 5-6.

Sen'in Ben'le karşılaşması Sen'in lütfudur, Ben'in arayışı değil. Sen kendini, tarafımdan herhangi bir şey yapılmaksızın açar bana. Ona Sen deyişim varoluş edimimdir. Onun lütfuyla doğrudan ilişkiye girerim. Külli varlıkta erimeyi Ben, Senin lütfuna borçludur, bensiz de gerçekleşmez tabii ki. "Ben-Sen asli sözü, ancak sadece bütün varlıkla söylenebilir. Sen ile ilişkim dolayısıyla Ben olurum. Ben, Ben olmak için Sen der." Sen-insanla ilişki içinde olmakla beraber Seni tecrübe edemem. Tecrübe seni benden uzaklaştırır. Sen kendini tecrübeye onu iştimese dahi onunla ilişki içinde Sen onun gerçekleştirmesinden daha fazla olmandır. Hilenin nüfuz edemediği burası, gerçek hayatın beşiğidir. İnsanın yaratıcı gücünün ortaya çıktığı, şey'i biçimlendirdiği, anlam kazandırdığı yerdir burası. "Yüz yüze geldiğim formu, ne tecrübe edebilirim, ne de açıklayabilirim; ancak varoluşsal kılabilirim. Fakat tanıklık etmenin ışık saçan ihtişamında tecrübe dünyasının açıklığından daha berrak görürüm. Ne nesnelere arasında bir nesne, ne de fantezilerimin mahsulü bir hayal olarak görürüm; sadece var olan olarak. Asli sözün kutsallığında onunla ilişki içinde bulunurum. Tecrübe etmede Sen yoktur." Tecrübe etmede Sen değil O varsa Sen'de nesne olarak tecrübe edilen bir şey yoktur. "Şu halde Sen'de tecrübe edilen nedir? –Hiçbir şey. Çünkü biz onu tecrübe edemeyiz. –O halde, Sen'in nesini biliriz? –Tamamen her şeyini. Çünkü her şeyden gayri bir şey bilmeyiz ona dair."⁵⁵ Ötekine verilen anlam, kendini hangi gerçeklik temelinde inşa ettiğine bağlıdır.⁵⁶ Kendini tanımlama Öteki olanın da aynı doğrultuda anlamlandırılmasını beraberinde getirmektedir. Yaratılmışlık gerçeğinde vahyi olana bağlı kalarak kurulan ilişkiler nesneye, ötekilere varoluş gerçekliğinde anlam inşa edebilirken kendini beden, bilinç ve kişilerarası ilişkilerden tanımlama da ötekinin konumunu bu tanımlama doğrultusunda şekillendirir.⁵⁷

Ben-Sen arasındaki ilişki karşılıklıdır, Buber'de Sen, benim onu etkilediğim gibi Beni etkiler. Sevgi bütün varlığı görmediği sürece kördür. Bütün varlığı gören, onu reddetmeye zorlanan insan nefretin hâkimiyetinde değildir. Sen diyebilme yetkisi kişiye aittir. Her Sen bir O, bir nesne haline gelebilir. Buber, "Öteki"nin nesnellüğünün varoluş gerçekliği yitiminde gerçekleşen benin bir inşası olduğunu kabul eder: "Dünyamızda her Sen'in bir O olma ihtimali yazgımızın yüce melankolisidir." Yani belki de her ev sahibinin bir gün mülteci olması. Ya da bugün ev sahibi olanların bir zamanlar mülteci olması gibi. Sen nesne olmadığı ve nesnelere oluşmadığı halde Ben ile olan ilişkisine araçlar karıştığında nesnelere bir nesne olur, gerçek niteliklerini yitirir. Ben nesneyi Sen kılabilirdiği gibi Seni de nesne kılabilir.⁵⁸ Niçin ben-o ilişkisi değil de ben-sen ilişkisi? Çünkü ahlak öteki'yle anlam kazanan, öteki'ni algılayışımızda farklılaşan bir olgudur. Modern düşünce ahlaki davranışı Ben-O formunda tasarlamış, insanlar arasındaki

⁵⁵Buber, *I and Thou*, s 9-11.

⁵⁶ Gözel, Özkan. "'Öteki Metafiziktir': Levinas'ta Varlık ve Öte/ki", *Tezkire*, Sayı: 38-39, Vadi Yay. Ankara 2005, s. 56-70.

⁵⁷ Ulukütük, "Buber ve Gadamer'in Felsefelerinde Ben-Sen İlişkilerinin Ahlakî Açılımları", s. 137.

⁵⁸ Ulukütük, a.g.m. s. 138.

diyalojik ilişkiyi ortadan kaldırmış, deyim yerindeyse insan-insan arasındaki ilişkiyi insani özelliklerinden soyutlamıştır. Bu yaklaşım ben'ler arasında mutlak ayrımlar yaratmış nesnelci, tahakküme dayalı bir iletişim öngörmüştür. Buber kavramsallaştırdığı *Ben-Sen* ilişkisiyle bu yaklaşımı eleştirmiş, ortaya yeni bir alternatif koymuştur. Gadamer de hermeneutik geleneğe *Ben-Sen* ilişkisini anlama-yorumlama etkinliklerinde alımladığı Platonik diyalogların karakterine uygun bulmuş ve kendi oluşturduğu felsefi hermeneutikte kullanmıştır. Hem Buber'in hem Gadamer'in felsefi tutumları öteki'ne yaklaşımda önemli ahlaki açımlar sağlayabilecek özelliktedir. Bu yaklaşımlar ahlaki aynı zamanda kuru kuralların ötesinde ötekiyle diyaloga dayalı bir muhabbete dönüştürmüşlerdir. Belki de modern dönemde yabancılaşmanın doruk noktasına vardığı insan-insan ilişkisinde, ahlaki, bir diyalog ve içtenlik olarak düşünen bu tür yaklaşım ve kavramsallaştırmalara şiddetle ihtiyaç vardır.⁵⁹ Farklılığın ve tüketilemezliğin öne çıkarıldığı Levinasçı etik anlayışın, Batı felsefe geleneğinin başkılığı (sonsuzluğu) göz ardı ettiği ve onu aynılık, bütünlük ve içkinlik kategorileri yoluyla ontolojiye indirgediği rasyonel kavrama projesine karşı bir meydan okuma yaklaşımından beslenmektedir. Bu doğrultuda Levinas için 'etik' tüm felsefenin kendisinde temellendiği bir 'ilk felsefe' olarak konumlandırılırken, bilinemeyen ve koşulsuz olarak karşılanan (kabul edilen) 'başkası' da konukseverliğin aporetik olanağı olarak kendisini göstermektedir. "Aynı, Başka'yı, onu bir tema (yani varlık) haline getirmeksizin kendini sorgulayarak konuk edebilir mi?"⁶⁰ Bu doğrultuda Levinas felsefesinde *başkası*'yla olan etik ilişkinin aşkınlığı, koşulsuzluğu ve sonsuzluğu içindeki konukseverlik olanağı açısından önem kazanmaktadır. *Başka*'yla kurulan ilişki, *Başka*'nın ilişkiye rağmen mutlak olarak kaldığı ve ilişkiye girerken bile kendini geri çektiği bir ilişkidir. Bu bağlamda Levinas bir özdeşlik felsefesi olarak Batı felsefe geleneğinin şiddete dönüşen totalitesinin karşısına bir sonsuzluk düşüncesiyle çıkmakta ve Varlık fikrinden yola çıkarak *Aynı*'nin içkinliğinden (ev sahibinin kendisine özdeşliğinden) kurtulmanın olanaksız olduğunu vurgulamaktadır. *Aynı*'nin totalitarizminden ve konukseverlik bağlamında ise evin sınırlarını (özdeşliğini) *başkası*'na kapatmasından; karşılıklılık ya da simetri yoluyla erişemeyeceğimiz, yani bir bakıma koşulluluk çemberleri içerisinde erişemeyeceğimiz *Başka*'nın indirgenemez orijinalliğinin (ayrımının) farkına vararak kurtulmak olanaklıdır. Bu indirgenemezlik, sorumluluktan kaçmanın olanaksızlığı olarak; *başkası*'nın yüz'ünde⁶¹ beliren sonsuzluğa işaret etmektedir.⁶²

⁵⁹ Ulukütük, a.g.m. s. 138.

⁶⁰ Levinas, Emmanuel "Aşknlık ve Yükseklik", çev. Hakan Yücefer, Zeynep Direk, *Sonsuza Tanıklık*'ın içinde, haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, Metis Yay, İstanbul 2003, s. 126.

⁶¹ Levinas için Yüz her ilkeye, düşünceye ve anlama öncel olandır, o anlamlılığın kendisi, bütün anlamların anlamıdır. Kendisini konukseverlik, selamlama, dostluk, aşk, sorumluluk ve yerine geçmede gösterir. Fakat Yüz, görünür kılmamaz tekilliğinde her zaman yoksunluğun, sefaletin, yaralanabilirliğin ve kınlanılığın yüzüdür. İlgiye, cevaba ve kendisi için kaygılanılmaya gereksinim duyar. O, yaşamın en radikal deneyimini insana açar ve bir daha hiç kapanmayacak şekilde büyür. Bu büyüyen varoluş karşısında özne sonsuz sorumluluğa tabidir, *başkası* karşısında en edilgen edilgenliğin koynunda uyumaya başlar. Hatta bu tabi-olma durumuna çoğunlukla bir eziyet, ızdırıp ve yaralanma eşlik eder.

Bu nedenle 'Tanrı'yla ilişki', sadece başkasının yüzüyle ilişkide mümkündür; bunun dışında Tanrı'nın varlığından söz etmek 'dinin dinselliği'nin anlamını gözden kaçırmak olur. Bu anlamda 'dini', sadece 'Tanrı ile benim' aramda bir ilişki gibi düşünmek yanlıştır.⁶³ Daha radikal anlamda ise Tanrı'nın izi, başkasının yüzünde gizlidir. Eğer, Tanrı'nın izinden gitmek istiyorsanız, sizden olmayanların yüzüne bakma cesareti gösterin. Onların, gözlerinin içine bakarak konuşma cesaretiniz varsa, o zaman sizin Tanrı'nın izinde olduğunuz söylenebilir. Sadece, kendi yurttaşlarına, dindaşlarına iyi olan insanın, etik-ahlaki varlığından söz etmek mümkün değildir. Ahlak, tam da bizden olmayan insanlar için söz konusu olabilecek bir şeydir der Levinas.

Derrida'nın sözü edilen koşulsuz konukseverlik fikri köklerini Levinas'ın konukseverlik etiği düşüncesinden almaktadır. Bu nedenle burada kısa da olsa Levinas'ın konukseverlik etiğinden, onu Kant'ın etik anlayışıyla karşılaştırarak söz etmek yerinde olacaktır. Öncelikle her ne kadar Kant'ın bahsettiği konukseverlik hukuku onun düşüncesinde son kertede bir ahlak yasasına bağlansa da Kant için konukseverlik etiğinden söz edilemez. Zaten burada Levinas'ı radikalleştiren tam da ahlak anlayışının temelini konukseverlik kavramını koymasındadır.⁶⁴ Bu konukseverlik etiği Kant'taki gibi akla dayalı, öznenin sınırlarında kalan bir ahlak anlayışı değildir.⁶⁵ Zira salt rasyonel anlamda nesnel bir zemin etik dahası ben-sen ilişkisine götürmez bizi. Levinasçı etik Kant'ın etiğinden ilk olarak aldığı kaynak konusunda ayrılır. Artık akıldan gelen bir yasa ve evrensellik söz konusu değildir. Levinas'da bu evrensellik başkasından gelir, soyut bir prensipten (Kant'ın kategorik buyruğundan) değil.⁶⁶ Ona göre ahlak başkasının yüzüyle karşılaşmamızdır. Burada artık soyut bir yasaya boyun eğme yoktur. Ahlak başkasının yüzünde uyanır. Levinas bize başkasının yüzüyle karşılaşmadaki şoktan bahseder. Bu şok ahlakın uyanmasıdır. Öyleyse Kant evrensel ve soyut bir ahlaki yasadan bahsederken, Levinas başkasının ağırlanmasından, karşılanmasından uyanan ahlaktan bahseder. Bu ahlak ilkesini dış bir kaynaktan

---

Kendi varlığının bu ağırlığını kaldırabilmelidir ve başkası için, başkasına sorumlu olmaktan hiçbir zaman geri durmamalıdır. Hayati öneme sahip olan tek şey budur. Volkan Çelebi, "Giriş", *Mono Kusursuz Labirent, Levinas Özel Sayısı*, Ed. Volkan Çelebi, Sonbahar, 2010, Sayı: 8-9, İstanbul 2010, s. 14; Levinas, "Başka'nın İzi", Çev. Erdem Gökyaran, *Sonsuz'a Tanıklık*, Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, İstanbul, Metis Yay, 2003, s. 129-146.

⁶² Levinas, "Aşkınlık ve Yükseklik", s. 120; ayrıca bkz. Levinas, "Fenomenolojiden Etiğe", Çev. Özkan Gözel, *Sonsuz'a Tanıklık*, Metis Yay. İstanbul 2003; Levinas, "Başka'nın İzi", s. 129-146; Levinas, "Özgürlük ve Buyruk", Çev. Hamdi Özyel, *Tezkire*, sayı:38-39, Vadi Yay. Ankara 2005; Levinas, "Etik ve Sonsuz", Çev. Özkan Gözel, *Sonsuz'a Tanıklık*, Metis Yay. İstanbul 2003; Levinas, Emmanuel, "Aşkınlık ve Yükseklik", Çev. Hakan Yücefer, Zeynep Direk, *Sonsuz'a Tanıklık*'in içinde, Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, Metis Yay, İstanbul, 2003.

⁶³ Direk, Zeynep, *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2005, s. 204-205.

⁶⁴ Tunç, "Konukseverlik: Hukukta ve Hukukun Ötesinde", s. 487.

⁶⁵ Tunç, a.g.m. s. 487.

⁶⁶ Tunç, a.g.m. s. 487.

alır, iç kaynaktan değil.⁶⁷ Öyleyse Levinas'da ahlak bu yüz ile karşılaşmadaki bir cevaptır. Hiçbir şey irade gereği ahlaki olamaz. Özne ahlakiliğini akıl yolu ile değil başkası yoluyla keşfeder. Aynı şekilde Kant'ın öznesi otonom ve sonlu iken, hiçbir yabancıya, insana ya da Tanrı'ya boyun eğmezken, Levinas bu öznenin otonomluğuna övgüyü paylaşmaz. Yani Kant'ın aklın otonomluğunu öne çıkartan bir etik yerine heteronom bir etikten bahsedilir. Çünkü etiğin başlangıç noktası artık başkasıdır. Etik de, felsefe de başkasının konukseverlikle kabulünden geçmektedir.⁶⁸ Bu konukseverlik yasanın gücünü değil, başka'nın etik yansımaya dayanır.

Levinas'ın etik öncelikli felsefesinin bizi getirdiği noktadan sonra Derrida'ya dönmemizin zamanı gelmiştir artık. Derrida probleme temel postulatlarla başlar: a) "İnsanseverlikle değil, hakla ilgileniyoruz." b) "Dünya vatandaşlığı hakkı, genel geçer konukseverlikle sınırlandırılmalıdır."⁶⁹ Derrida konukseverliğin düşünce üzerindeki, bu yolla etik ve politik alan üzerindeki işleyişini ele alırken, öncelikle "daha konukseverliğin ne olduğunu bilmiyoruz"⁷⁰ diyerek bir giriş yapmaktadır. Derridacı düşünme biçimi olarak yorumlanabilecek bu yaklaşım, eşikte durarak eşğin açmazlarını, yani eşğin sınırlılıklarını (koşullarını) ve sınırsızlıklarını (koşulsuzluğunu) gösterme biçimidir.⁷¹ Düşünür bu ifadenin birçok olanaklı anlamı üzerinden konukseverlikteki içsel çelişkiye ve olanaklılığının koşulu olarak olanaksızlığının koşulunu öne çıkaran aporetik yapıya –belki yapısızlığa demek daha doğru olabilir– vurgu yapar. Bu açıklama, konukseverliğe ilişkin olarak 'davet etmek', 'ağırlamak', eşğin ve 'kendi evinin efendisi' iken 'kendi evinde' ağırlamak sözlerinden oluşan bir sözcük dağarcığı kullanılarak yapılır.⁷² "Konukluk elbette bir hak, bir ödev, bir zorundalık, bir yasadır, yabancı ötekinin bir dost olarak ağırlanmasıdır, öyle olması gerekir; ancak bunun koşulu ev sahibinin, *host'*un, *Wirt'*in, kabul eden veya barındıran ya da iltica hakkı verenin patron, evin efendisi olarak kalması, kendi evinde kendi otoritesini koruması, dolayısıyla konukluk yasasını evin, *oikonomia'*nın yasası, kendi evinin yasası, yerin (ev, otel, hastane, yurt, aile, kent, ulus, dil) yasası olarak, sunulan konukseverliğin kendisinin yerinin sınırlarını çizen ve onun üzerinde otoritesini koruyan, otoritenin doğruluğunu koruyan, korumanın yani doğruluğun yeri olarak kalan ve dolayısıyla sunulan armağanı sınırlayan ve bu sınırlamayı, yani *kendi evinde kendi olmayı*, ödülün ve konukseverliğin koşulu yapan özdeşlik yasası olarak olumlamasıdır".⁷³ Derrida'nın "ötekine yer açacak art alanları yaratmaya

⁶⁷ Tunç, a.g.m. s. 487.

⁶⁸ Tunç, a.g.m. s. 487.

⁶⁹ Derrida, Jacques, "Konuksev(-er/-mez-)lik (Hostipitalité)", Çev. Ferda Keskin, Önay Sözer, *Pera Peras Poros: Jack Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma'nın* içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yay, 1999, s. 3.

⁷⁰ Derrida, "Konuksev(-er/-mez-)lik (Hostipitalité)", s. 51.

⁷¹ Bkz. Evink, Eddo, "Patočka ve Derrida: Sorumluluğun Açmazları", Çev. Ekrem Ekici, *Cogito, Derrida Özel Sayısı*, Sayı: 47-48, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2006, s. 256-269.

⁷² Derrida, a.g.e. s. 51.

⁷³ Derrida, a.g.e. s. 48.

çalıştığı⁷⁴ konuksev(-er/-mez)lik *aporiasının* politik okunuşu, “göçmenlere ve mültecilere nasıl davrandığımızı⁷⁵ sorusuyla ilgili bir iz sürmeye dönüşür. Metne göre, “Daha konukseverliğin ne olduğunu bilmiyoruz.”⁷⁶ Işıklı’nın yerinde tespitiyle gayri ihtiyari olarak, Derrida’nın, bu sözü Modern Batı Medeniyeti için söylediği düşünülür. Konukseverlikle tanınmış Doğu toplumlarında, örneğin Türkiye’de konukseverliğin koşulları, Türkçenin konuksev(-er/-mez)lik *aporiasının* nasıl düğümlendiği/çözümlendiği üzerine yeterince durulmamış görünmektedir. Örneğin 2011 yılından beri 2 milyon 800 bin mülteciye ev sahipliği yapan bir dil ve toplumda, mültecilerin hem fiziksel hem de metafiziksel şiddet ve dışlanmanın aşırı uçlarından korunma, üç günlük misafirlik bu zaman zarfında aşılmasıyla başışlanabilme ve evin içinde dolaşmak izni taleplerinin hoşgörüle karşılanma durumları yeterince çözümlenebilmiş değildir.⁷⁷ Mesela eşikteki yabancıya konukseverliği hissettiren, belki de bir davetin başlangıcı gibi hissedilen bir soru hep var olmuştur: “Kimsiniz?” Türkçede, kapı dışındaki; fakat içeri girmeyi talep eden kişiye yönelik bu soru “Kim o?” biçiminde sorulur. Dışarıdakinin cevaplama istenen “Kim o?” sorusu, ben-sen karşıtlığı içermez; ben ve senin dışında üçüncü şahıs kipinde sunulur. İlgisiz üçüncü şahıs, bizimle ilişki veya iletişim kurmaya çalışır. O henüz dost veya düşman değildir. “Dost bellidir, düşman bellidir” Türkçede. Derrida’nın sorduğu “Sen kimsin?” ya da “Siz kimsiniz?” sorusu içeri ve dışarı arasındaki, ben ile sen arasındaki ayrımı mutlaklaştırmadan önce kapı eşiğindeki çoktan karşıt-öteki olarak konumlandırmıştır. Soruyu soran (sâil), sadece kimlik soruyor gibi duruyor; fakat tanınmayan bir yabancıyla karşılaştığında “şimdi ve buranın” sahibi olduğunu da bildiriyor. Sâil, “şimdi-burada” durur ve burada soru sorma salahiyetine sahip olan kimsenin kendisi olduğunu ilan eder. Kapının dış tarafındaki yabancıya yöneltilen soruda sâil, “Şimdi-burada, durduğun sınırın berisinde egemenlik bana ait.” diyor. Sâilin sorucu olarak buna hakkı var: “Peki, siz kimsiniz?” Soruyu sorma imkânı, “Peki”de ifade bulur. Öncesinde yabancı, kendini misafir olarak tanımlama sürecini başlatan bir girişimde, bir iletişim teşebbüsünde, bir izin talebinde zaten bulunmuştur. Bunun üzerine, “Peki” diye başlanabilmiştir. Derrida, “Peki, siz kimsiniz?” diyebilir, böylece eski bir imkân olan evinde bulunma, fiilen edimselleşme sürecine girmiş olur.⁷⁸ Işıklı’nın bu analizleri ve tespitleri Derrida’nın konuksev(-er/-mez-)lik düşüncesinin bizim dünyamızda ne anlama geldiğini anlamlandırabilecek imkânı da sunmaktadır. Bu imkân Yabancı/Öteki/Misafir/Konuk/Sığınmacı/Mülteciye karşı teolojik, etik ve politik

⁷⁴ Çoban, F. “Bir giriş: Derrida’nın Hayaletlerinden Marks’ın Hayaletlerine”, *SDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 35, 2005, s. 156.

⁷⁵ Stocker, Barry, “Derrida Etiğinde Çelişki, Aşkınlık ve Öznellik”, Çev. Özge Ejder, *Cogito Dergisi, Derrida Yaşamı Yeniden Düşünürken*, Sayı: 47-48, 2006, s. 334- 347; Derrida, Jacques, “Şiddet ve Metafizik”, Çev. Zeynep Direk, *Cogito, Derrida Özel Sayısı*, Sayı: 47-48, İstanbul, Yapı Kredi Yay, 2006, s. 62- 160.

⁷⁶ Derrida, “Konuksev(-er/-mez-)lik (Hospitalité)”, s. 51.

⁷⁷ Işıklı, “İlticanın Yapısökümcü Felsefesi: Konuksevermezlik Sorunu”, s. 61.

⁷⁸ Işıklı, a.g.m. s. 62.

yaklaşımları kendi dilimiz ve dünyamızda da nasıl anlamlandıracağımız noktasında da önemli ipuçları sunmaktadır.

Yabancı/Öteki/Misafir/Konuk/Sığınmacı/Mülteciye Karşı Teolojik, Etik ve Politik Yaklaşımlar: Ama Hangisi?

Karşımızda bizden olmayan, başkası, öteki, o/sen durmaktadır. Burada bir karar vermemiz gerekiyor. Bizden olmayana, başkasına, ötekine, o/sen'e göre/karşı tavrımız ne olacak? bir karar vermemiz gerekiyor bu noktadan sonra. Ancak hemen belirtelim ki burada karar verilemez olana karar vermek, ancak olay anında tümüyle kişisel bir fail olma durumunu üstlenmeyle çözümlenebilir.⁷⁹ "Mülteciye kapıyı açmalı mıyız yoksa onları dışarıda mı bırakmalıyız? İltica eden ile ev sahibi arasındaki bir olay anında karşılıklı olarak karar verilecek, biricik karar vermeyle bu kararsızlık anından kurtulabiliriz. Buradaki olasılık genliğini çökertecek özgür seçim, ikilemler ve çoklu *aporialar* arasında kalmış biri için geçerlidir. Bu fail, dilimizde dendiği gibi, sınırları ayan-beyan belli olmayan bir durumda seçim yapabilme yeterliliği olan birinin yani *akıl-baliğ* birinin seçimidir. Baliğ akıldaki temyiz gücü, Derrida'nın dilinde yazılan "ben ve öteki" arasındaki saltık ayrımın ürettiği ikilemi aşmaya yetmez; fakat doğru ile yanlış arasındaki *müteşabih* alanda bulunursa kararverilemezlik bir çırpıda kırılır; olasılık genliği tekil duruma çöker. Derrida'ya göre bu müzakere nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, tekil müzakereden tümel kaideler çıkarılamaz. Bununla birlikte müzakereyi yönlendiren kültürel kodlar, psikanalitik sağaltımdaki gibi, farkına varıldıkça kendiliğinden çözülür: konuksev(-er/-mez)lik aporiasından konukseverlik veya konuksevmezlik lehine bir tercihle bu başarılıdır. Ayrıca bu çözüme her hâlükârda yerellik bulaşır."⁸⁰ Yani tarihsel öznelliğimizin farklılıkları ve kendine özgümlükleri. Bu kendimize özgümlük içinde mülteciye kapımızı açmak ya da açmamak arasında bir noktada, sarp yokuşun eşiğinde duruyoruz. "Bir yabancı olan mülteciyi kabul etmek ya da etmemek; eşit düzeyde buyurgan iki yasa arasındaki bir antinomi ve gerilim durumu yaratır: Karşıtlık içermeyen bir gerilim. Gerilim, bir kutbunda misafirseverlik, diğer kutbunda misafirsevmezlik taşır. Naas'ın yorumladığı gibi, "Konuk olmaya yaraşır tek konuk, davetsiz misafirdir"⁸¹. Yani öngörülemeyen, planlanamayan, politik hesapların nesnesi yapılamayan. "Mültecilik, gerilimi harekete geçiren davetsiz kişiyle ilgili olsa da karşıtlık içermeyen tarzda misafirlik ile misafir etme arasındaki düşünce sisteminden kaynaklanır. Bir yanda savaş veya sürgün gibi aktüel bir olay ve gerçek bir iltica talebi, diğer yanda misafirlik ve mültecilik koşullarının kültürel kodları ve politik düzenlemeler yer alır. Derrida için "konukseverlik kültürün esasıdır."⁸² Kültürel düşünce biçimi kendi içinde

⁷⁹ Işıklı, a.g.m. s. 67.

⁸⁰ Işıklı, a.g.m. s. 67.

⁸¹ Naas, Michael. "Alors, qui êtes-vous? Jacques Derrida ve Konukseverlik Sorusu", Çev. Elis Simson, *Cogito, Derrida Özel Sayısı* içinde, Sayı: 47-48, İstanbul 2006, s. 248.

⁸² Işıklı, a.g.m. s. 63.

koşullu bir koşulsuzluk içermemiş olsaydı, mültecisev(er/mez)lik söz konusu olmazdı. Hem sevme hem de sevmeme olarak sözcükteki özdeşizliğin kökeni; koşullar, tanımlar ve kararlar bağlamına etik, politik ve felsefi alana transfer etmeye müsaittir. Örneğin, Türkçede dendiği gibi, misafir; ev sahibinin emir kuludur, umduğunu değil, bulduğunu yer.”⁸³ Ancak bu misafirin edilgen bir nesne olması anlamına gelmez, kendine has farklılığının izharı olarak anlaşılmalıdır. “Misafir, kimlik sorulmadan kabul edilen, başkaca söylenirse “Kimsin?” sorusuna verdiği “misafir” ya da “Tanrı misafiri” cevabıyla kimlik edinen fakat daha önce olmadığı bir şeye dönüşen kişidir. Yolcu ve yolda iken sınıra gelince misafirlik koşullarıyla karşılaşandır. Evinden uzakta olandır. Uzaklığın sonsuz yakınlıktaki komşu iki nokta kadar oluşu burada anlamsızdır. Mülteci kendi sınırlarını aşan ve başka bir sınıra dayanandır. Ve sınırlar, içerideki yaşam koşullarının farklı olduğu anlamına da gelir. Sınırı “Tanrı misafiri” kimliğiyle aşan mülteci, içerideki tüm düzenin tanrısallığını kabul etmiş de olur. Tanrı misafiri, ev sahibinin misafiridir. Mülteci, “Kim o?” sorusuna “Tanrı misafiri.” cevabı verdiğinde, ev sahibini kutsamış olduğunun, tanrısallaştırdığının idrakindedir: Sahip... Çok kritik bir durumla karşı karşıyayız: Temellük edilen bir misafirden, bir memlûkten bahsediyoruz. Menkul ya da gayrimenkul olan bir mülkten, bir mülk üzerine temellükten bahsediyoruz. Mülk ile temellük arasındaki ilişkiyi, kültürel düşünce kodlarımızla birleştirdiğimizde anlamsızlık ve mültecinin kritik durumu biraz daha netleşir: Üzerinde mülkiyet hakkında sahip olduğumuz şeylerdir mallar; onlara sahip oluruz. Ve bu sahiplik geçici bir süre içindir fakat melik için dünyevi varoluşunu devam ettirmesinin olmazsa olmaz koşuludur. Ne de olsa mal, canın yongasıdır. Karşılıklı koşullar, mantık terminolojisiyle söylediğimizde, “karşılıklılık koşulu” yani “ancak ve ancak”. Ev sahibi olmak ancak ve ancak misafir kabul etmekle mümkündür. Sahipliği deneyimlemek ve efendiliği tatmak istiyorsa, onu kabul etmeli ve ona yediğinden içtiğinden ikram etmelidir. Cimri sahibin kölesi aklıktan ölürse ona kim efendi diyecek! Evlerimizdeki misafir odalarının etik statüsü böylece beliriverir. Misafir odaları sayesinde, evde henüz yokken bile var olan kişiye misafir denir. Misafir odaları, her daim gelebilme ihtimali olan biri; fakat henüz veya hâlâ gelmemiş biri tarafından işgal edilmiş alanlardır. Evlerimizin en nadide köşesi, bölmesi, mahrem alan içinde inşa edilmiş yabancı konaklama mekânları, içimizde bir yabancıya karşı duyduğumuz bir boşluk, ihtiyaç ve beklentinin göstergesidir. Misafir bu yüzden de tanrısaldır. Her daim evde varlığını hissettirir. O salt bir gelme ihtimalinden ziyade her an gelebilir olandır. Her an gelebilir olmaya karşı bu tarz bir konumlanış Derrida’nın “beklenmedik olaya karşı hoşgörüyü hazır olma” ifadesinde karşılığını bulur.⁸⁴ Eğer konukseverlik olayın teşhirine, herhangi bir bilgi veya tanışıklıktan önce Öteki’ne koşulsuz bir açılmaya dayanıyorsa, evimize veya ülkemize buyur ettiğimiz kişinin dost mu düşman mı olduğunu, bize faydasının mı dokunacağını

⁸³ Işıklı, a.g.m. s. 63.

⁸⁴ Işıklı, a.g.m. s. 63.

yoksa zarar mı vereceğini, yardım mı yıkım mı getireceğini asla bilemeyiz – hatta bilmemeliyiz. Konukseverlik, Derrida'nın önerdiği gibi ancak bu riskin – bize, ailelerimize, ülkelerimize, hatta tam da bunları tanımlamamızı sağlayan özdeşlik ilkesine yönelen bir riskin bedeline kadar genişletilebilir.⁸⁵ Öte yandan misafirperverliğin koşulu, her kim olursa olsun onu evine alabilme cesaretine sahip olmak, sınırların ve mahrem alanın geçilmesine izin verme yükümlülüğünü kimlik dahi sormaksızın üstlenmektir: Dilimizdeki meşhur bir dizide davet, “Gel, gel, ne olursan ol yine gel/İster kâfir, ister Mecusi/İster puta tapan ol yine gel!” diye başlar fakat “Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol!” koşulunu koyarak devam eder: Davet etmeye müsait olma hali. İşte, misafirperverliğin başlangıcı rasyonel olmadığı gibi, süreci de pratik değildir.”⁸⁶ “Gel, gel, ne olursan ol yine gel!” ile “Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol!” koşulları ev sahibinden misafire yönelik buyurgan ifadeleri değil, birlikte yaşamının etik kodlarının izlerini verir. Türkiye'deki vatandaşlık ve misafirlik (yabancı-mülteci) anlayışının, vazife/görev pratikliğinde yürütüldüğü ön kabulünden hareket ederek, vatandaş-misafir olguları üzerinde durmak, madun-mültecilerin konumlarını anlamlandırmada önemli bir noktadır.⁸⁷ Vazife temelli misafirlik ve vatandaşlık anlayışında her iki gruba dâhil olanlardan belirli davranışları sergilemeleri beklenir. Misafir; dışarıdan gelen, geçici olandır oysaki vatandaş; ev sahibi, ulusal aidiyeti olandır. Ev sahibi ile misafirin ortak paydası, vazifelerinin olmasıdır. Her iki durumda da beklentiler ve sorumluluklar vardır: Misafirden beklenen fazla rahat davranmamak, misafirliği gereğinden fazla uzatmamak, ev sahibi hakkında yerli-yersiz yorumlarda bulunmamak, verilenle yetinmek (bir anlamda “misafir umduğunu değil bulduğunu yer” anlayışı), kurulu düzeni bozmamakken vatandaştan beklenenler ise vergi vermek, yasalara uymak, toplumsal düzeni bozmamak, erkekler için askerlik görevini yerine getirmektir. Türkiye'de “misafirperverlik” tarihsel arka planı olan, popüler toplumsal değer imgeleri arasındadır. Gelen yabancıнын uzun süre kalması ile orantılı olarak gelenlere geçici oldukları, hem yasal zeminde hem de gündelik hayatta çeşitli şekillerde hissettirilmektedir.⁸⁸ Ancak artık misafirlik söylemini de yeni durumlara göre yeniden tartışmanın zamanı gelmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının yeni duruma karşı yeni pratikleri yeni tartışmaların neler olacağını da göstermektedir. Madun-mültecilerin karşısında mevcut vatandaşlık haklarının sorgulanması ve ülkenin sosyal devlet mekanizmalarının aksayan yönlerinin ifadesi olarak ‘sosyal yük ve tüketici’ gibi görülmeleri, egemenle sorgulayıcı ilişki biçimini daha da genişletmektedir. Bu ilişki biçiminde uzun süreli misafirlikte sosyal yük olarak görülmeye başlanan mülteciler ulus-devletlerin yasal yükümlülüklerinin dışında evrensel ve farklı

⁸⁵ Naas, “‘Alors, qui êtes-vous?’ Jacques Derrida ve Konukseverlik Sorusu”, s. 246.

⁸⁶ Işıklı, a.g.m. s. 63.

⁸⁷ Bkz. Kirişçi, K. *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı*. Çev. S. Karaca, Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). Ankara 2014.

⁸⁸ Altıntaş, “Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri”, s. 261.

ideoloji tabanına sahip sivil toplum kuruluşlarınca da desteklenmektedir. İnsaniyetçi STK'lar aracılığında farklı kademelerde gerçekleşen bu yardımlar ile misafirlerin 'yardıma muhtaç yabancı'lıkları afişe edilmektedir. İnsani(yetçi) örgütlerin çalışmalarında (yardım çalışmaları/kampanyaları) insan hayatı kutsal olarak –yani öldürülebilir ama kurban edilemeyen hayat olarak- algılanıyor ve sırf bu sıfatıyla bir yardım ve koruma nesnesi olarak görülüyor.⁸⁹ Madun-mültecilerin sağlık, barınma, çalışma, eğitim ve benzeri temel gereksinimlerinin karşılan(a)maması veyahut kısa vadeli geçici çözümlerle gideril meye çalışılması; onları "her açıdan yardıma muhtaç ve toplumun geri kalanından soyutlanmış olarak"⁹⁰ yoksunlukları daimileştirilerek, yok-sanmalarının kalıcı hale getirilmesi tehdidi söz konusudur. Ayrıca madun-mültecilere yönelik sosyal sorumluluklar ve entegrasyon süreci yerel yönetimlere, STK ve "dost aileleri programı" aracılığı ile devlet-ten azade topluma devredilmekte, böylelikle devlet denetleyici vasfına bürünmektedir.⁹¹ Madun-mültecilerin hak ve sorumluluklarının toplumsal duyarlılık mekanizmalarına devredilmesi, "yardıma muhtaç"lıklarını devlet kanalı ile kalıcı hale getirilmesinde bir adım daha atılmasına imkân sağlamaktadır. Hayır kurumları ve STK'lara bağımlı duruma getirilmeleri, madun-mültecilerin toplumun diğer kesimlerinden soyutlanarak dışlanmasını veyahut mevcut toplumsal yapıda "acıma" duyumsallığında bir "marjinalleştirme"ye doğru adımlar atılmasına neden olmaktadır.⁹² Onlar, "yerli yoksullarla benzer statüde tutulup gıda ve giyim yardımı alırlar"⁹³ Madun-mülteciler ilk zamanlarda diğer insanlar ve yetkililerce, mazlum, mağdur, yardıma muhtaç, yardım edilmeye değer ve "devletsiz" insanlar olarak görülmektedir. Fakat, onların büyük ölçüde transit ülke olarak gördükleri Türkiye'de kalış sürelerinin uzaması ve bu uzamaya paralel madun-mültecilerin çay ocağı, emniyette tercümanlık, İngilizce öğretmenliği⁹⁴ hamallık ve benzeri işlerde çalışmaları, egemen yapı içerisinde "sermayenin kodlarını çiğnerken dahi ona uyan ve bağlı olan ve fakat başka dünyada varoluş biçimlerinin de mümkün olduğunu gösteren bir –kurucu- dışarı ve eşik"⁹⁵ varlığını göstermektedir.⁹⁶ Demek ki, mültecilere karşı yapılan yardımların sadece "yardım"

⁸⁹ Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay. İstanbul 2013.

⁹⁰ Hazan. C. Jacob. "Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler", S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar Tartışmalar* içinde İletişim Yay, İstanbul 2012, s. 183-197.

⁹¹ Baklavacıoğlu, Ö. Nurcan, *İltica Alanında Dolaylı Sınırdışı Pratiği Olarak Entegrasyon*, Çelebi, Özlem, Özçürümez, Saime, Türkay, Şirin (Ed.). İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika -Yayımlanmış seminer bildirimleri-, UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü), Ankara 2011, s. 357-373.

⁹² Bkz. Ayten, Ali, *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma*, İz Yay. İstanbul 2013, s. 67-71.

⁹³ Baklavacıoğlu, *İltica Alanında Dolaylı Sınırdışı Pratiği Olarak Entegrasyon*, s. 357-373.

⁹⁴ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, *Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenlerin Sorunlarını İnceleme Raporu*, Ankara 2010.

⁹⁵ Erdoğan, Necmi, "Devleti 'İdare Etmek': Maduniyet ve Düzenbazlık", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, 2000, s. 8-31.

⁹⁶ Altıntaş, "Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri", s. 261.

olmak bakımından etik bir durumun kapsam alanına girmeleri gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Mülteci ile aramızdaki *kurucu- dışarı ve eşik*, etik ile etik-dışılığın da sınırı anlamına gelmektedir.

Sonuç

Birlikte ya da tüm farklılıklara rağmen beraber yaşamak kavramı, küreselleşen dünya düzeninin hegemonyası altında kozmopolit bir yaşam süren modern insanlar için ekonomik faydalara haiz, siyasal zorunluluk ve gereklilik, kültürel ve toplumsal çeşitlenmenin imkânı olarak tasavvur edilmektedir. Fiziksel yakınlığın biyolojik varlığına beraber yaşamak denirken, aynı dünyanın ortak kaygılarına sahip ahlaki öznelerin beraber varlıklarına “hayat” denilir. Bu anlamda beraber yaşamak ahlaki kaygılara sahip olanların ideal hayat tasavvurlarını ifade eder. Beraber yaşamak soyut ve düşünsel dünya görüşünün hayat içinde kendinden olmayanlara karşı fiili olarak tezahür ve tecessüm etmesi demektir. Bir seviye, bir duruş ve iddia sahibi olmak demektir. Zira kendi dünya görüşünüzle ilgili varoluşsal ve ahlaki tahkiminiz ne kadar sağlam ise, sizden olmayanların dünya görüşlerine karşı o kadar özgüven içerisinde olursunuz. Kendinizle ilgili açmazlarınız ve çelişkileriniz varsa sadece sizden olmayanlara karşı kuşkulu ve güvensiz olmaz, sizden olanlara bile bir risk hatta tehdit olarak bakarsınız. Bunun için beraber bir hayat tasavvuruna sahip olmak bir seviye ve duruş meselesidir.

Bugünün dünyasında, masa başında çizilen haritalar, uluslararası siyasal çıkar kavgaları geniş ölçekte insanların yerlerinden-yurtlarından başka diyarlara göç etmelerine neden olmaktadır. Modern dünya paradoksal olarak ortaçağların başka diyarlara seyahat eden özgür insanlarına karşın başka diyarlara göç etmek zorunda kalan mülteci/mahkûm insanlar yaratmıştır. Dünya ölçeğinde hiç de azımsanamayacak miktarda doğduğu büyüdüğü yerlerden ayrılmakta zorunda kalan yersiz-yurtsuz insanlar ortaya çıkmıştır. Bu insanların hayatları demografik dengesizlik, ekonomik yük, demokratik hak meselelerine sığdıramayacak kadar önemli ve hayati bir meseledir. Birlikte yaşamak meselesi bugün özellikle yerinden yurdundan göç etmek zorunda kalmış insanlarla beraber yaşamak olarak tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmalarda sayısal veriler, teknik açıklamalar, siyasi dengeler arasında bu insanların kendi iç dünyaları gözden kaçırılmaktadır. Beraber bir hayata sahip olmak sizin yurdunda göç etmek zorunda kalmış insanları kamplara hapsedmek ve onları şehrin varoluşlarında gettolaşmak zorunda bırakmak değildir. Zira Işıklı'nın ifadeleriyle; “Türkiye, mültecileri kabul ettiğinde, onlar için hem zorunlu ihtiyaçlarını tedarik eden hem ev sahibinin hışmı ve hoşnutsuzluğundan hem de dışarının tecrübe edilmiş geçmiş deneyimlerinin karanlık tehlikesinden koruyan bir sığınak hazırlar: Kamplar. Mültecinin kampta idare ve idamesi, konukseverliğin tahrik edilmiş nefret ve tedbir tarafından baskı altına alınmasıyla dumura uğrar. Mülteci, kampın dışına çıkarak girilen evin içinde serbestçe dolaşmadıkça konukseverlikle karşılanmış sayılmaz. Mülteci

kampı, misafir odası hükmündedir. Kampın dışı yoksa konukseverlik de yoktur. İlticanın anlamı, ev içinde inşa edilir. Mülteci kampta kaldığı müddetçe ne mülteci konukluğu ne de yerel toplum ev sahipliğini deneyimleyebilir. Mülteci için kampın ereği, bütün vatan sathıdır. Mülteci kampta kaldığı müddetçe mülteci olamaz. Çünkü mülteci, iltica talebi konukseverlikle kabul görmüş kişidir. Konukseverlik, evin içinde hoş görülmeyi de içerir.”⁹⁷ Yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek, haliyle hâllenmek demektir. Siyasal ve hukuki dengeler onların hayatlarını yasalara hapsedebilir, bedenlerini belli mekânlara sıkıştırabilir, ama o yurdun insanların böylesi tutumlara sahip olması o yurdun ahlaki seviyelerini/seviyesizlikleri dışı vurur.

Beraber yaşamak meselesi bugünün dünyasında Doğu ve Batı üzerinden tartışılmaktadır. Zira Doğu halkları birer cehenneme çevrilmiş yurtlarından aslında hiç de gönüllü olmadıkları Batı’ya doğru göç etmek zorunda kalmaktadır. Ancak Batı’nın gözünde dün olduğu gibi bugün de göçmenler demografik dengesizlik ve ekonomik yük olarak görülmektedir. Teorilerinde “öteki”yle yaşamak ekonomik faydalara haiz, siyasal zorunluluk ve gereklilik, kültürel ve toplumsal çeşitlenmenin imkânı olarak dile gelse de pratikte “yeteri kadar ekonomik fayda taşımayan” hiçbir göçmenin kendi diyarlarında yaşamalarına imkân yoktur. Çünkü söz konusu göçmenler olduğunda halkından yöneticilerine konuşulan şey sayı ve paradır, insan ve hayat değil. Hâlbuki yerinden-yurdundan göç etmek zorunda kalmış insanlarla beraber bir hayata sahip olmak ne ekonomik imkân meselesi ne de siyasal denge sorunudur. İnsani ve ahlaki bir seviye ve duruş meselesidir.

Çalışmamızı bir teklifle bitirmek istiyorum. İnsani anlamda yaşadığımız mülteci/sığınmacı/göçmen krizine karşın konukseverlik, hayırseverlik ve hakseverlik merkezli üç yaklaşım biçimini değerlendirdik. Ahlaki ve insani olanın hangisi olduğu konusundaki teklifleri ve analizleri ele aldık. Satır aralarında düşünsel duruşumuzu parçalı ve fırça darbeleriyle kısmen ifade etsek de kapsamlı bir ve görece açık bir perspektif ortaya koymadık. Ancak bu kadar analiz ve değerlendirmelerden sonra bir tez/iddia ortaya koymamız gerekmektedir. Bana göre konukseverlik, hayırseverlik ve hakseverlik aslında birbirlerinin anti tezi yaklaşımlar ve tavır alışlar değildir. Üçü de ahlaki ve insani duruşun pratikte hayat bulmasının farklı imkânlarından ibarettir. Söz konusu olan hangisini benimseyeceğimiz değildir. Hangi yaklaşımı kimin yapacağıdır. Görebildiğim kadarıyla mülteci/göçmenlere yönelik pratikte bir şeyler yapma imkânına sahip üç aktör var: Sivil toplum kuruluşları, halk ve devlet. Benim teklifim, sivil toplumun evrensel kozmopolitanizmin ve sivil ruhun bir gereği olarak konuksever bir yaklaşımı benimsemesi, halkın gerçek bir özne olarak etik otonomi ve otantikliğin bir yansıması olarak hayırsever yaklaşımı benimsemesi ve devletin ise nesnel hukuki normlar içinde haksever bir yaklaşımı benimsemesidir. Böylesi bir

⁹⁷ Işıklı, a.g.m. s. 72.

yaklaşım stratejisi konukseverliğin genişlemesine, hayırseverliğin sürdürülebilmesine ve hakseverliğin yaptırım gücüne ulaşmasına sağlayacaktır. Aksi halde devlet hayırseverlik içinde rol karmaşası, sivil toplum hakseverlik içinde sivil ruhunu kaybetmesi halk ise konukseverlik içinde dayanma gücünü ve motivasyonunu kaybetme tehlikesi içinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Adnan, “İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıрма Arasında Hayırseverlik Anlayışı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: I, sayı: 1, s. 56-77.
- Agamben, Giorgio, *Kutsal İnsan*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay. İstanbul 2013.
- Akalın, A. “Açık, Döner, Mühürlü Kapılar. İçinde, İhlamur-Öner”, S. G. ve Şirin Öner N. A. der. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İletişim* Yay. İstanbul 2012, s. 89-106.
- Alam Choudhury, Masudul, “İnsan Potansiyeli, Saadet ve Hayırseverlik: Felsefi-Ekonomik Bir Araştırma”, *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 2014, s. 181-222.
- Altıntaş, Safiye, “Davetsiz Misafirler: Türkiye’deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri”, *İdeal Kent*, Sayı 14, Ekim 2014, s. 252-276.
- Arendt, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları II: Emperyalizm*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay, İstanbul 1998
- Ayten, Ali, *Empati ve Din: Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma*, İz Yay. İstanbul 2013.
- Baysa, Hüseyin, “İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi”, *II. Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, 28-29 Nisan, Kilis, Türkiye 2016.
- Benhabib, Seyla. *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, Çev. Berna Akkıyal, İletişim Yay, İstanbul 2006.
- Bernasconi, Robert, “Levinas ve Ötekilik Politikası”, Çev. Zeynep Direk, *Tezkire*, 38-39, 2004.
- Buber, Martin, *Ben ve Sen*, Çev. İnci Palsay, Kitabiyat Yay. Ankara 2003.
- Buber, Martin, *I and Thou*, Charles Scribner’s Sons, New York, 1958.
- Castles, S. ve Miller, J. M. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2008.
- Chakrabarty, Dipesh, *Avrupa’yı Taşralaştırmak Postkolonyal Düşünme ve Tarihsel Farklılık*, Çev. İlker Cörüt, Boğaziçi Yay. İstanbul 2012.
- Chambers, Iain, *Göç, Kültür ve Kimlik*, Çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yay. İstanbul 2014.
- Çelebi, Volkan, “Giriş”, *Mono Kusursuz Labirent, Levinas Özel Sayısı*, Ed. Volkan Çelebi, Sonbahar, 2010, Sayı: 8-9, İstanbul 2010.

- Çoban, F. "Bir giriş: Derrida'nın Hayaletlerinden Marks'ın Hayaletlerine", *SDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 35, 2015.
- Çotuksöken, Betül, "Kant'ta Barış Kavramı", *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Haz. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yay. Ankara 2006.
- De Vries, Hent, "Derrida and Ethics: Hospitable Thought", in *Jack Derrida and the Humanities, A Critical Reader*, edited by Tom Cohen, Cambridge University Press, (s. 172-192), 2001.
- Derrida, Jacques, "Konuksev(-er-/mez-)lik (Hostipitalité)", Çev. Ferda Keskin, Önay Sözer, *Pera Peras Poros: Jack Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma'nın içinde*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, (s. 43-71), 1999.
- Derrida, Jacques, "Şiddet ve Metafizik", Çev. Zeynep Direk, *Cogito, Derrida Özel Sayısı*, Sayı: 47-48, İstanbul, Yapı Kredi Yay, 2006, s. 62- 160.
- Derrida, Jacques, *Bağışlama ve Kozmopolitizm*, Çev. Ali Utku, Mukadder Erkan, İstanbul, Birey Yay, 2005.
- Direk, Zeynep, "Derrida'nın Düşüncesinin Fenomenolojideki Kaynakları", *Çağdaş Fransız Düşüncesi içinde*, Ankara, Epos, 2004, s. 133-156.
- Direk, Zeynep, "Konukseverliğin Düşüncesi", *Defter*, Sayı: 31, 1997, s. 11-36.
- Direk, Zeynep, "Levinas ve Kierkegaard: Etik ve Politika", *Baykuş*, Sayı: 1, İstanbul 2008, s. 141-164.
- Direk, Zeynep, *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2005.
- Durmaz, Osman, *İslâm'da Mülteciler Hukuku*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2014.
- Duva, Özlem, "Evrensel Konukseverlik ve Haklara Sahip Olma Hakkı", *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim, Bursa 2010.
- Erdem, Selvin, "Göçün Bilimsel Anlatısı: Türkiye 'Akademiya'sının Suriyeli 'Mülteciler' ile İmtihanı", *Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Merkezi, Öğrenci Forumu (AÇMÖF) Bülteni (CESSF) Bulletin Sayı: 5/Mayıs 2016*, s. 15-29.
- Erdoğan, M. Murat, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2015.
- Erdoğan, M. Murat, *Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler*, Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (der.) *Türkiye'nin Göç Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2015.
- Evink, Eddo, "Patočka ve Derrida: Sorumluluğun Açmazları", Çev. Ekrem Ekici, *Cogito, Derrida Özel Sayısı*, Sayı: 47-48, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2006, s. 256-269.
- Gözel, Özkan. "'Öteki Metafiziktir': Levinas'ta Varlık ve Öte/ki", *Tezkire*, Sayı: 38-39, Vadi Yay. Ankara 2005.

• Gültekin, Ahmet Cüneyt, “Bağışlanan Konukseverlik ve Konuksever Bağışlama: Derrida Felsefesinde Etik (Olanaksız) ve Politika (Olanaklı) İlişkisi”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2014 Bahar, sayı: 17, s. 13-34.

• Hazan, J. C. “Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler”, Ihlamur-Öner, S. G. ve Şirin Öner N. A. (der.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İletişim Yay.* İstanbul 2012, s. 183-197.

• Ihlamur-Öner, S. G. ve Şirin Öner N. A. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, İletişim Yay.* İstanbul 2012.

• Işıklı, Şevki, “İlticanın Yapısökümcü Felsefesi: Konuksevermezlik Sorunu”, *Marmara İletişim Dergisi, Mülteciler ve Medya Özel Sayısı –I, Sayı: 24*, 2015, s. 55-75.

• İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (der.) *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2014.

• Kant, Immanuel, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch” Trans. H.B. Nisbet, *Kant: Political Writings*, Ed: Hans Reiss, Cambridge University Press, 1994, s. 93-130; Türkçe Çevirisi: “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme”, Çev. Y. Abadan, S. Meray, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara 1960.

• Kaya, Funda Gürsoy, “Hukuk Versus Politika Kısacasında İnsan Hakları”, *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim, Bursa 2010.

• Kirişçi, K. *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı*, Çev. S. Karaca, Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara 2014.

• Kirişçi, K. ve Karaca, S. “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitlesele Mülteci Akınları”, İçinde, Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (der.) *Türkiye'nin Göç Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2015, s. 295-314.

• Körükmez, L. ve Südaş, İ. der. *Göçler Ülkesi: Alkışlar, Göçmenler, Araştırmacılar*, Ayrıntı Yay. İstanbul 2015.

• Levinas, Emmanue, “Fenomenolojiden Etiğe”, Çev. Özkan Gözel, *Sonsuz’a Tanıklık*, Metis Yay. İstanbul 2003.

• Levinas, Emmanuel, “Aşknlık ve Yükseklik”, çev. Hakan Yücefer, Zeynep Direk, *Sonsuza Tanıklık*’ın içinde, haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

• Levinas, Emmanuel, “Başka’nın İzi”, Çev. Erdem Gökyaran, *Sonsuz’a Tanıklık*, Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, İstanbul, Metis Yay, 2003, s. 129-146,

• Levinas, Emmanuel, “Özgürlük ve Buyruk”, Çev. Hamdi Özyel, *Tezkire*, sayı: 38-39, Vadi Yay. Ankara 2005.

• Levinas, Emmanuel. “Etik ve Sonsuz”, Çev. Özkan Gözel, *Sonsuz’a Tanıklık*. Metis Yay. İstanbul 2003.

• Mannik, L. *Photography, Memory and Refugee Identity: The Voyage Of The Walnut*, 1948, UBC Press, Vancouver 2012.

- McLaughlin, G. *Refugees, Migrants and The Fall of The Berlin Wall*, Greg Philo (Ed.) *Message received*. Routledge, London 1999.
- Müftüoğlu, Ömer, "Vahiy Geleneğinde "Konuk/DaYF" Kökünün Semantik Analizi", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler -*, 2004, cilt: VIII, sayı: 18, s. 105-114.
- Naas, Michael. "'Alors, qui êtes-vous?' Jacques Derrida ve Konukseverlik Sorusu", Çev. Elis Simson, *Cogito, Derrida Özel Sayısı* içinde, Sayı: 47-48, İstanbul 2006, s. 236-250.
- Ökten, Kaan Harun, *Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001.
- Pandır, Müzeyyen; Efe, İbrahim; Paksoy Alaaddin F. "Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi", *Marmara İletişim Dergisi, Mülteciler ve Medya Özel Sayısı -I*, Sayı: 24, 2015, s. 1-26.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir mi?*, Çev. Dilek Hattaoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yay. Ankara 2016.
- Stocker, Barry, "Derrida Etiğinde Çelişki, Aşkılık ve Öznellik", Çev. Özge Ejder, *Cogito Dergisi, Derrida Yaşamı Yeniden Düşünürken*, Sayı: 47-48, 2006, s. 334-347.
- Tekeli, İlhan, "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler" içinde, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2008, s. 42- 65.
- Teson, Fernando R. "The Kantian Theory of International Law", *Columbia Law Review*, Vol. XCII, 1992.
- Tunç, Serpil, "Konukseverlik: Hukukta ve Hukukun Ötesinde", *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*, 14-16 Ekim, Bursa 2010.
- Ulukütük, Mehmet, *Suriyeli Misafirlere Yönelik Sosyal Uyum ve Eğitim Müfredatları Çalışması Raporu*, BEKAM, İstanbul 2015.
- Ulukütük, Mehmet, "Konukseverlik, Birlikte Yaşama ve Felsefi Açılımları", *Göçler ve Ortak Geleceğimiz Sempozyumu*, Akadder, Tire Kitap Yay. İstanbul 2016, s. 105-111.
- Ulukütük, Mehmet, "Martin Buber ve Hans Georg Gadamer'in Felsefelerinde Ben-Sen İlişkilerinin Ahlakî Açılımları", *Birey ve Toplum: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, cilt: I, sayı: 1, s. 123-140.
- Van Dijk, T. A. *Racism and The Press*, Routledge, London 1991.
- Yeğenoğlu, Meyda, *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2016.
- Yetişkin, Ebru, "Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar", *Toplumbilim Dergisi Post-kolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 2000, Sayı: 25, s. 15-20.

Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı Ve Güncel Değeri*

Muammer BAYRAKTUTAR**

Özet

Ortadoğu'da yaşanan iç çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan göç dalgası ve göç sorunu insanî, toplumsal, ekonomik, siyasi, hukukî vs. yönlerden bölgesel ve küresel bir krize dönüşerek varlığını sürdüren bir mesele haline gelmiştir. Yaşanan göç sorunlarının çözümü ise, her şeyden önce başarıyla yürütülmesi gereken bir kriz yönetimine ve anlayışına bağlıdır. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in (sas) yaşadığı döneme baktığımızda, kendisi ve kendisine inanan arkadaşlarının da benzer sorunlara muhatap kaldıkları görülmektedir. Bizatihi kendisi de bir Muhâcir/göçmen olan Hz. Peygamber'in, göç hâdisesine ve göçten kaynaklanan sorunlara yaklaşım tarzı ve çözümleri, günümüzde yaşanan benzer sorunların çözümüne yönelik katkılar sunabilecek bir değere ve öneme sahiptir. Bildiride öncelikle kriz ve kriz yönetiminin anlamı ve mahiyeti hakkında bilgiler verilmiş, akabinde Hz. Muhammed ve ilk İslâm toplumunun yaşadığı göçlere değinilmiştir. Bu arada Hz. Muhammed'in kriz yönetiminde gözettiği temel ilkelere vurguda bulunularak, göç sorununa ve göç sorunundan kaynaklanan krizlere nasıl baktığı, bu hususta ne tür çözümler ürettiği, sonuçta söz konusu sorunlara pozitif bir yaklaşım sergileyerek nasıl birer fırsata ve olumlu gelişmelere çevirdiği araştırılmış ve incelenmiştir. Göç sorununa ilişkin Hz. Muhammed tarafından ortaya konulan ilke ve uygulamalar, halen yaşanmakta olan güncel göç sorunlarının çözümüne sunabileceği katkılar açısından da değerlendirilmiş, konuyla ilgili bazı tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Hadis/Sünnet, Hicret, Kriz, Kriz Yönetimi

The Prophet Mohammed's Approach to the Problem of Immigration in Terms of Crisis Management And its Current Value

Abstract

The migration issue and movement, which occurs as a result of domestic conflicts in the Middle East, has become a current matter by turning a regional and world-wide crisis in

* Bu çalışma, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi tarafından 28-29 Nisan 2016 tarihlerinde Kilis'de düzenlenen, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu adlı konferansta "Kriz Yönetimi Açısından Hz. Muhammed ve Göç Sorunu" başlığıyla sunulmuş biçimi olup, bazı ilavelerle yeniden gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı öğretim üyesi, muammerbayraktutar@hotmail.com, (0356) 252 1515 -3434.

many aspects such as human, social, economic, political, judicial, etc. First of all, solutions of the immigration depend on a crisis management that should be conducted effectively. As can be seen in the period of the prophet Mohammad, he and his companions had similar migratory problems. As an immigrant by himself, the Prophet Mohammad's approaches and implications regarding migration and migration-based problems have a considerable importance which could make contributions to the current similar problems. In this paper, first, the meaning of crisis and crisis management are discussed, and then the immigration movements of the prophet Mohammad and first Islam society are addressed. Meanwhile, emphasizing on the prophet Mohammad's fundamental principles in crisis management, this paper examines his perspective on migration issue and migration-based crises, his solution implications, and how he figures the problems out and makes them opportunities by showing a positive approach. Also, this paper also assesses the Prophet Mohammad's principles and practices related to migration issue in terms of their contributions to the solution current migratory problems, and thereby it makes some determinations and suggestions.

Key Words: The Prophet Mohammed, Hadith/Sunnah, Immigration, Crisis, Crisis Management

Giriş

İnsanlık tarihinde krizlerin başlangıcını ilk insana kadar götürmek mümkündür. İnsanlar her dönemde bireysel, ailevî ve toplumsal hayatlarında muhtelif buhranlarla ve krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bakımdan kriz ve sorunlarla karşılaşmaksızın hayatını sürdüren bir birey ve toplumdaki bahsetmek güçtür. Krizler hayatın bir parçasıdır. Yaşadığımız dünyada şuan olduğu gibi gelecekte de muhtelif krizler sözkonusu olabilecektir. Zira insan ve toplumların var olduğu bir dünyada, farklı sebeplerden kaynaklanan kaos ve krizlerin olması kaçınılmazdır. Yaşadığımız dünyada bugün insan ve toplumlar siyasî, ekonomik, sosyal, hukukî, askerî, insanî, manevî vs. alanlarda ulusal ve uluslararası düzeylerde bir çok kriz ve buhranla karşı karşıya bulunmaktadır. Zira bazen iki insan arasında, bazen insanlar arasında, bazen insanla toplum arasında, bazen toplumlar ve devletler arasında kriz yaşanabilmektedir. Bazen bizzat kurum ve kuruluşların, şirketlerin ve devletlerin bizzat kendileri krize düşebilmektedir.

Yine öngörülebilir krizler olabildiği gibi, hiç öngörülme ve beklenmedik anda ortaya çıkan kriz ve sorunlar da olabilmektedir. Şu halde krizlerin patlak vermesine tamamen mani olmak ve krizsiz bir dünyada yaşamak mümkün görünmediğine göre, bu durumda yapılması gereken, sorun ve krizlerin çözümüne odaklanmak, en az hasarla krizleri aşmanın çarelerini araştırmaktır.

İnsanlık tarihinde farklı mekan ve zamanlarda birbirine benzer kriz ve sorunların yaşandığı da bir gerçektir. Dolayısıyla farklı toplumların, karşılaştıkları benzer sorunları aşma konusunda ortaya koydukları çözümlerden ve yaşadıkları tecrübelerden istifade etmek, mevcut benzer sorunların çözümüne katkı sunabileceğini söylemek mümkündür.

Günümüzde ülkemizi, bölgemizi hatta tüm dünyayı yakından ilgilendiren sorun ve krizlerden biri de, Ortadoğu'daki iç çatışmaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaşanan göç sorunudur. Söz konusu çatışmaların doğurduğu güvensiz ortam, bölgede yaşayan milyonlarca nüfusun daha güvenli ülkelere ve bölgelere göç etmelerine neden olmuş; neticede ciddi bir göç dalgası başgöstermiştir. İnsanlar göçmen ve mülteci statüsünde yakın ve uzak diğer ülkelerde hayata tutunmaya çalışmaktadır. Bu arada binlerce göçmenin de göç yollarında ve deniz sularında hayatlarını yitirdikleri ve telef oldukları bilinmektedir. Bu bakımdan yaşanan göç sorunu ve krizi, çözülmesi gereken en güncel ve en mühim meselelerden birini teşkil etmektedir.

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed ve ilk müslümanlar da tarihte göçe maruz kalmış, farklı ülke ve şehirlere hicret etmek zorunda kalmıştır. Şu halde muhâcir bir peygamber olmasının yanısıra, kendisine tabi olan ilk müslüman toplumun bir önderi ve lideri olarak, Hz. Peygamber'in ve ilk müslüman toplumun maruz kaldığı göç sorununa ve krizine yönelik sergilediği yaklaşımlar ve çareler, günümüzde yaşanan benzer sorunların da çözümüne katkı sağlayabilecek bir öneme ve değere sahiptir. Dolayısıyla bu çalışmada, anahatlarıyla Hz. Peygamber'in tarihte hicret olarak bilinen göç olayından kaynaklanan sorunlara getirdiği çözümler incelenecek ve günümüz göç sorunlarına sunabileceği katkılara değinilecektir. Bu arada nihayetinde bir sorun ve krizden ibâret olan göç sorununa yaklaşımından önce, genel olarak Hz. Peygamber'in kriz yönetim anlayışına ve izlediği yöntemlere yer verilecektir.

I. Genel Olarak Kriz Yönetimi ve Mahiyeti

Kriz kelimesi sözlükte "bir toplumun, bir kuruluşun veya kimsenin yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak tanımlanmaktadır.¹ Ayrıca "kriz sözcüğü, "olağandışı ve olumsuz gelişme", "arzu edilmeyen ve içinden çıkılması zor durum", "bir işin, bir olayın geçtiği karışık aşama", "birdenbire ortaya çıkan kötüye gidiş ve tehlikeli an" gibi anlamlara gelmektedir."² Yine kriz kelimesinin "birçok insanı etkileyen, sıkıntıya, güçlüğü ve ölüme neden olabilen ciddi ve tehlikeli durumu ifade ettiğine dikkat çekilerek, kriz kavramı şu şekilde de tanımlanmıştır: "Kriz, bir ülkenin her türlü hedef ve menfaatlerini, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel hayatını olumsuz yönde etkileyen; aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan; karar vermek için zaman baskısının olduğu; yüksek oranda stres oluşturan; önceden önlem alınabilmekle birlikte tümüyle engellenmenin çok zor olduğu; iyi yönetildiğinde fırsatlara dönüştürülebilecek;

¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, II, 919.

² Tutar, Hasan, *Kriz ve Stres Yönetimi*, Seçkin Yay., Ankara 2011, s. 4.

bozulan olağan durumu tekrar eski durumuna getirmeye yönelik; bir karmaşa ve güçlükler sürecidir.”³

Bu arada kriz kelimesi, olumsuz anlamının yanısıra, olumlu bir mana da ifade etmektedir. Çin alfabesinde kriz, iki sembolle ifade edilmekte olup, okunuş şekline göre tehlike ve fırsat anlamlarını ihtiva etmektedir.⁴ Dolayısıyla hem tehlike hem de fırsat anlamını birlikte ifade etmektedir. “Tehlike” ile krizin beraberinde getirdiği kayıplar, “fırsat” ile de ortada karmaşık ve içinden çıkılmaz bir problemin söz konusu olduğu, yine de her halükarda problemin muhtemel bir çözümünün bulunduğu kastedilmektedir.⁵ Diğer bir deyişle Çinlilerin asırlardan beri kriz kelimesini ifade etmek üzere kullandıkları “weiji” kelimesi, hangi kriz tehlike içeriyorsa ondan kaçınma, hangisi fırsat içeriyorsa ondan yararlanma anlamını ifade etmektedir.⁶ Nitekim son dönemlerde krizleri birer tehdit olarak algılayan yaklaşımların tersine, krizlerin önemli fırsatlar barındırabileceğini öne süren yaklaşım daha önem kazanmaktadır.⁷

Krizlerin aşılması ve sorunların çözümü ise her şeyden önce etkili ve başarılı bir kriz yönetimine bağlıdır. Kriz yönetiminin kendine özgü ilke ve özellikleri bulunmaktadır. Bunları göz önünde bulunduran bir kriz yönetimi, krizlerin etkilerini azaltabileceği gibi, krizlerin fırsata çevrilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan krizler gelmeden önce, krizlere karşı önlem almak kriz yönetiminde oldukça önem arz etmektedir. Zira “Krizin oluştuğu esnada krize önlem almak kadar kriz oluşmadan da önlem almak önemlidir. Krizlerin oluşmasını önceden tahmin etmek, krizin muhtemel sonuçlarını hafifletmek açısından önem arz etmektedir. İyi bir kriz yönetimi muhtemel krize hazırlanmayı, kriz esnasında krizin sonuçlarını hafifletecek kararlar vermeyi ve kriz sonrasında ise toplumu en az zararlı kriz öncesi duruma döndürdürmeyi içermektedir.”⁸ Değişimler aynı zamanda topluma ve kurumlara çeşitli tehlike ve fırsatları birarada sunmaktadır. Burada başarı, büyük oranda söz konusu tehlike ve fırsatlara yönelik gösterilecek olan duyarlılığa bağlıdır. Bu durumda ve süreçte, tehlike ve fırsatların öngörü ve çeşitli tedbirlerle yönetilmesi önem arz etmektedir.⁹

³ Filiz, Erdinç, *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Alfa Aktüel Yay., İstanbul 2007, s. 4-7.

⁴ Filiz, *Kriz Yönetimi*, s. 4; Demirci, Ahmet Emre, “Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar”, (Sümer, Haluk & Pernsteiner, Helmut *Kriz Yönetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009 içinde), s. 96.

⁵ Çelikhan, Osman, “Uluslararası Kriz Yönetimi”, *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış kitap, Ankara 2012, s. 5.

⁶ Keylânî, Abdullah İbrahim, *İdâretu'l-ezme, mukârabetu'l-turâs ve'l-âhar, Kitâbu'l-Ümme*, sayı: 131, yıl: 29, Katar 2010, s. 37.

⁷ Demirci, “Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar”, s. 96.

⁸ Çelikhan, “Uluslararası Kriz Yönetimi”, s. 6.

⁹ Tutar, *Kriz ve Stres Yönetimi*, s. 13.

II. Hz. Peygamber ve Kriz Yönetimi

Bütün peygamberler gibi, son peygamber Hz. Muhammed de temelde insanların maruz kaldıkları ve karşılaştıkları her türlü dinî ve dünyevî sorunların çözümünde yol göstermek, onlara önderlik ve rehberlik etmek üzere gönderilmiştir. Nitekim ilahî dinlerin gönderiliş amacı da insanların her iki âlemde de mutluluğa ulaşmalarını temin etmektir. İnsanlar ancak temel ihtiyaçları karşılandığında, kendilerini mutsuzluğa iten sorun ve krizlerin çözülmesi halinde, kendilerini huzurlu ve mutlu hissederler.

Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, onun bütün insanlığın kurtuluşu ve mutluluğu için gönderildiğinin en önemli delilidir. Bu sebeple, Hz. Peygamberin risâlet dönemine bir bütün olarak bakıldığında, yoğun bir hayat yaşadığı ve hayatının her safhasını, karşılaştığı ve yaşadığı sorunları, krizleri çözmekle geçirdiği görülmektedir. O başta davet ve tebliğle ilgili krizlerin yanısıra, sosyal, ekonomik, askerî, hukûkî vb. alanlarda çok sayıda krizle karşılaşmış ve bunların çözümü için mücâdele etmiş, sözkonusu sorunların çözümünde kendine özgü yöntemler kullanmıştır.¹⁰ Nitekim Hz. Peygamber'in Mekke ve Medîne dönemlerinde muhtelif krizler meydana gelmiştir. Hz. Peygamber kriz yönetimiyle ve uyguladığı stratejiler ile, kendisi ve ashâbı en az hasarla karşılaştıkları krizlerin üstesinden gelmeye muvaffak olmuşlardır. Hz. Peygamber krizlerin aşılması ve sorunların çözümü için plan ve stratejiler geliştirmiş, muhtemel krizlere karşı önlem almış, kriz ekipleri oluşturmuş, onları eğitmiş ve yönlendirmiştir. Bunun örneklerini Habeşistan'a ve Medîne'ye hicrette, kardeşlik anlaşmasında ve savaşlarda görmek mümkündür.¹¹ Hz. Peygamber'in hayatı davet ve tebliğinin maruz kaldığı krizleri başarıyla idâre etmesinin ve çözmesinin örnekleri ile doludur.¹² Bu bakımdan kriz yönetimi, her ne kadar çağdaş yönetim kavramlarından biri olsa da bunun ilke ve prensipleri İslâm kültüründe de mevcuttur. Örneğin Hz. Peygamber'in sünnetini yakından inceleyen kimse, konuyla ilgili çok sayıda yöntem ve ilke ortaya çıkarır.¹³

Hz. Peygamber ortaya çıkan sorun ve krizlerden daima müslümanları korumaya çalışmıştır. Kezâ krizlerin ortaya çıkması durumunda, krizlerin olumsuz etkilerini gidermeye ve durumu iyileştirmeye çalışırken, diğer taraftan da krizlerin tekrar etmemesi için koruyucu önlemler almıştır. Hz. Peygamber, krizlere daima çözme amaçlı pozitif bir yaklaşım sergilemiş, krizlerden yeni krizlerin doğmasına fırsat vermemiştir. Dolayısıyla insanların yaşadıkları sorunlara ve krizlere onlarla

¹⁰ Huseyn Huseyn, *İdâretu'l-izmâtî'l-iktisâdiyye (Mevâkif min hayâti'r-rasûl (sas))*, Külliyyetu't-Ticâre, Câmiatu Ezher, tsz., s. 5.

¹¹ Şeyh, Susan Sâlim, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-izmât fi'l-İslâm*, Dâru'n-neşr li'l-câmiât, Mısır 2003, s. 75.

¹² Hadâî, Meş'al Muhammed, *İdâretu'l-izmât fi ilmi'-idâretî'l-muâsır ve inikâsâtihâ fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Mısır, tsz., s. 2.

¹³ Bilâl, Yahya, *"Nusûs kavâ'idîyye fi's-sünneti'n-nebeviyye li-idâretî'l-izmât"*, *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011, s. 701.

birlikte muhatap olmuş ve krizleri aşmada birlikte hareket etmişlerdir. Hz. Peygamber insanları krizlere teslim olmaya çağırmamış, kaderde ne varsa o olur mantığıyla hareket etmemiş, aksine krizlerle mücadele etmiş ve krizlerin yaşanmaması için önceden önlemler almış, hazırlıklar yapmış, ortaya çıkması durumunda da en uygun tarzda çözüme cihetine gitmiş ve çözüme kavuşturmuştur. Zira İslâm'a göre kriz yönetimi, krizlerle mücadelede Allah'ın koyduğu yasaları ve sebepleri düşünme bilgi ve becerisine sahip olmayı gerektirir. Bu kanun ve sebeplere dayanarak krizlerle mücadele edilmeli, olağüstü durumların, mucize ve kerametlerin meydana gelmesi beklenmemelidir.¹⁴

Hz. Peygamber hayatın her alanında olduğu gibi kriz yönetiminde de en büyük örnektir. Hz. Peygamber, insanlık için her hususta ve alanda olduğu gibi, krizlerle mücadele ve kriz yönetimi konusunda da bir örnek ve rehberdir. Bu manada Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in örnek alınmasını ifade eden "Andolsun ki, Allah'ın Resûlünde, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça ananlar için, güzel bir örnek (usvetun hasenetun) vardır"¹⁵ âyetinin Hendek savaşı gibi düşmandan kaynaklanan sıkıntı ve krizlerin had safhaya ulaştığı bir ortam ve atmosferin tam ortasında nazil olması, bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, krizlerden etkin olarak faydalanmada, olumsuz durumları olumluya çevirmede bizim için en güzel örnektir. Zira Rasûlullah'ın kriz yönetim anlayışının temelinde inanç, azim, Allah'a tevekkülün yanısıra sosyal tecrübelerden yararlanma yer almaktadır.¹⁶

Hz. Peygamber insanların sorun ve krizlerine duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. O, zorda ve sıkıntı içinde olan kimselere yardım edilmesine teşvik etmek suretiyle, esasında söz konusu kimselere krizlerinin çözümünde yardımcı olunmasını ifade etmiştir. Bir hadislerinde "Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Kim din kardeşinin bir ihtiyacını karşırsa, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Her kim (bu dünyada) bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse bu sebeple Allah da onun kıyamet gününün sıkıntılarında birini giderir."¹⁷ buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber "Sizden biri kendisi için istediğini, mü'min kardeşi için de istemedikçe gerçekten inanmış sayılmaz"¹⁸ şeklindeki sözleriyle bu tür durumlarda ashabına empati yapmalarını tavsiye etmiştir.

¹⁴ Keylânî, *İdâretu'l-ezme*, s. 29.

¹⁵ el-Ahzâb 33/21.

¹⁶ Keylânî, *İdâretu'l-ezme*, s. 29.

¹⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru tavki'n-necât, 2002, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdulbakî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût 1991, Birr 58, Zikr 38; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1998, Hudud 3, Birr 19; Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvût, M. Kâmil Karabellî, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009, Edeb 46; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009, Mukaddime 17.

¹⁸ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71.

Hız. Peygamber'in kriz yönetiminde izlediği ve sergilediği bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitekim bu yaklaşımlar, günümüz sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilecek özellikler taşımasının yanısıra, aynı zaman da evrensel bir nitelik arz etmektedir. Söz konusu yaklaşımlardan bir kısmını şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1- Sebepleri ve Sonuçları Dikkate Almak: Hız. Peygamber hicret hadisesi dahil, her türlü sorun ve krizi aşarken sebeplere tutunan (esbâba tevessül) bir yaklaşım sergilemiştir. O, bütün hayatı boyunca, gayet itinalı ve titiz bir surette, sebepler ve neticeler ilişkisi içinde hareket eden bir tutum izlemiştir.¹⁹ Hamidullah'ın ifadesiyle "Allah kâinatı bir sebepler ve neticeler âlemi olarak yaratmıştır. O istemiştir ki, kendi rasulleri dahi herhangi bir kimse gibi emek ve gayret göstermiş olsunlar (sebeblere başvursunlar). Yine O, istemiştir ki insanlar, bu peygamberlerin emek ve gayretleri sonucu ortaya koydukları hazır neticelere göre değil de peygamberlerin belli durumda, belli bir hâdise içinde başvurdukları yapıcı rol oynayan sebep, âmil, emek ve gayretlere göre muhakeme yürütüp hükme varsınlar."²⁰ Bu sebeple Hız. Peygamber, sorunların çözümünde Allah'a dua ve tevekkülün yanısıra, beşerî olarak yapılması gerekenleri en güzel şekilde yerine getirmenin gayreti içerisinde olmuş, kriz yönetiminde de beşerin tabii olduğu yasalara bağlı olarak hareket etmiştir. Zira o, beşer/insan bir peygamberdir ve örnektir. Allah böylece, onun örneğinde bize hedefleri nasıl belirleyeceğimizi ve planlayacağımızı, krizlere nasıl önlem alacağımızı, nasıl kriz ekibi oluşturacağımızı, herkese uzmanlığına ve yeteneğine göre rolleri nasıl dağıtacağımızı ve sonuçta belirlediğimiz hedef ve gayeye nasıl ulaşacağımızı öğretmektedir.²¹

Hız. Peygamber, kendi döneminde karşılaşılan sorunlara vahyin öncülüğünde sosyal, siyâsî, hukûkî, askerî vs. alanlarda en doğru kararları alarak ve en isabetli adımları atarak krizleri aşmış ve problemleri çözmüştür ve bu manada müslüman toplumlara örnek olmuştur. Bu arada Hız. Peygamber tüm mücâdelesini daima Allah'ın bütün evren için koyduğu yasalara bağlı kalarak sürdürmüştür. Bu da Hız. Peygamber'in yöntem ve metodolojisinin neden başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Hız. Peygamber'in yöntem ve metodolojisi; cihad/mücâdele, ictihad, düzen, düşünce ve Allah'ın evrenle ilgili koyduğu doğa yasalarına saygıdan ibârettir.²²

Hız. Peygamber'in hayatında bir çok sıkıntı ve krizi aşmada sebeplere tutundağına ilişkin çok sayıda örnek vardır. Bu hususta sadece hicret olayında beşerî planda ortaya koyduğu çabalar dahi sebeplere tutunmasına en güzel örnek

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1990, I, 124.

²⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 123.

²¹ Şeyh, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-izmât fi'l-İslâm*, s. 86-87.

²² Ebû Süleymân, Abdulhamid, *Müslüman Aklın Krizi*, çev. Yasemin Savur, Mahya Yay., İstanbul 2012, s. 108.

teşkil etmektedir. Hicret edeceğini gizli tutması ve sadece yakın dostu Hz. Ebûbekir'le paylaşması, önceden binek ve klavuz hazırlamaları, geceleyin evinden ayrılması, yatağında yatmak üzere Hz. Ali'yi bırakması, mağara da üç gün gizlenmeleri, Medîne'ye doğru izlerini kaybettirecek bir rota izleyerek yol almaları vs. sebeplere tutunmasının birer tezahürüdür. Bu nokta da o sadece, Allah'a dua ile ve tevekkülle yetinmemiştir.

2- Tedbir ve Önlem Almak: Hz. Peygamber'in kriz yönetiminde dikkat çeken bir husus, gelecekte yaşanması muhtemel krizlere yönelik olarak önceden tedbirler alması ve birtakım düzenlemelerde bulunmasıdır. O, birçok konuda, muhtelif zaman ve zeminlerde bu ilkeye göre hareket etmiş, yaşanması muhtemel olan birçok sosyal, siyâsî, iktisadî ve askerî vs. krizlerin önüne geçmiş veya krizlerin etkisini sınırlı bir düzeyde tutmayı ve aza indirmeyi başarmıştır.

Krizler üzerinde düşünmek, önlem almak ve planlı hareket etmek krizlerin çözmünde oldukça önemli bir husustur. Nitekim Hz. Peygamber'e atfedilen "*Tedbir gibi akıl yoktur*"²³ ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ifade, krizlerin etki ve sonuçlarını düşünerek, daha meydana gelmeden engel olma ve olası zararlarını ve kayıplarını aza indirme konusunda kriz yönetiminde düşünme ve fikir yürütmenin ne kadar önemli bir unsur olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁴ Hz. Peygamber'in "*Deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et!*"²⁵ sözü de yaşanması muhtemel sorun ve krizlere önceden tedbir almanın önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in tedbir alma siyaset ve stratejisi, örneğin kendisinin ve arkadaşlarının maruz kaldıkları göç ve savaşlarda oldukça önemli faydalar sağlamış, krizleri daha az zararlarla aşabilmelerine imkân ve zemin hazırlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in hicret ve savaşlarının daha yakından incelenmesi durumunda, O'nun göç ve savaşlarda ne tür önlemler aldığı ve hangi stratejileri izlediği daha net görülecektir. Dolayısıyla onun sîretinde muhtemel hâdiselere ve olumsuz neticelerine karşı önceden önlem ve tedbir aldığına ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in daha Medîne varır varmaz, Yahudîlerle anlaşma yapması (Medîne vesikası), ilerde doğabilecek sorun ve krizlere önceden tedbir almaya yönelik bir adımdan ibarettir. Yine seriyyeler göndermesi, civardaki kabileler hakkında istihbârî bilgiler toplaması ve Kureys'in hareketlerini izlemesi önceden alınmış birer tedbir ve önlemdir.

3- Esnek Hareket Etmek: Yahyâ Bilâl'in ifade ettiği üzere, kriz yönetiminde önemli bir ilke de esnek düşünebilmek ve hareket edebilmektir. Esneklik (elastikiyet), yönetme ve kontrol etmenin kendisidir. Bir kimse uslûb ve yönteminde ne kadar çok esnekse, olaylara ve durumlara hükmetmesi de o kadar fazladır. İnsanın tepki ve yaklaşımları sakin, dengeli ve yerinde oldukça, hâdiseler ve durumlara esnek yaklaşma gücü de o kadar yüksek olur. Esneklik ilkesi, kriz

²³ İbn Mâce, Zühhd 24.

²⁴ Bilâl, "Nusûs kavâ'idüyye..", s. 707.

²⁵ Tirmizî, Kıyâme 60.

yönetiminde sorunların çözümüne yönelik planlar oluştururken oldukça önem arz etmektedir. Öncelikle planlayıcının elinde, her bir durum için ihtimal ve varsayımları içeren farklı alternatiflerin bulunması gerekir. Aksi halde yaptığı tek planın daha başlangıçta başarısızlığa uğraması mümkündür. Zira aynı halin her halukârda sürdürülmesi her zaman mümkün değildir. Hz. Peygamber sorunların çözümünde tek bir çözümde ısrar etmemiş, bazı durumlarda tavizsiz bir yaklaşım sergilememiştir. Zira her problemin farklı çözümleri vardır. Ancak bu çözümlerden bazıları, uygulamada zorluk arz edebilmekte, bu da yeni sorunların ortaya çıkmasına veya mevcut sorunun öncekinden daha büyük bir krize dönüşmesine yol açmaktadır. Şu halde kişi düşüncesinde zihinsel esneklikten yararlanırsa, kriz yönetiminde çeşitli çözümler arasında mukayeseler yapar ve sonuçta problem ve sorunun çözümünde en kolay/en uygun olanı tercih eder. Hz. Peygamber'in esnek düşünme yetisiyle yaptığı da bundan ibârettir.²⁶

Hz. Peygamber'in sîretinde bazen kararlarında esnek davrandığına ve kolay olanı tercih ettiğine ilişkin örnekler bulunmaktadır. Nitekim "Rasûlullâh (sas) - dünya işlerinden- iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, günah olmadığı müddetçe o ikisinden en kolay olanı tercih ederdi. Şayet bir günah olacaksa, o kolay işten insanların en uzak bulunanı olurdu"²⁷ şeklinde ki hadisi bu duruma bir örnektir. Hadis, Hz. Peygamber'in dünyevî konularda hak ve mübah dairesinde kalmak şartıyla, iki şeyden kolay olanı tercih ettiği ve bu hususta esnek davrandığını göstermektedir.

Esasen esneklik/elastikiyet, ilkelerden, dinî ve ahlâkî değerlerden ödün vermeye sebep dahi olsa, en rahat ve kolay olan çözümü tercih etmek demek değildir. Esneklikten maksat, insanın bir konuda anlayışını ve yaklaşımını sadece tek bir doğru ile sınırlandırmamasıdır. Böylece kişi, hayatın muhtelif durumlarında aklî yeteneğiyle, bazen orta yolu tutan, bazen değişime açık, bazen de en kolay olanı benimseyen bir yaklaşım sergilemiş olur.²⁸ Nitekim bunun Hz. Peygamber'in hayatında en iyi tezühürünü Hudeybiye anlaşmasında görmek mümkündür. Hz. Peygamber anlaşma yapılırken, müşriklerin müslümanların aleyhine görünen taleplerini olduğu gibi kabul eden bir tutum sergilemiştir. Sahabe ise Hz. Peygamber'in söz konusu tutumunu ve kararını kabullenmekte oldukça zorlanmış, hatta Hz. Ömer gibi bazıları açıkça tepki göstermiştir. Ancak bu hâdisede, Hz. Peygamber'in esnek bir tutum sergilemesi, ciddî bir stratejidir ve müslümanların lehine sonuçlar verebilecek mahiyette ileriye yönelik atılmış önemli bir adım ve karardır. Nitekim kısa zamanda da anlaşmanın İslâm'ın ve müslümanların lehine sonuçlar doğurduğu bizatihi müşahade edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber kriz yönetiminde zaman zaman stratejik olarak elastikiyetten de yararlanmışır.

²⁶ Bilâl, "Nusûs kavâ'idiiye..", s. 713.

²⁷ Buhârî, Menâkıb 23; Edeb 80; Müslim, Edeb 20; Ebû Davûd, Edeb 5.

²⁸ Bilâl, "Nusûs kavâ'idiiye..", s. 714 (Ahmedî, el-Murûne, s. 3-4'den naklen).

4- Olumlu Düşünmek ve İyimser Olmak: Hz. Peygamber'in sîret ve sünnetine bakıldığında onun, olumsuz ve istenmeyen durumlarda ve kriz ortamlarında daima iyimser/optimist bir tutum sergilediği, kötümser ve karamsar/pesimist bir anlayış ve yaklaşıma kapılmadığı görülmektedir.

Hz. Peygamber, kriz anlarında geleceğe yönelik olarak iyimser bir bakış sergilemiştir. Daha doğrusu yaşanan krizlerin akıbetini düşünmüş ve krizden hayırlı neticelerin ortaya çıkması beklentisi içinde olmuş ve temenni etmiştir.. Bunun bir örneğini Tai'fe yaptığı yolculukta görmek mümkündür. Mekke'de karşılaştığı zorluklar neticesinde o, davet için elverişli alternatif bir mekan arayışına girmiş, bunun için de Tai'fe gitmeye karar vermiştir. Ancak Taiflilerin daha sert tepkileriyle karşılaşmış, zor durumda bir bağa sığınmak zorunda kalarak oradan ayrılmıştır. Allah o esnada dağlar meleğini ona göndererek eğer isterse Mekke'nin iki dağını üzerlerine kapayacağını söylemiş, Hz. Peygamber ise "Bilâkis! Allah'ın onların sulblerinden sırf Allah'a ibâdet edecek, ona hiç bir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim"²⁹ diye cevap vermiştir. Bu ise Hz. Peygamber, Taiflilerin tavrı karşısında kötümser bir düşünceye kapılmadığını göstermektedir. O bu noktada asla ümidini kaybetmemiş, karşılaştığı sorun ve krizin gelecekte olumlu gelişmelere vesile olacağına olan inancını muhafaza etmek suretiyle Allah'a niyazda bulunmuştur. Yine Sevr mağarasına sığındıklarında, Hz. Ebû Bekir'in yakalanacakları endişesine kapılması üzerine Hz. Peygamber'in "Üzülme! elbette Allah bizimledir"³⁰ diye dostunu teskin etmesi, o zor anlarda dahi olumsuz bir duyguya kapılmadığını, ümidini muhafaza ettiğini ve müspet bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır.

Olumlu düşünmenin hayatta başarılı olmada etkin bir rolü vardır ve stratejik düşünmenin bir parçasıdır. Dolayısıyla genellikle beklediğimiz ve tahmin ettiğimiz şeylerin çoğu gerçekleşir. Zira bu durum, beklentilerimize yönelmemizde bir sebep teşkil eder. Bu bakımdan bu hususta önem arz eden iyi ve güzel bir beklentiye yönelmektir.³¹ Bu arada Kur'ân'da, her zorlukla beraber, mutlaka bir kolaylığın bulunduğu ifade edilmesi³², her türlü zorluk, kriz ve buhran anlarında yine de bir kurtuluşun ve çıkış kapısının bulunduğu yönelik büyük bir müjdedir. Bu müjdeden yararlanmanın yolu, en başta olumlu bir bakış ve tavır sergilemeye bağlıdır. Zira krizlerin çözümünde olumsuz ve karamsar bir yaklaşım sergilemek, krizlerin çözümüne değil, ancak çözümsüzlüğüne neden olur. Çünkü krizler bünyelerinde hep zorluk ve sıkıntıyı değil, kolaylık ve fırsatları da barındırır. Bunları görebilmek ise ancak olumlu bir düşünce sergilemekle ve hadiselerle iyimser yaklaşmakla mümkündür. Abdullah b. Mes'ûd'a nispet edilen şu söz de bu hususa açıkça işeret etmektedir. "*Dikkatinizi kötü ve olumsuz şeylere yöneltmeyin.*"

²⁹ Buhârî, Bed'u'l-halk 7; Müslim, Cihâd 111.

³⁰ et-Tevbe 9/40.

³¹ Bilâl, "Nusûs kavâ'idiyye..", s. 708-710.

³² el-İnşirâh 94/5-6.

Çünkü bunlar, bu tür şeyleri düşünenlere karşı (onları kendine çekmek için) düşkün ve hırslıdır.”³³

5- Öncelikleri Dikkate Almak: Kriz yönetiminde önceliklerin dikkate alınarak hareket edilmesi önem arz etmektedir. Hz. Peygamber, Medîne’ye hicret edince birçok sorun ve kriz onu ve Müslümanları beklemekteydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, muhtemel kriz ve sorunların ortaya çıkmasının hem önüne geçmek hem de önceden tedbir almak amacıyla, o an itibariyle daha önemli olan ve öncelik arzeden başlamak suretiyle adımlar atmış ve düzenlemelerde bulunmuştur. Bu çerçevede Mescid-i Nebevî’nin inşası, Muhâcirler ve Ensâr arasında kardeşlik, vatandaşlık sözleşmesi çerçevesinde Yahudilerle ilişkileri düzene koyma öncelikle attığı adımlardır. Akabinde içte de müşriklerin siyâsî varlıklarını tasfiye etmeye yönelmiştir. Bunları hayata geçirirken de, öncelikleri dikkate alan bir yaklaşımla hareket etmiştir.³⁴

III. Hz. Peygamber Döneminde Yaşanan Göçler

Hz. Peygamber ve ilk Müslümanlar da hicrete/göçe maruz kalmışlar; bunun sonucunda yaşadıkları şehri terk ederek başka ülke ve şehirlere hicret etmişlerdir. Aslında hicret peygamberlerin de ortak kaderidir. Nitekim Kur’ân’ın ifadesine göre Nuh, Lut, İbrahim, Şuayb ve Musa peygamberler kendisine iman edenlerle birlikte, kendi memleketlerini terk ederek başka diyarlara göç etmişlerdir.³⁵ Dolayısıyla son peygamber Hz. Muhammed de aynı kaderi paylaşmış bir elçidir. Hz. Peygamber ve ilk Müslümanların maruz kaldığı hicret hadisesi, sadece tarihi niteliği haiz bir olay olmayıp üzerinde düşünülmesi, ibret alınması ve istifade edilmesi gereken bir hâdiseden ibarettir.

Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde iki tarihî göç olayı yaşanmıştır. Birincisi Hz. Peygamber’in yönlendirmesiyle ilk müslümanlardan bazılarının Habeşistan’a hicret etmesi, ikinci ise Hz. Peygamber de dahil olmak üzere, Müslümanların Mekke’den Medîne’ye göç etmesidir. Müşriklerin Mekke’de uyguladıkları zulüm ve işkencenin günden güne dozunu artırması üzerine, artık Müslümanların can güvenliği tehlike arz etmeye başlamıştı. Hz. Peygamber Müslümanların yaşadığı emniyet sorunu konusunda şehirde alınabilecek bir tedbir ve başvuracak bir çaresi kalmayınca, Müslümanların yaşadıkları emniyet ve güvenlik krizini atlatabilmek amacıyla onlara şu öneri de bulunmuştur: “*Şâyet isterseniz ve yapabilirsiniz, Habeşistan’a sığının! Zira orada ülkesinde kimseye zulmetmeyen bir hükümdar*

³³ Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca’fer es-Sâmirî, *Mekârimu’l-ahlâk*, thk. Eymen Abdulcâbir, Dâru’l-âfâkr’l-arabiyye, Kahire 1419/1999, s. 138.

³⁴ Aşmâvî, Muhammed İbrâhim, “Fıkhü’t-tahîti li’l-mustakbel fi dav’i’s-sünne ve’s-sîre”, *el-İstişrâf ve’t-tahîti li’l-müstakbeli fi’s-sünneti’n-nebeviyye*, Dubai 2011, s. 258.

³⁵ el-Bakara 2/50; el-A’râf 7/88; Yunus 10/73, 75-92; el-Hicr 15/65; Meryem 19/46; Tâhâ 20/77-78; eş-Şuarâ 26/52-67, 118; el-Ankebût 29/26.

*işbaşındadır. Orası bir doğruluk ve hakikat ülkesidir. Allah işlerde bir kolaylık verene kadar oturup kalın.*³⁶ Bunun üzerine bazı müslümanlar Habeşistan'a göç etmeye başlamıştır. Şu halde Habeşistan'a hicret, müslümanların karşılaştıkları işkence ve eziyet krizine bir çözüm olarak gündeme gelmiş ve icra edilmiştir. Aslında bu da yeni bir krizdir. Zira Habeşistan'a hicret eden Muhâcirler, aile ve aşiretlerinden uzak kalarak gurbette yaşama zorunda kalmıştır. Bunun da beraberinde getirdiği zorluk ve sıkıntılar olmuştur. Hz. Peygamber, Kureyş'in müslümanlara yönelik eziyet ve işkencenin dozunu artırması üzerine, müslümanların hayatını koruyacak tüm yol ve yöntemler üzerinde düşünmüş, kendine tabi olanları daima sabretmeye ve dayanmaya teşvik etmiştir. Bu arada artık Kureyş'in fiilî uygulamalarıyla karşı karşıya kalınmasından uzak durulması dışında, önünde başka yol kalmadığını görünce, vahyin de yönlendirmesiyle³⁷ ashabından bazılarının daha güvenli bir mekana göç etmelerine karar vermiştir.³⁸

Hz. Peygamber'in hicret yeri olarak Habeşistan'ı önermesi, bu hususta krizin çözümünde bir plan çerçevesinde hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Habeşistan Necâşisi Ashame'nin semâvî bir dine mensup adaletli bir hükümdar olması, Arapça bilmesi, ayrıca ulaşım kolaylığı ve muhacirlerin malî sıkıntılarını daha rahat şekilde giderebilmeleri imkânı Habeşistan'a hicrette en önemli etkenleri teşkil etmiştir.³⁹ Ümmü Seleme'nin rivâyetine göre Mekke'de oldukça büyük sıkıntılar baş göstermiş, müslümanlara eziyet edilmiş, dinleri hakkında çeşitli imtihan ve musibetlerle karşılaşmışlar. Hz. Peygamber ise bu sıkıntıları onlardan gidermeye güç yetirememiş, bunun üzerine Habeşistan'a hicret etmelerini istemiştir. Hz. Peygamber'in müslümanların Mekke'de yaşadıkları krize çözüm olarak sunduğu Habeşistan'a hicret stratejisi başarıya ulaşmış ve olumlu neticeler vermiştir. Muhâcirler Habeşistan'da Kureyş'in eziyet ve baskısından uzak ve emin bir şekilde hayatta kalabilmişler ve Hayber'in fethinden sonra Medîne'ye dönmüşlerdir. Habeşistan'a hicretten ayrı olarak bu defa da Medîne'ye hicret başlamıştır. Zira Mekke'de kalan müslümanlara ve Hz. Peygamber'e karşı Kureyş'in eziyetleri, işkenceleri ve baskıları devam etmiş; eşi Hatice ve amcası Ebû Tâlib'in vefatı üzerine baskıları daha da artırmışlar, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmayı düşünmüşlerdir. Bütün bu olumsuz gelişmeler üzerine Hz. Peygamber, yaşanan krizlere köklü bir çözüm bulmak amacıyla, Medîne'ye hicret edilmesine karar vermiştir.⁴⁰ Hz. Peygamber Medîneli müslümanlarla Akabe biatlarında yaptığı görüşmelerde, onlardan gördüğü destek ve davet üzerine Medîne'ye hicretin

³⁶ İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955, I, 321; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2003, IX, 16; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 108.

³⁷ en-Nahl 16/41-42.

³⁸ Cemal, Siddîka Muhammed Süleyman, *el-Hedyu'n-nebevî fi idâreti'l-elmâti'l-ictimâ'îyyeti'l-âmmeh*, el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, Ammân 2008, s. 40.

³⁹ Önkal, Ahmet, "Hicret", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 459.

⁴⁰ Cemal, *el-Hedyu'n-nebevî*, s. 43-49.

altyapısını hazırlamış, böylece güvenli bir mekân olarak gördüğü Medîne'ye müslümanların göç etmesi sağlanmıştır. Bu süreçte inen âyetlerle de müslümanlar hicrete teşvik edilerek yönlendirilmiş, hicret etmeyenler uyarılmıştır.⁴¹

Hz. Peygamber ve ona tabi olan ilk müslüman topluluk Mekke'den ayrılırken tüm varlıklarını geride bırakmışlar ve beraberlerinde yalnız inançlarını götürmüşlerdir.⁴² Bu bakımdan "Mekke'den Medîne'ye hicreti Mekke'deki ilk müslümanlar için bir kaçış ve sığınma olarak görmek doğru olmaz. Esasında bu göç, Müslümanların onların nihai hedefi değil, aksine daha uzak ve büyük hedefler için bir başlangıçtır."⁴³ Ancak nihayetinde farklı maddî boyutları ve etkisi olan göç hadisesi, Muhâcir müslümanların bir takım sıkıntılara uğramalarına, sorunlar yaşamalarına sebep olmuştur. İşte bu noktada Hz. Peygamber göçün sebep olduğu sorun ve krizlerin çözümü için önemli adımlar atmış ve düzenlemelerde bulunmuştur. Görünüşte bir sorun ve krizden ibâret olan göç olayı, İslâm'ın ve müslümanların lehine bir gelişme olarak tarihte yerini almıştır. Kısacası olumsuz bir tablo olarak zihne gelen tarihi hicret olayı, bir çok açıdan önemli gelişmelerin ve başarıların yaşanmasına vesile olmuştur.

IV. Hz. Peygamber'in Muhacirlerin Göç Kaynaklı Sorunlarına Yönelik Bazı Çözümleri

Hz. Peygamber evlerini, yurtlarını terkederek Medîne'ye hicret ve iltica eden, akabinde Medîneli müslümanlar (Ensâr) tarafından misafir ve himaye edilen Muhâcir müslümanlar, başta barınma olmak üzere çeşitli sıkıntılara maruz kalmışlardır. Nitekim Hamidullah bu durumu ve ciddiyetini şu sözleriyle ifade etmektedir: "Hz. Peygamber, Medîne'ye geldikten sonra iki ciddi problemle karşılaşmıştır. Çünkü Mekke'den Medîne'ye hicret eden sadece kendisi değildir. Yüzlerce Mekkelî inançları uğruna, evlerini, yurtlarını terketmiş ve üzerlerindeki giysilerden başka hiçbir şeylerini almadan Medînelilere sığınmışlardı. Bu yerinden olan insanların problemi çok ani ve yoğun bir şekilde ortaya çıktı; bu insanlara yeni vatan Medîne'nin ekonomik yapısında yer bulmak, çözümü oldukça zor bir problemdi. Biz, yirminci yüzyılda mültecilerin, çok güçlü ülkeler için bile ne denli zor bir problem oluşturduklarını biliyoruz."⁴⁴ Müslümanların içine düştükleri

⁴¹ Meselâ bkz. el-Ankebût 29/56; en-Nisâ 4/97.

⁴² Begoviç, Aliya İzzet, *İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*, çev. Rahman Ademi, Fide Yay., İstanbul 2010, s. 149. (Bu kaynak metinde yok)

⁴³ Apak, Âdem, "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Ankara 2007, s. 316.

⁴⁴ Hamidullah, Muhammed (1995). "Hicretten Sonra Medîne'de Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü", çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmî Dergi*, 1995, cilt: XXXI, sayı: 1, s. 4.

durumun farkında olan ve birebir hissedenden Hz. Peygamber, derhal harekete geçmiş ve göçün neden olduğu söz konusu sorunları çözmek amacıyla çeşitli uygulamalarda, yönlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bazılarına şu şekilde değinmek mümkündür.

1- Ensâr ve Muhâcirler Arasında Kardeşlik: İnsan canlı bir varlıktır ve yaşaması için de yeme, içme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu durum, insanlar için hayatî bir konudur. Bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret eden Muhâcirlerin, Medîne'ye vardıklarında barınma problemi ile karşı karşıya kalmaları tabii bir durumdur. Söz konusu problemin çözülememesi ise, hem Muhâcirlerin açlık ve yokluğa sürüklenmesi, hem de toplumda bir takım sorunların ortaya çıkması ihtimalini taşıyan bir durumdur. İşte böyle bir durumun, ekonomik ve sosyal bir krize dönüşmemesi için Hz. Peygamber'in, Medîne'ye hicretten sonra yaptığı ilk önemli iş olan Mescid-i Nebî'nin inşasından sonra, ikinci önemli iş Muhâcirlerin iltica sorununu çözmek ve muhtemel kriz ve sıkıntıların önüne geçmek amacıyla Ensâr ile Muhâcirler arasında kardeşlik tesis etmek olmuştur.⁴⁵ Nitekim bu hadiseye, Kur'ân-ı Kerim'de de *"..Onlar ki (yurtlarından hicret edenleri) barındırdılar ve yardım ettiler; işte onlar, birbirlerinin velisi (yardımcısı, koruyucusu)dirlir"*⁴⁶ âyetiyle işaret edilmiştir. Ensâr örneğine bakıldığında esasen Muhâcirlere/göçmenlere yardım etmek Kur'ânî bir erdem ve övünç kaynağıdır. Zira Kur'ân'da bu hususta Ensâr hakkında şu övgü dolu ifadeler kullanılmıştır: *"Onlardan (Muhâcirlerden) önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar (Ensâr), kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."*⁴⁷

Hz. Peygamber, Muhâcirlerle, Medîneli Müslümanlar arasında tarihte belki de bir başka örneği bulunmayan kardeşlik anlaşması gerçekleştirmiştir. Kardeşlik anlaşması, Hz. Peygamber'in Medîne'ye varmasından beş ay sonra yapılmıştır ve bu anlaşmaya göre 186 Muhâcir ailesi, aynı sayıdaki Ensâr ailesinin yanına yerleştirilmiştir. Ayrıca bu durum, Hayber'in fethine kadar yaklaşık yedi yıl devam etmiştir.⁴⁸

Her kriz beraberinde bir takım fırsat ve kazanımlarda getirmektedir. Hz. Peygamberin Ensâr ve Muhâcir arasında uygulamaya koyduğu kardeşlik anlaşması bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Zira sözkonusu anlaşma neticesinde şu olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Müslümanlar birbirlerine îsâr değerini hayata geçirerek muâmelede bulunmaya başlamışlardır. Bir işte ortaklaşa çalışmanın

⁴⁵ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb Yay., İstanbul 2003, I, 29.

⁴⁶ el-Enfâl 8/12.

⁴⁷ el-Hasr 59/9.

⁴⁸ Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlik Hadisleri Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sy.1, Sivas 2001, s. 333.

önemini ve değerini öğrenmişlerdir. Gaye ve hedefleri gerçekleştirmede kolektif çalışmanın önemini kavramışlar ve Müslümanların kardeş olduğu bilincine ulaşmışlardır. Hoşgörü ve anlaşma temeli üzerine diğer dinlerle birlikte yaşanabileceğini idrak etmişlerdir. Zengin kimselerin zorluk ve kriz dönemlerinde fakirlerin ihtiyaçlarını gözetmelerinin gerekli olduğunu öğrenmişlerdir. Malda zekat dışında da verilmesi gereken bir hak olduğunu kavramışlar ve toplumun iktisadî ve sosyal yönünü gözetmenin önemini öğrenmişlerdir. Kriz liderinin maslahatın gerektirdiği şekilde malı dağıtabilme hakkına sahip olduğu anlaşılmıştır. Emek, sermaye gibi hasılat ve ürünün bir parçasıdır. Muzâraa, musâkât ve icâr akitleleriyle ilgili hükümler konulmuştur. Mülkiyete saygı duyulmuştur. Krizlerde yardımlaşma ve dayanışmanın önemini kavramışlardır. Sermaye ve emek arasında mudârebe akdinin meşrûiyeti vs. temin edilmiştir.⁴⁹

2- Toprakların Karşılıksız Muhâcirlere Ektirilmesine Teşvik Etmesi: Hz. Peygamber Ensâr'ın, arazilerini Muhâcirlere muzâraa (ziraat ortaklığı) yoluyla ektirdiklerini görünce toplumda sosyal dengeyi tesis için ve Muhâcirlerin durumlarının iyileşmesi amacıyla arazilerini ya kendilerinin ekmesini, ya karşılıksız ektirmelerini veya boş tutmalarını istemiş ve tavsiye etmiştir. Nitekim bu husustaki rivâyetlerden birinde, sahâbi Câbir'in naklettiğine göre, sahâbiler (Peygamber asrında) arazîleri, mahsûlün üçte biri veya dörtte biri veyahutta yarısı karşılığında ekip biçerlerdi. Bunun üzerine Peygamber *"Kimin tarlası ve toprağı varsa onu ya kendisi eksin, veya onu bir atıyye/bağış olarak versin (ektirsin); bunu da yapmazsa tarlasını (boş) tutsun"*⁵⁰ buyurmuştur.

3- Benî Nadîr Ganimetlerinin/Fey'inin Muhâcirlere Tahsis Edilmesi: Medîne'nin yahudi kabilelerinden Benî Nadîr'in ittifakı bozması üzerine, Hz. Peygamber onları muhasara etmiş ve teslim almıştır. Akabinde Medîne'den sürülmelerine ve mallarının da fey/ganimet olarak müslümanlara bırakılmasına karar verilmiştir. Hz. Peygamber de bu ganimetleri Ensâr'a arasında değil de, ilk Muhâcirler arasında taksim etmiş, Ensâr'dan yalnız fakir olan Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne'ye ganimetten pay vermiştir.⁵¹

4- Yardımlaşma ve Dayanışmaya Teşvik: Hz. Peygamber, ekonomik krizleri aşmak ve çözmek amacıyla sürekli yoksul ve fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde teşvik edici mesajlar vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde bu duruma şu sözleriyle teşvikte bulunmuştur: *"Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Kim din kardeşinin bir ihtiyacını karşılar, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Her kim (bu dünyada) bir Müslümanın bir*

⁴⁹ Şeyh, İdâretü ve mu'âlecetü'l-izmât fi'l-İslâm, s. 94-95.

⁵⁰ Buhârî, Muzâraa 18; İbn Mâce, Ruhûn 8. Ayrıca bkz. Müslim, Buyû 95.

⁵¹ Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût 1983: V, 358; Ebû Dâvûd, Harac 23; Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futûhu'l-buldân*, Dâru'l-hilâl, Beyrût 1988, s. 29-30.

sıkıntısını giderirse bu sebeple Allah da onun kıyamet gününüün sıkıntularından birini giderir.”⁵²

İslâm, normal zamanlarda ve durumlarda yardımlaşma ve dayanışmayı mübah görmüştür. Ancak kriz zamanlarında bu, derhal yerine getirilmesi gereken bir durumdur. Zira geciktirilmesi durumunda insanların zarara uğraması söz konusudur.⁵³ Bir sefer esnasında yiyecek ve binek kıtlığı çekilmesi üzerine Hz. Peygamber fazlasının, ihtiyaç duyanlara verilmesini emretmiştir. Nitekim bu durum rivâyette şöyle anlatılmıştır: “Kimin yanında fazla binit varsa onu biniti olmayana versin. Kimin yanında fazla azık varsa onu azığı olmayana versin” buyurdu. Öyle oldu ki hiç birimizin (sahip olduğu) fazla (mal) da hiç bir hakkının olmadığını zannettik.”⁵⁴ Bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber bu husustaki bir ifadesi şu şekilde aktarılmıştır: “*Hakîkaten Eş’arîler gazada azıklarını bitirirlerken yâhud Medîne’de ailelerinin yiyeceği azaldığında hemen yanlarındaki erzakı bir tek bez içine toplarlar, sonra bir kap içinde (ölçerek) aralarında eşit olarak taksim ederler. Binâenaleyh Eş’arîler bendendir, ben de Eş’arîlerdenimdir.”⁵⁵*

Yoksullara yardım hususunda ashabına en güzel örnekliliği yine Hz. Peygamber sergilemiştir. Nitekim o, daima fakirlere ve muhtaçlara yardım eder, onların ihtiyaçlarını karşılamak için elindeki her şeyi harcardı. Öyle ki kendisine ve ailesine bile yiyecek kalmazdı. Yine Hz. Peygamber’in fakirlere ve muhtaçlara vermede esen bir rüzgar gibi olduğu rivâyet edilmiştir.⁵⁶ Hiç kimse, isteyip de eli boş dönmemiştir. Ne zaman muhtaç biri gelse yiyecekte olduğu kadar giyecekte de onu kendisine üstün tutmuştur. Kısacası en başta bizzat Hz. Peygamber fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda sözleri ve fiilleri ile ashabına örnek olmuş, ashabının da öyle olmasını istemiştir.⁵⁷ Ayrıca Hz. Peygamber yakınlarının yaşadığı ekonomik krizler yerine, diğer insanların ekonomik sıkıntılarını çözmeyi tercih etmiştir.⁵⁸

Bu arada Hz. Peygamber ekonomik sıkıntı ve sorun yaşayan kimselere tanık olduğunda, onların içinde buldukları bu zor sıkıntılı durumlara çare üretmek ve çözüm bulmak için oldukça aceleci bir tutum sergilemiştir. Nitekim İbn Cerîr şöyle anlatmaktadır: “Bir gün Rasullullah ile beraber mescidde otururken bir kabile geldi. Halleri ve görünüşleri çok kötüydü. Üstlerinde yırtık pırtık bir parça vardı, yarı çıplak yalın ayak bir deri bir kemik kalmış, kılıçları boyunlarına asılmış sersefil bir vaziyetteydiler. Onları bu halde gören Rasulullah çok müteessir oldu. Yüzünün

⁵² Buhârî, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58, Zikr 38; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; Ebû Dâvûd, Edeb 46; İbn Mâce, Mukaddime 17.

⁵³ Şeyh, İdâretü ve mu’âlecetü’l-‘ezmât fi’l-İslâm, s. 75.

⁵⁴ Müslim, Lukata 4; Ebû Dâvûd, 2009: Zekât 32.

⁵⁵ Buhârî, Şirket 1; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe 167. Eş’arîler, o dönemde bir kabiledir.

⁵⁶ Buhârî, Bed’ü’l-vahy 1, Savm 7, Bed’ü’l-halk 6; Fezâilü’l-Kur’ân 7; Müslim, Fezâil 12.

⁵⁷ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, III, 255 -257.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Harâc 19; Edeb 100.

rengi kaçtı ve zihni altüst olarak içeri girdi. Sonra dışarı çıkarak Bilâl'e ezanı okumasını söyledi. Namazdan sonra halka hitap ederek bu kabileye yardım etmelerini istedi."⁵⁹

Hız. Peygamber bu manada yoksullarla dayanışma amacıyla ilk başlarda kurban etlerinin üç günden fazla saklanmasını yasaklamış ve dağıtılmasını emretmiştir.⁶⁰ Toplumda bir yardımlaşma ve paylaşma kültürü oluşturabilmek amacıyla da, insanları yarım hurma dahi olsa ellerindekini yoksullarla paylaşmaya teşvik etmiştir.⁶¹

5- Ashab-ı Suffe: Hız. Peygamber, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde barınacak bir yer bulamayanların ve kimsesizlerin kalacağı bir yer ihdas etmiştir ki buraya Suffe denilmektedir. Muhâcirlerin sayısı oldukça artınca, artık Ensâr'ın Muhâcirleri ihtiyaçlarını karşılamaya gücü yetmemiştir. Zira Medîne'ye hicret/göç eden fakir, zengin, evli ve bekâr kimselerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Bu durumda barınacak bir yer bulmada güçlük çekenler Mescid-i Nebevî'deki suffe'de iskan ediyorlardı. Medîne'ye gelen bir Muhâcir, öncelikle Hız. Peygamber'le buluşuyor, O da yeni gelen bu Muhâcire bakması için birine yönlendiriyordu. Misafir edecek birinin bulunamaması durumunda geçici olarak Suffe'de misafir olarak kalıyordu Nitekim Hız. Peygamber'e gelerek müslümanlığını ve bağlılığını bildiren yabancı heyetler de Suffe'de misafir olarak kalıyorlardı.⁶²

Hadislerde nakledildiğine göre Hız. Peygamber'e bir sadaka (zekât) gelmesi durumunda, onu olduğu gibi hemen Suffe'de kalanlara gönderir, yine kendisine bir hediye geldiğinde, onlara haber göndererek onlarla birlikte yerd. Onların her türlü hallerinden haberdar olurdu ve yakinen takip ederdi.⁶³ Hız. Peygamber zaman zaman suffe ehlinin yanında yiyeceği bulunan kimseler tarafından yemeğe götürülmesini de isterdi. Bir defasında Ebubekir üç kişiyi, Hız. Peygamber ise on kişiyi götürmüştür.⁶⁴ Hız. Peygamber göçmenlerin ve suffe ehlinin ihtiyaçlarını karşılamaya daha bir öncelik tanımış, bu durumda onların ihtiyaçlarını, ailesinin ihtiyaçlarına tercih etmiştir. Bir defasında Medîne'ye hizmetçi ve köleler getirilmiş, bunun üzerine el değirmeniyle un öğütmekten elleri kabarmış ve yaralanmış olan Hız. Fatıma, babası Hız. Peygamber'e gelerek hem de ellerini göstererek bir hizmetçi istemiş, Hız. Peygamber de cevâben kızına şöyle demiştir: "*Allah'a andolsun ki, Suffe ehli açlık ve sefâlet içerisindeyken, onları bırakıp size veremem. Onlara harcayacak hiçbir şey*

⁵⁹ Müslim, Zekât 69.

⁶⁰ Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim, Edâhî 28; Tirmizî, Edâhî 14; Ebû Dâvûd, Edâhî 10; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sunenu'n-Nesâî (el-Muctebâ mine's-sunen)*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebu'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1986, Edâhî 37.

⁶¹ Buhârî, Edeb 34, Zekât 1, Rikâk 49, 51, Tevhîd 36; Müslim, Zekât 66-70; Tirmizî, Zühhd 37, Kıyâmet 1; Nesâî, Zekât 63-64; İbn Mâce, Mukaddime 13, Zekât 28.

⁶² Sallâbî, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebî*, çev. Sadullah Ergün vd., Ravza Yay., İstanbul 2014, I, 544-545.

⁶³ Buhârî, Rikâk 17.

⁶⁴ Buhârî, Menâkıb 25; Müslim, Eşribe 32.

bulamıyorum. Sadece onları satıp, paralarını onlar için harcayacağım."⁶⁵ Hz. Peygamber, bunun yerine Hz. Fatıma ve Ali'ye bazı tesbihatlarda bulunmayı önermiş ve öğretmiştir.⁶⁶

V. Hz. Peygamber'in Kendi Döneminin Göçleriyle İlgili Çözüm ve Önerilerinin Günümüze Sunabileceği Katkıları

Hz. Peygamber döneminde cereyan eden göçler ile özellikle günümüzde yaşanan Ortadoğu kaynaklı göçlerin sebepleri arasında birtakım farklar bulunmaktadır. İslâm'ın ilk yıllarında müslümanlar, özellikle din ve inanç uğruna göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak sonuçta yaşama hakkının tehlike arz etmesi bakımından her iki göç arasında benzerlikler de söz konusudur. Dolayısıyla netice itibarıyla her ikisi de birer hicretten ve yaşadıkları yurtları terk etmekten ibârettir.

Diğer bir taraftan, her iki hicret hâdisesi arasında göçe karar verilmesi, izlenecek yöntemler ve hedefler bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber hicretin kaçınılmaz olduğunu farketmesi ve vahiyle izin verilmesi üzerine, müslümanların düzenli ve güvenli şekilde hicret etmelerini temin etmiş, bu hususta planlar yapmış ve önemli tedbirler almıştır. Günümüzde komşu ülkelerden ülkemize ve batı ülkelerine yönelen göç dalgası, hiç beklenmedik anda, olağanüstü şartlarda, hazırlıksız, tedbirsiz, plansız ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmektedir. Daha kitleler göç edeceği ülkelere ve topraklara ulaşmadan göç yollarında ve denizlerde telef olmakta, kendi ülkelerinde ölümlerden kaçarken ölümlere yakalanmaktadır. Kezâ göçe maruz kalan kitlelere dün olduğu gibi bugün de sıcak bakılmamakta ve yeterince kucak açılmamaktadır. Bu hususta ilk müslümanlar ile günümüzde göçe maruz kalan kitleler arasında yine benzerlik vardır. İlk müslümanlara dostça yaklaşan ve onları kabul edebilecek ülke ve topluluklar, Necaşî'nin ülkesi Habeşistan istisna tutulursa hemen hemen hiç yoktu. Zira başta müşrik kabileler olmak üzere Hıristiyanlar ve Yahudiler müslümanlara düşmanlık beslemekteydi. Bu sebeple Hz. Peygamber, güvenli bir göç mekanı olarak ilk önce Necaşî'nin ülkesini önermiştir. Yine Medîne'ye hicretten önce de Medînelilerle görüşmesi, Akabe beyatlarında onlardan söz alması üzerine Medîne'ye göç başlamıştır. Günümüzde Ortadoğulu göçmenlere ve mültecilere karşı ise başta ülkemiz dahil olmak üzere birkaç İslâm ülkesi hariç, diğer ülkeler özellikle batılı ülkeler tarafından pek kucak açılmamakta ve rahatsızlık duyulmaktadır. Ancak yaşanan göç dalgasının kendi ülkelerine bir sorun ve probleme sebebiyet vermemesi amacıyla, diğer ülkelere bir takım maddi yardımlarda bulunmakta, söz konusu göçmen ve mültecilerin örneğin ülkemizde kalması istenmektedir.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2001, II, 202-203; Ebû Dâvûd, Harâc 19; Edeb 100.

⁶⁶ Buharî, Humus 5.

Hız. Peygamber'in göç sorununun çözümüne yönelik öneri ve uygulamaları, günümüz benzer sorunlarının çözümüne de katkı sunabilecek bir değer ve nitelik arz etmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebilmek mümkündür.

1- Göçmenlerle Hukûkî Sözleşmeler Yapılmalıdır: Hız. Peygamber Mekkeli Muhâcirlerin Medîne'ye göç ederek yerleşmesinin, Medîne'nin sakinleri arasında bazı sorun ve krizlere yol açmasını ihtimal ve imkân dahilinde olduğunu öngerek, vakit kaybetmeden bir takım adımlar atmış ve önlemler almıştır. Medîne sözleşmesini ve kardeş aile uygulamasını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Şu halde Hız. Peygamber'in daha krizler patlak vermeden, bu hususta öngöründe bulunduğu ve öngörüyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. "Hız. Peygamber Medîne'ye geldiğinde hem Müslümanları inanç birliği altında toplamak, hem de şehirdeki kabile esaslı bölünmüşlüğü'nün bir kısmını ortadan kaldırmak için ilk adım olarak Medîneli ve Mekkeli Araplardan oluşan Müslümanları Ensâr-Muhâcir kardeşliği altında bir araya getirmişti. Ancak burada Yahudileri de içinde alan bir yönetim biçiminin oluşturulması gerekiyordu. Hız. Peygamber bunu gerçekleştirmek için şehirde yaşayan diğer din ve milletlere mensup insanların hak ve sorumluluklarını da ihtiva eden bir sözleşme metni tanzimine karar verdi. Bu metin, Müslüman olsun veya olmasın, Medîne halkının tamamının karşılıklı hak ve sorumluluklarını ortaya koymalı ve bütün tarafların mutabık kalacakları hukuki bir zemin teşkil etmeliydi. Aksi takdirde şehirde düzen ve güvenlik bahsetmek mümkün olmazdı."⁶⁷ Zira bir topluluk bir başka şehir ve ülkeye göç ettiğinde veya sığındığında, söz konusu şehir veya ülkenin sakinleri nezdinde bir takım rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Nitekim Medîne'de yaşayan Yahudi kabileleri Hız. Peygamber ve arkadaşlarının hicretinden rahatsızlık duymuşlardır. "Benî Kaynuka, Benî Kureyza ve Benî Nadîr adı altında üç kabileye ayrılan yahudiler site ve çevresinin hemen hemen bütün ekonomik ve ticari hayatını kontrol ediyorlardı. Evs ve Hazrec gibi arap kökenli kabilelerin Mekke'den hicret eden Hız. Muhammed ve arkadaşlarıyla birleşip her türlü ayrıcalık fikrini dışarıda bırakan yepyeni bir siyasi ve toplumsal yapılanma ile devlet kurmaları, onların çıkarlarını zedeleyen bir gelişmeydi."⁶⁸ Şu halde Türkiye dahil, göçmenlerin ve mültecilerin bulunduğu ülkelerde, söz konusu ülkelerin yönetimleri kendi vatandaşları ile göçmenler ve sığınmacılar arasında, tarafların riayet edeceği hukukî düzenlemelerde bulunmalıdır.

Bu bakımdan göçmenlere vatandaşlık hakkının tanınması bu hususta atılması gereken önemli adımlardan birini teşkil etmelidir. Zira İslâm'da vatandaşlık Medine Anayasasına (623) kadar uzanabilmektedir. Söz konusu bu belge ile Medine şehir devletinin ve yeni toplumun (*ümme*) temelleri atılmış,

⁶⁷ Apak, "Hız. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", s. 320.

⁶⁸ Bulaç, Ali, "Asr-ı Saadet'te Siyâsî Olayların Panoraması", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007, I, 305.

böylece Medine'nin yerlilerine, kabilelerine ve yeni göç etmiş olanlara (*muhâcirûn*) koruma güvencesi/emân verilmiş, birbirlerine ve Medine site devletine karşı hak ve sorumluluklar yüklenmiştir.⁶⁹

Bu çerçevede ulus-ötesi vatandaşlık kavramı, ülkemize sığınan, sayıları milyonları geçen topluluklar hakkında da düşünülmelidir. Esasında "*Ulus-ötesi* topluluklar konusundaki araştırmalar, sosyal bilimlerde yeni bir alan sayılmaktadır. Bu kavram en çok göç, etnisite, kültür ve ulusçulukla ilgilidir. 21. yüzyıla girerken ulus devletin en önemli unsurlarından biri olan, üzerinde kurulmuş bulunduğu toprak parçası (national territory) belirli ölçüde önemini kaybetmektedir. Artan coğrafi hareketlilik geçici, devrevi yada yinelenen göçlerin artışı, ucuz ve kolay yolculuklar, yeni teknolojilerin sağlamakta oldukları sürekli iletişim bireyin tek bir ülkeye, tek bir ulusa ait olduğu düşüncesini zayıflatmaktadır. Bu topluluklara mensup bireyler kimliklerini belli bir coğrafyaya bağlı olmaksızın oluşturmaktadırlar. *Ulusötesi* topluluklar iktisadi, siyasi, kültürel ve dini etkinliklerde bulunmakta, faaliyetleriyle buldukları ülke ve göç ettikleri ülke arasında köprü kurmaktadır."⁷⁰ Nitekim bu durum İslâm'ın konuyla ilgili temel yaklaşımlarıyla da örtüşmektedir. Zira "İslâm'ın dikkate alınması gereken genel özelliklerinden biri de eşitlik standartlarının kabile, millet ve ulus devleti özelliklerini aşan evrensellik iddiasıdır. Çünkü İslâm, milliyetçiliğin temellerini oluşturan bütün ırk, etnik ve kalıtsal kriterlere dayanan ayrımcılığı reddeder. İslâm'da bir kimsenin diğerine üstün olabileceğinin yegâne ölçüsü Allah bilinci ve takvadır."⁷¹ Bu bakımdan göçmenlere kendi varlıklarını, kültür ve değerlerini muhafaza edebilecekleri imkan ve ortamlar hazırlanmalı, farklılıklar birer zenginlik olarak görülmeli, teoride ve pratikte bir arada yaşamanın imkânı somut olarak ortaya konulmalı ve hayata geçirilmelidir.

2- Göçmenlerle Dayanışma İçinde Olunmalı ve Gelecek Birlikte İnşa Edilmelidir: Hz. Peygamber İslâm medeniyetinin temellerini Ensâr ve Muhâcirlerle birlikte atmış ve kurmuştur. Ensâr ve Muhâcir dayanışması ilk örneğini, İslâm medeniyetinin merkezi konumunu teşkil eden ilk mescidi/Peygamber Mescidini inşasında kendisini göstermiştir. Yine onlar birlikte İslâm'ı müdafaa etmişler ve yaymışlar, birlikte sefere çıkmışlar, cihad etmişler ve bir binanın tuğlaları gibi birbirlerine kenetlenerek hareket etmişlerdir. Şu halde içinde bulunduğumuz süreçte yaşanan göçler sebebiyle, ensâr konumunda olan ülkeler, yurtlarına kabul ettikleri sığınmacılarla ve göçmenlerle birlikte geleceği inşa edebilirler; ilim, teknik,

⁶⁹ Kamali, Mohammed Hashim, "İslâmi Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı", çev. Ercan Eser, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 3 (2013/3), s. 134.

⁷⁰ Bayraktar, Râsim, "Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. 12, sayı: 24, s. 120.

⁷¹ Kamali, "İslâmi Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı", s. 137.

tarım, sağlık, eğitim gibi alanlarda buldukları ülkenin gelişimine ortak katkıda bulunabilirler. Özellikle ülkemiz bu durumu çok iyi değerlendirmelidir.⁷²

3- Geleceğe Yönelik Planlamalar Yapılmalı ve Öngörülerde Bulunulmalıdır: Komşu ülkelerden ülkemize yönelen göç dalgası ve ülkemizde bulunan göçmenlerin ne kadar süre kalacağı hususu belirsizliğini korumaktadır. Bu durumda geleceğe yönelik plan ve öngörülerde bulunulmalıdır. Nitekim bir sunumda, göçün normal bir durum ve hayatın bir parçası olduğu ifade edilerek, gelecek yıllarda “uyum süreci”nin yaşanacağı, dolayısıyla ilerleyen yıllarda Hıristiyan bir bakanımızın veya Arapça konuşan bir bakanımızın da olabileceği, hem toplum hem de devlet olarak buna hazırlıklı olmamız gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca aynı sunumda önümüzdeki dönemde entegrasyon politikaların geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılarak “Mesela Suriye'den göçenler arasında kaç mimar var, onu bile bilmiyoruz?” denilerek Türkiye'ye gelebilenlerin görece eğitilmiş nüfus olduğu ancak bunun tespitinin dahi tam olarak yapılamadığı belirtilmiştir.⁷³ Kısacası göçmenlerin kalıcı olabilecekleri de dikkate alınarak geleceğe yönelik planlar yapılmalı ve adımlar atılmalıdır. Zira “Medeniyetlerin kurulmasında hicretin büyük etkisinin olduğu bir gerçektir. Dünyada meydana gelen büyük değişimlerin hicretle, yani zorunlu nedenlerle gerçekleşen göç hareketleriyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük medeniyetlerin doğuşu, büyük göç hareketleriyle ve göçmenler eliyle gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretini ve akabinde gerçekleştirdiği faaliyetleri yeni bir medeniyet inşasının ilk adımları olarak kabul etmek mümkündür.”⁷⁴

4- Mülteci Kamplarında Ashab-ı Suffe Modelinden Yararlanılmalıdır: İslâm tarihinde ashab-ı suffeyi ilk mülteci kampı veya misafirhanesi olarak kabul etmek de mümkündür. Bununla birlikte Hz. Peygamber Suffe'de kalan göçmen ve kimsesizlerin yalnız barınmalarını sağlamamış, aynı zamanda Suffe'yi bir ilim merkezine dönüştürmüştür. Suffe'de kalanlara başta Kur'ân öğretme gibi dini yönden yetişmeleri sağlanıyordu. Bunlar arasından İslâm'ı tebliğ etmek üzere muallimler gönderiyordu. Şu halde günümüz mülteci ve göçmenlerin sadece barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ile yetinilmemeli, hem boş zamanlarının değerlendirilmesi hem de eğitilmiş birer birey olarak yetiştirilmeleri

⁷² Bu hususta ülkemize sığınan ve değeri bilinmeyen mülteci bir bilim adamının ülkesinin gelişmesine katkı sunmak üzere ABD Başkanı Obama tarafından ülkesine davet edilmesiyle ilgili bir haber için bkz. <https://zete.com/turkiyede-mimari-proje-cizdirilen-suriyeli-bilim-insanini-obama-abdye-getirtti/> e.t. 09.04.2016.

⁷³ <http://www.arkitera.com/haber/25826/suriyeli-gocmenler-arasinda-kac-mimar-var-biliyor-muyuz> e.t. 09.04.2016.

⁷⁴ Apak, “Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, s. 317.

için faydalı kurs ve programlar düzenlenmeli, eğitim çağında olanlar için ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitim almaları sağlanmalıdır.

Hz. Peygamber aynı zamanda bir devlet başkanı sıfatıyla Suffe'de kalan göçmen, kimsesiz ve misafirlerin himayesini ve sorumluluğunu üstlenmişti. Bu da göç meselesine ve göçmenlerin sorunlarının çözümüne birey ve toplumdan ziyade devletin öncülük etmesi ve sorumluluk üstlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim bizatihi Hz. Peygamber hem göçmenlerle hem de Suffe'de kalanlarla yakından ilgilenmiş, sorunlarına ve ihtiyaçlarına şahit oldukça hemen çözümüne seferber olmuş, çözümüne gücü ve imkânı elvermediği durumlarda toplumu harekete geçirmiştir.

5- Göçmenlerin ve Mültecilerin Çalışmaları ve Kendi Hayatlarını Kazanmaları Sağlanmalıdır: Hz. Peygamber, Ensâr'ın Muhâcirlere yardım ve destekte bulunurken bizatihi yardım eden konumundaki Ensâr'ın mağdur olmasını ve zarara uğramalarını da istememiştir. Nitekim Ensâr'ın Hz. Peygamber'e gelerek hürmalıkların kendileri ile göçmen kardeşleri arasında taksim etmesi şeklindeki tekliflerini, Hz. Peygamber kabul etmemiştir. Bunun üzerine Ensâr, Muhâcirlere kendi ihtiyaç duydukları işlerde kendilerine yardım etmeleri karşılığında, ürünlerine ortak yapmayı önermiş, Muhâcirler de bu teklifi kabul etmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla Hz. Peygamber, Ensâr'a ait malların, kendi mülkiyetlerinden çıkarak kendilerine zarar vermeksizin, ancak içinde yardımlaşma ve dayanışmanın bulunduğu bir durum olması kaydıyla Ensâr'ın teklifini kabul etmiştir.⁷⁶ Bu arada Suffe ehlinin hiç çalışmayıp, ihtiyaçlarını hep başkalarının karşıladığı şeklindeki bir kanaat de doğru değildir. Nitekim Suffe ehlinin rızıklarını temin için hayvancılık yapmadıkları halde, hayvan yemi için çekirdek kırdıkları belirtilmektedir.⁷⁷ Bu bakımdan göçmen ve sığınmacıların hangi zaman ve zeminde olursa olsun, bakımlarını daima toplumun üstlenmesi değil, kendilerinin de rızıklarını temin için bir çaba ve gayret içinde olmaları gerekmektedir.

Şu halde günümüzde yaşanan benzer durumlarda da, göçmenler gerektiğinde emeklerini ortaya koyarak geçimlerini ve rızıklarını temin etmeli, her ne kadar iltica ve göç ettikleri ülkeler ve halkları kendilerine yardım etse de, onları yine de mağdur etmemeye ve zarar vermemeye özen göstermeli, taraflar yardımlaşma ve dayanışmayı esas almalıdırlar.

6- Göç Krizine Kardeşlik Bilinciyle ve İnsâniyetle Yaklaşılmalıdır: Hz. Peygamber, ümmeti, devleti ve otoriteyi tanzim etme faaliyetinde yaptığı ilk iş Muhâcir ile Ensâr arasındaki kardeşliğin tesisi olmuştur.⁷⁸ Şu halde Medîne'ye göç, ırk, nesep, bölge gibi farklı özelliklere sahip insanların nasıl bir araya gelerek adeta

⁷⁵ Buhârî, Muzâra'a 5, Hibe 32, Şurût 5, Menâkıbu'l-ensâr 3.

⁷⁶ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 576.

⁷⁷ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 548.

⁷⁸ Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, I, 561.

kardeşlik anlayışı içerisinde nasıl yek vücut bir toplum/ümme olabileceklerinin en güzel örneğini oluşturmaktadır. “Bu kardeşlik bağı öyle bir bağıdır ki, bütün cahiliye ırkçılıkları içinde erimekte ve onunla bütün nesep, renk ve vatan farklılıkları ayaklar altına alınmaktadır. Dolayısıyla İslâm hamiyeti dışında hiçbir hamiyet olamaz. Takvâsı ve mürüvveti ölçü alınmadan, hiç kimse ne geri bırakılır, ne de öne çıkarılır.”⁷⁹ Hz. Peygamber’in kardeşlik anlaşmasını tesis etmesindeki gaye, toplumda birlik, beraberlik ve dayanışmanın sağlanmasıdır. Bu ise ancak inanç/akide üzerine kurulu bir kardeşlik ile tam anlamıyla vücut bulur. Böylece “Kabile ve aşiretin yerini ümme ve millet bilinci almıştır. Sonuçta cahiliye döneminde kabilelerin ittifakı (hulf) ile birbirlerine destek veren kabile mensupları artık din kardeşliği temelinde ortak hareket eden mü’minler haline gelmişlerdir” (Apak, 2007: 318).

İslâm toplumunun güçlü olması ve birlikte büyük idealleri başarabilmesi için öncelikle kardeşlik bilinciyle birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir. Birbirlerine karşı haset ve husumetle değil, dayanışma ve yardımlaşma ruhuyla hareket eden toplumlar hem daha mutlu, hem de daha güçlü olurlar. Zira geçen yüzyılın başında İslâm ümmeti ve toplumu, ulusal kimlikler ve farklılıklar kullanılarak birbirinden koparılmış ve ayrıştırılmıştır. Şu halde takriben bir asır sonra özellikle Ortadoğu’da yaşanan göç dalgası, parçalanmış ümmet bilincinin yeniden tesis edilmesi ve dirilmesi gibi olumlu gelişmelerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Nitekim yaklaşık beş yıldır en yoğun göçmen nüfusun yaşadığı Kilis ili örneği, göçmenler ile Ensâr konumundaki yerli nüfus arasında ciddi manada bir olumsuzluğun yaşanmaması, birbirlerini kabul etmeleri ve bir arada yaşama iradesi sergilemeleri dikkat çekici bir durumdur. Şuan itibarıyla yoğunluk arz etmese de, günümüz göç hadiselerinde zaman zaman göçü kabul eden ülke vatandaşları ile göçmenler arasında farklı sebeplerle anlaşmazlık ve sorunlar yaşanabilmektedir. Bu durumda meseleye inanç temelinde yaklaşılması elzemdir. Özellikle ülkemiz nüfusunun ve göçmenlerin ortak inanç ve değerlere sahip olması daima göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı inançlara mensup göçmenlere ise insanî bir yaklaşım sergilemekten de uzak durulmamalıdır.

7- Göçmenler, Ülkelerine Geri Dönme İdealiyle Yaşamalıdır: Hz. Peygamber ve müslümanlar Medîne’ye değerleri uğruna göç etmişler, kendi değerlerini yaşamının yanında, yaymayı da temel gaye ve emel edinmişlerdir. Şu halde her ne kadar Ortadoğudaki nüfusun göçe maruz kalma sebebi, daha çok güvenlik amacıyla olsa da, yine de göçmenler sığındıkları ülkelerde kendi kimlik ve değerlerinden ödün vermeden yaşamaları önem arz etmektedir. Medîne’ye hicret, Medîne’nin ve Arap yarımadasının İslâmlaşmasına zemin hazırladığı gibi, değişik ülke, şehir ve bölgelere göç eden göçmen ve mültecilerin, en azından kendilerinin değerlerine bağlı hareket etmesi, zamanla bazı İslâmî değerlerin söz konusu ülke ve

⁷⁹ Sallâbi, *Siyer-i Nebî*, I, 563.

bölgelerde kök salacağını ve hayat bulacağını söylemek mümkündür. Yine göçmenlerin anavatanları olan ülkelerinin geleceği ile yakından ilgilenmeleri ve güvenli bir ortamın yeniden tesis edilerek ülkelere geri dönmelerinin de yolunu aramaları gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmalarda bulunmaları, haklarını savunacak birlik ve organizasyonlar oluşturmaları gerekmektedir. Hz. Peygamber kendilerine zulüm ve baskı uygulamak suretiyle kendi şehirlerini terketmek zorunda bırakanlara, Mekke'yi fethettiğinde afla yaklaşmış, onlardan intikam almayı düşünmemiş, kin gütmemiş ve husumet beslememiştir. Şu halde ülkelerinden ayrılmak ve göçetmek zorunda kalan kitleler, yarın bir geri dönüş söz konusu olduğunda, idâre ve kontrol ellerine geçtiğinde benzer nebevî yaklaşımı sergilemelerinin daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber daima geleceğe odaklandığı için geçmişte kendisiyle ve müslümanlarla ilgili sorunlara ve olumsuz hadiselerle bakarak, bunu yapanlara olumsuz bir yaklaşım sergilememiştir. Örneğin Mekke'nin fethinde kendisini ve Müslümanları göç etmek zorunda bırakan müşriklere afla yaklaşmıştır. Daha doğrusu Hz. Peygamber, krizlerin çözümünde devr-i sabık anlayışıyla hareket etmemiştir. Oysa onlar, Hz. Peygamber'in kendilerini önceki yaptıklarının bir karşılığı olarak korkuyla cezalandırmasını bekliyorlardı. Ancak Hz. Peygamber onlara "Ben ancak size kardeşim Yusuf'un dediğini diyorum" demiş ve onlara "Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."⁸⁰ âyetini okumuştur.⁸¹

8- Göçmenlerin, Psikolojik Durumları Dikkate Alınmalıdır: Göç olgusunu, özellikle zorunlu göçleri birey ve toplumların karşılaştığı önemli kriz durumlarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. Göçe maruz kalan kimseler, ekonomik, sosyal ve siyasî yönlerden olduğu gibi psikolojik açıdan da ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Zira "Bir göçmenin yaşı, cinsiyeti, göç nedeni, üyesi olduğu toplumsal sınıf, eğitim düzeyi ve kültürel geçmişi ne olursa olsun ve ülkede kalma süresi ne kadar olursa olsun göçmenlik durumundan dolayı, onun iç dünyasında bir takım değişiklikler meydana gelir."⁸² Nitekim bir araştırmada göçmenlerin yabancılaşma, yalnızlık, boşluk, özlem, kişilik sorunu, köksüzlük, anavatanında kazandığı değer yargılarının ve anadilinin aşığılanması, aşığılık duygusu, kuşkuculuk, kırgınlık, suçluluk ve ön yargı gibi sorun ve duygular gibi

⁸⁰Yusuf 12/92.

⁸¹ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünenü'l-kubrâ*, thk. H. Abdulmun'im Şelebî, Müessesetu'r-risâle, Beyrût 2001, X, 154; Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdî es-Sâlih Mulhis, Dâru'l-Edülüs, Beyrût, (tsz.), II, 121; İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled, *el-Emwâl*, thk. Şakir Zîb Feyyâz, Merkezu'l-Melik Faysal, es-Suûdiyye 1986, 201. Tahric ve değerlendirmesi için bkz. Zeylâî, Cemâluddin Abdullah b. Yusuf, *Tahrîcu'l-ehâdisi ve'l-âsârü'l-vâkıati fi Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zenahşerî*, Dâru İbn Huzeyme, 1994, II, 178.

⁸² Şahin, Cengiz, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 21, sy: 2, Ankara 2001, s. 64.

duygular yaşadıkları ifade edilmiştir.⁸³ Göçmenleri dışlayıcı ve zarar verici davranışlar insanî ve İslâmî birer yaklaşım değildir. Bu hususta empatiye dayanan bir tutum sergilenmelidir. Göçmen olsun veya olmasın, kişinin hakiki imana ve erdeme ulaşabilmesi için kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de istemelidir. Bu imanın ve dinin bir gereğidir. Zira Peygamber (sas): *"Sizden hiç biriniz kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de istemedikçe imanun kemaline ermiş olamaz"*⁸⁴ buyurmuştur.

9- Göç Sorununun Çözümünde İslâm Ülkeleri Daha Fazla İnisiyatif Almalıdır: Göç dahil İslâm dünyasının karşılaştığı krizleri çözebilmesi için özgüvenini yeniden kazanması gerekmektedir. Buna da öncelikle içine düştüğü düşünce krizinden çıkmakla ve kurtulmakla başlamalıdır.

Hz. Peygamber göç dahil tüm sorunları kendi liderliğinde ve kontrolünde çözüme kavuşturuyor ve yönlendiriyordu. Bu bakımdan başkalarının bizim sorunlarımızı, bizim lehimize çözebileceklerine ümid bağlamak boş bir beklenti ve temenniden ibârettir. Hz. Peygamber ümmetin kontrolünü başkalarının inisiyatifine terketmemiştir. Ancak Ebu Süleyman'ın da ifade ettiği üzere ümmetin kontrolü düşmanlarının eline geçtiğinde toplum da siyasî liderlik de çökmüştür.⁸⁵ Bugün göç dahil müslüman toplumların karşılaştığı, ekonomik, siyasi, hukukî, askerî vs. sorunlarını çözebilmesi için müslüman entellektüellerin, siyasî aktörlerin ve liderlerin, ithal değil kendilerine özgün çözümler üretmeleri, ümmetin idâresini ve kontrolünü yeniden üstlenmeleri gerekmektedir. Müslüman ülkeler bugün bırakınız dünyaya kendi ülkelerine dahi hakiki manada hakim değildir. Güçlü ve söz sahibi ülkelerin kendileri hakkında alacakları kararlarla hayatta kalabilecek bir görüntü çizmektedirler. Egemen güçler ve ülkelerin hak ve hukuk anlayışı, kendi lehlerine, ama özellikle müslüman, mazlum ve zayıf ülke ve toplumların aleyhine işleyen bir mekanizmadan ibârettir. Gerektiğinde darbeleri desteklemekte, istediği terör örgütlerini, birer terör örgütü olarak görmemektedir.

10- Göçmenlerle, Vatandaşlar Arasında Çıkan Sorunlara Önceden Önlem Alınmalı, Bir Sorun Yaşanması Durumunda Büyümeden Önlenmelidir: Hz. Peygamber döneminde, Ensâr ve Muhâcirler arasında münafıkların tahrikiyle zaman zaman bazı sorun, tartışma ve gerginlikler yaşanmış, Hz. Peygamber bu tür durumlardan haberdar olur olmaz, söz konusu sorun ve krizlere anında müdahalede bulunmuş ve büyümeden önlemiştir.

Hz. Peygamber döneminde yaşanan bir hadiseyi Câbir şöyle anlatmaktadır: Biz Peygamber'in beraberinde gazveye (Mureysî seferine) çıkmıştık. Muhâcirlerden birtakım insanlar da toplanmış, Peygamber'in beraberinde sefer etmişti. Hattâ

⁸³ Şahin, agm., s. 64-65. Bu hususta ayrıca bkz. Tuzcu, Ayla, Bademli, Kerime, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2014; 6 (1): 56-66.

⁸⁴ Buhârî, İmân 13.

⁸⁵ Ebû Süleyman, *Müslüman Aklın Krizi*, s. 44.

Muhâcirler (Ensâr'dan) çok oldular. Muhâcirlerden şakacı bir kimse vardı. Bu zât Ensâr'dan birisine (şaka olarak) vurmuştu. Ensârî bundan aşırı derecede öfkelenmişti. Nihayet (kavga başladı) iki taraf da kendi kabilelerini imdada çağırdılar. Ensâr'dan olan kimse: 'Ey Medîneliler, yetişin! diye feryâd etti. Muhâcir şakacı da: Ey Muhâcirler, yetişin! diye bağırды. Bu sesler üzerine Peygamber çıktı ve: "Câhiliyet ahâlîsinin çığılı ile bağırarak ne oluyor?" buyurdu. Sonra da: "Onların derdi nedir (neden câhiliyet âdetiyle çağırıyorlar?)" diye sordu. Bir Muhâcir'in Ensâr'dan birisine şaka ile vurduğu kendisine haber verilince Hz. Peygamber: "O Câhiliyet çığılıyı bırakınız! Soyunu çağırarak (onunla hakk kazanmak) kötü bir şeydir" buyurdu. (Münafıkların başı olan) Abdullah b. Ubeyy b. Selûl de: 'Şunlar bizim Medîne halkı üzerine Muhâcirler'i ayaklandırmak mı istiyorlar? Yemîn olsun eğer biz Medîne'ye dönüp varırsak, Medîne'nin en azîz olanı, onlardan en zelîl olanını, elbette ve muhakkak Medîne'den çıkaracaktır' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, İbn Übeyy için: 'Ey Allah'ın Elçisi! Şu habîsi öldürmez miyiz?' dedi. Peygamber: "İnsanlar 'Muhammed kendi arkadaşlarını öldürtür oldu' diye dedikodu etmesin!" buyurdu.⁸⁶ O vakit, bu hassas durumu ustaca ele alan ve her iki tarafı yatıştıran Hz. Peygamber'in müdahalesi olmasa, bu hadise, Ensâr ve Muhâcirler arasında bir savaş başlatabilir ve müslümanların bütünlüğünü parçalayabilirdi. Muhammed (sas) bu hadise üzerine O gün ve gece boyunca sabaha kadar ve ertesi gün de güneş iyice kızdırıncaya kadar askerlerle beraber yürüdü. Ondan sonra ancak mola verdi ve sahabe yere uzanır uzanmaz uyuyakaldılar. Askerlerin zihinlerini, önceki gün meydana gelen olaydan başka bir yöne çekmek akıllıca bir davranıştı.⁸⁷ Dolayısıyla bu durum günümüz için de söz konusu olup, benzer durumlarda sorunların büyümesine engel olan tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca insanlar, toplumlar ve devletler farklı sorun ve krizlerle karşılaşmış olup, yaşadığımız çağda da benzer ve farklı krizlere muhatap olunabilmektedir. Nitekim gelecekte de bir takım krizlerin yaşanacağını tahmin etmek, daima imkân ve ihtimal dahilindedir. Bu sebeple krizsiz bir dünyada yaşamak insanlık için hemen hemen imkânsız bir durumdur. Şu halde krizler kaçınılmaz olduğuna göre, yapılması gereken krizlere karşı önlem almak, krizlere çareler üretmek ve krizleri en az kayıpla aşabilmeyi başarabilmektir. Bu düşünceden hareketle, modern zamanlarda krizlerle mücadele konusunda önemli çalışmalar yapılmış, teoriler geliştirilmiş ve zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Krizlerle mücadele her ne kadar kriz yönetimi biliminin temel alanı olsa da, krizlerle mücadeleye İslâm'da da büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Zira bütün ilâhî dinler gibi İslâm'ın da temel gönderiliş gayesi, insanlığın her iki dünyada mutluluğunu ve kurtuluşunu temin etmektir. İslâm'ın insanlığa getirdiği bütün

⁸⁶ Buhârî, Menâkıb 9.

⁸⁷ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I, 538.

ilke, esas ve tavsiyeler insanlığın dinî, ahlakî, toplumsal, siyasî, hukukî, ticarî vs. sorunlarına yönelik birer çözümden ibâettir. Bu bakımdan kriz yönetimi ve krizle mücâdele hususunda İslâm, son derece önemli ilke ve öneriler sunmaktadır. Günümüzde insan, toplum ve devletler muhtelif sorun ve krizlerle dolu bir ortamda varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda bölgemizi yakından ilgilendiren sorun ve krizlerden biri de Ortadoğu'da yaşanan iç çatışmalardan kaynaklanan göç sorunu ve krizidir. Söz konusu krizden etkilenen milyonlarca insan göçmen ve mülteci konumuna düşmüş bulunmaktadır. Dolayısıyla ortada ciddi bir göç sorunu bulunmakta ve çözüm beklemektedir. Sorunun çözümüne sunabileceği katkılar açısından Hz. Peygamber'in göç sorununa ve çözümüne ilişkin ortaya koyduğu yaklaşım ve yöntem de oldukça önem arz etmektedir. Zira bizatihi kendisi ve ilk müslüman arkadaşları göçe maruz kalmış ve göçün getirdiği sıkıntıları birebir yaşamışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi göç sorunu hususunda da örnek bir konuma sahiptir. Bu bakımdan O'nun krize bakışı ve kriz yönetim anlayışı örnek ve evrensel bir niteliği haizdir. O, sorun ve krizlere olumsuz bir yaklaşım sergilememiş, krizleri en az zararla aşmaya çalışmış, krizleri fırsatlara çevirmiş, krizlere önceden önlem ve tedbir almış, sorunların çözümünde yeri geldiğinde esnek bir tutum sergilemiş, öncelikleri dikkate almış, duâ ve tevekkülün yanısıra daima hâdiselerin sebep ve neticelerine bağlı kalarak (esbâba tevessül) hareket etmiştir. Hz. Peygamber göçmenlerin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiş, bu çerçevede kardeşlik anlaşması, Medîne sözleşmesi, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik ve ashâb-ı suffe gibi uygulamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in göç sorununa ilişkin öneri ve uygulamaları günümüz için de önemini korumaktadır. Hz. Peygamber'in söz konusu uygulamalarından çıkarılan sonuç ve tespitlere göre; günümüzdeki göç sorunlarının çözümü için, göçmenlerle hukukî sözleşmeler yapılmalı, göçmenlerle dayanışmaya ve geleceği birlikte inşa etmeye önem verilmeli, geleceğe yönelik planlamalar yapılmalı ve öngörülerde bulunulmalı, mülteci kamplarında ashâb-ı suffe modelinden yararlanılmalı, göçmenlere kendi hayatlarını sürdürebilecek imkânlar tanınmalı, göçmenlere kardeşlik bilinciyle ve insaniyetle yaklaşılmalı, göçmenlere bir gün ülkerine geri dönebilme ideali kazandırılmalı, göçmenlerin içinde buldukları psikolojik durumlar göz önünde bulundurulmalı, göçmenler ile vatandaşlar arasında çıkan sorun ve krizlere önceden önlemler alınmalı ve ortaya çıkması durumunda büyümeden önlenmeli, en önemlisi Ortadoğu kaynaklı göç sorunun kalıcı çözümü için İslâm ülkeleri daha çok inisiyatif almalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDURRAZZÂK, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm (ö. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrût 1983.
- AFZALUR RAHMAN, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb yay., İstanbul 2003.

- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2001.
- APAK, Âdem, "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medîne'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Ankara 2007.
- AŞMÂVÎ, Muhammed İbrâhim, "Fıkhu't-tahtît li'l-mustakbel fi dav'is-sünne ve's-sîre", *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011.
- BAYRAKTAR, Râsim, "Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. 12, sayı: 24, ss. 109-126.
- BEGOVİÇ, Aliya İzzet, *İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları*, çev. Rahman Ademi, Fide yay., İstanbul 2010.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Futûhu'l-buldân*, Dâru'l-hilâl, Beyrût 1988.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenu'l-kubrâ*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2003.
- BİLÂL, Yahya, "Nusûs kavâ'idîyye fi's-sünneti'n-nebeviyye li-idâreti'l-ezmât", *el-İstişrâf ve't-tahtîti'l-müstakbelî fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Dubai 2011.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru tavki'n-necât, 2002.
- BULAÇ, Ali, "Asr-ı Saadet'te Siyâsî Olayların Panoraması", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007.
- ÇELİKKAN, Osman, "Uluslararası Kriz Yönetimi", *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış kitap, Ankara 2012.
- CEMEL, Sıddîka Muhammed Süleyman, *el-Hedyu'n-nebevî fi idâreti'l-ezmâti'l-ictimâ'iyeti'l-âmmе*, el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, Ammân 2008.
- DEMİRCİ, Ahmet Emre, "Örgütsel Krizlere İlişkin Algısal Farklılıklar", (Sümer, Haluk & Pernsteiner, Helmut *Kriz Yönetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009 içinde).
- EBÛ DÂVÛD, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvût, M. Kâmil Karabellî, Dâru'r-risâleti'l-alemiyye, 2009.
- EBÛ SÜLEYMAN, Abdulhamid, *Müslüman Aklın Krizi*, çev. Yasemin Savur, Mahya yay., İstanbul 2012.
- EZRAKÎ, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Mekkî (ö. 250/864) *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdî es-Sâlih Mulhis, Dâru'l-Edülüs, Beyrût, tsz.
- FİLİZ, Erdinç, *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, Alfa Aktüel Yay., İstanbul 2007.
- HADÂRÎ, Hadârî, Meş'al Muhammed, *İdâretu'l-ezmât fi ilmi'-idâreti'l-muâsır ve inikâsâtihâ fi's-sünneti'n-nebeviyye*, Mısır, tsz.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1990.

- _____, "Hicretten Sonra Medîne' de Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü", çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmî Dergi*, 1995, cilt: XXXI, sayı: 1, s. 3-11, Ankara 1995.
- HARÂİTÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer es-Sâmirî (ö. 327/939), *Mekârimu'l-ahlâk*, thk. Eymen Abdülcebîr, Dâru'l-âfâkı'l-arabiyye, Kahire 1419/1999.
- İBN HİŞÂM, Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1955.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût vd., Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İBN ZENCEVEYH, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled el-Horasânî (ö. 251/865), *el-Emvâl*, thk. Şakir Zib Feyyâz, Merkezu'l-Melik Faysal, es-Suûdiyye 1986.
- KAMALÎ, Mohammed Hashim, "İslâmi Bakış Açısıyla Vatandaşlık Kavramı", çev. Ercan Eser, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 3 (2013/3), ss. 133-171.
- KEYLÂNÎ, Abdullah İbrahim, *İdâretu'l-ezme, mukârabetu't-turâs ve'l-âhar, Kitâbu'l-Ümme*, sayı: 131, yıl: 29, Katar 2010.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuâd Abdülbakî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût 1991.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *Sünenu'n-Nesâî (el-Muctebâ mine's-sunen)*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebu'l-matbûâtî'l-islâmiyye, Haleb 1986.
- _____, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *es-Sünenu'l-kubrâ*, thk. H. Abdulmun'im Şelebî, Müessesetu'r-risâle, Beyrût 2001.
- ÖNKAL, Ahmet, "Hicret", *DİA*, TDV yay., İstanbul 1998, XVII, 458-462.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Siyer-i Nebi*, çev. Sadullah Ergün vd., Ravza yay., İstanbul 2014.
- SANCAKLI, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlik Hadisleri Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.V, sy.1, Sivas 2001, s. 331-378.
- ŞAHÂTA, Huseyn Huseyn, *İdâretu'l-ezmâti'l-iktisâdiyye (mevâkif min hayâti'r-rasûl (sas))*, Külliyyetu't-Ticâre Câmîiatu Ezher, tsz.
- ŞAHİN, Cengiz, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 21, sy: 2, Ankara 2001.
- ŞEYH, Susan Sâlim, *İdâretu ve mu'âlecetu'l-ezmât fi'l-İslâm*, Dâru'n-neşr li'l-câmiât, Mısır 2003.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (ö. 279/892), *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1998.
- TUTAR, Hasan, *Kriz ve Stres Yönetimi*, Seçkin yay., Ankara 2011.
- TUZCU, Ayla, Bademli, Kerime, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2014; 6 (1), ss. 56-66.

- ZEYLAÎ, Cemâluddin Abdullah b. Yusuf (ö. 762/1360), *Tahrîcu'l-ehâdîsi ve'l-âsârı'l-vâkıati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, Dâru İbn Huzeyme, 1994.
- <https://zete.com/turkiyede-mimari-proje-cizdirilen-suriyeli-bilim-insanini-obama-abdye-getirtti/> e.t. 09.04.2016.
- <http://www.arkitera.com/haber/25826/suriyeli-gocmenler-arasinda-kac-mimar-var-biliyor-muyuz> e.t. 09.04.2016.

Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği

İbrahim ARSLAN*

Yusuf BOZGEYİK**

Erdal ALANCIOĞLU***

Özet

Tarih boyunca insanlık, bazen isteğe bağlı bazen de zorunlu olarak yaşanan, göç hareketlerine tanıklık etmiştir. Bu göç hareketleri beraberinde toplumun yapısında çok önemli değişikliklerin oluşmasına sebep olmuştur. "Arap Baharı"nın son halkasını oluşturan Ortadoğu coğrafyasındaki yönetim değişiklikleri hareketleri Suriye'de hala amacına ulaşamamıştır. Bunun sonucu olarak Suriye'de bir iç savaşın başlamasını beraberinde getirmiştir. Suriye iç savaşı ile birlikte insanlık tarihi, dünyanın en büyük ve zorunlu iç ve dış göç hareketlerinden birine şahit olmaktadır. Türkiye hem sınır komşusu olması, hem de iki toplum arasında geçmişe dayalı ortak kültürel ilişkilerden dolayı Suriyeliler tarafından en çok tercih edilen ülkelerin başında yer almaktadır.

Bu çalışmada Suriye iç savaşının sonucu olarak buldukları yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin genelde Türkiye, özelde ise Gaziantep ilindeki toplumsal ve ekonomik yansımaları analiz edilmiştir. Gaziantep ilinde uygulanan saha araştırması sonuçlarına göre, Suriyeli göçmenlerin hem toplumsal hem de ekonomik anlamda zorluklar çektikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriyeli Göçmenler, Sosyo-Ekonomik, Göç

Socio-Economic Reflections of Migration: The Example of Syrian Immigrants in Gaziantep

Abstract

Humanity has testified migrant evolments depending on compulsory and sometimes permissive conditions throughout history. Migrant evolments cause very important

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü öğretim üyesi, arslan@gantep.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü öğretim üyesi, ybozgeyik@gantep.edu.tr

*** Öğr. Gör., Harran Üniversitesi Bozova MYO, ealancioglu@harran.edu.tr

changes of structure of society. Changing of the management on Middle East area as final public of Arab Spring have not achieved a goal in Syria yet. As a result of this, Syria civilwar has began. Because of this war, humanity has testified as one of most important of migrant evolments. Turkey is prefere done of the most popular country by Syrian people because of border and historical cultural relationships.

In this work, we analyze reflects of economical and social of Syrian migrants that they had to leave country as a result of Syrian civil war in Turkey and specially Gaziantep. According to results of field anaylze in Gaziantep, Syrian migrants has economical and social problems.

Keywords: Turkey, Syrian Migrants, Socio-Economic, Migration

1. Giriş

Türkiye coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dahil olmak üzere geniş anlamda göç hareketlerinin son durağı olmuş ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır. Türkiye, doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve siyasi gücü ve istikrarlı yapısı, Türkiye'yi düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, göçün Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısı üzerindeki etkilerini gündeme getirmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016: 5-6).

Göç sorunu siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamla iç içe girmiş bir olgudur. Aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası çeşitli sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Uluslararası göçün, birden fazla devleti etkilemesi sebebiyle oluşturmuş olduğu etkinin kapsamı son yıllarda daha fazla büyümektedir.

Dünya genelinde birçok sebepten dolayı ülkesinden ayrılmaya zorlanan ve bunun sonucunda ayrıldığı ülkeye geri dönemeyenler, gittikleri ülkelerin toplumsal, ekonomik ve sosyal hayatında bazı değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bu etkiler genel olarak olumsuz olmakla birlikte zamanında uygulanan etkili politikalar sayesinde bir fırsata dönüştürülebilmektedir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki etkileri, genelde toplumsal alanda kendini göstermektedir. Zaman zaman Suriyeliler ile yerel halk arasında dil, hayat tarzı ve kültürel alışkanlıklardan dolayı bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte toplumda daha çok yerel halk ile uyum sorunu, yerel halk tarafından kısmen de olsa dışlanmaları, önemli bir sorun olarak görülmektedir. Suriyelilerin yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde demografik yapıyı değiştirmeleri, en önemli ve kaygı verici bir etki olarak görülmektedir.

Göç sorununa ekonomik perspektifden bakıldığında ise, çift taraflı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli sığınmacılara yapılan nakit ve mali yardımlar ile piyasaların üzerinden Türkiye ekonomisinin olumsuz etkilendiği bir görüşe sahip olmakla birlikte ülke ekonomisine yaptığı olumlu etkilere bakmak gerekmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Suriyelilerin birçok yönden Türkiye ekonomisine katkı yaptığı da gözlenmektedir. Her gün sayıları artan Suriyelilerin açtıkları küçük çaplı firmalar ile yerel ekonomiye olumlu katkı sağladıkları gözlenmektedir. Ancak Suriyelilerin daha düşük ücretlerle çalışmak istemeleri, piyasada ücretlerin düşmesine yol açmaktadır.

2. Kavramsal Açından Göç Olgusu

Göç kavramı, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, son dönemlerde göç hızını arttırmış ve ağırlık kazanmaya başlamıştır. Göç olgusunun temel unsurları ise, ülkeler arası ekonomik farklarının artması ve sermayenin yer değişimi olarak meydana gelmektedir. Bir başka deyişle küreselleşen dünya ile birlikte göç kavramının gelişimini hızlandırırken, aynı zamanda nüfusun sayısını arttırmıştır. İnsanlığın ortaya çıktığı tarihsel süreç boyunca yer değiştirme hareketi olan göçlerin niteliğinde sürekli değişimler söz konusu olmuştur. İlk zamanlarda göç olayları daha çok coğrafi nedenler, açlık, savaş, kıtlık ve iklim koşulları gibi zorunlu nedenlerden kaynaklanırken, günümüzde bu nedenler yerini kültürel, siyasi, iktisadi, dini, eğitim, sanayileşme, gereksinim vb. isteğe bağlı nedenlere bırakmıştır (Akıncı vd. 2015: 60–61). Buradan hareketle geçmişten günümüze toplumların göç olgusu ile karşı karşıya kaldığı görülmekte ve konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların da ilgisini çekmektedir. İnsanlığın bu serüvenini takip etmek isteyen araştırmacılar farklı göç tanımlarına değinerek göç sürecini açıklamayı amaçlamışlardır.

Göç, dünyadaki tüm toplumları etkileyen bir süreçtir. Göç, insanların buldukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir isim ve evrensel bir olay olarak tanımlanabilir (Çağlayan, 2011: 85). Bir başka ifade ile göç, değişik dönemlerde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan sonrasında geri dönüş veya göç edilen yerde sürekli kalma amacı içeren coğrafi, toplumsal ve kültürel anlamda bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 14). Kişilerin bir ülkeden diğerine, bir bölgeden diğerine göç etme sebepleri çoktur ve karmaşıktır. Geleneksel olarak ekonomik faktör temel etken olarak literatürde yer almaktadır. Ama özellikle Suriye'den gelen yoğun göçmen akımının sebebi ekonomik faktörlerden ziyade daha çok yaşanan iç savaştan kaçıp hayatta kalma adına yapılan bir yer değiştirmedir.

3. Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler

Arap baharı ile ortaya çıkan demokratik talepler çerçevesinde meydana gelen baskılara karşı Esed rejimi kendi halkına silah doğrultmuş ve bu süreç Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüştür. AB, ABD ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerin büyük Ortadoğu projesi kapsamındaki ekonomik, siyasi çıkar ve menfaatlerinin çatışması kriz içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmüştür (Hughes, 2014: 522). Suriye iç savaşı ile birlikte insanlık tarihi, dünyanın en büyük zorunlu iç ve dış göç hareketlerinden birine şahit olmaktadır. Türkiye bu mülteci hareketinden birçok yönden etkilenen ülkelerin başında yer almaktadır.

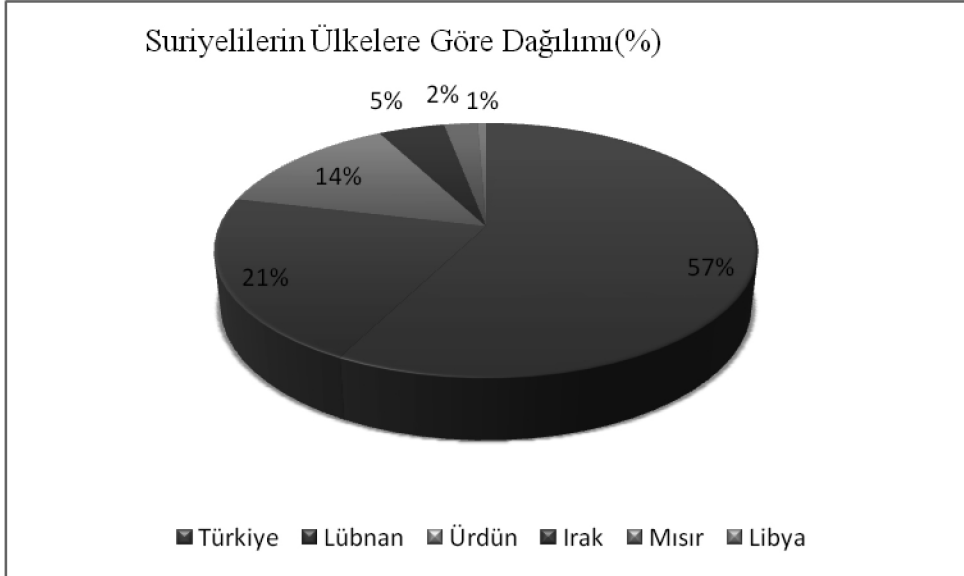
Tablo: 1. Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Adı	Suriyeli Mülteci Sayısı
Türkiye	2.764.500
Lübnan	1.017.433
Ürdün	655.833
Irak	227.971
Mısır	115.204
Libya	29.275
Toplam	4.810.216

Kaynak: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Tablo-1'de Suriyeli mültecilerin ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre Türkiye, mültecilerin en çok tercih ettiği yer olarak göze çarpmaktadır. Toplam mülteci sayısının yarısı Türkiye'dedir. Bu durum Türkiye açısından birçok risk faktörünü beraberinde getirirken, bu verileri uygulanacak ekonomi ve sosyal politikalarla üretim ve tüketim faaliyetlerinde pozitif çevirmek de mümkündür.

Grafik: 1. Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Suriye’de 2011 yılında patlak veren iç savaş ile birlikte Türkiye, Ürdün, Lübnan, Mısır ve Irak, Romanya, Bulgaristan gibi bölge ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. BM verilerine göre (tablo 1), Kasım 2016 tarihi itibarıyla 4.810.216 Suriyeli göç etmek zorunda kalmıştır. En fazla mülteci 2.764.500 (toplam mültecinin %57,5) ile Türkiye’ye gelmiştir. 1.017.433 (% 21,1) mülteci ile Lübnan, 655.833 (%13,6) Ürdün, 227.971 (%4,7) Irak, 115.204 (%2,49) Mısır ve 29.275 (%0,6) Libya ülkelerine sığınmak zorunda kalmışlardır.

Türkiye’de gerçek mülteci sayısının 4 milyona yakın olduğu iddia edilmektedir. Mülteci akımı ile birlikte Türkiye nüfusu %4 artmıştır (Şahin, 2016).

Tablo: 2. Türkiye’deki Barınma Merkezlerinde Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

İller	Geçici Barınma Merkezi Mevcudu
Gaziantep	112.095
Hatay	19.204

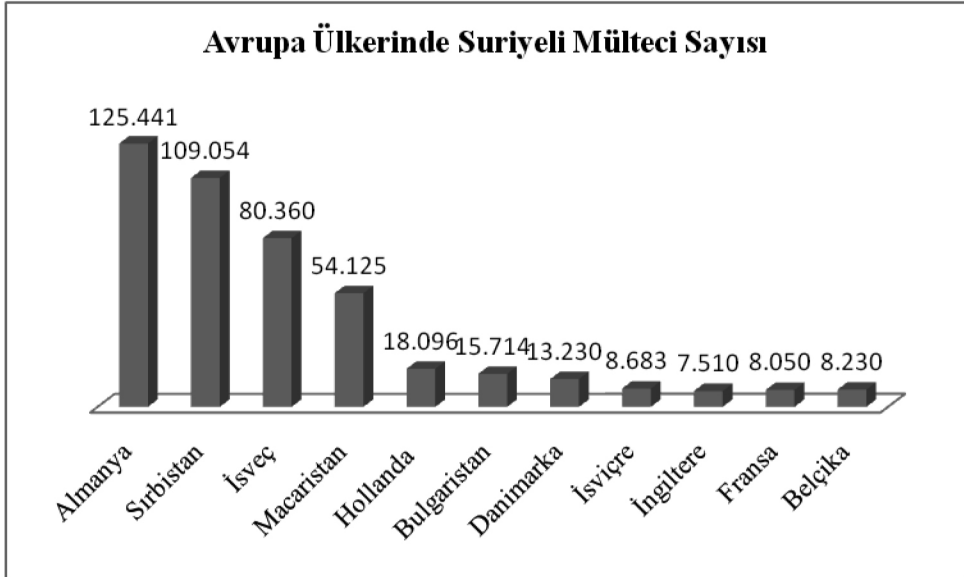

Kilis	36.944
Kahramanmaraş	18.235
Osmaniye	7.250
Adıyaman	9.406
Adana	341
Malatya	10.311
Mardin	3.939
Genel Toplam	256.871

Kaynak: AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>

Grafik. 2.

Avrupa Ülkelerindeki Suriyeli Mülteci Sayısı

Kaynak: UNCHR

Suriyeli mülteciler, başta Türkiye olmak üzere, Ürdün ve Lübnan gibi bölge ülkelerinin uyguladıkları “açık kapı politikaları” gereği rahat bir şekilde yerleşmişlerdir. Fakat Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Suriyeli mülteciler çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Avrupa ülkeleri sadece 448.493 Suriyeli

mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bölge ülkeleri ile kıyasladığında bu rakam çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir.

Batılı devletlerin dünyada yaşanan bu insanlık dramına bu kadar kayıtsız olmalarının en önemli sebepleri, bu ülkelerin taşıdıkları sosyo-kültürel ve ekonomik kaygılardır.

Türkiye, tam sayı bilinmemekle birlikte yaklaşık olarak 4 milyona yakın Suriyeli mülteciyi misafir etmektedir. Suriyeli mültecilerin yaklaşık 260 bini Başbakanlık AFAD'ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 26 barınma merkezinde yaşamaktadır (AFAD, 2016).

Kısa süre içerisinde göçmen sayısındaki bu hızlı artış, Türkiye için çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlara sebep olabileceği düşünülmektedir. Göç eden nüfusun ülkenin bütün şehirlerine homojen olarak dağılmaması ve özellikle sınıra yakın kentlerde yoğunlaşması var olan sorunların ekonomik ve sosyal açılardan çözülmesini geciktirmektedir. Göçmenlerin uzun yıllar boyunca yerleştikleri yerlerde kalıp geri dönme ihtimalinin düşük olması, göç konusunun akademik düzeyde ele alınmasını önemli bir hale getirmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında işgücü piyasaları, ekonomi ve sosyal hayata etkilerine ek olarak Suriyelilerin statüsü konusunda bir kavram kargaşası mevcuttur. Suriyeliler kimi zaman mülteci, kimi zaman sığınmacı ve kimi zaman da misafir olarak adlandırılmaktadır. Öncelikle sığınmacı ve mülteci kavramlarının birbirinden farklı olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen mültecilik ve sığınmacılık insanları, çeşitli gerekçelerle ülkelerinde gördükleri baskı nedeniyle, ülkeyi terk etmek zorunda bırakan bir olgudur. Mültecilerin, sığınmacıların öncelikli amaçları yaşamlarına yönelik bir tehdidin olmadığı güvenli bir çevrede yaşamlarını devam ettirmektir (Buz, 2004: 7). Bu anlamda göç; bireyin çeşitli toplumsal sebeplerle (ekonomik, sosyal, kültürel) veya özel sebeplerle bulunduğu yeri, kendi isteğiyle veya zorunlu olarak değiştirmesidir. Bu yüzden göç toplumsal ekonomik ve siyasal bir konu olduğu kadar kişinin kendi iradesiyle belirlediği bir süreçtir. Literatürde göç eden kişiye “göçmen veya mülteci” adı verilmektedir (Erol ve Ersever, 2014: 49). Sığınmacı yaşadığı ülkeyi terk etmek zorunda kalıp üçüncü bir ülkeye gidip orada sığınma talebinde bulunan kişiye, buna karşılık mülteci ise ilgili devlet otoriteleri tarafından kişinin yapmış olduğu sığınma başvurusunu değerlendirdiği, uluslararası ve iç hukuk kurallarını uygulayarak sığınma hakkını verdiği kişilere denir. Türkiye “açık kapı politikası” sonucunda kabul ettiği Suriyelilere geçici koruma statüsü vererek bu kişileri Suriye’de siyasal istikrar tekrar tesis edilene kadar “misafir” konumunda barındırmış ve geri göndermemiştir.

Geçici koruma yönetmeliği “geçici korumayı” ülkesini terk etmek zorunda kalan ve ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma olarak tanımlar (UNHCR, 2015: 1).

Geçici koruma ilkeleri şunlardır (Özden, 2013: 5);

- ✓ Açık kapı politikası,
- ✓ Zorla geri dönüş yok (geri göndermeme),
- ✓ Türk yetkililere ve ilgili birimlere kayıt yaptırmak ve kampların sınırları içinde destek olmak.

Buna göre, ülkemizde bulunan Suriyelilerin sığınmacı olarak adlandırılması daha uygun bir kavram olduğunu söylenebilir.

3.1. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri

Bugüne kadar Türkiye, ülkelerindeki savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriye vatandaşları için, uluslararası standartlara göre 12 milyar ABD dolardan fazla bir kaynak kullanmıştır. Türkiye’nin bu olağanüstü çabalarına rağmen, uluslararası camia ülkemizde bulunan Suriyeliler için yalnızca 512 milyon ABD dolarlık bir katkıda bulunmuştur (AFAD, 2016). Batı toplumları Türkiye’nin kendi iradesiyle uyguladığı “açık kapı” ve “geçici koruma” konusunda hassasiyetlerini sürekli dile getirmekle birlikte gerekli desteği AB ülkelerinden göremedi (Erdoğan, 2014: 5). Türkiye’nin Suriyeli mülteciler konusunda bu olağanüstü insani yardımlarına karşılık, Batılı ülkelerin yeterli desteği vermedikleri görülmektedir.

Türkiye Suriyeli mülteci krizinden siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda en çok etkilenen ülkelerden biridir. Suriyelilerin sığınmak için Türkiye’yi tercih etmesi Türkiye’de hukuktan dış politikaya, güvenlikten sağlığa, eğitimden istihdama, ekonomiden kültüre toplumsal yapının tümünde kendini hissettiren yeni bir olguyu ortaya çıkarmıştır (Koyuncu, 2014). Günümüzde Suriyeli mülteciler Türkiye’de denklemin etkilenen tarafından etkileyen tarafına gelmişlerdir (Karaca, 2013: 72).

Genel olarak Türkiye’de kiralarda artış gözlenmektedir ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte sınır illerinde enflasyon artışı ortaya çıkmıştır. Özellikle küçük çaplı işletmelerde kayıt dışı işçi çalıştırma yaygınlaşmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştırma ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 9). Dünyadaki bütün büyük göç olaylarında olduğu gibi, yerel halkta oluşturduğu en önemli tedirginlik işgücü piyasası konusunda olmaktadır. Toplumda bu tedirginlikle birlikte aslında,

işgücü piyasasında çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda olduklarından dolayı istihdam etmek avantajı da sağlamaktadır (Erdoğan, 2014: 16).

Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığına yapmış olduğu katkı, bölgedeki yatırım ortamını pozitif etkilemektedir. Ayrıca ülke dışındaki kamplara ve ülke içindeki göçmenlere sağlanan yardım malzemelerinin ve hizmetlerin Türkiye'deki üretici firmalardan temin edilmesi ekonomi için bir fırsat oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkeleri ile ticaret ve yatırım ilişkisi olan Suriyeli ekonomik karar birimleri, bu ülkeler ile olan ticaret ve yatırım ilişkisine katkı sağlamaktadır. Suriyeliler KOBİ şeklinde kurdukları işletmeler aracılığıyla üretim ve ticarete önemli katkı sağlamaktadır. Fakat bu işletmelerin büyük kısmının kayıt dışı olmasından dolayı işveren SGK primleri, vergi vb. yasal yükümlülükleri gerçekleştirmemeleri nedeniyle haksız rekabete yol açmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 9).

Göç, ekonomik anlamda olumlu sonuçların oluşmasına da yol açabilmektedir. Özellikle uluslararası göç, yerleşilen ülkeye işgücü arzı, farklı beceriler ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu fırsat, kaynak ülke için bir tehdit oluşturmaktadır. Zira ayrıldığı ülkelerde nitelikli işgücü kaybına sebep olabilmektedir (Öztürk, 2015: 7). Suriyelilerin ekonomik alandaki etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir tablo söz konusudur.

Sosyal-toplumsal göstergeler açısından olaya bakıldığında, mültecilerle ilgili göz önünde bulundurulması gereken ya da karşılaşılan temel sorun öncelikle eğitim ve öğretim, sağlık, barınma, kentsel yaşama uyum, kültürel gereksinimler olarak ortaya çıkmaktadır. (Yazıcıoğlu, 2015).

Göçmenler ile yerleşikler arasındaki kültür ve yaşam tarzındaki farklıklar, bu toplumlar arasındaki uyumu zorlaştırmaktadır. Yerleşikler arasında çok eşlilik gittikçe artmakta iken, buna bağlı olarak boşanma oranları artmaktadır. Ayrıca toplumda 18 yaşın altındaki işçi sayısı gün geçtikçe kayda değer biçimde artmaktadır. Bununla birlikte etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı tetikleyebilecek zemin oluşmaktadır ve gecekondü şeklinde yapılaşma artmaktadır. Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis gibi bazı sınır illerinde demografik yapının değişmesinin oluşturduğu kaygı söz konusudur. Bu göç dalgası ile birlikte demografik yapıda (doğurganlık oranı, nüfus artış oranı) değişim ortaya çıkmaktadır. Suriyelilerin yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim imkanından faydalanmıyor olması uzun vadede suç oranlarındaki artış da dahil olmak üzere bazı sosyal sorunlara uygun zemin hazırlamaktadır. Yerel halk ve Suriyeliler arasında yaşanan bazı sıkıntılara rağmen toplumsal barışı bozmamak adına her iki toplumda bir fren mekanizması gelişmiştir. Şimdiye kadar ciddi sosyal sorunların yaşanmamış olması sosyal

yapının sorunlarla baş edebilme kapasitesini göstermektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015: 7).

Türkiye’de bazı sorunlar ile birlikte Suriyelilerin toplumsal uyum süreci de başlamıştır. 35.000’in üzerinde Suriyeli bebek Türkiye’de doğmuştur. Suriyelilerle evlilik konusu bir taraftan tepkiye neden olurken, diğer taraftan iki toplumun kaynaşmasına yol açmaktadır. Çok sayıda yatırımcı ve küçük çaplı işletmeciler sermayelerini Türkiye’ye taşımıştır. Suriyelilerin önemli bir bölümü çocuk ve genç yaşta insanlardan oluşmaktadır. Bu kesimin sayısı Türkiye’de gittikçe büyümektedir. Bunların çoğunluğu eğitim alması da yaşam içinde Türkçeyi öğrenmeye başlamıştır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 7). Göç eden insanların yavaş yavaş sosyal hayatta kendilerine bir yer edinmeye başladıklarını, henüz edinememiş olanların ise ciddi arayış içinde olduklarını; çok sayıda çocuğun, kadının burada tek başına hayatta kalma mücadelesine başladığını gözlemlenmektedir (Karaca, 2015).

4. Gaziantep’teki Suriyeli Göçmenler

Gaziantep, Suriye sınırına komşu bir şehir olması sebebiyle, Suriye’de meydana gelen siyasi krizden kaçan insanların sığındığı ve buradaki kamplarda barındığı bir kent olması yönüyle de stratejik bir önem kazanmıştır (Erdoğan 2015).

Tablo: 3. Gaziantep’teki Suriyeli Mülteciler

Geçici Barınma Merkezi	Barınma Tipi	Toplam
İslahiye 1 Çadırkenti	1.586 çadır	7.379
İslahiye 2 Çadırkenti	5.013 bölme	10.312
Karkamış Çadırkenti	1.668 çadır	6.776
Nizip 1 Çadırkenti	1.873 çadır	10.135
Nizip 2 Konteynerkenti	908 konteyner	4.544
Genel Toplam	11.048(çadır/bölme/konteyner)	39.146

Kaynak: AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>

Gaziantep ilinde beş farklı barınma merkezinde yaklaşık olarak 40.000 Suriyeli mülteci yaşamaktadır. Barınma merkezleri dışında yaşayanlarla birlikte bu sayının 325.000 olduğu tahmin edilmektedir. Gaziantep’in 2015 adrese dayalı nüfus

1.931.836 olarak hesaplanmıştır. Gaziantep'te yaşayan Suriyeli mülteci sayısı şehrin nüfusunu %16,82 artırmıştır.

Yoğun olarak Suriyeli mültecilerin yaşadığı bir kent olması nedeniyle, sosyal ve ekonomik anlamda etkilerinin olması, çalışmada Gaziantep ilinin tercih edilme sebebidir.

4.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli vatandaşlarının sosyal ve ekonomik durumlarının tespit edilerek, mevcut yaşadıkları ortamlardaki problemleri ve beklentilerinin neler olduğunu ortaya çıkartılmasıdır. Bu çalışmanın kapsamı ve sınırlarını; sadece Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli vatandaşlardan oluşturmaktadır.

4. 2. Metodoloji

4.2.1 Örneklem Süreci

Araştırma alanı olarak seçilen Gaziantep ilinde yaşayan toplam Suriyeli mülteci nüfusunun 325.000 kişi olduğu dikkate alınarak, anket yapılacak kişi sayısı basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014). Bu çalışmanın örneklem büyüklüğü dikkate alındığında 325.000 kişi varsayımında; örneklem büyüklüğü 385 kişi olarak hesaplanmıştır.

Yapılan saha araştırmasına bağlı olarak anket ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırma esnasında Suriyeli göçmenlerin çalıştıkları işyerleri ve yoğun olarak yaşadıkları mahalleleri ziyaret edilerek örneklem grubuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Hazırlanmış anket formları, ulaşılan mültecilere yüz yüze uygulanmış olup, uygulama esnasında mültecilerin yaşam alanları ve sosyo-kültürel ilişkilerini analiz etmek amacıyla gözlemlerde yapılmıştır.

4.2.2 Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anketler yüz yüze mülakat şeklinde uygulanmıştır. Anket formunda üç grup soru yer almıştır. Bunlardan birinci grup katılımcıların demografik özelliklerini, ikinci grup göçmenlerin ekonomik durumlarına ilişkin algıları, üçüncü grup göçmenleri sosyo-kültürel durumlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

4.3. Bulgular

Anket çalışması sonucunda, Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin demografik, ekonomik, sosyo-kültürel ve toplumsal yaşam verileri elde edilmiş ve bu veriler çerçevesinde analizler yapılmıştır.

4.3.1. Demografik Bulgular

Tablo: 4. Ankete Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

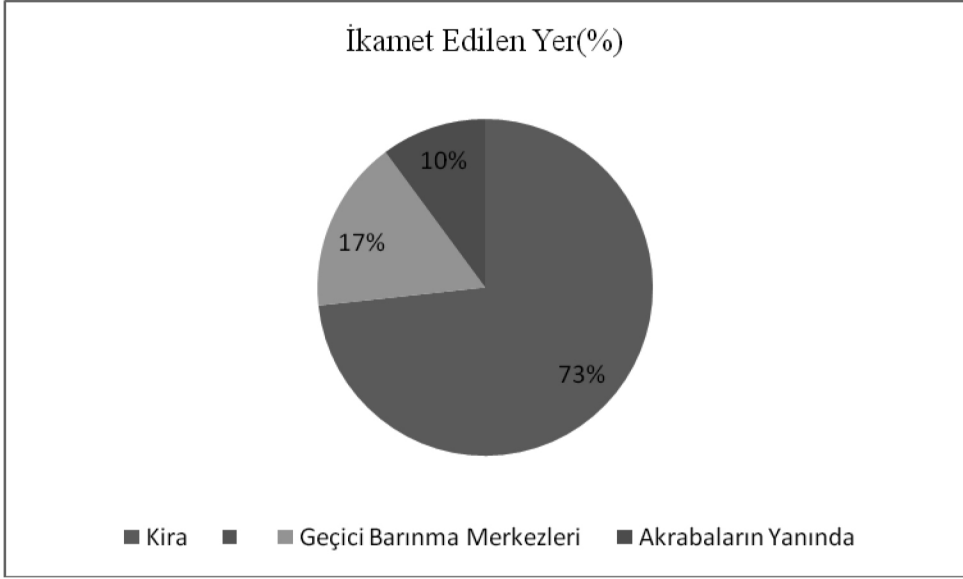
		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Yaş	12-20	17	4,3	Eğitim	Okuryazar Değil	159	41,4
	21-30	110	28,6		Okuryazar	33	8,6
	31-40	83	21,4		İlkokul	44	11,4
	41-50	93	24,3		Ortaokul	23	5,7
	51veüzeri	82	21,4		Lise	80	21,4
	Toplam	385	100,0		Üniversite	46	11,4
Meslek	Diğer (Hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.)	140	36,36	Cinsiyet	Toplam	385	100,0
	İşçi	77	20		Kadın	178	45,7
	İşsiz	100	25,9		Erkek	207	54,3
	Öğrenci	41	10,65	Toplam	70	100,0	
	Esnaf	21	5,45	Gelir (TL)	250-500	84	21,8
	Memur	6	1,55		501-750	264	68,6
	Toplam	385	100,0		751-1000	22	5,7
			1000 ve üzeri		15	3,9	
			Toplam		385	100,0	

Ankete katılanların %46'sı kadın %54'ü ise erkektir. Tablo 4'te görüldüğü gibi her yaş grubunda katılım olmakla birlikte, yoğun olarak 20 yaş üstünde görülmektedir. Kadınların ortalama yaşı 32,4, erkeklerin yaş ortalaması 35,7. Tabloda ki verilere göre kadın ve erkeklerin yaş ortalamasının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Araştırma grubu, eğitim düzeylerine göre farklılıklar sergilemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında, 'okuryazar' olmayan göçmenlerin %41,4 ile ilk sırada yer aldığı, bu oranında %34,4'ü kadınlardan ve %47,4'ü de erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %21,4 'ü lise mezunu, %11,4'ü üniversite

mezunudur. Lise ve üniversite mezunları arasında kadın oranının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin eğitim profilinin çok düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Grafik: 3. Ankete Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri (Gaziantep'te İkamet Edilen Yer)

Ankete katılanların %73,2'si kirada, %16,6'sı geçici barınma merkezlerinde, %10,1'i ise akrabalarının yanında ikamet ettikleri görülmektedir. Kirada ikamet edenlerin oranının yüksek olması (%73,2) emlak piyasasını etkilemiştir. Ekonomik bakımdan durumu daha iyi olan Suriyelilerin barınma için genellikle konut kiralama yolunu seçmeleri emlak piyasasında olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. (Kırmızıtaş ve Burun, 2014).

4.3.2. Ekonomik Bulgular

Tablo: 5. Katılımcıların Meslek Dağılımları

Yapılan İş	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Diğer (Hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.)	100	56,1	40	19,32	140	36,36

İşçi	16	9	61	29,46	77	20
İşsiz	40	22,4	60	29	100	25,9
Öğrenci	22	12,3	19	9,17	41	10,65
Esnaf	0	0,0	21	10,14	21	5,45
Memur	0	0,0	6	2,9	6	1,55
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların Gaziantep ilindeki meslek dağılımlarına bakıldığında, işsiz olanların toplam oranı %25,9 dur. Erkeklerin işsizlik oranı %29 iken, kadınların işsizlik oranı ise 22,4 tür. Katılımcıların toplam %36,3'ü ise diğer (hasta, çok yaşlı, çalışamaz vb.) oluşturmaktadır. Bunların içinde kadınların oranı %56,1 iken, erkeklerin oranı ise 19,32 dir. İşçi olarak çalışanların oranı %20 dir. Kadınların işçi olarak çalışma oranı %9 iken, erkeklerin işçi olarak çalışma oranı %29,46 dir. Erkeklerin kadınlardan daha çok iş bulabildikleri görülmektedir. Katılımcıların öğrenci durumlarını gösteren oranlara bakıldığında erkeklerle kadınların birbirine çok yakın değerde oldukları görülmektedir. Erkek öğrenci oranı %9,17 iken kadın öğrenci oranı %12,3tür. Katılımcılardan çok az kişinin esnaf oldukları görülmektedir. Sadece erkekler esnaflık yapmaktadır, bu oran ise %5,45 olarak belirtilmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları işlerdeki gelir durumlarına bakıldığında, sadece yaklaşık olarak %4'ünün aylık olarak gelirinin 1000 TL ve üzeri olduğu belirtilmiştir. %5,7'sinin aylık gelirinin 751-1000 TL, %21,8'inin 250-500TL ve %68,6'sının ise 501-750 TL olduğu görülmektedir. Çalışanların oranın çok düşük oranlarda olduğu, bununla birlikte alınan ücretlerinde çok düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Tablo: 6. Suriye'ye Göre Yaşam Standartlarındaki Değişme

Yaşam Standartlarının Suriye'ye Göre Değişimi	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Daha iyi	6	3,37	47	22,7	53	13,76
Aynı	38	21,3	71	34,2	109	28,3
Kötü	120	67,4	77	37,1	197	51,16
Daha kötü	14	7,86	12	5,8	26	6,75
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların yaşam standartlarının Suriye'ye göre değişimi sorulduğunda, %51,16'sının kötü, %28,3'ünün aynı, %13,76'sının daha iyi ve %6,75'ininde daha kötü durumda oldukları görülmektedir. Ekonomik nedenlerden ziyade, iç savaş sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan kişiler için bu beklenen bir durumdur.

Tablo: 7. Ankete Katılanların Geçim Kaynağı

Geçim Kaynağı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Kamu yardımları (STK, Belediye vb.)	114	64	105	50,72	219	56,88
Çalışarak	16	8,98	61	29,4	77	20
Halkın yardımları	36	20,2	31	14,9	67	17,4
Kendi Birikimlerimizle	12	6,75	10	4,83	22	5,71
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Nasıl geçiniyorsunuz, geçim kaynağınız nedir sorusuna, katılımcıların %56,88'i kamu yardımları ile geçindiklerini belirtmişlerdir. Bu oranın çok yüksek olması mültecilere kamunun yardım konusunda ne denli yardımcı olduğunu göstermektedir. %20'si çalışarak, %17,4'ü halkın yardımları, %5,71'ise kendi birikimleri ile geçindiklerini belirtmişlerdir.

Tablo: 8. Ankete Katılanların Geçinme Konusundaki Sıkıntıları

Geçim sıkıntısı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Evet (geçim sıkıntısı yaşıyoruz)	40	22,4	47	22,7	87	22,6
Bazen (geçim sıkıntısı yaşıyoruz)	96	53,9	110	53,1	206	53,5
Hayır (geçim sıkıntısı yaşamıyoruz)	42	23,6	50	24,2	92	23,9
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcılara geçim konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz sorusuna, %53,5'nin bazen, %23,9'nun geçim sıkıntısı yaşamadıklarını ve %22,6'sı ise geçinme konusunda sıkıntılar yaşadıklarını belirtmektedir. Katılımcıların geçinme konusunda sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir.

4.3.3. Sosyo – kültürel ve toplumsal yaşam bulguları

Katılımcıların Gaziantep ilindeki sosyo-kültürel ve toplumsal yaşamlarının durumlarının ve imkanlarının neler olduğunun tespitini amaçlanmaktadır.

Tablo: 9. Gaziantep İlinin Tercih Edilme Sebepleri

Tercih Edilme Sebepleri	Kişi Sayısı	%
İş imkânlarının yüksek olması	77	20
Ülkeye(sınıra) yakın olması	207	53,7
Güvenli bir şehir olması	68	17,6
Gidilecek başka yerin olmaması	33	8,57
Toplam	385	100,0

Katılımcıların Gaziantep ilinin tercih etme sebeplerine bakıldığında, %53,7'sinin sınıra çok yakın olması, %20'sinin iş imkanlarının yüksek olması, %17,6'nın güvenli bir şehir olması ve %8,57'sinin da gidilecek başka bir yer olmadığından dolayı zorunlu olarak tercih ettiklerini belirtilmektedir. Gaziantep ilinin ülkeye sınır komşusu olması sebebiyle tercih edilmesinde ki en önemli faktördür.

Tablo: 10. Yerleşik Halkın Göçmenlere Bakış Açısı

Halkın Bakış Açısı	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Genelde iyi	42	23,6	44	21,2	86	22,3
Normal	73	41	96	46,3	169	43,9
Genelde kötü	28	15,7	39	18,8	67	17,4
Genelde Önyargılılar	35	19,6	28	13,5	63	16,3
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların halkın kendilerine olan bakış açısına, %44'ü normal, %22,3'ünün genelde iyi, %17,4'ünün genelde kötü ve %16,3'ünü ise genelde önyargılı olduklarını belirtmektedir. Tablodaki veriler aslında Suriyeli mültecilerin halk tarafından bir şekilde kabullendiklerini bize göstermektedir.

Katılımcılara ayrımcılığa maruz kalma durumu sorulduğunda %78'inin ciddi anlamda herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını %22'sinin ise zaman zaman ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması bize şunu göstermektedir; halkın göçmenlere bu zor zamanlarında bir misafir olarak sahip çıkılıp kapılarını açmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo: 11. Gaziantep Halkı ile Kültürel Yakınlık ve Sosyal Uyum Durumu

Sosyo-Kültürel ve Uyum Durumu	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
Evet	70	39,3	91	44	161	41,9
Hayır	26	14,6	30	14,5	56	14,5
Kısmen	82	46	86	41,5	168	43,6
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Katılımcıların yaklaşık olarak %42'si tamamen halk ile kültürel yakınlık ve uyum içinde olduklarını, %43,6'sının ise tam olmasa da kısmen halk yakınlık ve uyum durumunda olduklarını, sadece %14,5'i halkta kültürel ve sosyal uyum bağlamında bir yakınlık hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının sebebi Suriyelilerle geçmişe dayalı ortak, inanç, tarih ve kültürel bir yakınlığın olmasıdır.

Tablo: 12. Gaziantep İlinde Yaşanılan En Önemli Problemler

Problemler	Cinsiyet				Toplam	%
	Kadın	%	Erkek	%		
İşsizlik	50	28	54	26	104	27
Geçim sıkıntısı	30	16,8	34	16,5	64	16,6
Yüksek kira	41	23	44	21,2	85	22
Dil/İletişim sorunu	8	4,5	15	7,2	23	5,6
Sağlık	15	8,4	16	7,7	31	8

Eğitim	17	9,5	19	9,1	36	9,3
Toplumsal baskı/Dışlanma	6	3,4	12	5,8	18	4,6
Yabancılaşma	11	6,1	13	6,2	24	6,23
Toplam	178	100,0	207	100	385	100,0

Suriyeli göçmenlerin Gaziantep ilinde yaşadıkları en önemli problemler arasında %27 ile işsizlik görülmektedir. İşsizliğin yanı sıra %22 ile konut kiralalarının yüksekliği önemli bir sorun olmaktadır. Katılımcıların %16,6'sı geçim sıkıntısı da yaşadıkları belirtilmektedir.

Eğitim sorununun %9,3 ile sağlık sorununun ise %8 ile birbirine yakın sorunlar olduğu görülmektedir. Eğitim ve sağlık konularında çok ciddi bir problemin olmadığını söylenebilir. Kentte toplumsal dışlanma/baskı konusunda çok ciddi sorunun yaşanmadığını görmekteyiz, bu oran sadece %4,6 düzeyindedir.

Sonuç

Göç sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olan bir süreçtir. Bu süreçle birlikte hem göç edenler hem de göçmenlerin yerleştikleri toplumlarda bu kaygılar yaşanabilmektedir. 21. yüzyılda Suriye iç savaşının sonucu olarak ortaya çıkan ve bir insanlık dramı olan mülteci sorununa Batılı ülkelerin, çözüm noktasında ciddi ve kalıcı adımlar atmamasının temel nedeni sosyo-kültürel ve ekonomik kaygılardır.

Batılı devletlerin bu kaygılarına karşılık, Türkiye bölgede var olan ve Türkiye'yi de olumsuz etkileyecek birçok siyasi belirsizlik ve risklere rağmen Suriyeli mülteciler konusunda dünyaya bir insanlık dersi vermiştir. Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikası" sonucu olarak hiçbir Suriyeli vatandaşı geri çevirmemiştir. Bu çalışma Türkiye'nin bu yaklaşımının göçmenler tarafından nasıl algılandığı ve göçmenlerin çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını saptamak amacıyla önem taşımaktadır. Yapılan saha çalışması neticesinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Göçmenlerin büyük çoğunluğunun geçim kaynağı kamu yardımları (STK, Belediyeler vb.) yanı sıra halkın yardımlarından oluşmaktadır. Ayrıca göçmenler yapılan yardımların yeterli olmadığını da belirtmektedirler. Ekonomik olarak başta işsizlik ve yüksek kiralalar gibi problemlere rağmen Suriyeli göçmenler yine de ülkemizde bulunmaktan memnun olduklarını belirtmektedirler. Göçmenlerin genelde ülkemizi tercih etme sebeplerine bakıldığında, sınıra yakınlığın yanı sıra ülkemizde savaşın olmaması, güvenlik kaygılarının az olması en önemli faktörlerdir. Suriyeli göçmenlerin çok büyük kısmı ülkemizde ayrımcılığa maruz kalmadıklarını belirtmektedirler. Ülkeler arasında geçmişe dayalı ortak tarihi ve

kültürel ilişkiler, Suriyeli göçmenlerin kendilerini yabancı hissetmemelerini sağlamaktadır.

İlk başlarda kısa süreli ve geçici bir durum olarak görülen Suriyeli sığınmacı dalgası, zamanla kalıcı durum haline gelmiştir. Türkiye'deki Suriyeliler konusu, giderek toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutları olan bir uyum sorunu haline dönüşmüş durumdadır. Ancak Türkiye coğrafi ve ekonomik konumunu kullanarak uygulayacağı sosyo-ekonomik politikalarla durumu kendi lehine çevirebilecektir. Bunun için Suriye'den gelen yabancı kaynakları üretime aktarmak gerekmektedir. Ayrıca gayri safi milli hasılasının büyük bir kısmı tüketim harcamalarından oluşan Türkiye'de, Suriyelilerin yapacakları tüketim harcamaları makro ekonomik anlamda ekonomiye katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AFAD, <https://www.afad.gov.tr/tr/2373/Giris>, erişim tarihi: 15.11.2016.
- Akıncı B., Nergiz A., ve Gedik E., (2015), "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, c. 1, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2015, s. 58-83.
- Buz, S. (2004), *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul- Mültecilik*, Ankara, SGDD yayınları.
- Çağlayan, S. (2011) "Göç Kavramı ve Kuramları", Fatime Güneş (Ed.) Kent Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Erdoğan M. (2015) *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi- HUGO Yayınları-, Ankara.
- Erdoğan, M., (2014), *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO Yayınları- Ankara.
- Erol, M. Ersever, O. G. (2014), "Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale", KHO Bilim Dergisi, c. 24, sayı: 1. http://www.kho.edu.tr/akademik/kho_bilim_dergi/2014_1/3_.pdf, erişim tarihi: 12.10.2016.
- Hughes, G.A. (2014). "Syria and the Perils of Proxy Warfare", *Small Wars& Insurgencies*, 25: 3.
- <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09592318.2014.913542?needAccess=true>, erişim tarihi: 20.11.2016.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye ve Göç Yönetimi, www.goc.gov.tr/files/dokuman19.pdf, erişim tarihi: 20.12.2016.

-
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi <http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiyenin-duzensizgocle-mucadelesi> 409 422 424, erişim tarihi:11.11.2016.
  - Karaca, S. (2013), "Kayıtdışı Mülteciler, Kayda Değer Sorunlar", Analist Dergisi, 31, İstanbul.
  - Karaca, S. (2015), "Misafirlikten Entegrasyona Suriyeli Mülteci Akımı ve Türkiye" <http://ww4.ticaret.edu.tr/komsuulkeler/wp-content/uploads/sites/65/2015/05/Suriyeli-M%C3%BCIteciler-Paneli.pdf>, erişim tarihi:21.11.2016.
  - Kırmızıtaş, H. ve Burun, E. (2014), "Suriyeliler Sınır İllerinde Kira Ve Emlak Fiyatlarını Uçurdu", <http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-sinir-illerinde-kira/gundem/detay/1846010/default.htm>, erişim tarihi:16.11.2016.
  - Koyuncu, A. (2014), *Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler Konya Örneği*, Konya: Çizgi.
  - Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, ORSAM- TESEV Rapor No: 195, Ankara.
  - <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Report/203?s=orsam|turkish>, erişim tarihi: 10.10.2016.
  - Şahin, O. (2016), Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar, <http://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html>, erişim tarihi: 22.11.2016.
  - Özden, Ş. (2013), Syrian Refugees in Turkey, MPC Research Report 2013/05, <http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/MPC-RR-2013-05.pdf>, erişim tarihi: 21.11.2016.
  - Öztürk, S., Suriye'den Göçün Etkileri, http://www.harapak.edu.tr/Bilimsel_Faaliyetler/SKYUSIDAK/2015_Makaleler/Suriyeden_Gocun_Etkileri.pdf, erişim tarihi: 04.10.2016.
  - UNHCR, (2015), Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Sık Sorulan Sorular http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/s%C4%B1k_sorulan_sorular.pdf, erişim tarihi: 18.11.2016.
  - Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayınevi.
  - Yazıcıoğlu, S. (2015), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Boyutlarıyla Suriyeli Mülteciler, <http://ww4.ticaret.edu.tr/komsuulkeler/wp-content/uploads/sites/65/2015/05/Suriyeli-M%C3%BCIteciler-Paneli.pdf>, erişim tarihi: 21.11.2016.
  - Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S., (2014), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Ortadoğu'da Göçü Tetikleyen Savaşların Nedeni Olarak Din*

Ömer CİDE**

Özet

Ortadoğu'daki göçlerin en önemli sebeplerinden bir tanesi savaşlardır. Savaşların meydana gelmesinin değişik nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de dindir. Günümüze kadar varlığını devam ettiren vahiy kaynaklı olan üç büyük din de Ortadoğu'da ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'nun bazı bölgeleri bu dinlerin müntesipleri için oldukça önemlidir. Yahudi inancına göre kendilerine vaat edilen topraklar vardır ki, bu toprakların tamamı Ortadoğu'da bulunmaktadır. Yahudiler bu toprakları elde etmeyi dinî bir vazife olarak algılamaktadırlar.

Hıristiyanlık için de bu bölge önemlidir. Çünkü Hz. İsa burada doğmuş, dinî tebliğini burada yapmış, Havarileri ile burada buluşmuş ve Hıristiyan inancına göre burada çarmıha gerilmiştir.

Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa Filistin'de bulunmaktadır. Müslümanlar Ortadoğu bölgesinin büyük bir kısmını Dört Halife döneminde fethetmişlerdir. Batılılar, Hz. Ömer döneminde fethedilen Kudüs'ü kurtarmak için Haçlı seferleri düzenlemişlerdir. İsrail devletinin kuruluşuna kadar bölge büyük oranda Müslümanların denetiminde olmuştur. Adı geçen devletin kurulmasından sonra bölgede savaşlar artmıştır. Bu da bölgede göçün artmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Göç, Savaş

Religion as a Cause of War Triggering the Flows of Migration in the Middle East

Abstract

Wars are of the most important causes of migration in the Middle East and there are various reasons for the occurrence of the war. One of them is religion. Revelation-originated three great religions have emerged but still in existence in Middle East. the land promised-according to the Jewish belief-is located in the Middle East and this region has a great importance for Christianity, as well since the Prophet Jesus was born here, issued (religious notified) here, He met with his apostles here and According to Christian belief he was crucified here.

* Bu makale II. Uluslararası Ortadoğu Konferansında tebliğ olarak sunulmuştur. Ayrıca aynı isimle basılan dergide yayınlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü öğretim üyesi, omercide@kilis.edu.tr, (0348) 814 2666- 1566.

Muslims' first qibla of the Al-Aqsa Mosque is located in Palestine. Muslims had conquered a large part of the Middle East during the four caliphs. The Crusades were held by Westerners to save Jerusalem which was conquered during the period of Caliph Ömer and consequently crusaders captured Jerusalem. The region has been- in a large extent-under the control of Muslims until the establishment of the state of Israel. Wars have increased in the region after the establishment of Israil. These wars pose the biggest causes of migration in the region. This has led to an increase in immigration in the region.

Key Words: Religion, Migration, War

Giriş

Konuya girmeden önce iki hususa açıklık getirmeyi istiyoruz. Birincisi yazımızın başlığı olan savaşların nedeni olarak din cümlesidir. Buradaki kastımız dinî metinlerin kendisi değil bu metinleri kendilerine göre yorumlayan dinlerin müntesipleridir. Çoğu zaman din müntesipleri yapmış oldukları savaşları din kanalıyla meşru hale getirmeye çalışmışlardır. İkincisi bu savaşların gerekçesi sadece din değildir. Aksine savaşları tetikleyen birçok neden vardır. Bizim amacımız burada dinî yorumların savaşı nasıl meşru hâle getirdiğini ortaya koymaktır.

Ortadoğu terimi ilk olarak Amerikalı bir deniz subayı olan Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır.¹ Tanımlama yapılırken İngiltere merkez olarak kabul edilmiş, yakın, orta ve uzak diye nitelenmiştir.² Ortadoğu, üç kıtanın kesiştiği, İngiltere için Asya'daki sömürgelere geçişi sağlayan bir yoldur.³

Ortadoğu, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren yaşam sahası olmuş bir bölgedir. Yeryüzünde inşa edilen ilk mabet olan Kâbe bu bölgede bulunmaktadır.⁴ Sahip olduğu coğrafi konumu, enerji ve su kaynakları, kültürel ve dinî yapısı nedeniyle günümüze değin var olan birçok gücün ilgi odağı olmuştur.⁵

Din, insanlığın başlangıcıyla var olan bir olgudur. İlk insan aynı zaman da ilk peygamberdi. İlk insandan itibaren var olan ilahi öğretiler günümüze kadar varlıklarını devam ettirmektedirler. İnsanoğlu ilahî çizgiden uzaklaştığında Allah onlara yeni peygamberler göndermiş ve göndermiş olduğu peygamberlerin bazısına kitap da vermiştir. Gönderilen dinler, insan hayatının her yönüyle ilgilenmiştir. İnsan iyiliğe meyyal bir karaktere sahip olması kadar kötülüğe de meyyaldir. Savaş ve çatışma, insanlık tarihinin her döneminde olagelmıştır.

¹ Bernard Lewis, "Orta Şarkın Tarihî Hüviyeti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1964, Sayı: 12, s. 75.

² Mustafa Torlak, *Siyonizmin Penceresinden Arap-İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 3.

³ Torlak, *a.g.e.*, s. 5.

⁴ Al-i İmran 3/96.

⁵ Hüseyin Erdönmez, *Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Orta Doğu Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010, s. 16.

Çatışma, ilk insan ve ilk peygamberin çocukları arasında da cereyan etmiştir. İnsanlığın daha sonraki serüveninde de savaş eksik olmamıştır.⁶ Elbette savaşların değişik nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden bir tanesi de dindir. Din ve dinsel metinler, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, şiddeti meşrulaştırmada önemli bir fonksiyon üstlenmiştir.⁷ Şiddete meşruiyet kazandıran bu metin, şiddete başvuranın zihninde, yapılan eylemi şiddet hareketi olmaktan çıkarır; haklı ve gerekli bir eylem konumuna sokar.⁸

İnsanlar kendilerince kutsal saydıkları semboller uğruna pek çok savaşa sebep olmuşlardır. Coğrafyanın kutsallığı, üzerinde yaşayan insanların asırlardır zihinlerinde oluşturdukları sembollerin bütünüdür. Ortadoğu bölgesi bu bakımdan önemli bir yere sahiptir. Üç büyük Semavî dinin bu bölgede çıkmış olması, dinî coğrafyayı ziyadesiyle öne çıkarmıştır. Bunun en çarpıcı örneği Kudüs'tür. Kudüs'te iki grubun çatışması gibi gözükken durum, müzakere masasında üç semavî dinin meselesi olarak ele alınmaktadır.⁹

Kudüs'ün söz konusu üç din için ne anlama geldiğini aktarmaya çalışalım.

1- Yahudilik

İbrahimî dinler zincirinin ilk halkasını Yahudilik oluşturmaktadır. Yahudi kutsal metinlerine göre İsrailoğulları, Tanrı tarafından seçilmiş olan üstün halktır ve diğer ulusları yönetme hakkına sahiptir.¹⁰ Ancak Tanrı, İsrailoğulları'nın kendisini sınamasına öfkelenerek huzur diyarı olarak adlandırdığı "vaat edilen topraklar"dan çıkarmıştır.¹¹ O tarihten sonra Tevrat'ın emirleri çerçevesinde İsrailoğulları'nın dinî vecibelerini, Filistin dışında layıkıyla yerine getirmesi pek mümkün olmadığından, kutsal topraklara dönmek için o günden bu güne ellerine geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır.¹² Vaat edilen toprakların Yahudi inancı ve pratikleri açısından dinî jeopolitiğini önemli kılan bir diğer gerekçesi de Tanrı'nın belirlediği ve Hz. Süleyman tarafından inşa edilen mabettir. Yahudi inancına göre kanlı kurban yalnızca burada sunulabilir.¹³ Bu inanç uğruna kan dökülmenin caiz olduğu fikrinin tarihi seyrine bakmakta fayda vardır.

Kutsal Kitap Sonrası Yahudi din adamları, Tevrat'ın Kudüs merkezli kutsal topraklara (Arz-ı Mev'ud) ve Tapınak'a bağlı kanunların bazılarını uygun olmaması nedeniyle ya değiştirmiş ya da askıya almışlardır. Putperestlik, zina ve

⁶ Halil Aldemir, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilaf*, Kitâbî Yayınevi, İstanbul 2010, s. 57.

⁷ Şinasi Gündüz, "Hıristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zeminini", *İslâmiyât Dergisi*, 2002, cilt: 5, sayı: 1, 35.

⁸ Gündüz, a.g.m., s. 36.

⁹ Davut Kılınç, "Ortadoğu'nun Dinî Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2008, sayı: 13/1, s. 66.

¹⁰ *Kutsal Kitap*, Ohan Matbaası, İstanbul 2007, s. 13.

¹¹ *Kutsal Kitap*, s. 299-300.

¹² Kılınç, a.g.m., s. 67-68.

¹³ Kılınç, a.g.m., s. 68.

cinayet yasaklarının dışında Tevrat'ın kanunlarına uyma konusunda zorlayıcı olmamışlardır. Hatta Musa b. Meymun gibi din alimleri zorlama durumunda Yahudilerin putperest nitelik taşımayan dinlere girebileceklerini söylemiştir. Böylece Kutsal Kitap Sonrası Yahudilik, din adına şiddete açık kapı bırakmamıştır.¹⁴

XIX. yüzyılın başlarında dinci Siyonistler, Kutsal Kitap Sonrası Yahudiliğinin Mesih inancını yeniden yorumlayarak, tam fonksiyonlu olmasa da, kutsal topraklarda bir Yahudi devletinin kurulması ve bunun için mücadele verilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamışlardı. Agudat İsrail'in bakış açısına göre, Tapınak yeniden inşa edilene ve yeni bir Davud krallık makamına gelene kadar, gerçek bir İsrail olmayacaktır. Düşüncenin bu safhasına kadar devletin kurulması Mesih'in gelme şartına bağlanmıştır. Ancak Ritzhak Kook, Mesih gelmeden de olsa, mücadele edilerek bir Yahudi devletini kurulmasını savunmuştur. 1967 Altı Gün savaşlarındaki başarı, Milliyetçi Yahudileri oldukça ümitlendirmiştir. Tevrat'taki belirlenen toprakların hemen hemen hepsine sahip olunmuştu. İsrailoğullarına vaat edilen toprakların bir kısmında hala Filistinliler oturmaktaydılar. Bu da önemli bir sorun olarak durmaktaydı.¹⁵

Rabbi Kook'un yorumuna göre Filistinliler, Kenanlılar ve İsmaililer olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Filistinlilerin üç seçeneği vardır: Yahudi hâkimiyetini kabul etmek, kaçmak ve başka bir Arap ülkesine sığınmak veya savaşmak. Kenanlılar savaşmayı seçmiş ve yok olmuşlardır. Yahudi ideallerine karşı koyan herkes aynı akıbete uğrayacaktır. Ekim 1973'deki Yom Kipur savaşından sonra İsrail devleti beklentilerin tersine davranmıştır. Bu durumda hayal kırıklığına uğrayan Kookçu Yahudiler şiddet yanlısı Guş Emunim hareketinin doğmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca Filistinlilerin yaşamış olduğu Batı yakasını da kapsayacak olan bölgede bir din devleti kurmayı düşünen Haham Meir Kahane, savaş için karar verecek dinî kurumlar bulunmadığından bir halakhacının (Fıkıhçı) bu konuda karar verebileceğini, kendisinin de bu iş için ehil olduğunu ileri sürmüştür. Verdiği kararı ile Araplara karşı yürütülen savaş legal hale gelmiştir. Aynı düşünceden olan başka bir din adamı ise bu savaşta kadın çocuk herkesin hedef alınabileceğini söylemiştir. Çünkü böyle bir savaşta herkes potansiyel bir askerdir. Guş Eminum hareketi de eylemlerini meşrulaştırmıştı. Onlara göre kutsal toprakları kurtarmak için mücadele vermek Pikkuah nefes (canı koruma) görevinden önce gelir.¹⁶

Bu düşünceleri savunan Yahudilere göre, Tanrı'nın söz verdiği üç önemli olay meydana gelecektir. Bunlardan ilki İsrail topraklarında bir İsrail devletinin kurulmasıdır. İkincisi dünyanın her tarafında bulunan Yahudilerin vaad edilmiş topraklarda yeniden toplanmalarıdır. Üçüncüsü, üçüncü Tapınak'ın, birinci ve

¹⁴ Baki Adam, "Yahudilik ve Şiddet", *İslâmiyât Dergisi*, 2002, c. 5, sayı: 1, s. 30.

¹⁵ Adam, a.g.m., s. 31.

¹⁶ Adam, a.g.m., s.32.

ikinci Tapınak gibi Kudüs'te Mabel Dağı'nda aynı yerde kurulmasıdır. Birinci durum, Tanrı'nın İbrahim'e vaad ettiği sınırların tamamı için olmamasına rağmen gerçekleşmiş bulunmaktadır. İkinci durum gerçekleşme sürecindedir. Üçüncü durum ise kısa sürede gerçekleşecektir.¹⁷

Bu düşünce İsrail'in en yetkili ağızlarından da dile getirilmiştir. Bu konuya açıklık getirmesi noktasında İsrail devletinde cumhurbaşkanlığına kadar yükselmiş olan Şimon Peres'in düşüncelerini aktarmak yeterli olacaktır. Ona göre, "Yahudilik, eksiksiz ve bütünlümlü bir sistemdir; üstlenebilir bir yükümlülükler bütünü olarak çıkar karşımıza, bölünemez tek bir tanrıya inanmak gibi; sonra da, belirli bir dile, yani İbranice'ye inanmak gibi; belirli bir vatana, İsrail'e kendini adanmak gibi. Ulus kavramı, din devleti kavramı veya coğrafya, dil, tarih açısından bir yere bağlı olmak kavramı arasında hiçbir ayırım yoktur. İbranice konuşmadan tümüyle Yahudi olunmaz. Tek bir Tanrı'ya inanmadan Yahudi olunamaz. Yahudi halkının devletinde, Yahudiliğin doğduğu yerde yaşanmadan tam Yahudi olunmaz".¹⁸

Filistinliler ile Yahudi devleti arasındaki problemlerin en büyüğünü teşkil eden, Mescid-i Aksa ile Kümbetü's-Sahra yerine inşa edilecek olan Üçüncü Mabel inancıdır. Bu inanca sahip olan Yahudiler, 1998 sonlarında "Voice of Temple Mount" (Tapınak Dağı'nın Sesi) haftalık gazetesinde hedeflerinin Müslüman mabetlerinden kurtularak orada bir Yahudi tapınağının kurulması olduğunu açıkça belirtmişlerdir.¹⁹ Bundan ötürü bölgede bu ideale karşı koyacak olan bütün devletler düşman olarak algılanmıştır (algılanmaktadır). Suriye, Mısır ve diğer Arap devletlerinin tamamı potansiyel İsrail karşıtı olarak kabul edilmektedir.²⁰

Söz konusu Yahudilerde, Mabel yapımı uğruna İsrail devleti ile düşmanları olan Araplar arasında büyük bir savaşın olacağı inancı hâkimdir. Onlara göre gelecek savaş İsrail'in düşmanlarına karşı gireceği son savaş olacaktır. Tanrı, İsrail'in düşmanlarını nükleer silahlarla cezalandıracaktır. Bu savaştan sonra yeni bir çağ başlayacaktır. Tanrı'nın Evi Üçüncü Tapınak ancak Mabel Dağı'na yapılacaktır. Kudüs, İsrail'in ebedi başkentidir. Filistinliler ve diğer bütün Müslüman milletler Kudüs'ü Filistin'in başkenti yapmak istemektedirler. İsrail'in yaşamı için Kudüs'te yapılacak üçüncü tapınak hayatî öneme sahiptir. Tanrı burayı İsrail'in merkezi yapacaktır. Bu ancak Üçüncü Mabel'in, Birinci ve İkinci Mabel'in inşaa edilmiş olduğu Mabel Dağı'nın üstünde kurulmasıyla başarılabilir.²¹ Bu düşünceye inananlar, camiyi havadan bombalamak için bir pilot ayarladıkları

¹⁷ *The Voice of The Temple Mount*, 1999, s. 1-2

¹⁸ Robert Littel-Şimon Peres, *Bir Politikacıyla Söyleşi*, çev: Nihal Önel, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 20-21.

¹⁹ *The Voice of The Temple Mount*, s. 3.

²⁰ *The Voice of The Temple Mount*, s. 2.

²¹ *The Voice of The Temple Mount*, s. 3.

olmuştur. Bu pilot bir uçak çalıp Mescid-i Aksa'yı bombalayacak, ardınca karadan camiye girilecekti. Hatta el yapımı patlayıcılar test edilmişti bile.²²

İsrail ve Arap dünyası arasında cereyan eden savaşların temelinde din her zaman önemli bir yer tutmuştur. Yahudilere göre Filistin toprakları kendilerine vaat edildiği için bölgeye müdahale etme hakları vardır. Aynı zamanda bölgede bulunan diğer toplumların ne surette olursa olsun oradan çıkarılmaları gerekmektedir. Bu inanç savaşların sürmesine ve birçok insanın göç etmesine sebep olmaktadır.

2- Hıristiyanlık

Hz. Ömer döneminde Hıristiyanların elinde bulunan İlya (Kudüs) 637 yılında fethedilmiştir. Daha sonraki zamanlarda Batı dünyası Kudüs için bazı girişimlerde bulunmuştur. Asıl nedeni ekonomik olan Haçlı seferlerine (1096- 1291) insanların katılımını sağlamak için kutsal mekânları kurtarma fikri işlenmiştir. Dolayısıyla bu hareket, Batı'nın maddi çıkarları için yapılan "din" savaşı olarak algılanmıştır.²³ G.W. Bush, 11 Eylül saldırılarından sonra yapılan mücadele için, "yeni bir Haçlı seferi" ifadesini kullanmıştır.²⁴ G.W. Bush'un sözleri aslında Batı'nın Ortadoğu'ya nasıl baktığının bilinçaltı yapısını göstermektedir. Ayrıca bu anlayışın Batıda uzun süreden beri devam ettiğinin de kanıtıdır.

Asıl problem Hıristiyanlık içinde çıkmış olan yeni akımların bölgeye bakış açısıdır. Özünü Mesih'in ikinci gelişi öncesi ve sonrası gerçekleşecek olaylar oluşturan eskatolojik beklentiler, Hıristiyan geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu beklentilerin temel referansı Yeni Ahit'teki konuyla ilgili metinlerdir. Başta Yuhanna'ya atfedilen Vahiy kitabı olmak üzere, Pavlus'un mektuplarında ve İncillerde dünyanın son dönemine ve bu dönemde vuku bulacak olaylara ilişkin önemli açıklamalar bulunur. Esasen Mesih inancı merkezli (Kristosentrik) bir din olan Hıristiyanlıkta Mesih'in ikinci gelişi (Parousia) beklentisi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Pavlus, mektuplarında, Mesih'in ikinci gelişinin an meselesi olduğunu düşünmekte ve cemaatini buna hazır olma konusunda uyarmaktadır. Hatta o bunun kendi yaşamı esnasında gerçekleşeceğini düşünmektedir. Ona göre, Mesih'in Tanrı'nın borazanıyla gökten inerek ikinci gelişinde, ölümler ebedi bedenler içerisinde dirilecekler, o esnada hayatta olanlar ise beden değiştirerek ölümlü varlıklar halinde ölümsüzlüğe geçeceklerdir. Gökte ateş alevleri içinde güçlü melekleriyle gelecek olan İsa Mesih, insanları yargılayacak ve bütün yönetimleri ortadan kaldırarak egemenliği Baba'ya teslim edecektir. Mesih'e inananlar ise bulutlar içerisinde göğe yükseltilerek ebediyen Rab Mesih'le birlikte

²² Grace Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen, Kim Yayınları, Ankara 2003, s. 89.

²³ İhsan Süreyya Sırma, *Emeviler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

²⁴ Amy E. Black, "With God on Our Side: Religion in George W. Bush's Foreign Policy Speeches", American Political Science Association, Chicago 2004, s. 5.

olacaklardır.²⁵ Ayrıca bu dönemde, ölüm de dahil bütün düşmanları Mesih'in ayakları altına serilecektir. Buna göre insanoğlunun (Mesih'in) gelişi öncesi, ilahî takdir gereği birtakım belirtiler olacak, savaşlar ortaya çıkacaktır. Tüm uluslar inananlardan nefret eder hale geleceklerdir. Danyal gibi Eski Ahit peygamberlerinin sözünü ettikleri olaylar birer birer gerçekleşecektir. Daha sonra Mesih gökten meleklerle birlikte görkemli bir şekilde gelecek, tahtına oturacak ve önünde toplanan ulusları koyunlarla keçileri birbirinden ayıran çobanlar gibi birbirinden ayıracaktır.²⁶

Söz konusu düşüncüyü taşıyan akımların başında Evanjelik Hıristiyanlık gelmektedir. Bu akımın kökenleri Martin Luther'e ve Protestan kilisesinin kuruluşuna kadar gider. Onlara göre, kıyamet 2000'li yıllarda Ortadoğu'da çıkacak bir kaosun ardından kopacaktır. Bu yüzden de bu bölgede kaos çıkaracak her türlü eyleme destek olmaktadır. Bu inanca göre, İsa ancak ortalığın karışmasından sonra yeryüzüne inecektir. Onlar ancak bu şekilde yeryüzüne hâkim olacaklarına inanmaktadır. Ayrıca İsa'nın dönmesi için Yahudilerin kendilerine vaad edilen topraklara kavuşması gerekmektedir. Evanjelistler bu nedenle Ortodoks Yahudilerinden destek görmektedirler.²⁷

Bu inanca göre, İsa Mesih'in ikinci dönüşünün gerçekleşmesi için belli şartların oluşması gerekmektedir. Bu şartlar, Yahudilerin Filistin'e dönmesi; İsrail devletinin kurulması, Yahudiler de dahil dünyanın tüm uluslarına İncil'in vaaz edilmesi; Yedi yıl sürecek olan felaket dönemi; Kiliseye iman edenlerin göğe yükseltilmesidir. Tüm bu şartlar gerçekleştikten sonra İsa Mesih Yeryüzüne inecektir. Bu düşüncelerin daha fazla yayılması amacıyla İsrail topraklarına gezi amaçlı seferler düzenlenmektedir. İsrail Turizm Bakanlığı, Amerika Hıristiyan lobisini etkilemek için "İncil Toprakları Turu" adı altında bu gezileri teşvik etmektedir.²⁸

Evanjelistler, Mescid-i Aksa ile Kübbetü's-Sahra'nın yıkılıp yerine Üçüncü Mabed'in yapılmasını Tanrı'nın emri olarak görmektedirler. Bu uğurda yapılan hiçbir şeyden dolayı sorumluluk yoktur. Çünkü Tanrı'nın emri yerine getirilmektedir.²⁹

Kübbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa'nın bulunduğu yere inşa edilecek Tapınak için bütün planlar hazırlanmış durumdadır. Yapı malzemeleri bile hazır ancak gizli bir yerde saklanılmaktadır. Yeni tapınakta kullanılacak el yapımı malzemeleri üretmek için bir çok dükkan çalışmıştır. Hatta din adamlarının giyeceği kıyafetler bile dokunmuştur.³⁰ Yeshive Ateret Cohaim-Papazlar Tacı- denilen bir dinî okulda,

²⁵ *Kutsal Kitap*, s. 1510.

²⁶ Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet*, Etüt Yayınları, 2002, s. 53- 54.

²⁷ Ensar Çetin, "Hıristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrı'yı Kıyamete Zorlama Stratejisi", *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Çankırı c. 5, sayı:1, s. 2-3.

²⁸ Çetin, a.g.m., s. 7.

²⁹ Hallsell, a.g.e., s. 86.

³⁰ *The Voice of The Temple Mount*, s. 2.

hahamlar gençlere hayvan kurban etmenin nasıl yapılacağını öğretmektedirler. Bu uygulama Hz. Süleyman döneminde yapılmaktaydı. Amaç burada Hz. Süleyman dönemini yeniden canlandırmaktır.³¹ Hatta Üçüncü Mabet'de kurban edilmek üzere alacasız, doğurmamış, çok semiz düveler yetiştirilmektedir. Yapılan tüm hazırlıklar bu inanca sahip olan kişilerin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir.

Ayrıca III. Dünya Savaşı'nın çıkması için bu mabetlerin yıkılması gerekmektedir. Ortodoks Yahudilerin söz konusu mabetleri yıkması, Müslümanları çılgına çevirecek ve bundan ötürü İsrail'e savaş açacaklardır. Bu sayede ortalık iyice karışacak ve İsa bu karışıklığa müdahale etmek için yeryüzüne inecektir. Yani Tanrı kıyamete zorlanacaktır.³²

Bu inanışa göre, savaşta en az 200 milyon Doğulu asker ve bir ondan fazlası da Batılı asker ölecektir. İsa Mesih kendi şehri Kudüs'ü harap edenleri vuracak daha sonra Megiddo veya Armagedon vadisinde toplanmış ordularla savaşacaktır. Kudüs'ten başlayarak akan kan, 200 mil uzunluğunda ve atların başı seviyesinde olacaktır. Savaşın meydana geldiği yer, savaş araçları, hayvanlar, insan gövdeleri ve kanla dolacaktır. Dünyanın bütün şehirleri Londra, Paris, Tokyo, New York, Los Angeles, Chicago yok olup, haritadan silinecektir.³³ Ayrıca Armegadon savaşlarında 9 milyon civarında Yahudi ölecek, geriye kalan 144 bin Yahudi ise Hıristiyanlığı seçeceklerdir. Bunun sebebine gelince, Tanrı'nın onları arındırması gerekiyor. Tanrı, biricik oğlu İsa'nın önünde onların boyun eğmesini istiyor.³⁴

Günümüzde dünyanın sonuna ilişkin bu beklentilerin ne kadar yaygın olduğunu göstermek açısından çeşitli kurumların ABD Hıristiyanları üzerinde yaptıkları anket sonuçları ilginçtir. Araştırmalara göre ABD Hıristiyanlarının yaklaşık %30'u, dünyanın Armegedon savaşıyla son bulacağına inanmakta ve bunların önemli bir bölümü, bunun kendi yaşamları esnasında gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Hatta böyle düşünenler arasında kimi ABD başkanlarının da bulunması oldukça önemlidir.³⁵

Öğreti olarak büyük oranda hala fundamentalist olan Evanjikalizm, bugün yaklaşık her dört Amerikan yetişkinden birini bünyesinde barındırmaktadır.³⁶ Evanjelik Hıristiyanlığın yayılış oranı, İslam da dahil olmak üzere bütün dinlerin yayılışını geride bırakmıştır.³⁷

³¹ *The Voice of The Temple Mount*, s. 2.

³² Hallsell, *a.g.e.*, s. 82.

³³ Hallsell, *a.g.e.*, s. 33.

³⁴ Hallsell, *a.g.e.*, s. 98.

³⁵ Hallsell, *a.g.e.*, s. 82.

³⁶ Hallsell, *a.g.e.*, s. 19.

³⁷ Hallsell, *a.g.e.*, s. 22.

3- İslamiyet

Bölgenin Müslümanlar açısından da önemli olduğunu belirtelim. Yahudi ve Hıristiyanlar için önemli olan ve üzerine değişik senaryolar üretilen Filistin Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir (H. 17/M. 637). Bizzat Hz. Ömer tarafından bölge halkına eman verilmiştir.³⁸ Ancak şehir 1099 yılında Haçlıların eline geçmiş ve yaklaşık yetmiş bin kişi kılıçtan geçirilmiştir.³⁹ Şehir Salahaddin-i Eyyübî tarafından 1187 yılında tekrar Haçlıların elinden alındı.⁴⁰ Bölge, Müslümanlar açısından da pek çok kutsal mekâna sahiptir. İslam'ın ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa ile Kubbetü's-Sahra buradadır. Yahudiler ile Evanjelistler Hıristiyanların planları gereği bu iki mabedin yıkılması gerekmektedir. Bu tür girişimler karşısında Müslümanların tepkisiz kalacağı düşünülemez. Çünkü Filistin, Hz. Ömer döneminden 14 Mayıs 1948 yılına kadar Haçlı seferleri esnasında elden çıkması hariç sürekli Müslümanların denetiminde kalmıştır. Hatta bölge Müslümanlar ile özdeş hale gelmiştir. Bu durum Müslümanlar için varoluş mücadelesi anlamına gelmektedir. Üç din taraftarlarının olaylara bakışları bu şekilde olmaya devam ederse savaşların daha fazla sürmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Bu da göçün devam edeceği gerçeğini hatırlatmaktadır.

Sonuç

Hem Hıristiyanlardan hem de Yahudilerden bazı kesimlerin Ortadoğu üzerinde belli hesapları bulunmaktadır. Bu hesaplar dinî gereklilik olarak algılanmakta ve ona göre davranılmaktadır. Bunun sonucu olarak Ortadoğu bölgesi sürekli bir çatışma alanı olmaktadır. Bu mücadelenin savaşa dönüşmesi neticesinde göçe nasıl etki ettiğini aşağıdaki rakamlara bakarak öğrenebiliriz.

Ürdün'de Resmi olarak 10 kampta 341.494, Lübnan'da 12 kampta 226.533, Suriye'de 9 kampta 127.831, Batı Şeria'da 19 kampta 197.763, Gazze'de 8 kampta, 197.763 olmak üzere toplamda 1.396.368 göçmen bulunmaktadır. Bu veriler UNVRWA'yenin (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees) resmi kayıtlarına göre. Gayri resmi olarak bu sayının 4.766.670 olduğu tahmin edilmektedir.⁴¹ Bu rakamlar, dinî yorumların dolaylı olarak göçe nasıl etki ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Birlikte yaşama kültürünün benimsenmesi, din ve vicdan hürriyetinin sağlanması, insanları olduğu gibi kabul etmenin bu trajedinin son bulmasında önemli bir rol oynayacağı kanaatindeyiz.

³⁸ Ahmed b. Yahya el-Belazurî, *Fütühü'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013, s. 188.

³⁹ İbn el-Esir Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Komisyon, Hikmet Yayınları, İstanbul 2008, VIII/418.

⁴⁰ İbn-i Esir, *a.g.e.*, IX/507.

⁴¹ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünde İşgal Gerçeğine Filistin*, İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 102.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, Yahudilik ve Şiddet, *İslamiyat Dergisi*, 2002, c. 5, sayı: 1, s. 23-34.
- Aldemir, Halil, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilaf*, Kitâbî Yayınevi, İstanbul 2010.
- Black, Amy E, "With God on Our Side: Religion in George W. Bush's Foreign Policy Speeches", American Political Science Association, Chicago 2004.
- Çetin, Ensar, "Hıristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrı'ya Kıyamete Zorlama Stratejisi", *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 5, sayı: 1, s. 1-16.
- Erdönmez, Hüseyin *Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Orta Doğu Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010.
- Gündüz, Şinasi, "Hıristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zeminini", *İslâmiyât Dergisi*, 2002, c. 5, sayı: 1, s. 35-56.
- _____, *Dinsel Şiddet*, Etüt Yayınları, 2002.
- Hallsell, Grace, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Acar, Hüsnü Özmen, Kim Yayınları, Ankara 2003.
- İbn el-Esir, Ebû'l-Hasan İzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Komisyon, Hikmet Yayınları, İstanbul 2010.
- Kılınç, Davut, "Ortadoğu'nun Dinî Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2008, sayı: 13/1, s. 65-86.
- *Kutsal Kitap*, Ohan Matbaası, İstanbul 2007.
- Lewis, Bernard, "Orta Şarkın Tarihî Hüviyeti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1964, XII, 75-81.
- Litte, Robert I-Şimon Peres, *Bir Politikacıyla Söyleşi*, çev. Nihal Önel, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Emeviler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.
- Torlak, Mustafa, *Siyonizmin Penceresinden Arap-İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- *The Voice of The Temple Mount*, 1999.
- Yaşar, Fatma Tunç, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünde İşgal Gerçeğine Filistin*, İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler

Mehmet DEMİR*

Özet

Bu makalede, İslâm'da hicret kavramı, hicret hükümleri ve Muhacirler ele alınmıştır. Hicretin sözlük ve terim anlamı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Tarihte Mekkeli Müslümanların türlü zorluklarla karşılaştıklarında vatanlarını terk edip yeni yurtlara göç edişini ifade eden hicret, Kur'ân'da övgüyle zikredilmiş, Muhacirler de Allah'ın müjdelere mazhar olmuşlardır. Bu nedenle İslâm geleneğinde ilk Müslümanların Mekke'yi terk edişleri sıradan bir göç değil, mübarek bir "hicret", göç edenler de göçmenler değil, gerçek "Muhacirler"dir. Binaenaleyh yerinden, yurdundan her göç eden kimsenin bu kapsama girip girmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Zorunlu sebeplerle son birkaç yıldır ülkemize gelen Suriyelilerin durumu buna dair bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmamızda Kur'ân, Sünnet ve İslâm fihhına göre hicretin gayesi, sebepleri ve çeşitleri üzerinde durulmuş ve İslâm tarihinde -özellikle Asr-ı saadetteki- hicretler müfessirlerin değerlendirmeleri bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede İslâmî açıdan hicretin salt bir göç olarak tavsif edilemeyeceği; din, can ve mal maslahatı gereği yapılan göçlerin gerçek "hicret" kapsamına dâhil edilmesi gerektiği temellendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İltica, hicret, muhacir, Suriyeli göçmenler.

As an Act of Obedience Hijra (Immigration) in Islam and Immigrants

Abstract

This article deals with Hijra (immigration) in Islam and immigrants. I demonstrated the linguistic and conventional meaning of hijra and the importance and necessity of hijra. I also stated hijra historical benefits as the Muslims of Mecca encountered various difficulties upon leaving their home to new ones; hence, hijra was praised in Quran and the muhajereen (immigrants) got glad tidings from Allah Almighty. In Islamic traditions, the event when the earlier Muslims left Mecca is not an ordinary immigration, rather it is a blessed one. Those who leave their homes are true immigrants. As such, a discussion starts as whether anyone

* Gaziantep Ömer Özmimar Erkek Anadolu İHL Meslek Dersleri Öğretmeni. Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğü Denklik Komisyonu Üyesi. HRÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

who leaves their home or land is considered a true immigrant or not. In this article, I studied a sample of Syrian refugees who have been forced and obliged to leave to other countries for years; are they refugees or muhajereen (true immigrants.) I approached the aforementioned issue in the light of the Holy Quran, Sunnah and Islamic fiqh as related to hijra divisions, types, causes and history in the age of Islamic legislation and commentaries of the commentators. From a religious point of view, not all immigration is a pure hijra. That is, immigration happening for the sake of the religion, the self and money must be included in the comprehensiveness of the true immigration or hijra in Islam.

Key Words: Asylum, immigration, emigrant, Syrian refugees

Giriş

Hicret, insanlık âleminin tarihte çeşitli vesilelerle şahit olduğu ve bütün peygamberlerin ve onlara inanan insanların Allah Teâlâ'ya ibadeti gerektiği şekilde eda etmek için yaşadığı önemli bir olaydır. Peygamberler ve onlara inananlar, düşmanları tarafından hicret edilmeye zorlanmışlar, onlar da imanları uğruna vatanlarını, yurtlarını ve oradaki varlıklarını bırakıp hicret etmişlerdir.¹

Kur'ân'da hicret kelimesi, "Kur'an'ı terketmek",² "bir kişiden veya gruptan ayrılmak",³ "kötü şeyleri terketmek"⁴ ve terim anlamına uygun olarak "Allah uğrunda başka bir yere göç etmek"⁵ gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Hicret eden kimseye "muhacir" denilmekte, çoğulu olarak "muhacirîn, muhacirât" kelimeleri kullanılmakta,⁶ hicreti konu edinen âyetlerin çoğunda da Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlar kastedilmektedir.⁷

Zalim toplumlar, başkalarını kendi egemenlikleri altında tutmak için her türlü gayr-ı meşrû' yola başvurarak onları daima sömürmüşlerdir,⁸ onların yeraltı ve yerüstü zenginliklerini; tabii kaynaklarını ele geçirmeye ve yeni topraklar aramaya çalışmışlardır.⁹ Böylece onlar tarih boyunca sonu gelmeyen göçün türlerini de karşımıza çıkarmışlardır. Bir tarafta terör, korku, kanlı savaşlar, sömürü faaliyetleri, öbür tarafta yer ve vatanlarından göçe zorlanan ve yapılanlara karşı mukavemet gösteremeyen insanlar. Bu zalim toplumlar, onların neredeyse sahip oldukları her şeyini gasp ederek, onları çeşitli sıkıntılara sürüklemiştir. Yaşanan bu olayların müsebbibi ve faili kim olursa olsun, doğal olarak insanlık adına

¹ A'râf, 7/88; Yûnus, 10/90; Hûd, 11/80, 81; İbrahim, 14/13; Hicr, 15/65; İsrâ, 17/76-77; Tâhâ, 20/77, 78; Suarâ, 26/52-67; Ankebût, 29/26.

² Furkan, 25/30.

³ Nisâ', 4/34; Meryem, 19/46; Müzzemmil, 73/10.

⁴ Müddessir, 74/5.

⁵ Bakara, 2/218, 97; Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ', 4/89, 97; Tevbe, 9/20.

⁶ Nisâ', 4/100; Tevbe, 9/100, 117; Nûr, 24/22; Mümtehine, 60/10.

⁷ Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

⁸ Kasas, 28/4.

⁹ Mustafa Müslim vd., *et-Tefsiru'l-Mevdûiiyyu li Suvâri'l-Kur'âni'l-Kerim, Câmiatu's-Şârika, el-İmaratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide*, I. Baskı, 2010, II, 181-182.

engellenmesi ve yaptıklarından sorumlu tutulması gerekir. Bugün de insanlık, meydana gelen bu acı gerçekler karşısında büyük bir sınavdan geçmekte, burada özellikle Müslümanlara çok önemli görevler ve büyük roller düşmektedir.¹⁰

Göçler, içtimaî, iktisadî, siyasî ve kültürel yapıları etkiler.¹¹ Bu durum göç alan ülkelerde açıkça görülmektedir. Hatta Türkiye bu ülkelerin içinde başı çekenlerdendir. Bugün yaşanan hadiseler gösteriyor ki Türkiye, mülteci ve göçmen almaya devam edecektir. Buna karşılık ülkemizde bazı kimseler de, özellikle Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte, göçmen karşıtı söylem ve eylemlerde bulunmaktadırlar. Müslümanlar olarak göç olayları karşısında duruşumuzu belirlerken, bir nebze de olsa, İslâmî açıdan önemine binaen bir itaat eylemi olarak hicret, tarafımızdan tekrar hatırlanmalı, bilinmeli ve gündemde tutulmalıdır.

Uluslararası zeminde vatanını veya yaşadığı yeri terk edenlerle ilgili birtakım hukuki kurallar söz konusu olmuştur. Göç olayında mülteciler ve göçmenler ayrı bir durum arz etmiş, birinci ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra onlarla ilgili hukukî düzenlemeler evrensel hukuk beyannamelerinde yerini bulmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından mülteci ve göçmenlerin hukukî durumuna dair sözleşme, 1951 tarihinde imzalanmış ve 1954 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ise onların hukuk statüsüne ilişkin 1967 protokolü de imzalanmıştır. Lakin İslâm, 14 asır önce mülteci, göçmen ve Muhacirlerle ilgili düzenlemeler getirmiş ve uygulamalarda bulunmuştur. Binaenaleyh Hz. Peygamber, Müslümanların önce Habeşistan'a gitmelerine izin vermiş, sonra Allah'ın dilemesiyle bütün Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret etmişlerdir ki bu hicretler, İslâm tarihinde önemli yere sahiptir. Ahkâm tefsirleri ve fıkıh kitapları da hicreti ele almış ve onunla ilgili birtakım kurallar ortaya koymuştur.¹²

Bu makalede "Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler" ele alınmakla birlikte mülteci, göçmen ve muhacirin durumları üzerinde durulmuştur. Hicret, bir kimsenin kendi vatanını, ya dinini ve inancını yaşayamaması veya can ve mal emniyetinin olmaması durumunda zorunlu hale gelir. Kişi bazen rahat bir hayat yaşamak için bulunduğu yerden daha iyi bir yere gitmek istemesi halinde de göç eder. Burada hicret kavramı ve Muhacirler, bir itaat eylemi çerçevesinde Kur'ân ve Sünnet ışığında fakihlerin görüşleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Bu muvâçehede günümüzde Suriyeli göçmenlerin mülteci, göçmen ve muhacir olma durumları ise önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

¹⁰ Âl-i İmrân, 3/110.

¹¹ Basın ve yayın organlarında yer aldığı gibi bu sebeple Batı, Suriyeli göçmenleri kabul etmemek için neredeyse her türlü yolu kapatmaya çalıştığı herkesin bilgisi dâhilindedir.

¹² Özel, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 463-464.

1. Kavramsal Açından Hicret

(هاجر) “Hâcera” fiilinden türeyen “hicret” kelimesi sözlükte, (هجران) ‘hicran’ mastarından “terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek” anlamına gelen bir isimdir.¹³ Ancak kelime daha çok bir yerin terk edilerek başka bir yere göç edilmesi¹⁴ anlamında kullanılır. Kişinin bulunduğu yerden göç yoluyla ayrılması anlamına gelir.¹⁵ Bu ayrılma beden ile olabileceği gibi, dil veya kalp ile de olabilir.¹⁶

“(الهجرة) ‘Hicret’, ‘bir yerden bir yere taşınmak ve ikincisini tercih ederek birincisini terk etmek maksadını gütmek’ demektir. (هجر) ‘Hecr’, ‘ilişkiyi koparmak’ anlamındadır. Hicret de isimdir. Bir yerden bir yere, birincisini terk edip ikincisini tercih etmek ise (مهجرة) ‘muhaceret’, yani hicret etmektir. ‘Tehâcur’ ise ‘karşılıklı olarak ilişkileri koparmak’ demektir. ‘Muhâceret’, ‘çölden şehre intikal etmek’tir, diyen kimse bu açıklamasında yanılmıştır. Çünkü bu çoğunlukla Araplarda görülen bir durumdur. Hem bu açıklamayı yapanın görüşüne göre Mekkeliler, muhacir olmazlar.”¹⁷ “Muhâceretin” aslı, “mufâale”dir; iki adamın kendi aralarındaki kin, düşmanlık ve buğz sebebiyle birbirlerini terk etmeleri anlamındadır, fakat daha sonra bu kelime, kişinin hoşlanmayıp terk ettiği her şey için kullanılır olmuştur.¹⁸

Terim olarak ise “hicret”, genelde Darü’l-Harb’den Darü’l-İslâm’a çıkıştır.¹⁹ Yani gayrimüslim ülkeden İslâm ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber’in ve Mekke Müslümanlarının Medine’ye göçünü ifade eder. Muhacirlerin evlerini, akraba ve aşiretlerini Allah için terk ettiklerinden dolayı bu ismi almıştır.²⁰

¹³ el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu’l-Lüğati ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir vd., Darü’l-Hadis, Kahire 2009, s. 1189.

¹⁴ el-İsfehânî, Râğıb, *el-Mufredât*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Darü’l-Ma’rife, Beyrut, s. 537; Cevherî, *es-Sihâh*, s. 1189; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, Daru Sadır, Beyrut, *Lisanu’l-Arab*, V, 250-257; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî, Muessesetu’r-Risale, 8. Baskı, Beyrut 2005, s. 495; Hasan İzzeddin el-Cemel, *Mu’cemun ve Tefsîrun Lüğaviyyun li Kelimâti’l-Kur’ân*, el-Hey’etu’l-Misriyyetu’l-Âmme li’l-Kitab, 1. Baskı, Kahire 2008.

¹⁵ İbn Faris, Ebu’l-Huseyin Ahmed b. Faris, *Mekayisu’l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darü’l-Fikir, VI, 34; el-Cevherî, *es-Sihâhu Tâcu’l-Lüğati ve Sihâhu’l-Arabiyye*, s. 1189; ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu’l-Belağa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997, II, 362.

¹⁶ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 536; Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir, *Muhtâru’s-Sihâh*, Mektebetu Lubnan, 1986, s. 288; Önkâl, Ahmet, “Hicret”, DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

¹⁷ el-Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetu’r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2006, III, 432.

¹⁸ et-Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, 1. Baskı, Kahire 2001, III, 667.

¹⁹ İbnu’l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 2003, I, 101; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebi Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Daru Alemi’l-Kutub, 3. Baskı, Riyad, 1997, XIII, s. 149; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Mu’cemu’l-Ta’rifât*, thk. Muhammed Siddik el-Miñşâvî, Darü’l-Fadile, Kahire, “Hicret”, s. 214.

²⁰ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, III, 667; İbn Abbâd, İsmail, *el-Muhîtu fi’l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin, Âlemu’l-Kutub, 1. Baskı, Beyrut 1994, III, 372.

Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlara "Muhacir",²¹ Hz. Peygamber'e ve Muhacirlere yardım eden Medineli Müslümanlara da "Ensar"²² unvanı verilmiştir.²³ Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulmuştur: "Öne geçen Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle uyanlar; Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır ve (Allah) onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur."²⁴

"Ensar, İslâmî bir adlandırmadır. Enes b. Malik'e şöyle sorulmuş: İnsanların sizlere Ensar demesine ne dersin? Bu, Allah'ın size vermiş olduğu bir isim midir, yoksa cahiliye döneminde de bu isimle anılıyor muydunuz? Şu cevabı vermiş: Hayır o, Allah'ın Kur'an'da bize verdiği bir isimdir."²⁵

Allah, kendi yolunda hicret edenlere hem dünyada güzel bir yer, hem de âhirette mükâfat vereceğini,²⁶ hicret edip, sonra öldürülen veya ölenlere de güzel rızık vereceğini ve hoşnut olacakları bir yere yerleştireceğini²⁷ beyan etmiştir. Zulüm ve kötülük diyarından başka bir diyara hicret, ya gönüllü olur veya zorla yaptırılır. Hicret, öz vatanını zorla terk, yurttan sürülmek veya çıkarılmakla gerçekleşmesi halinde, zulme uğrayanların kendilerini savunma hakları doğar.²⁸ Allah, hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, kendi yolunda eza ve cefaya maruz kalanların, savaştan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğini²⁹ bildirmiştir.

Kur'an'da "hicret" kelimesi geçmemektedir, ancak bu kelimenin (هجر) "hecr" kökünden türeyip "yalnız kalmak",³⁰ "uzlette bulunmak",³¹ "göç etmek",³² "ayrılmak",³³ "terk etmek",³⁴ "yönelmek",³⁵ ve "hakaret etmek"³⁶ anlamına gelen³⁷ toplam otuz bir yerde çeşitli türevleri bulunmaktadır.

²¹ İbn Fâris, *Mekayisu'l-Luğa*, VI, 34; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Abdualim et-Tahâvî, Matbaatu Hukûme, Kuveyt, XIV, 397.

²² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIV, s. 224-225.

²³ Önkâl, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

²⁴ Tevbe, 9/100.

²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 343-344.

²⁶ Nahl, 16/41.

²⁷ Hac, 22/58-59.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/195; İsrâ', 17/76-77; Haşr, 59/8.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/195.

³⁰ Meryem, 19/46; Nisâ', 4/34.

³¹ Müzzemmil, 73/10.

³² Nisâ', 4/100.

³³ Ankebût, 29/26.

³⁴ Müddessir, 74/5.

³⁵ Ankebût, 29/26; Nisâ', 4/34.

³⁶ Mu'minûn, 23/67; Furkân, 25/30.

³⁷ ed-Dâmeğânî, el-Huseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'an*, thk. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Darü'l-İlim li'l-Melâyin, 4. Baskı, Beyrut, 1983, s. 471-472; Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, s. 288; Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, 458.

Kur'ân'da hicret kelimesi türevlerinin kullanıldığı bazı yerler ve anlamları ise şöyledir:

*“Nihayet Rableri dualarına şöyle karşılık verdi: Gerek erkek olsun gerek dişi olsun, her bir çalışanın hiçbir işini boşa çıkarmam. Birbirinizdensiniz. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Benim yolumda işkenceye uğrayanların, savaşanların ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. Allah katından mükâfat olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.”*³⁸ Âyette geçen (هَاجِرُونَ) “hâcerû” kelimesi, “inkârcı kavimlerini, aşiretlerini Allah için terk edip, Allah’a inanan ve Rasûlünü tasdik eden iman ehli kardeşlerine hicret ettiler”, anlamındadır ki bunlar da Kureyş Müşriklerinin Mekke’den çıkardığı Muhacirlerdir.³⁹

*“... Serkeşliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince: Onlara (evvelâ) öğüt verin (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarda yalnız bırakın (terk edin)...”*⁴⁰ âyetinde yer alan (وَاهْجُرُونَهُنَّ) “ve’hcürûhunne” kelimesi de, “serkeşliklerinden korkulan kadınlarla yatakta sözlerini terk edip onlarla konuşmamak, ya da eziyet verici, kaba ve rastgele konuşmak, alay etmek ve onlara sırt dönmek, onları reddetmek”, ayrıca “kontrol altına almak için devenin ön ile arka ayağını iple bağlama” kelimesinden kinaye olarak “onları bağlamak” anlamında kullanılmıştır.⁴¹

*“Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde yerleşecek çok yer ve bolluk bulur. Kim, evinden Allah’a ve Resulüne muhacir olarak çıkarsa, sonra da ölüm kendisine erişirse, muhakkak onun sevabı Allah’a düşer. Allah, bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*⁴² Bu âyette de (يُهَاجِرُوا) “yuhâciru” “hicret eden” kelimesi ve (مُهَاجِرًا) “muhâcir” kelimesi yer almıştır. Her iki kelime de “bedenen, lisanen ve kalben terk etmek” anlamında kullanılmış olup, şirk diyarı ve onun ehlinde uzaklaşmayı, Allah’ın kullarına meşru kıldığı yöntem ve yollarla kendi dini için İslâm diyarına ve orada yaşayan Müminlere gitmeyi ifade etmiştir.⁴³ Âyette yer alan (مُرَآغَمًا) “murâğam” kelimesi ise, “İslâm’a giren kişinin, kavmine düşmanlık ederek onlardan uzaklaşması” anlamındadır. O bakımdan, onun aralarından hicret maksadıyla çıkışına (مُرَآغَمًا) ismi verilmiştir ki bundan maksat, hicret edilecek yerdir. Kişinin Hz. Peygamber’in yanına varışına da hicret denilmiştir.⁴⁴

*“(İbrahim’in babası şöyle) dedi: “Ey İbrahim! Sen, benim ilâhlarıma rağbet etmiyor musun (kıymet vermiyor musun)? Eğer sen, (bundan) vazgeçmezsen mutlaka seni taşlarım ve uzun müddet beni yalnız bırak (benden uzaklaş).”*⁴⁵ Bu âyette yer alan

³⁸ Âl-i İmrân; 3/195.

³⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 322.

⁴⁰ Nisâ', 4/34.

⁴¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VI, 700-707.

⁴² Nisâ', 4/100.

⁴³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 391.

⁴⁴ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 66.

⁴⁵ Meryem, 19/46.

(وَإِهْجُرُنِي مَلِيًّا) “ve’hcurnî meliyyen” sözü de, “benden ayrıl ve uzun müddet uzak dur”⁴⁶ anlamındadır.

“(Siz), ona (âyetlerime) kibirlenenlerdiniz. Gece toplanarak (âyetlerim hakkında) saçma sapan konuşuyordunuz”,⁴⁷ âyetinde bulunan (تَهْجُرُونَ) “tehcürûn” kelimesi de “hezeyan, saçma sapan”⁴⁸ anlamında kullanılmıştır. Kurtubî bunu, “siz Benim âyetlerimi dinledikten sonra büyüleniyorsunuz, azgınlaşıyorsunuz, bu nedenle Kur’ân’a iman etmiyorsunuz”⁴⁹ diye açıklamıştır.

“Peygamber: Ey Rabbim! Kavmim şu Kur’an’ı terk edilmiş bir şey hâline getirdi, dedi.”⁵⁰ Bu âyette de (مَهْجُورًا) “mehcûr” kelimesi, hem “terk edilmiş”⁵¹ hem “hakkında çirkin konuşulmuş” hem de “abes ve hezeyan” anlamında kullanılmıştır.⁵² Yani onlar bu Kur’ân hakkında gerçeğin dışına çıkarak onun bir sihir ve bir şiir olduğunu söylediler. Hz. Peygamber âhirette, “Onlar Kur’ân’ı terk ettiler, onunla amel etmediler, benden uzaklaştılar, beni yalanladılar diyecektir.”⁵³

“Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlarla, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmemeye yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah’ın size mağfîret etmesini sevmeyiz misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, bol bol rahmet edicidir.”⁵⁴ Bu âyette geçen (وَالْمُهَاجِرِينَ) “ve’l-Muhâcirûn” “muhacirler” kelimesinden maksat, Bedir savaşına katılmış, miskin muhacir, Hz. Ebu Bekir’in teyzesi oğlu Mistâh b. Esâse⁵⁵ olmakla birlikte bu kelime bütün muhacirleri kapsamaktadır.

“... ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık ...”⁵⁶ Bu âyette yer alan (هَاجِرُونَ) “hâcerne” “hicret edenler” kelimesiyle, Hz. Peygamber ile beraber hicret eden amca kızları, hala kızları, dayı kızları ve teyze kızları, kastedilmiştir.⁵⁷

“Onların (müşriklerin) söylediklerine sabret/katlan ve onları güzel bir şekilde terk

⁴⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâta, Muessesetu’ut-Târîhi’l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 2002, II, 630; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XV, 552-555.

⁴⁷ Mü’minûn, 23/67.

⁴⁸ el-Cürcânî, Abdükâhır, *Dercü’d-Dürer fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim*, thk. Talat Salah el-Ferhan-Muhammed Edib Şekûr, Darü’l-Fikir, 1. Baskı, Ammân 2009, II, 350.

⁴⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 64.

⁵⁰ Furkan, 25/30.

⁵¹ el-Cürcânî, Abdükâhır, *Dercü’d-Dürer fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim*, II, 385.

⁵² el-Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve’l-Uyûn* (Tefsiru’l-Mâverdî), thk. es-Seyyid b. Abdulkasûd b. Abdurrahim, Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, *en-Nüket ve’l-Uyûn* (Tefsiru’l-Mâverdî), IV, 143.

⁵³ es-Sa’lebî, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve’l-Beyân*, VII, 132; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 405.

⁵⁴ Nûr, 24/22.

⁵⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, thk. Halid b. Ali el-Çamidî, Darü’l-Fikir, 1. Baskı, Cidde, 2015, VII, 132; el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, IV, 84.

⁵⁶ Ahzâb, 33/50.

⁵⁷ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 179.

et (onlardan ayrıl)."⁵⁸ Bu âyette yer alan (واَهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا) "ve'hcürhum hecran cemilen" sözü, "onlara taarruz etme, onların mükâfat (veya ceza) görmelerini beklemekle de uğraşma" anlamındadır. Çünkü bunda, Allah'a yapılan davetin terki vardır. Ebu'd-Derdâ da şöyle demiştir: "Bizler bazı kimselerin yüzüne gülümsüyor hatta gülüyoruz, fakat bununla birlikte kalplerimiz de onlara buğz etmekte, ya da onlara lanet okumaktadır."⁵⁹ Bu âyette Mekkeli müşriklerin yaptığı eziyetlere, hakaretlere, alay etmelere ve söylediklerine karşı sabır ve metanetle tepki gösterilmesi ve güzellikle onların terk edilmesi istenmiştir.⁶⁰ Muhtemeldir ki burada terk etme olayı, hem beden, hem dil, hem de kalp ile yapılan her üç terk etme türünü kapsamakta, dolayısıyla "bunlardan en uygun olanı hangisi ise onu güzellikle yapmaktaki serbestsin" anlamına gelmektedir.⁶¹

"Kötü şeyleri terk et (fe'hcür)."⁶² Bu âyette bulunan (فَاهْجُرْ) "fe'hcür" kelimesi de "terk et", anlamındadır. Taberî, âyette geçen (الرُّجُزْ) "er-Rucze" kelimesine, "şirk ve put" anlamını verdikten sonra onun "kötülükler" anlamına geldiğini belirtir.⁶³ Dolayısıyla âyet, "şirk ve putlardan ve ayrıca her türlü kötülükten bedenen, lisanen ve kalben uzak dur" anlamına gelir.⁶⁴

2. Hicretin Gayesi, Sebebi, Şekilleri ve Önemi

İnsanlar, özellikle Müslümanlar gayesiz ve sebepsiz göç etmezler. Göçün birtakım gayeleri, sebepleri ve şekilleri olmalıdır.

Göç; ekonomik, sosyolojik, demografik, coğrafi ve psikolojik sebeplerle doğal afetler ve savaşlardan dolayı olabilir. Çeşitleri açısından da, kendisiyle belli olduğu devletler arasındaki sınırlardan gerçekleşen dâhili ve harici göçler, göç kararı doğasındaki iradeye dayalı ve zorunlu göçler ve süreye bağlı yapılan daimî ve muvakkat göçler diye bir taksime tabi tutulabilir. Ayrıca göçü doğrudan ilgilendiren, göç ile ekonomik gelişmeler arasındaki ilişkiler, göçün eğitim-öğretim ve yetkili kılma arasındaki ilişkiler ve göçün oturma, yani mesken ile arasındaki ilişkiler gibi konular da önem arz eder.

2.1. Hicretin Gayesi ve Sebebi

Yapılan her işin bir başlangıcı ve gayesi vardır. İş eğer İslâm inancından kaynaklanıyorsa, Allah'a itaat ve O'na yakın olma özelliği taşır. O işi yaptıran sırf iman olmalıdır, yoksa âdet, hevâ, övülme, meşhur olma gibi faktörler olmamalıdır.

⁵⁸ Müzzemmil, 73/10.

⁵⁹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XXI, 334-335.

⁶⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 380.

⁶¹ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 536-537.

⁶² Müddessir, 74/5.

⁶³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 410-412.

⁶⁴ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 537.

Bedenle yapılan göçün temelinde de Allah'a ve Rasûlü'ne hicret etme inancı vardır.⁶⁵ Bu dünya da, gerçekleşmesi istenilen belli gayeler ve hedeflerle sebeplere dayalı bir dünyadır. Allah tarafından her şey, özellikle insan boşuna⁶⁶ ve abes olarak yaratılmamış,⁶⁷ kendi haline de bırakılmamıştır.⁶⁸ Hicretin de bir gayesi vardır. Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz Benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde (nerede güven içinde olacaksınız orada) yalnız Bana kulluk edin"*,⁶⁹ buyurmuştur. Yani bir diyarda masiyet olup onu değiştirmeye güç yetirmeniz ve Bana kulluk etmeniz mümkün değilse, orayı terk ederek Bana rahatça kulluk edeceğinizi başka bir yere gidin.⁷⁰

Hicretin neredeyse söz konusu olmadığı an yoktur. Hak ve bâtil mücadelesinin olduğu her yerde o da olmuştur. Kur'ân'a göre bütün peygamberler ve onlara inanan insanlar, Allah'a ibadeti gerektiği şekilde ifâ etmek için imanları uğruna yerlerini, yurtlarını ve mallarını terk ederek göç etmişlerdir.⁷¹ Kur'ân, *"İnkâr edenlerin, peygamberlerine, elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız ya da mutlaka dinimize döneceksiniz"* dediklerini haber vermiş, aynı zamanda Allah'ın bu peygamberlere, *"zalimleri mutlaka helâk edeceğiz"*⁷² diye vaadde bulunduğunu da bildirmiştir. Kur'ân'da yine şöyle buyrulmuştur: *"Onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın."*⁷³

Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Rasûlü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir."*⁷⁴ Bu hadis, hicretin kişinin niyetine ve gayesine göre anlam ve değer kazanacağını, asıl hicretinde Allah'a ve Rasûlü'ne yapılan hicret olduğunu ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kâfirlerle savaş devam ettikçe hicret kesilmez."*⁷⁵ Bu hadis, savaşın hicretin sebebi olduğunu göstermiştir. *"Tevbe sona ermedikçe hicret sona ermez; güneş batıdan doğuncaya kadar da tevbe sona ermez."*

⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Risâletü'l-Tebûkiyye* (Zâdu'l-Muhacir ilâ Rabbihî), s. 9.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/191; Sâd, 38/27.

⁶⁷ Mü'minûn, 23/115.

⁶⁸ Kıyâme, 75/36.

⁶⁹ Ankebût, 29/56.

⁷⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 433.

⁷¹ A'râf, 7/88; Yûnus, 10/90; Hûd, 11/80, 81; Hicr, 15/65; Tâhâ, 20/77, 78; Şuarâ, 26/52-67; Ankebût, 29/26.

⁷² İbrahim, 14/13.

⁷³ İsrâ', 17/76, 77.

⁷⁴ *Buhârî*, Vahy 1; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim*, thk. Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad, 1998, İmâret 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2008, I, 307.

⁷⁵ *Nesâî*, Bey'at, Bab 45, VII, 7747.

bulmaz",⁷⁶ hadisi de hicretin kesintisiz devam ettiğini bildirmiştir.

Müslüman bir toplumun bir beldede hayatta kalma ve İslâmî olarak gelişme mücadelesinde son alternatif hicrettir. Belli bir ortamda İslâm'ın gelişmesi ya da hayatta kalması ihtimali ortadan kalktığına ve bu yolda gösterilecek çabaların sonuçsuz kalacağı anlaşıldığında, bir kişi ya da grup o ortamı terk etmeye karar verebilir.⁷⁷ Ayrıca Allah'ın, kullarına ruhsat verip, lütfettiği hususlardan biri, canlarına yapılacak eziyetten kaçmalarıdır. Eğer bir kimse canına bir zarar geleceğinden korkarsa, Allah, kendisini böyle bir tehlikeden kurtarmak için oradan çıkıp kaçmaya izin vermiştir ki, canını bu mahzurlu durumdan kurtarsın.⁷⁸ Bu açıdan bakıldığında, örneğin Suriyeli göçmenlerin birbirlerinden farklı sebep ve gayelerle yurtlarından ayrıldıkları doğru olmakla birlikte, genelde savaş sebebiyle yerlerinden göç ettikleri açıktır. Canlarını kurtarmak amacıyla vatanlarını bırakıp, güvenle yaşayacakları özellikle komşu ve muhtelif ülkelere iltica ve göç etmeleri veya himayeleri altına girmeleri tabiatıyla onların hakkı olarak kabul edilebilir. Nitekim birinci Habeşistan hicreti böyle olmuştur. İlticâ ve göç edilen ülkelerin de bundan kaçınmamaları ve bu göçmenlerle ilgilenmeleri gerekmez mi? Müslümanlık bir yana, insanlık adına bunun aksini düşünmek mümkün müdür?

Mekke'de Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Mekkelilerin baskısı ve zulmüne maruz kalmışlardı.⁷⁹ Hatta bu dönemde şehit edilen sahabeler bile vardı.⁸⁰ Onlar, *Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Rasûlüllah* Kelime-i Tevhid'i söylemekle Mekkelilerin dinlerini terk ettiklerini beyan ediyorlardı; İslâm'a yöneliyor, her türlü ma'budu reddedip, sadece Allah'a ibadet etmeye çalışıyorlardı. Müslümanların söyledikleri Kelime-i Tevhid alelade bir söz değildi. Bu hem Müslümanlar hem de Mekkeliler açısından büyük önem taşıyordu.

Mekkeliler düzenlerinin bozulacağını, makam ve mevkilerinin kaybedileceğini anlayınca Müslümanlara karşı hakaret, alay etme, işkence ve ambargo gibi en ağır uygulamalarını da arttırdılar.⁸¹ Mekkeliler önderler ve avaneleri, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları bu yoldan döndürmek için her türlü baskı ve zulmü yapıyorlardı.⁸² Hz. Peygamber, Müslümanları bundan kurtarmak ve onlara rahat bir nefes aldirmek için adil ve merhametli bir kişi olarak bilinen Necâşî adlı Hıristiyan bir hükümdar tarafından yönetilen Habeşistan'a gitmelerinin uygun

⁷⁶ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram, *Musnedü'd-Dârimî*, thk. Esedü'Dârânî, Siyer, 70, III, 2555; Ebû Dâvud, Suleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davud*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Darü'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, Dimaşk 2009, Cihad 2, IV, 2479.

⁷⁷ Mîr, Mustansır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996, s. 85.

⁷⁸ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 610; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 70.

⁷⁹ İbn İshâk, Muhammed, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, thk. Suheyl Zekkâr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, 1978, s. 209-231.

⁸⁰ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 192-193.

⁸¹ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 144.

⁸² İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Meğâzî*, s. 189-196.

olduğuna karar verdi. Bu, Müslümanların ilk hicreti idi.⁸³ Nitekim o sıralarda hicretten söz eden ilk âyetler de inmişti.⁸⁴ Habeşistan'a yapılan hicret, Müslümanlar açısından büyük bir rahatlık sağlamıştı. Bu hicrette dikkat çeken bir husus vardır ki o da şudur: İslâm ülkelerinde bulunmayan dini yaşama özgürlüğü, Müslüman olmayan bazı ülkelerde olabilir. Bunun delili de Hıristiyan Habeşistan ülkesidir. Burası İslâm ülkesi olmadığı halde Müslümanlar Mekke gibi bir yeri terk edip oraya (iki defa) hicret etmişlerdir. Hicret edenlere de muhacir denilmiştir.⁸⁵

Hicretten sonra Hz. Peygamber hac mevsiminde Yesrib'den gelen altı kişiye Akabe denilen yerde İslâm'ı anlattı, onlar da iman edip doğruladılar ve Hz. Peygamber'e biat ettiler. Sonra da İslâm'a davet etmek üzere geri döndüler.⁸⁶ Bu olayla birlikte Allah, Müslümanlara yeni bir yol açmış oldu. Bu gelişmelerin akabinde İslâm, Medine'de zamanla yerleşti.

Bundan sonra Hz. Peygamber'in teşvikiyle Müslümanlar, belirli bir zamanda gruplar halinde, gizlice Mekke'den Yesrib'e doğru yola çıktılar.⁸⁷ Onlar ne ile karşılaşacaklarını bilmedikleri bir geleceğe doğru Allah'a tam bir tevekkül ve teslimiyetle ilerliyorlardı. Böylece Hz. Peygamber'in buyruğuna samimiyetle uymak suretiyle hicret edip Mekke'yi terk ettiler. Sonunda Mekke'de yalnızca Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kaldı. Allah'tan, Mekke'den çıkış ve Medine'ye hicret iznini bekleyen Hz. Peygamber⁸⁸nihayet gelen izinle Hz. Ebu Bekir'le birlikte Yesrib'e hicret etti.⁸⁹ Kur'ân'da bu olay şöyle anlatılmıştır: *"Eğer siz ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, (iyi bilin ki) iki kişiden biri olduğu halde (Rasûlullah ve Ebu Bekir) kâfirler onu (Mekke'den) çıkardıkları zaman Allah ona yardım etmişti. Hani onlar mağarada (Sevr mağarasında) idiler, (Ebu Bekir korkunca Rasûlullah) o zaman arkasına: Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu (melekler) ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın kelimesi/sözü ise (zaten) yücedir. Çünkü Allah daima üstündür, hikmet sahibidir."*⁹⁰ Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkışı, onların Hz. Peygamber'i buna mecbur etmelerinin bir sonucu idi. Nihayet o da Mekke'den çıkmak zorunda kalmıştı.⁹¹ Bu konuda Hz. Peygamber'in, bineği üzerinde olduğu halde Hazvara'da⁹² durmuşken şöyle dediği nakledilmiştir:

⁸³ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Mağâzî*, s. 213-215; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, tahk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, 1. Baskı, Kahire 2001, I, 172-173.

⁸⁴ Zümer, 39/10; Nahl, 16/41, 42.

⁸⁵ Muhammed Casim Abd, *Ahkâmü'l-Hicreti fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Mecelletu Ebhâsi Kulliyetu't-Terbiye el-Esasiyye, Külliyyetü'l-İmam el-A'zam, 2008, c. 8, sayı:1, s. 98-99.

⁸⁶ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1990, II, 76-78.

⁸⁷ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 109; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, I, 192.

⁸⁸ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 109.

⁸⁹ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 121; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, I, 194.

⁹⁰ Tevbe, 9/40.

⁹¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 211.

⁹² Mekke'de bir çarşı adı.

“Vallahi (ey Mekke), sen Allah’a en sevimli olan Allah’ın en hayırlı yerisin, eğer senden çıkarılmasaydım, senden çıkmazdım.”⁹³ Böylece neredeyse bütün Müslümanlar Mekke’yi terk etmiş, Hz. Peygamber’in önderliğinde Medine’de toplanmış oldular.

Hicret basit bir olay değildir. O, bâtıldan hakka, zulmetten nûra, cehaletten ilme, zulümden adalete, kötülükten iyiliğe, çirkinlikten güzelliğe; İslâm’ın aydınlığına yönelmedir. Kısaca hicret, küfrün ve şirkin bataklığından kurtulup, Allah’a hakkıyla yönelip kulluk yapma, İslâmiyet’i en uzak yerlere götürüp duyurabilme imkânı veren önemli bir yolculuktur. Müminler, hicretle Medine’de bunu elde etmiş oldular.

Şimdi düşmanları tarafından vatanlarını terk etmek zorunda bırakılan Suriyeli göçmenleri ve benzerlerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Çünkü savaş ortamında kendi ülkelerinde onların İslâmiyeti yaşama imkânları, can ve mal emniyetleri kalmamıştır. Görmekte oldukları sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel gibi her türlü baskı ve zarardan kurtulmak ve korunmak için yerlerini terk etmeleri, onlara muhacir vasfını kazandırabilir.

2.2. Hicretin Önemi ve Çeşitleri

Bir itaat eylemi olarak hicretin İslâm’da büyük önemi vardır. Kur’ân’da bu hususta şöyle buyrulmuştur: *“Onlar, kendileri inkâr ettikleri gibi sizin de inkâr etmenizi, onlarla denk olmanızı isterler. Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar, onlardan kimseyi veli (dost ve yönetici) edinmeyiniz. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, nerede bulursanız onları öldürün. Onlardan veli ve yardımcı edinmeyiniz.”*⁹⁴ Âyette yer alan (حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا) “hattâ yuhâcirû” “hicret edinceye kadar” ifadesi, beden ile bir diyardan başka bir diyara; Darü’l-Harb’den Darü’l-İslâm’a ve kalp ile Allah’a ve Rasûlüne yapılan hicret diye iki şekilde yorumlanabilir. Burada şehvetlerin, kötü ahlâkın ve günahların terki ve reddi de söz konusudur.⁹⁵ Âyette, *“O halde Allah yolunda hicret edinceye kadar, içlerinden kimseyi veli edinmeyin”*, buyrulurken Müslümanların küfür ve münafıklıkta kendileri gibi ve eşit olmasını temenni edenlerden teberrî edip uzaklaşmaları emredilmiştir.⁹⁶ Nitekim Kur’ân’da münafıklar hakkında şöyle buyrulmuştur: *“Münafıklara, Allah’ın indirdiğine (Kur’ân’a) ve Peygamber’e gelin, dendiği zaman, onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.”*⁹⁷

Kur’ân’da yine şöyle buyrulmuştur: *“(Mücahitlere katılmayarak) kendilerine zulmedenlerin canlarını melekler alırken: ‘Nerede idiniz (niçin mücahitlerle beraber değildiniz)?’ dediklerinde, ‘biz yeryüzünde güçsüzdük (müstaz’af/çaresiz idik) dediler.’*

⁹³ Dârmî, Bab: 67, III, 2552.

⁹⁴ Nisâ’, 4/89.

⁹⁵ es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 506-507; İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Risaletü’t-Tebûkiyye* (Zâdu’l-Muhacir ilâ Rabbihi), s. 16; el-İsfehânî, s. 537.

⁹⁶ Enfâl, 8/72; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VI, s. 506-507.

⁹⁷ Nisâ’, 4/61.

*Melekler de, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oralara hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların sığınağı (barınağı) cehennemdir. O ne kötü dönüş yeridir.'*⁹⁸ Âyette, Hz. Peygamber hicret ettikten sonra, Müslüman olduğu halde Mekke'den ayrılmayıp, orada Müşriklerin arasında kalarak onlarla birlikte kalan kişilerin bu tavırlarıyla hicret etme emrine uymadıkları ve Allah'ın onların mazeretlerini kabul etmediği ve bu sebeple cehenneme girecekleri ifade edilmiştir.⁹⁹

Bu âyet indiği sırada ve Mekke'nin fethine kadar, Müslümanların Medine'ye hicret etmeleri farz idi. Bu âyet, Mekke'de Müslüman olmuş ve hicret farz kılındığı sırada hicret etmemiş olan bazı kişiler hakkında inmiştir.¹⁰⁰ Demek ki, hicret farz iken kâfirlerin istediklerine göre oturmak, doğrudan doğruya küfür değilse de herhalde bir günah ve nefse bir zulümdür. Tefsircilerin açıklamasına göre bu âyet, bir yerde dinini yaşama imkânı bulamayan bir kişinin oradan göç etmesi gerektiğini göstermektedir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Her kim dini uğruna bir yerden kaçarsa, gittiği bir karış yer de olsa cennete girmeye hak kazanır. Babası İbrahim'in ve peygamberi Muhammed'in yoldaşı olur."¹⁰¹

Şâfiî'ye göre, Medine'ye hicreti takip eden ilk zamanlar hicret farz olmadığı gibi Mekke'de ikamet de haram değildi. Hicretten sonra cihad önce mubah, daha sonra farz kılınca hicret etmeyenlere karşı uygulanan baskı ve zulüm iyice arttı. Bunun üzerine baskıya maruz kalanlardan hicrete gücü yetenlerin hicret etmesi farz kılındı. Âyette, ilk İslâm toplumunun geleceği bakımından taşıdığı önem sebebiyle bu emre uymayanların durumu ve akıbeti haber verilmiştir.¹⁰²

Kurtubî de, "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, oralara hicret etseydiniz ya!" buyruğu hakkında şunu demiştir: "Böyle bir soru ve cevap, onların hicreti terk etmek suretiyle nefislerine zulmeden Müslümanlar olarak öldüklerini ifade etmektedir. Aksi halde kâfir olarak ölmüş olsalardı, onlara bu kabilden bir söz söylenmezdi. Bu kimselerin Sahabe-i Kiram arasında anılmayışlarının sebebi ise, karşı karşıya kaldıkları durumun ağırlığı ve muayyen olarak onlardan herhangi birinin iman edip etmediğinin açık olmaması ve irtidat etmiş olma ihtimallerinin bulunması sebebiyledir."¹⁰³

İbn Kudâme'ye göre de bu âyet, hicret etmeye güç yetirenlere hicretin farz olduğunu gösteriyor. Kâfirler arasında dinini yaşama ve onun vecibelerini yerine getirme imkânı bulamayan kimselere hicret etmek farzdır. Dinin vecibelerini yerine getirmeye güç yetirenlere de bu vecibeler farzdır. Hicret ise dinin zarureti ve

⁹⁸ Nisâ', 4/97.

⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 381; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 61.

¹⁰⁰ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-Mağâzi*, s. 309.

¹⁰¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 64.

¹⁰² Özel, Ahmet, "Hicret" DİA, İstanbul 1998, XVII, 463.

¹⁰³ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 63.

tamamlayıcıdır. Dolayısıyla farzın kendisiyle tamamlandığı şey de farzdır.¹⁰⁴

*“Erkekler, kadınlar ve çocuklardan (gerçekten) âciz (müstaz’af) olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır.”*¹⁰⁵

*“İşte bunları, umulur ki Allah affeder. Allah affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*¹⁰⁶

Allah’ın, (لَا يَسْتَطِيعُونَ جِيلَةً) “lâ yestafîûne hîle” “çare bulamayan” buyruğundaki (جِيلَةً) “hîle” “çare” kelimesi, çeşitli kurtuluş yolları hakkında kullanılabilen umumi bir lafızdır. Âyetteki (سَبِيلًا) “sebil” “yol” kelimesi de “Medine’ye varan yol” demektir.¹⁰⁷ Bunun bütün yollar hakkında umumi bir tabir olduğu anlamı da vardır. *“İşte bunları, umulur ki Allah affeder”,* buyruğu ile kastedilenler, hicret etmeye çare bulamayan ve günahsız (gerçekten müstaz’af) olan kimselerdir. Hicret uğrunda aşırı derecedeki sıkıntılara katlanmanın icap ettiği zannedilebilir. Öyle ki, bu zorluğa katlanmayan kimse bundan dolayı cezaya maruz kalabilir. İşte Allah burada böyle bir vehmi izale etmektedir. Zira aşırı meşakkate katlanmak icap etmemektedir. Aksine gerekli azık ve bineğin bulunmaması halinde hicretin terki caizdir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: İşte Allah, böylelerini hesaba çekerken, aleyhlerine olmak üzere nihai ve kılı kırk yararcasına onları hesaba çekmez. Bundan dolayı Allah şöyle buyurmuştur: *“Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*¹⁰⁸

Bu iki âyette hastalık, zayıflık, zorla orada kalmadan ve düşkünlükten dolayı hicret edemeyip aciz kalan kadın, çocuk gibi kendilerine hicret etmenin farz olmadığı kimselerden bahsedilmiştir. Küfür diyarındaki bu mecburî kalış için, ona güç yetirilemediğinden dolayı müstehaptır denilemez. Darü’l-Harb’de ikamet edip dinin emirlerini yerine getirebilene ise hicret farz değil, ama müstehaptır, çünkü orada onlara karşı cihad yapma, Müslümanların sayısını çoğaltma ve onlara yardım etme, ayrıca kâfirlerin azlığına onların içine girmeden sebebiyet verme ve onların kötülüklerini engelleme ve onlardan kurtulma imkânına sahiptir. Böylece orada kalmasında dinin vecibelerini yerine getirme imkânı söz konusu olduğu için hicret etmek ona farz değildir. Nitekim Hz. Abbas, Müslüman olduğu halde Mekke’de ikamet etmişti. Nuaym en-Nahhâm da, hicret etmek istediğinde kavmi Benu Adiy ona gelmiş ve: “Sen dinin üzere kalarak yanımızda ikamet et, sana eziyet etmek isteyenlere de mani oluruz. Bizim için yaptıklarına devam et.” demişlerdi. O, Benu Adiy kavminin yetim ve dullarıyla ilgileniyordu. Bu sebeple hicret etmekten geri kalmış, sonradan hicret etmişti. Hz. Peygamber ona: “Senin kavminin sana karşı tavrı benim kavmimin bana karşı tavrından daha hayırlıdır, zira kavmim beni Mekke’den çıkardı ve öldürmek istedi. Senin kavmin ise seni korudu, sana eziyet etmek isteyenlere de mâni oldu.” dedi. O da: “Ya Rasûlallah! Bilakis, kavmin seni Allah’a itaate ve O’nun düşmanına karşı cihad etmeye çıkardı.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 151.

¹⁰⁵ Nisâ’, 4/98.

¹⁰⁶ Nisâ’, 4/99.

¹⁰⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VII, 385.

¹⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, VII, 65.

Fakat benim kavmim ise beni hicretten ve Allah'a itaatten alıkoydu." demişti.¹⁰⁹

"Şüphesiz, iman edenler, hicret edenler, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler, (muhacirleri) barındıranlar ve (onlara) yardım edenler, işte onlar birbirlerinin velileridirler. İman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edinceye kadar sizin onlarla hiçbir velâyetiniz yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, size yardım etmek düşer. Ancak sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavme karşı değil. Allah yaptıklarınızı görendir."¹¹⁰ Bu âyette, (هَاجِرُونَ) "hâcerû" "hicret edenler", (لَمْ يُهَاجِرُوا) "lem yuhâcirû" "hicret etmeyenler" ve (حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا) "hattâ yuhâcirû" "hicret edene kadar" şeklinde üç kelime yer almıştır. Âyette yer alan, "Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse" ifadesine göre, Darü'l-Harb'de kalıp hicret etmeyen Müminler, kendilerinin kurtarılmaları için asker yahut mâlî bakımdan yardımcı olmak üzere çağrıda bulunacak olurlarsa, onlara yardımcı olunur. Bu bir farzdır, onlar yardımsız bırakılamaz. Ancak onlar, kendileri ile arasında antlaşma bulunan kâfir bir kavim aleyhine yardım isteyecek olurlarsa, o kâfirlere karşı onlara yardımcı olunmaz ve süresi bitinceye kadar da kâfirlerle yapılmış olan antlaşma bozulmaz.¹¹¹ Âyette geçen "birbirlerinin velileridirler" buyruğu da mirasta birbirlerinin velileridirler diye açıklanmıştır.¹¹² Önceleri hicret sebebiyle Ensar ile Muhacirler birbirlerine mirasçı olurlardı. Burada "velâyet" kelimesi ise, "yardımcı olmak" ve "neseb bağı ile bağlanmak" anlamındadır. Aynı şekilde "vilâyet ve velâyet", "emirlik, yöneticilik" anlamında da kullanılır.¹¹³

İbnü'l-Arabî'ye göre, bizden yardım isteyen Müminler esir ve mustaz'af kimseler ise, şüphesiz ki onlarla dostluk hâlâ devam ettiği için, onlara yardımcı olmamız gerekir. Eğer gücümüz buna yeterli ise onları kurtarmak maksadıyla cihada çıkmadık kırpan tek bir gözümüz kalmayınca yahut da hiçbir kimsenin elinde tek bir dirhem kalmamacasına onları esaretten kurtarmak için bütün malımızı harcayınca kadar onlara yardımcı olmamız gerekir. Malik'in ve bütün ilim adamlarının görüşü de budur. Elleri hazinelerle servet bulunmakla, ihtiyaç fazlası malları olmakla, güçleri, sayıları, kudretleri ve savaşma güçleri yeterli olmakla birlikte, kardeşlerini düşmanlarının esaretinde bırakmalarından ötürü, insanların karşı karşıya buldukları bu musibetler dolayısıyla "innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"dan başka bir şey diyemiyoruz.¹¹⁴

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihat edenler ve onları (hicret edenleri) barındıranlar ve (onlara) yardım edenler, işte onlar hakiki Müminlerdir. İşte

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 151-152.

¹¹⁰ *Enfâl*, 8/72.

¹¹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 294; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86-87.

¹¹² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 293-294; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86.

¹¹³ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 85-86.

¹¹⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 440; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 86-87.

onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.”¹¹⁵ Ayette geçen (حَقًّا) “hakkan” “gerçek” kelimesi mastardır. Yani onlar hicret etmek ve yardımda bulunmak suretiyle imanlarını gerçekleştirmiş kimselerdir. “Onlar için cennette çok büyük bir mükâfat vardır” müjdesiyle onların imanlarının gerçek olduğu, gerçekten bir imana sahip oldukları ifade edilmiştir.¹¹⁶

Hz. Peygamber’in de hicretin önemine dair birçok hadisi vardır. Onlardan bazıları şöyledir:

“Eğer hicret şerefi olmasaydı, ben muhakkak Ensar’dan bir fert olmak isterdim.”¹¹⁷ “(Allah’a) ortak koşan bir müşrik Müslüman olduktan sonra, kâfirlerden ayrılıp Müslümanlar arasına katılmadıkça Allah, onun hiçbir amelini kabul etmez.”¹¹⁸ “Bir adam, Rasûlullah’a: ‘Yâ Rasûlallah, hangi hicret daha faziletlidir?’ diye sordu. Rasûlullah da ‘Allah’ın yasakladığı (haram kıldığı) şeyleri terk etmendir.’ buyurdu. Ve devamla, ‘Hicret, iki kısımdır: Şehirlilerin hicreti ve çölde yaşayanların hicreti. Çölde yaşayanın hicreti, vazifeye çağrıldığında gelmesi, kendisine emredilen şeyi yapmasıdır. Şehirlilerinki ise, çölde yaşayaninkinden daha ağırdır. Ecir ve sevabı da daha çoktur.’”¹¹⁹ “Ortalık kargaşa içindeyken ibadet etmek, bana hicret etmek gibidir.”¹²⁰ Abdullah b. Abbas’a göre “Rasûlullah, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (ve Hz. Peygamber’in ashâbı) muhacirlerdendi. Çünkü onlar müşrikleri terk etmişlerdi. Ensar’dan da muhacir olanlar vardı. Çünkü onlar da Medine’nin şirk vatanı olması sebebiyle Akabe bey’atında Hz. Peygamber’e gelmişlerdi.”¹²¹ Ayrıca Hz. Peygamber, geçmişte yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe edip, iyilerin yurduna yönelerek orada öldüğü kabul edilen ve bu sebeple affedilen bir şahıstan da bahsetmiştir.¹²²

Hz. Peygamber: “Fetihten (Mekke’nin fethinden) sonra (Medine’ye) hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır. Allah yolunda savaşa çağrıldığınız zaman koşunuz”,¹²³ diye buyurmuştur. Hadiste bitmiş olduğu beyan edilen “hicret”, Mekke’den Medine’ye yapılan hicrettir. Hicret, hangi mekân ve hangi zamanda olursa olsun, şartları oluştuğunda gündeme gelen bir ibâdet ve şartlar çerçevesinde işlenen bir eylemdir.¹²⁴ Hadis, Mekke’den hicreti kaldırmış ise de Müslümanlara

¹¹⁵ Enfâl, 8/74.

¹¹⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur’ân*, X, 89.

¹¹⁷ Müslim, Zekât 12; *Dârmî*, Siyer, III, 71.

¹¹⁸ *İbn Mâce*, *İbn Mâce*, Ebu Abdullah Muhammed b. Yazid el-Kazvîni (207-275 h.), *Sünenü İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Abdulbaki, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Hudûd 20, Bab: 2, II, 2536.

¹¹⁹ *Nesâî*, Bey’at, Bab: 15, VII, 7740; *Ebü Dâvud*, Vitr 345.

¹²⁰ Müslim, Fiten 52; *Tirmizî*, IV, Fiten 30; *İbn Mâce*, Fiten 36, Bab: 14, II, 3985.

¹²¹ *Nesâî*, Bey’at, Bab: 45, VII, 7741.

¹²² *Buhârî*, Enbiya 60; Müslim, Tevbe 46; *İbnü Mâce*, Diyât 21, Bab: 2, II 2621.

¹²³ *Buhârî*, Cihad ve’s-Siyer 1; *Ebü Dâvud*, IV, Cihad 2; *Tirmizî*, III, Siyer 32; *Nesâî*, Bey’at, Bab: 45, VII, 7745; *Dârmî*, Siyer 70, Bab: 69.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 150-151.

baskı yapılan her küfür diyarından İslâm yurduna hicret, farz olarak devam etmektedir.¹²⁵

Hicret birkaç çeşittir: 1- Hz. Peygamber'e yardımcı olmak için Medine'ye yapılan hicret. 2- Müslüman kimsenin Allah'ın kendisine haram kıldığı şeyleri hecr etmesi, yani onlardan uzak durması. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Muhacir, Allah'ın nehyettiği şeyleri hecr eden (ondan uzak duran) kimsedir."¹²⁶ Bu iki hicret türü şu ana kadar sabittir ve hükümleri devam etmektedir. 3- Masiyet işleyen kimseleri de tehdit etmek üzere masiyetlerinden vazgeçinceye kadar hecr edip tevbe edecekleri vakte kadar onlarla konuşulmaması, onlarla birlikte oturup kalkılmaması da bir hicrettir. Nitekim Hz. Peygamber Ka'b b. Mâlik ile iki arkadaşına karşı böyle davranmıştı.¹²⁷

İbnü'l-Arabî'nin hicretle ilgili olarak âyet ve hadislerden yaptığı değerlendirme de dikkat çekicidir. O, yola çıkıp gitmeyi, yani hicreti önce maksad açısından kaçmak maksadı ve talep maksadı diye iki, sonra hükümler yönünden vacip, mendûb, mübâh, mekruh ve haram diye beş türe ayırmıştır. Kurtubî de, bu tasnifi neredeyse aynen kabul etmiş ve tefsirinde dercetmiştir.¹²⁸ Her iki müfessir de hicreti İslâm hukuku açısından ele alarak bu konuda önemli bilgiler vermişlerdir. Onunla ilgili şöyle bir tasnifte bulunmuşlardır:

1- Darü'l-Harb'den Darü'l-İslâm'a çıkıp gitmek. 2- Bid'at topraklarından çıkıp gitmek. 3- Haram fiillerin baskın geldiği yerden çıkıp gitmek. 4- Bedene yapılacak eziyetten kaçmak: Bu işi ilk yapan kişi de Hz. İbrahim'dir. Çünkü o, kavminden korkunca: "Şüphesiz ben Rabbime hicret ediciyim"¹²⁹ demişti. Hz. İbrahim'in şöyle dediği de bildirilmiştir: "Ben, Rabbime gidiciyim. O, beni doğruya iletecektir."¹³⁰ Hz. Musa'dan ise: "Korku ile gözeterek oradan çıktı..."¹³¹ diye haber verilmiştir.¹³²

3. Hicretin Sosyal, Kültürel ve Dini Etkinlik Boyutu

Allah, Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlarla Medine'de yaşayan Müslümanlar arasındaki ilişkiye dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: "Onlardan (Muhacirlerden) önce yurda (Medine'ye) yerleşen ve iman sahibi olanlar (Ensar)

¹²⁵ el-Cevzî, Ebu'l-Farac Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984, II, 156; *Ebu Davud*, (Dipnot), IV, 2480; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIII, 150.

¹²⁶ *Buhârî*, İman 4; Rikak 26; *Ebî Davud*, IV, Cihad 2; *İbn Mâce*, II, Fiten 36, 2934.

¹²⁷ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 506-507; *Buhârî*, Meğâzî 79; *Müslim*, Tevbe 53.

¹²⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, s. 609; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 65-72.

¹²⁹ *Ankebût*, 29/26.

¹³⁰ *Sâffât*, 37/99.

¹³¹ *Kasas*, 28/21.

¹³² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 610-612; el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 69-70.

*kendilerine hicret edenleri severler ve (muhacirlere) verilen (ganimetler) konusunda yüreklerinde bir ihtiyaç duymazlar ve ihtiyaçları olsa bile onları (muhacirleri) kendilerine tercih ederler. Kim, nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”*¹³³

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiklerinde, burada yaşayanlarla, yardımlaşma ve dayanışma temeli üzerine bir antlaşma imzaladı.¹³⁴ Bu antlaşma İslâmiyetin, Müslüman olmayan topluluklarla barış içinde birlikte yaşamaya ve onlarla iyi ilişkiler içinde olmaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Yine Hz. Peygamber, “Muhacirler” ile “Ensar” arasında kardeşlik kurmuştu. Bu kardeşlik esasına göre, Medineli Müslümanlar mallarının yarısını muhacir kardeşlerine vermişlerdi¹³⁵ ki, tarihte bu dayanışma ve yardımlaşmanın bir benzerini göstermek mümkün değildir. Böylece, Medine'de ilk İslâm topluluğu kardeşlik, dayanışma ve yardımlaşma temelleri üzerinde oluşmuştur.

Kurtubî, Mümtehine suresinin 10. âyetinde şu bilgilere yer vermiştir: “Allah'ın, Müslümanlara müşrikleri dost ve yardımcı edinmeyi yasaklaması, Müslümanların müşriklerin yurdunu bırakıp Müslümanların yurduna hicret etmelerini gerektirdi. Evlilik ve nikâhlanmak ise dostluk sebeplerinin en sağlam olduğundan dolayı, “*ey iman edenler, Mümin kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde*” buyruğu ile kadınların hicret etmelerine dair hükümleri açıklamıştır. Hudeybiye'de Kureyş müşrikleri ile (Hz. Peygamber) kendisine gelen Mekkelileri onlara geri çevirmek üzere antlaşmış idi. Bir açıklamaya göre, Ümmü Külsüm kocası Amr b. el-Âs'dan, beraberinde iki kardeşi İmare ve el-Velid ile birlikte kaçmıştı. Rasûlullah kardeşlerini geri vermekle birlikte Ümmü Külsüm'ü alıyordu. Hz. Peygamber'e: Antlaşma şartı gereği onu da bize geri ver, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Antlaşmada koşulan şart, erkekler hakkında idi. Kadınlar hakkında değildi.” Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi.”¹³⁶

Göç, toplumları içtimaî, iktisadî, siyasî, ahlâkî, kültürel gibi açılardan etkiler. Bununla karşılaşan ülkeler bu durumu açıkça yaşamaktadır. En çok göç alan bu ülkelerin içinde Türkiye bulunmaktadır. Günümüzde, özellikle Suriye'de ve Irak'ta meydana gelen olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Müstevliler tarafından toprakları işgale uğrayıp, yeraltı ve yerüstü zenginliklerine el konulan, kendilerine dinlerini yaşama fırsatı verilmeyen ve can pazarıyla karşılaşan bu güçsüz ve zayıf insanların sığınacakları en uygun yerler, elbette onların din, ahlâk, kültür, tarih ve coğrafya birliği, örf ve adet benzerliği bulunan komşu ülkeler olacaktır. Şartlar muvâcehesinde yapılması en doğru olan da budur. Burada Hz. Peygamber zamanında Müslümanların önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmeye mecbur edilmesine benzer durumlar söz

¹³³ Haşr, 59/9.

¹³⁴ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II, 143-144.

¹³⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, II, 146; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I, 204-205.

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 410-411.

konusudur. Yurdumuza gelen Suriyeli göçmenlerin durumu bu tarihî gerçeklerle mülâhaza edildiğinde belirtilen bu olaylara ne kadar benzediği görülür. Bir tarafta kendilerine muhacir diyebileceğimiz vatanlarını terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenler, öbür tarafta ise bu Suriyeli muhacirlere Ensar gibi davranması gereken bizler.

Sonuç

Hicret kelimesi birçok anlama gelmektedir. İslâm'a göre hicret ise, Allah'a ve Rasûlü'ne yapılır. Hicret, Müslümanlara vatanlarında uygulanan eziyet, baskı, şiddet ve işkence, ayrıca hak dini tebliğ etme imkânı kalmaması nedeniyle olur. Hicret, Müslüman'ın içinde bulunduğu duruma göre ya farz, ya da müstehap yahut ne farz ne de müstehap olur. Küfür diyarında eğer dinini yaşama, can ve mal emniyeti imkânı kalmamışsa oradan hicret etmesi farz; dinin vecibelerini yerine getirme imkânı ve fırsatı varsa orada kalması müstehap; yok eğer orada hasta, düşkün vb. olması ve zorla tutulması halinde ise, bu da ne farz ne de müstehaptır. Bununla birlikte hicret etmeksizin küfür diyarında kalarak din konusunda yardım isteyenlere dinen yardımcı olmak gerekir, aksi takdirde yardım etme imkânına sahip Müslümanlara bunun dini sorumluluğu vardır.

Hicret, Mekke'den göç eden Müslümanların sıkıntılı günlerden kurtulmalarına, Ensarla Medine'de dostluk ve kardeşlik, milli birlik ve beraberlik ruhu içinde toplum hayatını yaşamalarına vesile olmuş İslâm tarihinin en önemli olaylarından biridir. Müslümanlar, hicretle güvenli bir ortama kavuşmuş ve güçlenmiş, Hz. Peygamber'in önderliğinde kendilerini başkalarına kabul ettirmişlerdir. Hz. Peygamber, Medine ve çevresinde yaşayan halklarla antlaşmalar yapmış ve yönetimin Müslümanların elinde olmasını sağlamıştır.

Günümüzde değişik ülkelerden gelen, özellikle Suriyeli göçmenlerin durumu, hicretin devamlılığına dair önemli bir misal teşkil etmektedir. Onların kendi vatanlarında istilâcıların ve siyasî otoritenin zorbalığıyla can ve mal emniyetleri kalmamış, onlar en ağır işkencelere uğramışlardır. Özellikle nifak, fesat ve fitnenin kol gezip kan döküldüğü, ahlâkî kötülüklerin yaygınlaştığı ve en önemlisi yaşamaya mükellef oldukları İslâmî vecibeleri yerine getiremeyişleri sebebiyle yerlerini, yurtlarını ve yakınlarını terk etmişlerdir. Bundan dolayı muhacir kabul edilmeleri mümkündür. Onların bir kısmı ve ülkemizin bazı insanları da yaşanan bu göç olayının İslâmî cihetten pek farkında olmadıkları, bunun ise toplumlar arasında bazı sorunlara yol açtığı görülmüştür. Devlet ve hükümet, bunlara karşı doğru çözümler üretmekle onların verecekleri zararları önleyebilir. Bu da, ciddi, gerçekçi ve güvenilir içtimaî, iktisadî, siyasî, ahlâkî, kültürel ve hukukî bir bünyeyi oluşturup, ırkçı, yabancı düşmanı ve ötekini dışlayıcı her türlü üsluptan uzak durarak, kucaklayıcı, doğru ve insanî bir dil kullanmakla mümkündür.

Ülkelerini terk etmek zorunda kalan, özellikle Suriyeli göçmenlerin ve ülkemiz insanlarının Hz. Peygamber zamanında Muhacir ve Ensar'ın hicrette oynadığı rolü bilmeleri ve hicreti hatırlamaları büyük önem arz etmiştir. Ülkemize gelen Suriyeli göçmenlerle din, ahlâk, kültür, tarih ve coğrafya birliğimiz vardır; ancak dil, örf, adet, gelenek, görenek gibi -kısmen de olsa- farklılıklarımız, bazen birtakım sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Bu ve benzeri meseleler, aynı inancı, aynı coğrafyayı ve genelde benzer kültürleri paylaşan milletler tarafından ancak İslâm'ın ümmet¹³⁷ bilinciyle halledilebilir. Yani Allah'ın, *"Müminler ancak kardeşirler."*,¹³⁸ *"Mümin erkeklerle Mümin kadınlar birbirlerinin velileri, yardımcılarıdır. Onlar iyilikleri teşvik edip (emredip) kötülükleri menederler"*,¹³⁹ ve Hz. Peygamber'in, *"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu zalime teslim etmez. Kim kardeşinin yardımında bulunursa Allah da ona yardım eder. Kim bir müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter"*,¹⁴⁰ *"Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar"*¹⁴¹ gibi buyrukların özümlemlenip uygulanması ve toplumlarda iyice yerleştirilmesiyle mümkündür. Ayrıca göçmenlere Türkçeyi öğretmek için gerekli tedbirlerin alınması, bizlerin de Arapçayı öğrenmeye çalışması ve karşılıklı hoşgörü, sosyal ortamı rahatlatarak ve hayatı kardeşçe daha iyi yaşama imkânı sağlayacaktır.

Çeşitli milletlere mensup Müslümanlar olarak, herkes kendi çapında bir değer taşımakla birlikte, ancak İslâm ümmeti bütünlüğünün içinde bir anlam ifade edebiliriz.

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/110.

¹³⁸ Hücurât, 49/10.

¹³⁹ Tevbe, 9/71.

¹⁴⁰ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebû Davud, Edeb 45, VII, 255, 4893; Tirmizî, Hudûd 3, III, 254, 1487; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 7943.

¹⁴¹ Müslim, Birr 66, 2586; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VII, 18890; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VII, 18930.

TABLO
Gaziantep'teki Suriyeli göçmenlerin yurtlarından göç sebebini/gayesini gösteren
51 kişilik anket tablosu

Say 1	Göçün Sebebi ve Gayesi مواد سبب الهجرة وغايتها	1Derece درجة واحدة	2derece درجتان	3derece ثلاث درجات	4derece أربع درجات	5derece خمس درجات	Toplam Ve Yüzde si
1	Dini İnançları Reddetmek رفض العقائد الدينية	%13,7 2	%1,96	%9,80	%5,88	%23,52	%54,90
2	Can ve Mal Güvenliği Olmaması عدم أمنية النفس والمال	%0	%1,96	%1,96	%5,88	%88,23	%98,03
3	Siyasî Otoritenin Baskısı ضغط السيطرة السياسية	%0	%1,96	%9,80	%5,88	%80,39	%98,03
4	Mezhep Taassubu ve Şiddeti التعصب المذهبي وشدته	%3,92	%5,88	%7,84	%11,76	%45,09	%74,50
5	Nifak, Fesat ve Fitnenin Yayılması إنتشار النفاق والفساد والفتنة	%3,92	%5,88	%5,88	%3,92	%62,74	%82,35
6	Kötü Ahlâkın Varlığı	%13,7					%70,58

	وجود الأخلاق السيئة	2	%5,88	%5,88	%7,84	%37,25	
7	Suçtu İrtikâp Etmek إرتكاب العقوبة (الجريمة)	%5,88	%1,96	%9,80	%9,80	%19,60	%47,05
8	Eğitim ve Öğretim التربية والتعليم	%7,84	%3,92	%9,80	%7,84	%35,29	%64,70
9	Ticaret التجارة	%11,76	%3,92	%1,96	1,96	%11,76	%31,37
10	Akrabalar ve Evlilik الأقرباء والزواج	%15,68	%3,92	%5,88	%3,92	%7,84	%37,25
GENEL ORTALAMA TOPLAMI		%7,64	%3,72	%6,86	%6,47	%41,17	%65,88

Tablodaki yüzdeler, 51 Suriyeli göçmen ile yapılan ankette göç sebebi başlığı altında 10 soru üzerinden; 1 derece en az önemli, 5 derece en çok önemli ve aradaki 2, 3, ve 4 derece önemli olmak üzere hesaplanmıştır. Burada görüldüğü gibi %98.03 ile can ve mal güvenliği olmaması ile siyasi otoritenin baskısı ilk sırada yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehras li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Darü'l-Hadis, Kahire.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2008.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (194-256 h.), *Sahihu'l-Buhârî*, Daru İbn Kesir, 1. Baskı, Beyrut 2002.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 398 h.), *es-Sihâhu Tâcu'l-Lüğti ve Sihâhu'l-Arabiyyeti*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir vd., Darü'l-Hadis, Kahire 2009.

• Cevzî, Ebu'l-Farac Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (508-597 h.), *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1984.

• Cevziyye, İbn Kayyim el-Cevziyye (691-751 h.), *er-Risâletü't-Tebûkiyye* (Zâdu'l-Muhacir ilâ Rabbihi), thk. Muhammed Uzeyr Şems, Daru Âlemi'l-Fevâid.

• Cürcânî, Abdulkâhır (ö.471 h.), *Dercü'd-Dürer fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Talat Salah el-Ferhan-Muhammed Edib Şekûr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, Ammân 2009.

• Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Curcânî (ö. 816 h.), *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddik el-Minşâvî, Darü'l-Fadile, Kahire, "Hicret" maddesi, s. 214.

• Dâmeğânî, el-Huseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, thk. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, Darü'l-İlim li'l-Melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1983, 471-472.

• Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram ed-Dârimî (181-255 h.), *Musnedu'd-Dârimî*, thk. Huseyin Selim Esedu'dârânî, Darü'l-Muğni, 1. Baskı, Riyad 2000.

• Ebû Dâvud, Suleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (203-275 h.), *Sünenü Ebi Davud*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Daru'r-Risaletu'l-Alemiyye, Özel Baskı, Dımaşk 2009.

• İsfehânî, er-Râğıb (ö. 425 h.), *el-Mufredât*, thk. Safvan Adnan Davudi, Darü'l-Kalem, 4. Baskı, Dımaşk 2009.

• Feyrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhamme Naim el-Arkasûsî, Muessesetu'r-Risale, 8. Baskı, Beyrut 2005.

• Hasan İzeddin el-Cemel, *Mu'cemun ve Tefsirun Lüğaviyyun li Kelimâti'l-Kur'ân*, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, 1. Baskı, Kahire 2008.

• İbn Abbâd, İsmail b. Abbâd (326-385 h.), *el-Muhîtu fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin, Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı, Beyrut 1994.

• İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah (468-543 h.) *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ', Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 2003.

• İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Faris (ö. 395 h.), *Mekayisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darü'l-Fikir.

• İbn Hişam (ö. 213 veya 218 h.), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1990.

• İbn İshak, Muhammed b. İshak (ö. 151 h.), *es-Siyer ve'l-Meğâzi*, thk. Suheyl Zekkâr, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, 1978.

• İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebi Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (541-620 h.), *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî-Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Daru Alemi'l-Kutub, 3. Baskı, Riyad 1997.

• İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yazid el-Kazvîni (207-275 h.), *Sünenü İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Abdalbaki, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye.

- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî (ö. 230 h.), *et-Tabatu'l-Kubrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancı, 1. Baskı, Kahire 2001.
- Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî (ö. 671 h.), *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, muessesetü'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2006.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî (364-450 h.), *en-Nüket ve'l-Uyûn* (Tefsiru'l-Mâverdî), thk. es-Seyyid b. Abdulkaksûd b. Abdurrahim, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mîr, Mustansır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996.
- Mukâtil b. Suleyman, *Tefsir Mukâtil b. Suleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâta, Muessesetu't-Târihi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 2002.
- Mustafa Müslim vd., *et-Tefsiru'l-Mevdûiyyu li Suvari'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Câmîatu's-Şârika, el-İmaratu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, 1. Baskı, 2010.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (206-261 h.), *Sahihu Müslim*, thk. Beytül'Efkâr ed-Devliyye, Riyad 1998.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303 h.), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî, Kontr. Şuayb el-Arnaût, Muessesetu'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 2001.
- Râzî, Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1986.
- Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed es-Sa'lebî (ö.427 h.), *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Halid b. Ali el-Ğamidî, Darü'l-Fikir, 1. Baskı, Cidde 2015.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, 1. Baskı, Kahire 2001.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî (ö. 279 h.), *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 1. Baskı, Dimaşk 2009.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemaşerî (ö. 538 h.), *Esâsu'l-Belağa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseyin ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Abdulhalim et-Tahâvî, Kuveyt 1974.

Ansiklopediler

- Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 458-462.
- Özel, Ahmet, "Hicret (Fıkıh)", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 463.
- Özel, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul 1998, XVII, s. 463-464.

Dergiler

- Muhammed Casim Abd, *Ahkâmu'l-Hicreti fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye*, Mecelletu Ebhâsi Kulliyetu't-Terbiye el-Esasiyye, Külliyyetü'l-İmam el-A'zam, 2008, c. 8, sayı:1, s. 92-118.

Suriye'den Türkiye'ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar

Muhammed Şeyh Muhammed NECCAR*

Tercüme: Tuba ERKUT**

Özet

Göç, kişinin doğduğu yeri, eş, dost ve akrabalarının yaşadığı diyarı terk etmesi anlamına gelen çok eski bir olgudur. Kişiyi buna iten zorunlu veya ihtiyarî birçok sebep bulunmaktadır. Göç, hem terk edilen yer hem de göç edilip yerleşilen bölge açısından olumlu veya olumsuz neticeler doğurmaktadır. Son yılların en önemli iltica hareketi olan "Suriye'den Türkiye'ye göç" konusunda da aynı şeyi söylemek mümkündür. Suriyeliler gerek ülke içindeki farklı bölgelere ve gerekse ülkeleri dışına göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu hususta özellikle de Türkiye tercih edilmiştir. Nitekim Suriye'den Türkiye'ye yapılan göç, Avrupa'ya yapılan göçe oranla çok daha fazladır. Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin çoğunun, Suriye'ye yakınlığı dolayısıyla ülkenin güneyini tercih ettiği; yine azımsanamayacak kadar kişinin de İstanbul ve diğer şehirlere yöneldiği görülmektedir. Suriyelilerin, göç yeri olarak özellikle Türkiye'yi tercih etmeleri siyasi, dini ve coğrafi sebeplere dayanmaktadır.

Bu çalışmada kısaca göçün tanımı, bu konuda araştırma yapmanın gerekliliği, Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmesinin özel veya genel sebepleri ve göçün Türkiye ve Suriye üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmada Suriyelilerin Türkiye'ye dair endişeleri ve Türkiye'den beklentileri de ele alınacak ve bu konuda çeşitli öneriler sunulacaktır. Sonuç kısmında da çalışmanın özetine yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Göç, Mülteci, Ensar, Suriyeliler, Türkler, Suriye, Türkiye

The Immigration from Syria to Turkey: Causes, Consequences and Hopes

Abstract

Immigration in the sense to leave the country of birth and the establishment of family and clan old phenomenon; it causes leading up to it, whether voluntary or forced, and her Silah and positive results on the country's immigrant to and from it, and the most prominent

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, muhammednajjar@gmail.com.

** Arş. Gör., Gaziantep Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Tesir Anabilim Dalı, tubahatip@hotmail.com.

in recent years, the migration of Syrians inside and outside the country, and specifically to the Turkish they account fold in European countries of Syrian immigrants. It is most Turkish immigrants chose south adjacent to their country is subject to the bulk of the Syrians, and the impact of the Department no small residence in Istanbul and other Turkish cities, and that the cause of the Syrian exodus to neighboring Turkey due political, religious and geographic factors.

This research deals with the definition of immigration briefly, and the reason for writing it, and the reality of the Syrians in Turkish immigrants and their migration to it in terms of private and public causes positive and negative results on the Turks and the Turkish and the Syrians and their country. And it came to fear him Syrians in Turkish and what they wish for, then stated solutions and alternatives, and finished research recommendations -the like Balomnaat - and Conclusion and summary of the research.

Key words: Immigration, immigrants, supporters, Syrian, Turkish

الخلاصة:

الهجرة بمعنى ترك بلد الولادة وإقامة الأهل والعشيرة ظاهرة قديمة جديدة؛ لها أسبابها المفضية إليها، سواء أكانت اختيارية أم قسرية، ولها نتائج سلبية وإيجابية على البلد المهاجر منه وإليه، والأبرز في السنوات الأخيرة هجرة السوريين داخل البلاد وخارجها، وتحديدًا إلى تركيا فنسبتهم أضعاف ما في البلدان الأوروبية من مهاجرين سوريين. ومن تركيا اختار معظم المهاجرين جنوبها المخاذي لبلدهم ففيه جُلُّ السوريين، وأثر قسم ليس بالقليل الإقامة في إسطنبول وغيرها من المدن التركية، ثم إن سبب هجرة السوريين إلى تركيا المجاورة ترجع لعوامل سياسية ودينية وجغرافية.

وهذا البحث يتناول تعريف الهجرة بإيجاز، وسبب الكتابة فيها، وواقع المهاجرين السوريين في تركيا وهجرتهم إليها من حيث الأسباب الخاصة والعامة والنتائج الإيجابية والسلبية على الأتراك وتركيا والسوريين وبلدهم. وتعرضت لما يتخوف منه السوريون في تركيا وما يتمنونه، ثم ذكرت الحلول والبدائل، وأتمت البحث بالتوصيات -وهي أشبه بالأمنيات - والخاتمة وفيها خلاصة البحث .

الكلمات المفتاحية: هجرة، مهاجرون، أنصار، سوريون، أتراك سورية، تركيا.

Giriş

(الهجر) kelimesi, "kavuşma" fiilinin zıddı olup, birinci bâbdandır. Hecerahu-yehcuruhu- hecran- hicrânen: onu kesti anlamına gelir. İki kişinin birbirleriyle ilişkilerini kesmeleri, fiilin "yehtecirâni" ve "yetehâcerâni" şekliyle ifade edilir.

“Hicret” kelimesinin isim hali olarak “hicran” da kullanılır. “Tehacür” kelimesi de “kesintiye uğramak” anlamına gelir.¹

İbn-i Faris der ki: (حجر) harflerinin iki kökü vardır. Bunlardan birisi uzaklaşmak, ilgisini kesmek; diğeri ise bir şeyi çekip bağlamak anlamına gelir.²

Kelimenin terim anlamı, “bazı nedenlerden dolayı bir yeri bırakıp başka bir yere gitmek”tir. Göç, maddi ve manevi olmak üzere olarak iki çeşittir. Bazen maddi ve manevi göç bir arada da olabilir. Ayrıca bazen sürekli bazense geçici göç söz konusudur. İbn-i Fâris, “‘Halk şu yerden şu yere göç etti’ ifadesi, bulunulan yerin başka bir yer için terkedilmesi’ anlamına gelir. Muhacirlerin Mekke’den Medîne’ye göç etmeleri gibi.” der.³ Bu tür göçler sürekli, maddî ve manevî göç kapsamına girer. Habeşistan'a göç etmeleri ise geçici, maddî ve manevî bir göç türüdür.

İbn Manzûr söyle der: “Bir hadis-i şerifte “üç günden fazla küslük olmayacağı” belirtilmektedir. [Hadis-i şerifin Arapça metninde küslüğü ifade etmek üzere “hicret” kelimesi geçmektedir.] “Burada “hicret” kelimesi “bir araya gelme”nin zıddı olarak kullanılmıştır. Bu, müslümanların üç günden fazla küserek birbirlerinden uzaklaşmalarının caiz olmadığını ifade eder. Ehl-i bidat ve nefislerine uyanlardan ise tevbe etmedikleri ve hakka dönmedikleri müddetçe uzak durulması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz, Ka'b b. Mâlik ve arkadaşlarının Tebûk gazvesinden geri kalmaları sebebiyle nifak dairesi içine düşmüş olmaları korkusuyla, ashabına onlardan elli gün boyunca uzak durmalarını emretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bazı sebeplerle kendi eşlerinden bir ay boyunca uzaklaştığı da vakidir.⁴ Sürekli olan manevî göç ehl-i bidate karşı yapılandır. Onlar tevbe etmedikçe sürekli, hak yoluna dönüp tevbe ederlerse geçici olur. Hz. Peygamber Efendimiz Mekke fethinin ardından sürekli ve kalıcı hicretin hakikatini açıklayarak söyle buyurmuştur: "Muhacir, Allah'ın yasak kıldığı şeylerden uzak duran kimsedir."⁵ Bununla, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şu sözünde var olduğu düşünülen çelişki de ortadan kalkmış olur.

“Mekke fethinden sonra artık (Medine’ye) hicret yoktur; fakat cihad ve niyet vardır. Allah yolunda savaşa çağırıldığınız zaman hemen katılın”⁶

Makalenin Amacı

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l Fadıl Cemaletdin b. Manzûr (h. 711), *Lisanu'l-Arab*, “hcr” md., Dâru Sâdir, 3. Bs., Beyrut (h.) 1414, 252/5; Zeynettin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî el-Razi (h. 666), *Muhtaru's-Sihah*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, 5. Bs., Beyrut-Sayda, 1420/1999.

² Ahmed b. Faris b. Zekerîya el-Kazvîni er-Razi, Ebu'l Hüseyin (h. 395), *Mekâyisü'l-Lûğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr 1399/1979.

³ a.g.e.

⁴ *Lisanu'l Arab*, “hcr” md.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Hadis no: 6515, 66/11; Buhari İman, 10.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Hadis no: 1991; Buhari, Hadis no: 3077; Müslim, Hadis no: 1353.

Suriyelilerin göç etmesi daha doğrusu sürgün edilmesi, 21. yüzyılın en açık ve en trajik göç biçimlerinden birisidir. Bu göçün, gerek Suriye'nin içinde gerekse dışında, ülkenin bütünü açısından geleceği adına korkunç etkileri ve tehlikeleri olduğundan, Suriye halkının içinde bulunduğu durum duyarlı bir kalbe veya basiretli bir akla sahip olan herkesi etkiler. Bu konuda konuşmak da hüznün vericidir. Suriyelilerin ülke içinde ve dışındaki krizleri, dünyada da büyük bir göçmen krizine yol açmıştır. Bazı uzmanlara göre göçmen sayısı on üç milyon kişiyi bulmuştur. Bunların yarısı Suriye sınırları içerisinde, altı milyondan fazlası ise Suriye dışında yaşamaktadır.

Sadece Türkiye'de üç milyondan fazla göçmen bulunmaktadır. Özellikle Hatay, Urfa, Gaziantep ve Kilis gibi sınır bölgesine yakın olan şehirlere sığınmışlardır. Birleşmiş Milletler'e göre bu bölgelerde bir milyon göçmen bulunmaktadır. İstanbul Valisi'nin açıklamasına göre de sadece İstanbul'da beş yüz bin Suriyeli kardeşimiz bulunmaktadır. Bunlardan dört yüz bini resmi olarak kaydedilmiştir.⁷ Göçmen sayısı hâlâ artmaya devam etmektedir.

Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmelerinin kendi tercihleri ile değil, ülkenin geçirdiği acıklı durumdan kayanaktan zorunluluk sebebiyle gerçekleştirdikleri bir sürgün yani zorunlu bir göç olduğu bilinmelidir. Onlar lisan-ı halleriyle daima şöyle demektedirler:

Seni bırakıp gidiyorum vatanım/ giderken sel olup akıyor göz yaşım!

Senden uzaklaşmayı ben seçmedim/ gel gör ki gurbet ellere düşmek
kaderim!

Toprak ağlar, bana sorar:/ beni bırakıp başka yeri mi seçtin!?

Ve kalbimdeki hüznün der ki:/ kalbimi burada bırakıp gideceğim.

İşte bu yüzden, onlar Şam-ı Şerif'e geri dönmek istemektedirler.

Bu makalede Suriyelilerin, kuzey komşuları Türkiye'ye göç etmelerinin sebeplerinden, olumlu ve olumsuz yönlerinden, çözüm önerilerinden ve alternatiflerden kısaca söz edecek ve sonuca yer vereceğiz.

Suriye'den Göçün Nedenleri

Hız. İbrahim Aleyhisselam'dan günümüze kadar, göç hareketlerinin muhakkak bir takım sebepleri olmuştur. Bu sebepler genel veya özel olabilir.

Göçün Genel Nedenleri

⁷ <http://www.stunl.com>

Suriyelilerin Türkiye'ye ve diğer yerlere göç etmelerinin, her göçmen için aynı olan temel sebeplerinden en bariz üç tanesi şunlardır:

Birincisi: Suriye halkının isteklerini karşılayacak herhangi bir yakın siyasi çözüm ümidinin olmaması ve özgürlüğüne kavuşmak isteyen halkın sesini duymazdan gelen otorite ile aşırı İslamcı örgütler tarafından gerçekleştirilen şiddet olaylarının artması. Bu hayatı yerle bir eden, altyapıyı imha eden gerginlikler sonucunda Suriye yaşanmaz hale gelmiş ve halk göç etmek zorunda kalmıştır.

İkincisi: Çoğu göçmenin ve ailelerinin ülkelerinde çıkan bu savaşı veya ona katılmayı reddetmeleri ve bu kararın zorla askere alınmak gibi sonuçlarından korkmaları. Suriyeliler bu devrimin silahla gerçekleşmesini değil, halkın barışçıl bir şekilde iktidara ulaşmasını sağlamak istiyordu, ama istedikleri gibi olmadı.

Üçüncüsü: Ölümünden kaçıp, ülkelerinde kaybettikleri veya çok azalan geçim ve eğitim imkanlarının daha iyisini aramaları. Gittikleri ülkelerin kendilerine doğrudan ve hızlı bir şekilde sunduğu kolaylıklar, sığınma istekleri karşısında onlara diğer mültecilere nazaran öncelik tanımaları. Özellikle Almanya ve Kanada Avrupa'nın genel olumsuz tutumunun aksine, böyle bir tavır içerisindedir. Avrupa ise, Suriye'deki sıkıntıya ve özellikle Kanada'da ve Avrupa haricindeki ülkelere ortaya çıkan, Suriyeli mültecilere insani ve sıcak davranılmasını talep eden halk baskısına kayıtsız kalmıştır. Ama bu çok kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. O ülkelere mülteci olarak deniz yoluyla gitmek isteyen çok sayıda insan denizde boğularak hayatını kaybetmiş ve balıklara yem olmuştur. Oraya ulaşanlar ise mallarını, kanlarını ve ciğerparelerini kaybetmiştir.⁸

Fakat, Batı'nın nitelikli göçmenlere bu şekilde kucak açmasının sebebini anlayanlar olmuştur. Bazı Türk akademisyenler Avrupa'nın Suriyeli akademisyenleri kabul etmesinin ve onlara kolaylıklar sağlamasının altında, Suriyedeki bilimsel ve teknik yeterlilikleri çalmak gibi gizli bir planın yattığını belirtmişlerdir.⁹

Göçün Özel Nedenleri

Suriye'de özgürlük protestoları başlar başlamaz, rejim tarafından baskı ve şiddetle karşılandı ve savaş büyümeden Türk büyükelçisinin önündeki yollar dolup taşı. Daha doğrusu Türkiye dini, siyasi, bölgesel ve insani sebeplerle, kimseden korkmadan Suriyeli göçmenlere kapısını açtı. Bundan dolayı halkın

⁸ Avrupa'ya gitmek için sadece Türkiye bir geçiş yeri olarak kullanılmamıştır. Aynı zamanda Akdeniz'in güneyinden kuzeyine doğru da bir göç hareketi vardır. Fakat göç konusunda Türkiye birçok sebeple diğer ülkelere göre daha fazla sorumluluk üstlenmiştir. Bu, gerek tampon bölge oluşturulması hususunda Batı'nın Türkiye'ye yeşil ışık yakmamasına, gerek NATO Patriot füze sisteminin Türkiye topraklarından geri çekilmesine, gerek de mültecilere yönelik uluslararası yardımın azaltılmasına karşılık vermesi suretiyle gerçekleşmiştir.

⁹ Gaziantep Üniversitesi'nde Suriyeli akademisyenler ile yapılmış bir toplantı, Kasım 2016.

büyük bir kısmı Türkiye'ye sığındı. Şüphesiz ki, Suriyelilerle kardeş olan Türk halkı hicretin ve kardeşliğin ne anlama geldiğini, Suriye halkı ile Türkiye arasında akrabalık bağının, dini ve coğrafi bağlılığın olduğunu kesin olarak biliyordu. Bu da Suriyelilerin Türkiye'ye yönelip sığınmalarına sebep oldu. İşte bu göçün özel sebeplerinden bir kısmı şunlardır:

✓ 2012 yılının ilk yarısından itibaren savaşın iyice alevlenmesi ve Suriye'nin kuzey bölgesine özellikle de İdlip'e bağlı Cisir eş-Şuğûr şehrine yönelik bombardımanların artması. Ülkenin kuzey şehirlerine ya da yarımadaya yönelik bombardımanlar her arttığında insanlar ölüm endişesiyle Türkiye tarafına kaçmaktaydı. Halep'te savaşın patlak vermesi ve devlet güçlerinin ve kuzeydoğudaki kırsal bölgelerde kendi varlığını dayatması ile göçmen sayısı zirveye ulaştı.

✓ Suriye'nin kuzeyinde özellikle Halep'te iskânın yoğun olması.

✓ Türklerin hem resmi bakımdan hem de halk olarak kendilerine kucak açması ve onların meşru isteklerini ırk, din veya mezhep ayrımı gözetmeden yerine getirmesi.

✓ Son olarak, mültecilerin Türkiye'ye ulaşmalarının kolay olması, daha doğrusu insani sebeplerle devrimin başından beri Türkiye tarafından kolaylaştırılması. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya yakın olması.

Göç Hareketinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Türkiye'nin, muhacirleri kardeş ve arkadaş gibi gören, dini terbiyeye sahip bir hükümetin yönetiminde bulunması, bazılarının da dile getirdiği gibi, büyük bir musibete uğramış olan Suriye halkı için Allah'ın bir lütfudur. Bu, Suriyelilerin Türkiye'deki seçimlerin sonucunda Türk halkının çoğunluğunun tercihi gerçekleştiğinde verdikleri olumlu tepkilerden görülebiliyordu. Nitekim Türklerin arzu ettikleri şeyin gerçekleşmesi Suriyelilerin de isteğiydi. Bu sevinç Türkler tarafından kendilerine daha fazla hizmet sunulması, buldukları durumu ve yaşam şartlarını iyileştirecek kanunlar çıkması veya hem kendi geleceklerini hem de akraba ve kardeşlerinin haklarını teminat altına almaları ümidinden kaynaklanmıyordu. Sadece ülkelerindeki karanlık devir sona erip Suriye'ye geri dönünceye kadar güven ve huzur içinde yaşayacakları ikinci vatanları Türkiye için istikrar istiyorlardı. Çünkü diğer ülkelerdeki kötü muameleleri unutmamışlardı. Bu istek en çok da darbe girişimi esnasında, Suriyelilerin Türkiye'nin sonunun Suriye, Mısır, Yemen, Libya ve diğer Arap ülkeleri gibi olmasından koruması için Allah'a dua ettiklerinde ve yalvardıklarında açıkça görülmüştür.

Her halükarda göç hareketinin, göç eden Suriyeliler ve ülkesi göç alan Türkler açısından hem olumlu hem olumsuz sonuçları vardır. Bununla birlikte, bazen olumsuzluklar, bir başka yönüyle ya da başkaları açısından olumlu olabilir. Örneğin:

1. Ekonomik Hareketliliğin ve Yatırımın Canlanması

Suriyeli âlimlerin, ekonomi uzmanlarının ve sermaye sahiplerinin Türkiye'ye göç etmesi, Türkiye ekonomisinin kapılarını açmıştır. Suriye'nin kuzeyindeki iş adamları yatırımlarını Türkiye'ye özellikle de Gaziantep'e taşımıştır. Son zamanlarda yayınlanmış istatistiklere göre Suriyeliler, kurdukları yaklaşık dört bin beş yüz firma ve Suriye krizinin başlangıcından beri Türk piyasalarına kazandırdıkları yaklaşık altı yüz altmış altı milyon lira ile Türkiye'deki yabancı yatırımcılar arasında birinci sırada yer almaktadır. Bu kriz, ticari ve iktisadi faaliyetleri güçlendirmeye sevk etmiş ve Suriyelilerin Türkiye'deki yatırımlarının gözle görülür biçimde artmasına, aynı zamanda -özellikle de son iki yılda- yabancı sermayecilerin de Türkiye'ye yönelmesine vesile olmuştur. Resmî açıklamalar, Suriyelilere ait firmaların birçoğunun temel olarak İstanbul'da, sonra yoğun olarak Gaziantep, Mersin, Hatay gibi sınıra yakın olan bölgelerde yer almakta olduğuna işaret etmektedir.¹⁰ Bu iktisadi hareketlilik, Suriyelilerin asla inkâr edemeyecekleri bir biçimde Türk halkından ve hükümetinden iyi ve hoşgörülü bir muamele görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Fakat bütün bu olumlu gelişmelerin bir de olumsuz yönü bulunmaktadır. Mesela, Türk işverenlerin ve şirketlerin Suriyeli işçi çalıştırmayı tercih etmesi sonucu Türk işçilerinin iş imkânlarının azalması. Suriyeli işçilerin tercih edilme sebeplerinden biri, Suriyelilerin işgücünün Türklere nazaran daha ucuz olmasıdır. Türk vatandaşı günlük yüz lirayı kabul etmezken, Suriyeli, işe ihtiyacı olduğundan bu ücretin hemen hemen yarısını kabul etmektedir.

Yabancıların Türkiye'de çalışma izni olmaksızın çalışmalarına yasalar müsaade etmezken, hükümet Suriyeliler için bu durumu gözardı etmektedir. Şimdiye kadar gayr-ı resmi çalışan ya da Türk işverenin yanında çalışan hiç bir Suriyeliye herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. Bununla birlikte, hükümet Suriyeli çalışanların haklarını güvence altına alan ve onları Türk çalışanlarla eşit konuma getiren çeşitli kanunlar ve kararlarla Türk çalışanlar ile Suriyeli çalışanlar arasındaki bu uçurumu kapatmak için çalışmaktadır. Şuanki Türkiye hükümeti göç etmiş olmanın ne demek olduğunu en iyi bilenlerdendir ve göçmenlerin duygularını en iyi karşılık verenlerdendir. Bir zamanlar Türk vatandaşlarından da Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya çalışmak için gidenler olmuştu. Bu durum Alman halkını etkilemiş, bir kısmı bundan yakınmıştı. Çünkü Türklere onların iş fırsatlarını ellerinden almıştı. Tıpkı bugün Suriyelilerin Türkiye'deki durumu gibi. Ülkede, hükümetin Suriyelilere harcama yapmaktansa Türklere daha fazla harcama yapmasını talep eden sesler yükselmektedir. Fakat onların bu çağrısına kulak verilmemektedir. Türklere nasıl Almanya'da büyük bir topluluğu oluşturuyorsa, ve Almanya'nın onların ekonomik pek çok alandaki desteğine ihtiyacı varsa,

¹⁰ <http://www.dailysabah.com; www.turkpress.co/node>

Suriyelilerin de Türkiye ekonomisine gerek iş gücü bakımından, gerekse yatırımcı ve iş adamları vasıtasıyla, bilfiil katkısı vardır. Suriyelilerden bazıları şöyle demektedir: Türkler bize Ensâr olursa biz de Allah'ın izniyle tüm gücümüzle güzel ve iyi işler yaparak Muhacirler gibi davranacağız.

2. Türkiye'nin Suriyeli Beyin Göçünden Yararlanması

Türkiye Suriyeli beyin göçünü önemsemiştir. Bu beyinler, sermaye sahiplerinden daha az önemli değildir, aksine, onlardan daha önemlidir. Türkiye bu gibi insanlardan yararlanma konusunda Avrupa'dan daha çok hak sahibidir. Nitekim Türkiye bu insanlara kucak açmış, Suriye halkının ve oradan gelenlerin üniversitelerden ve çeşitli fakültelerden faydalanmasına, Araplar ile diğer Müslümanlar arasında köprüler kurulmasına olanak sağlamıştır. Alınan son kararlarda bilim adamlarına ve akademik açıdan nitelik sahibi olanlara Türkiye vatandaşlığı verme hususu benimsenmiştir. Böylece Avrupalı insan tüccarlarına giden yollar kapatılmıştır. Bu kararların ardından pek çok Türk üniversitesinde Arapça eğitim veren çok sayıda fakülte açılmıştır. Bunlardan biri de Gaziantep Üniversitesi'dir. Bu üniversitelerin belki de en çok bilineni Mardin Üniversitesi'dir. Bu sene Arapça eğitim veren ve öğrencilerin sadece sembolik bir harç ödedikleri dört fakülte açılmıştır. Böylece çok sayıda Arap ve Arap olmayan öğrenciyi bünyesinde toplamıştır. Aynı zamanda yeni Suriyeli akademisyenlerden yararlanılmasını da gerektirmiştir. Ancak ne yazık ki Türkiye'de bulunan Suriyeli öğrenciler ve hocalar açısından olumlu olan bu durumun, yaralı Suriye'nin bütününde her anlamda eğitim düzeyinin düşmesi şeklinde olumsuz bir etkisi olmuştur.

3. Geçim Şartlarının Zorlaşması

Suriyelilerin Türkiye'nin güney bölgelerine akın etmesi hem Türkler hem de mülteciler açısından geçim şartlarını zorlaştırmıştır. Özellikle gayr-ı menkul fiyatlarının kat kat artmıştır. Bir evin kirasının beş yüz liradan bin liraya çıktığı ve bu şekilde devam ediyor olduğu Türkler tarafından da Suriyeliler tarafından da inkar edilemez. Kiralardaki bu artış İster Türk olsun ister olmasın kiracı için can sıkıcı bir durumdur. Suriyeliler kirada oturan Türk kardeşlerinin bu konudaki hislerini anlıyor ve paylaşıyorlar fakat elden bir şey gelmiyor, hepsi de aynı dertten muzdaripler. Türkler diyor ki: Suriyeliler olmasaydı kira fiyatları yükselmeyecekti. Suriyeliler de diyor ki: Bu konudaki tüm sorumluluk bize ait değildir. Açgözlü ve istismarcı ev sahipleri ile emlakçıların sorumluluğu daha fazladır. Kiralardaki artış, ev sahibini sevindirirken bütün kiracıları zor duruma düşürmektedir. Tıpkı şu Arap deyimindeki gibi: Bir topluluğun musibeti başka bir topluluğun onlardan faydalanmasına yol açar. Kiraların artması, bazı öğrencilerin de okulu ve üniversiteyi bırakmalarına neden olmuştur. Çünkü bir ailede sadece bir kişinin

çalışması yeterli olmamaktadır. Bu da eğitim gören öğrencilerin sayısını olumsuz etkilemiştir. Bir baba diyor ki: Benim beş tane kızım var. Hepsisi de ilkokul ve ortaokul çağında. Sadece okul taşıtı ücreti için aylık yaklaşık beş yüz lira gerekiyor. Ben ise inşaatta çalışıyorum ve maaşım aylık bin iki yüz lirayı geçmiyor. Onları nasıl geçindireyim?¹¹

Şüphesiz Türk halkı geçim sıkıntımızı hafifletti ve başlangıçta Suriyelilere yardım elini uzattı. Fakat sonunda yük, devletlerin kaldıramayacağı kadar arttı. Bana bir mülteci şöyle bir şey anlattı: Bir grup gönüllü Türk genç var ve bunlar yardım ettikleri bir Suriyelinin evine her türlü temel ihtiyacı, temel gereçleri ve bir kaç ay yetecek erzağı getiriyor. Bunun gibi çok örnek var. Fakat geçim şartlarının zorlaşması, işittiğim gibi yazacağım tepkilere neden oldu.

Bazı sözüne güvenilir mülteciler şöyle demektedir: “Biz, Türklerin bize yönelik iyi tavırlarını ve insafli davranışlarını takdir ediyoruz. Onların geçmişte bize olan ihsanlarını ve yardımlarını inkâr edemeyiz. Onlar, misafirperver ve iman sahibi kişilerdir. Türkiye'nin başına üşüşmüş Doğu ve Batı'daki devletlerin baskısını da biliyoruz. Fakat bu, kardeşlerimizden gördüğümüz kabul edilemez davranışlar karşısında susacağımız anlamına gelmez. Bize Türkiye’de mülteci gibi değil turist gibi davranıyorlar. Burada bulunan Suriyelilerin çoğu ya kendi özel işlerinde veya başkasının yanında düşük bir maaşa ve hiç bir sosyal güvenceleri olmadan çalışmaktadırlar. Elleri geçeri bir pasaport olmadığı için kendilerine çalışma izni de verilmemektedir.”

Kilis'te çadırkentte yaşayan bir diğer kişi şöyle demektedir: “Her türlü resmî işlemlerden, güvenliğin sağlanmasından ve hoşumuza gitsin veya gitmesin çadırkent idaresinin sunmuş olduğu tüm hizmetlerden dolayı takdir ve şükran hissi içerisindeyiz. Fakat buna rağmen ülkemizdeki savaşın bitmesini ve doğduğumuz topraklara dönmeyi diliyoruz.” Ben ona bunun nedenini sorduğumda şu cevabı verdi: “Akrabalardan ve dostlardan uzak olmak en büyük çile, yaşam şartları zor ve hayat pahalı.” Sonra da şunu ekledi: “Annemden benimle beraber çadırkentte kalmasını istedim ama uyum sağlayamadı, doğduğu topraklara dönmeye karar verdi ve şuan Halep kırsalında tek başına kaldı. Bundan dolayı ben de ilk fırsatta döneceğim.”¹²

¹¹ Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ercan Demirci'nin söylediğine göre içinde bulunduğumuz eğitim öğretim yılında tüm Türkiye’deki Suriyeli mülteci öğrencilerin sayısı dört yüz elli bindir. Bkz. www.turkeyalaan.net. Ben derim ki: Bu, resmi olarak okullarda kayıtlı öğrencilerin sayısıdır. Bazı istatistiklere göre bir yaklaşık bir o kadar da gayr-ı resmi öğrenci bulunmaktadır.

¹² Oytun Orhan tarafından yürütülen ve Temmuz 2014'te yayımlanan “Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu :Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler” isimli araştırmada şu ifade edilmektedir: “Kamplardaki olumlu koşullara ve temel ihtiyaçların karşılanması rağmen mültecilerin büyük çoğunluğu kamp dışında yaşamayı seçmektedir. En büyük sıkıntı kamp yaşamının sıkıcı olmasıdır. Mülteciler belli bir alan içinde her gün aynı şeyleri yapıyor olmaktan dolayı memnuniyetsizlik duymaktadır. Sıkıcılığın yanı sıra giriş çıkışların izinle olması özgürlüklerinin kısıtlandığı hissini yaratmaktadır.” Bkz. alsouria.net. Bunun haricinde kampta kalmamalarının başka sebepleri de vardır. Bunlardan biri, Türkiye'nin diğer şehirlerinde yaşayan akrabalarının yakınında yaşamak istemeleridir.

Gaziantep'ten bir mülteci şöyle demektedir: “Asker olarak orduya alınma korkusundan dolayı Türkiye'ye geldim ve bir Türk işverenin yanında çalıştım. Fakat ailemi geçindiriyordum ve bulduğum iş devamlı değildi. İş her kesintiye uğradığında kira, elektrik, su ve telefon borçları birikiyordu. Bütün bunların yanısıra bir de hasta oldum, hastaneye yattım tedavi oldum, bir kaç operasyon geçirdim. Bunlar için ücret ödemedim ve bu çok güzel bir şey. Allah’a şükür iyileştim fakat hala müşahade altındayım. İstikrar sağlandıktan sonra vatanıma dönmek için tamamen iyileşmeyi bekliyorum. Vatan özlemi dayanılmaz bir hal aldı ve burada hayat gerçekten pahalı.”

Üçüncü bir kişi ise şöyle demektedir: “Biz Türkiye'yi gerçekten çok seviyoruz ve asla başına bir musibet gelsin istemeyiz. Fakat kendimiz için değil. biz artık bittik tükendik. Hayat bize keder üstüne keder yükledi. Biz, Türkiye vatandaşlığı verilene kadar huzur ve güven hissetmek istiyoruz ya da en azından başka ülkelere gidebilmemiz için bize geçici bir Türkiye pasaportu çıkartılmasını talep ediyoruz.”

Dördüncü bir kişi şöyle demektedir: “Göç sayesinde, bazı Suriyelilerin kişiliği ortaya çıkmış oldu. Kimisi dinine, ilkelerine ve olumlu değerlerine bağlı kaldı. Örneğin Kahramanmaraş'ta otran Suriyelilerden biri bana âdet ve değerlerini değiştirmediklerini ve kendi vatalarında nasıl yaşıyorlarsa burada da aynı şekilde dinlerine bağlı bir yaşam sürdüklerini söylemişti. Bazıları ise medeniyetin ve hem kişisel hem toplumsal denetimin yitirmenin sahte cazibesine kapılmış, yeni hayatlarına adapte olmak için dinî değerlerin çoğundan uzaklaşmıştır.”

Beşinci bir kişi de şöyle demektedir: “Bütün Suriyeliler için en büyük zorluk dil bilmemek. Dil, Türk komşularımızla tanışmaya yarayan ve işi kolaylaştıran bir araç. Türkçeyi iyi konuşan birinin yaşam standartları, iyi konuşamayan çoğu kişiden daha iyi.”

Gaziantep, Kilis ve Maraş'ta Suriyelilerin durumunu incelemek için yaptığım bu görüşmelerden şu sonucu çıkardım: Görüştüğüm herkes en yakın zamanda vatanına dönmek için büyük bir istek içinde. Onların bu arzularını kınayamayız. Çünkü Hz. Bilal-i Habeşi de Medine'ye hicret ettiğinde diğer muhacirler gibi hastalanmıştı. Hastalık geçtiğinde evin avlusunda uzanmış ve şu şiiri okumuştı:

Acaba ilerde bir gün Fah bölgesine gidip
Etrafımda İzhir ve Celil bitkilerini göreceğim mi!
Bir gün Mecenne suyundan içip
Şâme ve Tufeyl dağlarını göreceğim miyim .¹³

¹³ Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/589; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli (h. 581), *er-er-Ravdu'l-Unuf*; thk. Ömer Abdüsselam es-Selami, *Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi*, Bs. 1, Beyrut (h. 1421/m. 2000) 5/31. Fah: Mekke dışında bir yer. İzhir: Güzel kokulu bir bitki. Celil: Bir bitki türü. Mecenne: Cahiliye döneminde Mekke'nin güneyinde ve Mekke'den daha soğuk bir alanda kurulan panayır. Şâme ve Tufeyl: Mekke'de bulunan iki dağ.

Suriyelilerin vatanlarına dönme arzularının sebepleri şunlardır:

1. Çocukluğun ve gençliğin geçtiği yere olan sevgi.
2. Ülkelerinde yaşadıkları şehirlerin demografik yapısının ve orada ikamet edenlerin değişmesi korkusu.
3. Savaştan önce ortaya çıkan hayat pahalılığı.
4. Dil farklılığı nedeniyle Türklerle kaynaşmada zorluk çekilmesi.

Türkiye'ye ilk göçenlerden biriyle konuşmam esnasında, onun sözleri bana Hz. Ebubekir (r.a.) Efendimiz'in Ensar'ın Benî Nâdir'den aldıkları fey malları hakkında verdiği cevabı ve onların güzel davranışını hatırlattı. Hz. Peygamber Efendimiz bir Hadis-i Şerif'te Ensâr'a şöyle demiştir: "Muhacir kardeşlerinizin malları yok. Eğer isterseniz hem fey mallarını hem sizin mallarınızı onlarla aranızda paylaşırım. İsterseniz de mallarınız sizde kalsın; sadece fey mallarını onlar arasında paylaşırım." Ensâr da şöyle cevap vermiştir: "Fey mallarını onlar arasında paylaşır ve bizim mallarımızdan da onlara istediğin kadar ver ya Rasûlallah." Bu sözler üzerine şu ayet-i kerime nazil oldu: "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler." [Haşr 59/9] Hz. Ebubekir de şöyle demiştir: "Allah sizden razı olsun ey Ensar! Sizinle bizim içinde bulunduğumuz durum Ganevî'nin söylediği şu sözlerle ifade edilir: Allah benî Cafer'den razı olsun. Ayağımız kaydığında ve zor bir duruma düştüğümüzde bizden usanmadılar, ki o durumumuzu annemiz bile görseydi bizden usanırdı. Bizi kendilerinden saydılar, bize en serin ve en sıcak odalarını açtılar".¹⁴

Suriyelilerin Türkiye'ye göç ederken en çok korktukları şey şöyle ya da böyle bir yanlış yaptıklarında kalplerinde kötülük olanlar tarafından, münafıkların başı Abdullah b. Ubey b. Selûl gibi "Memleketimiz çok kalabalıklaştı, sayımız arttı, hiçbir şeyimiz kalmadı. Atalarımız 'besle kargayı oysun gözünü' derler. Bilesiniz ki, Medine'ye dönersek güçlü olan güçsüz olanı oradan çıkaracaktır. -Sonra kendi kabilesinden orada bulunanlara dönerek- Bu muhacirler sizin yardımınız ve onlara infâkınız sayesinde Medine'de oturuyorlar. Eğer onlardan yardımı keserseniz memleketinizden çıkıp giderler" denilerek bu yanlışın istismar edilmesidir.¹⁵ Ama hamdolsun ki şuan ki Türkiye hükümeti ırk, grup ve mezhep ayrımı yapmaksızın her mülteciye, vatanlarında güvenlik sağlanıp da kendi istekleriyle geri dönene kadar misafir gibi davranmaktadır.

Çözümler ve Alternatifler

¹⁴ *Mucemu'l Buldan* 1/29; *Âdâbu's-Şâfi ve Menâkibihi*, s. 212.

¹⁵ Bkz. İbn Hişâm, *a.g.e.*, 2/291; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (h. 262), *Tarihu'l-Medîne*, thk. Fehîm Muhammed Şeltut, Cidde (h.) 1399, s. 365-365.

Ülkelerin büyük bir kısmı, Suriye'deki gerginliğin sona ermesi, Suriye halkının isteklerinin ve adaletin yerine gelmesi ve vatanlarında kalmış olan Suriyelilerin koruma altına alınması için çaba göstermektedir. Fakat bu çaba sadece medyada yer almakla sınırlı kalmakta ve Amerika ile Rusya'nın Suriye halkının iyiliği için çatışmanın sonlandırılması yönünde değil, sudan bahanelerle hükümetle muhaliflerin karşılıklı savaşının sürmesi yönündeki gizli istekleriyle karşı karşıya gelmektedir. Adeta yaşananlar Amerika ve Rusya'nın hakemlik yaptığı bir maçtır. Türkiye ise Suriye halkının isteklerinin yerine gelmesi ve mültecilerin zorla değil kendi istekleri ile vatanlarına dönmesi için bütün gücünü sarfetmektedir. Bunun için de onları hür ve şerefli olarak vatanlarını yeniden inşa etmek vatanlarına dönme konusunda cesaretlendirecek temel güvenlik şartlarını ve siyasi zemini oluşturmaya çalışmaktadır. Fakat geçerli bir siyasi çözüm önerisi olmadığı, özellikle de Rusya açıkça askeri müdahalede bulunduğu ve Amerika net olmayan, daha doğrusu Suriye halkının isteklerinin aksine bir tutum benimsediği müddetçe Suriye'den göç çözümsüz kalacaktır. Suriye halkının dışarıda ve içeride dile getirdiği çözümler şunlardır:

1. Siyasi bir çözüm yoluyla rejimin değişmesi, dış ülkelerin Suriye'nin içişlerine karışmaksızın, onlar tarafından belirlenmiş bir siyasi rejim tarzı dayatmaksızın ve hiçbir tarafı dışlamadan kapsamlı bir barışa ulaşmak.
2. Gençler üzerinde odaklanarak zayıf geçen bu yılları aşabilecek bilimsel ve pratiğe yönelik organizasyonlar yapılmalıdır. Çünkü onlar geleceğin erkek ve kadınları olacaktır. Onları ülkelerinin imarına hazırlamak için ekonomik, bilimsel ve siyasi, mümkün olan her yoldan desteklemek.
3. Birinci isteğimiz gerçekleşmezse, en azından ulusal bir uzlaşma sağlanarak Suriyelilerin güvenli bir bölgede iskân ettirilmesi sonra da bilimsel ve ekonomik açıdan iyi durumda olanlar da dahil herkesin ülkelerine dönmeleri için teşvik edilmeleri. Bu güvenli bölge Suriye'nin ister kuzeyinde ister güneyinde yer alsın, Suriyeli göçmenlerin büyük bir kısmının ülkelerine dönmelerini garanti edecektir.

Tavsiyeler ve Sonuç:

Suriyeli mülteciler Türkiye'yi güvenlik standartları, siyasi, iktisadi ve dini standartlar bakımından en iyi yer olarak görmekte dirler. Bunun sebebi, Türkiye hükümetinin ve Türk halkının onların başına gelen insani durumu daha iyi anlaması, hükümetin kendilerine her türlü kolaylığı sağlaması, onlara yavaş yavaş sunulan imkânlar hükümetin Ensar ve Muhacir fikrini benimsemiş olması, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Gaziantep'e "Ensar şehri" adı verilmesidir. Suriyeli olduğum için ve Suriyeliler ile içiçe olduğum için şunu söyleyebilirim: Suriye halkı bazı şeyler hakkında hemfikirdir. Bunların en önemli üç tanesi şunlardır:

1. Suriyeliler arasında ayırım gözetmeksizin onları ülkelerine kabul eden Türkiye'ye şükran duymak.
2. Suriye'de zulüm bittikten, istikrar sağlandıktan ve yeniden imar başladıktan sonra ülkelere tekrar dönme isteği.
3. Karamsarlık ve yakın zamanda karamsarlıklarını giderecek ve meşru isteklerinin yerine gelmesini sağlayacak bir çözüm ümidinin olmaması.

Ayrıca Suriyelilerin Türkiye'den bazı ricaları var:

1. Türkiye'nin onlar için asli bir vatan haline gelmesi. Çünkü onların ülkelere dönebilmeleri uzun zaman alabilir, belki de hiç gerçekleşemez.
2. Suriyeliler ile ev sahibi Türk halkı arasında uyum sağlanmasının kolaylaşması için hükümet ve dinî ve sivil organizasyonlar tarafından arada köprü oluşturacak çalışmaların yapılması.
3. Medya araçları kullanılarak onları Suriye'den yapılan göçün olumlu yönlerini açıklamaya teşvik etmek. Nitekim bu göç, olumsuz değil olumlu bir olgudur. Bütün zorluklarına rağmen, kısa ve uzun vadede iki millet arasında farklı alanlarda ilişkilerin güçlenmesine vesile olmaktadır.
4. Diğer ülkelerden Türkiye'ye gelen Suriyelilerin, özellikle de ailesi Türkiye'de bulunan ya da başka bir çaresi kalmayan kişilerin işlerinin kolaylaştırılması yönünde çalışmalar yapılması.

Bu makaleyle, bildiğim kadarıyla Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmesinin sebeplerine, göç hareketinin sadece Suriye halkının savaştan kaçıp güvenli bir yer aramalarından ibaret olmadığına, bu durumun hem Türklere hem de Suriyelilere olumlu ve olumsuz etkileri bulunduğu, Türkiye'nin bugüne kadar Suriye halkını destekleyici bir tutum sergilemesi sebebiyle büyük bir baskı altına alındığına ve bu destekleyici tavrını sürdürdüğüne ışık tutmaya çalıştım. Bunun yanısıra, Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik görüşlerinden, duygularından ve isteklerinden söz ettim. Son olarak da çözümler, alternatifler ve tavsiyeler sundum.

Allah kabul ve muvaffak eylesin.

KAYNAKÇA

- Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri el-Maafiri (h. 213), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ v.d., Mustafa el-Babi el-Halebî, 2. Bs., Kahire, 1375/1955.
- Ahmed b. Faris b. Zekeriya el-Kazvîni er-Razi, Ebu'l Hüseyin (h. 395), *Mekâyisü'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- Ahmed b. Hanbel eş-Şeybâni (h. 241), *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûtî v.d., Müessesetü'r-Risâle, 1. Bs., 1421/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavku'n-Necât, 1. Bs., 1422.

-
- Ebu'l-Kâsım Aburrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Suheyli (h. 581), er-Ravdu'l-Unuf, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Bs., Beyrut 1421/2000.
  - Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (h. 262), *Tarihu'l-Medîne*, thk. Fehîm Muhammed Şeltut, Cidde (h.) 1399.
  - İbn Ebi Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Tamimi (h. 327), *Âdâbu-ş-Şâfi ve Menâkibihi*, thk. Abdulgani Abdulhâlîk, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2003/1424.
  - İbn. Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu el-Fadıl Cemaluddîn (h. 711), *Lisanu'l-Arab*, Dâru's-Sâdır, 3. Bs., Beyrut (h.) 1414.
  - Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkadir el-Hanefi er-Razi (h. 666), *Muhtâru's-Sihah*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, 5. Bs. Beyrut-Sayda 1420/1999.
  - Müslim, İbn Haccac Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (h. 261), *Sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut
  - el-Hamevi, Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah el-Rumi (h.626), *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru's-Sâdır, Beyrut.

Vakâ Takdimi

“Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık”

Çeviri ve Söyleşi: Mahmut KAYA*

Göç insan gruplarının coğrafi hareketliliğinin yanı sıra kültür, inanç ve değerlerin de hareketliliğini içerir. Dolayısıyla göçmenler yerleştiği mekanlara inanç ve değerlerini taşıırken aynı zamanda oradaki inanç ve değerlerle de yüzleşirler. Suriye’den Türkiye’ye göç eden sığınmacıların da benzer süreçleri yaşadığını ifade edebiliriz. Suriye ve Türkiye ortak tarihi ve kültürel mirasa sahip iki ülke olmasına karşın bu ülkelerdeki dini yaşam ve deneyimler farklı düzlemlerde gerçekleşebilmektedir.

Bu bağlamda göç konusunu dini yaşam ve deneyimler ışığında çözümleyebilmek için Suriyeli müderris ve aynı zamanda imam hatip olan Muhammet Mazhar Hasan ile Suriye ve Türkiye’deki dindarlık üzerine bir mülakat gerçekleştirdik. Suriye’nin Haseki eski Müftüsü Şeyh İbrahim Nakşibendi Hasan’ın oğlu olan Muhammet Mazhar, İstanbul’da bir süre dersler verdikten sonra Şanlıurfa’ya yerleşmiş. Halen kendi medresesinde Arapça ve Kur’an dersleri vermektedir. Göçün bir boyutu da elbette ki din ve dindarlık konusudur. Göçle birlikte dinsel alışkanlıklar yeni yerleşilen yerlerdeki dini eğilimlerle karşı karşıya gelir. Bu, bir yandan dini uyuma yol açarken diğer yandan dinsel çatışmalara neden olabilir. Mikro ve makro düzeydeki bu çatışmalar aynı zamanda sentezlere ve melezlenmelere de yol açmaktadır. Bu bağlamda beş yıldan fazladır Türkiye’ye yerleşmiş olan Suriyeli sığınmacıların dini anlamdaki deneyimlerini bu mülakatımızda ele almaya çalıştık. Hem Suriye’deki hem de Türkiye’deki dini hayatın sığınmacılar tarafından nasıl algılandığını müderris Muhammet Mazhar Hasan’ın perspektifinden sunuyoruz.

M. Kaya: Sizi tanıyabilir miyiz?

M. M. Hasan: Ben Muhammed Mazhar Hasan. Suriye’den Türkiye’ye geldim. Suriye’de müderris olarak görev yapmaktaydım. Suriye’de babamın dört yüz civarında öğrencisi olan medresesi vardı. Medresenin yanında da cami vardı. Ben hem camide imam hatiplik yapardım hem de medresede müderrislik görevi ifa ederdim. Fıkıh ve tefsir dersleri verirdim.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi.

M. Kaya: Suriye'deki genel dini hayat hakkında bilgi verir misiniz?

M. M. Hasan: Suriye'de Müslümanlar da var Hristiyanlar da; Yezidiler de var, Aleviler de. Cami de var, kilise de. Ayrıca Suriye'de birçok mezhep de var. Her biri kendi inançlarına göre ibadetini yapardı. Tüm bunlar devlet tarafından serbest bırakılmıştı.

M. Kaya: Peki bu farklı inanç grupları arasında herhangi bir ihtilaf var mıydı?

M. M. Hasan: İhtilaf elbette vardı. Örneğin Hristiyanlarla Müslümanlar arasında birçok ihtilaf vardı. Müslümanlarla Hristiyanların itikatları bir değil. Mesela Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'de "inne'd-dîne 'indellahi İslâm" (Allah katında din İslam'dır) diyor. Yine ayet "ve mâ erselnâ-ke illâ rahmeten li'l-âlemîn" (Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik) diyor. Oysa Hristiyanlar kendi dinleri üzerinde kaldılar. Onların itikatları, ibadetleri çok farklı.

Dürzüler var mesela. Onlar da kendilerini Müslüman kabul ediyorlar, fakat bazı konularda farklı uygulamalar söz konusu. Ayrıca Yezidilik var. Yezidiler de farklı bir inanç öğretisine sahipler. Dilleri Kürtçe'dir. Akaitleri, inançları farklıdır. Müslümanlıktan da Hristiyanlıktan da farklı yönleri olan bir inanış biçimidir Yezidilik. Müslümanlar arasında Sünni, Alevi, Dürzi ve İsmailî mezhepleri var. Bunlar, biz Müslümanız diyen mezheplerdir. Ayrıca bizim ehl-i sünnet ve'l-kitap dediğimiz görüşe göre Şafii, Hanbeli, Maliki ve Hanefi mezhepleri de var.

M. Kaya: Bahsettiğiniz bu mezhepler arasında herhangi fikirsel bir çatışma söz konusu mu?

M. M. Hasan: Hayır, Hanefiler, Şafiiler, Malikiler ve Hanbeliler arasında çatışma yok. İşte Sünniler Aleviler arasında da herhangi bir fikri çatışma söz konusu değildi. Ta ki bu fiili savaş başlayana kadar. Çatışma Sünni ve Aleviler arasında meydana geldi.

M. Kaya: Peki bu bahsettiğiniz gruplar arasında savaştan önce nasıl bir ilişki mevcuttu?

M. M. Hasan: Suriye'deki Müslümanların çoğunluğu Sünni'dir. Çoğu da Hanefi ve Şafii'dir. Ancak devletin yönetimi Alevilerin elindeydi. Onlar istiyordu ki mezheplerini topluma yaysınlar. Kendi mezheplerine geçenlere maddi destekte bulunuyor, görevler veriyorlardı. İran'dan Şii din alimleri gelir, yoksul köylere gidip onlara çeşitli yardımlar yapar, para desteğinde bulunurlardı. İnsanları kendi mezheplerine davet ederlerdi.

M. Kaya: Devlet kurumlarına seçilen kişilerin inançları bağlamında bir farklılık var mıydı ya da bir ayrımcılık söz konusu müydü?

M. M. Hasan: Daha önce söylediğim gibi, devleti yönetme gücü Alevilerin elindeydi.

M. Kaya: Peki Sünni birisi devlet yönetiminde görev alabilir miydi?

M. M. Hasan: Yer alabilirdi ancak bu kişiler çok güçlü konumda değillerdi. Elllerinden bir şey gelmezdi. Devletin gücü ve temel politikası Alevilerin yönetiminde idi.

M. Kaya: Kaç yıldır Türkiye’de bulunuyorsunuz?

M. M. Hasan: Yaklaşık olarak dört yıl oldu.

M. Kaya: Bir müderris olarak Türkiye'deki dini hayatı Suriye'ye kıyasla nasıl değerlendirirsiniz?

M. M. Hasan: Türkiye ve Suriye'deki dini hayata, İslam şehirlerine ve ülkelerine bakıldığında bu devletler Müslüman olduklarını ifade ediyorlar. Bu yerlerdeki Müslümanların durumlarını mukayese etmek istediğimizde bunu Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin sünneti ışığında yapmamız gerekir. Günümüzde Müslümanların dini yaşamasında birçok eksiklik söz konusu. Gerek itikat düzeyinde gerek sosyal yaşamda, muamelat denilen alanlarda birçok yetersizlik mevcut. İslam beldelerinde Müslümanların itikatlarında birçok eksiklik var. Ben Müslümanım diyen bir toplumun geneline bakıldığında Kur'an ve sünnete kıyasla birçok yanlış olduğunu görüyoruz. Mesela İslam beldelerinin çoğunda tarikatlar çok yaygın bir şekilde yerleşmiş durumda, her tarikat "ben daha doğrudum" "ben daha iyiyim" şeklinde kendini diğerinden üstün görüyor. Birbirlerine muhabbetleri yok. Aklıma Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu hadisi geliyor: "Yahudi ve Hristiyanların ümmeti parçalanmış, yetmiş iki buçuk parçaya bölünmüşler. Benim ümmetim de yetmiş üç parçaya bölünecek. Bir fırka hariç diğerlerinin hepsi cehenneme gidecek." Bu fırka kimdir ey Allah'ın Resulü, diye sorulduğunda; "İtikadı benim ve ashabım gibi olan kişiler diye ifade buyurmuştur." Bugün Müslümanlara baktığımızda din adına yapılan birçok ibadet ve davranış Kuran'da yoktur.

M. Kaya: Bir örnek vermeniz mümkün mü?

M. M. Hasan: Elbette. Örneğin şahıslara yapılan tazim ve hürmet. Müritlerin şeyhlerine karşı bazı inanç ve itikatları birçok noktada hatalıdır. Mesela sağlıklarının, rızıklarının şeyhlerinin elinde olduğunu düşünen insanlar var. Çocukları olmadığı zaman türbelere gidip buradaki şeyhlerden, meşayihlerden çocuk isteyenler var; rızıklarının açılmasını isteyenler var. Bunlar çok hatalı şeyler. Bazı tarikat büyüklerinde de çok hatalı şeyler var. Örneğin şeyhlerinden bahsederken "yerin ve göğün nuru ve kevnin mutasarrıfı" diye anarlar. Oysa gerçek İslam'da yerin, göğün, dünyanın ve ahiretin, kevnin bütün mutasarrıfı Cenâb-ı Hak'tır. Bu konuyla ilgili birçok ayet ve hadis var. Bu insanların zahiri hayatlarına bakıldığında Müslüman görünürler. Halbuki bunların kalplerine itikatlarına bakıldığında bunların şirke ve küfre düştüğü görülmektedir.

M. Kaya: Bu tür şeyler Suriye’de de var mı?

M. M. Hasan: Evet, hem Suriye'de hem Türkiye'de var. Birçok yerde var. Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberden bahsederken “**üsvetün hasenetün**” diye ifade eder ve bizim için **en güzel örnek** peygamberdir. Yine Rabbimiz Kur'ân-ı Kerim'de Peygambere şöyle demesini emrediyor: De ki: “Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana sizin ilahınızın tek ilah olduğu vahyediliyor. Şu halde O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Ortak koşanların vay hallerine!” Peygamber de bir insan olduğunu ancak vahye muhatap olduğunu ifade ediyor. Bir kısım insanlar ise İslam'ın ve şeriatın verdiğiinden daha fazla derecede insanlara kıymet atfedebiliyor. Onların gaybı bildiğine, insanların rızıklarını artırdığına, onları çocuk sahibi yapacağına inanan kişiler var. Bu birçok beldede var. Bu yanlış bir şeydir.

Bizim nefsimizden aklımızdan veya kendi fikrimizden konuşmamız söz konusu olamaz. Bizim için ölçüt Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberimizdir. Kur'ân'da Allah, Peygambere şöyle emretmiştir: De ki: “Ben gaybı bilmem şayet ben gaybı bilseydim, bana zarar verecek yerlere gitmezdim.” Birçok savaşta Müslümanlar zor durumda kalmıştır. Örneğin Uhud savaşında Peygamber zarar görmüştür. Birçok arkadaşı savaşta şehit olmuştur. Şayet Peygamber gaybı bilseydi kendini ve ashabını tehlikeye atmazdı. Peygamber, zorluklarla karşılaştığında ellerini açıp Cenâb-ı Allah'a zafer ve yardım için dua etmiştir.

M. Kaya: Türkiye'de inanç bağlamında size farklı gelen veya yanlış gördünüz başka şeyler var mı?

M. M. Hasan: Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde şöyle buyurmaktadır: “Allah'a itaat edin ve Resulüne itaat edin”. Yine Peygamber Efendimiz veda hutbesinde: “Size Kur'anı Kerim'i ve sünneti mi bırakıyorum” diye ifade buyurmuştur. Siz Allah'ın kitabı ve Resulünün sünnetine tabi olursanız hiçbir zaman şaşırırmazsınız.

M. Kaya: O halde şöyle diyebilir miyiz: Hem Türkiye'deki hem Suriye'deki Müslümanların bir kısmı Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünnetini bir kenara bırakmışlar ve başka yollara yönelmişler?

M. M. Hasan: Maalesef bu durum söz konusu. Müslümanların bu konuda birçok eksikliği var. Bizim kendimize bir temel kaide koymamız gerekir, hem bireysel hayatımızda hem de cemiyet hayatımızda. Bu kaide, Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetidir, bizim bunlara uymamız gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette salih amelden bahsedilir ancak salih amelden önce iman vurgulanır. Allah her şeyden önce imandan bahseder. İtikadımız sağlam olduğunda Cenâb-ı Hak bizden amellerimizi de kabul eder ancak itikadımız sağlam olmadığında yaptığımız ameller de kabul olmaz. Neden? Çünkü dinin esası önce imandır. Cenâb-ı Hak'ın varlığına karşı olan imanımız ve itikadımız güçlü olduğunda O'nu gerçekten hakiki bir şekilde kavradığımızda bu din açısından birinci mertebedir. İkinci mertebeye salih ameldir. Hayır da şer de Cenab-ı Allah'tandır insan Rabbine yönelmeli, insan Rabbinden istemelidir, başka şeylere tevessül etmemelidir.

Nitekim Peygamber Efendimiz de sahih hadislerinde sahabesine, bir şey istemeleri gerektiğinde bunu Cenâb-ı Hak'tan istemelerini tavsiye buyurmuştur. Çünkü hayır da şer de Cenâb-ı Allah'tandır.

M. Kaya: İbadetler bağlamında bir mukayese yapmak gerekirse Türkiye ve Suriye'deki Müslümanların durumu hakkında neler söylemek istersiniz?

M. M. Hasan: Hem Türkiye'deki hem Suriye'deki Müslümanların kitabı bir, Peygamberleri bir. Bu nedenle sahih din anlayışına sahip olanlar gerek Türkiye'de olsun gerek Suriye'de olsun her zaman doğru yolda olacaktır. Ancak benim mülahazalarım göre Türkiye'de insanların hurafelere karşı itikadı çok fazla. İnsanların muska ve benzeri şeylere itikatları çok fazla. Sihir büyü ve cin işiyle uğraşan kişiler burada sanki daha fazla. Bu şekilde dini bir tür geçim kaynağı haline getirenler var. Ve tarikatlar burada çok fazla. Müritler şeyhlerine şeriatın izin verdiği sınırlardan daha yüksek derecede anlamlar yüklüyorlar. İnsanlar bu şekilde davranarak dinden uzaklaşıyorlar, Allah'ın yolundan çıkıyorlar.

M. Kaya: O zaman biraz daha somutlaştıralım. Örneğin Türkiye'de namazı ve caminin işlevlerini Suriye'ye kıyasla nasıl görüyorsunuz?

M. M. Hasan: Namaz hükümleri ve namazda okunan Kur'ân ve kıraat kişilere bağlıdır. Ve her insanda farklı farklıdır. Kimi insan vardır alime, ilim ehline danışmaz ve sormaz. Bu tür kişilerin namaz açısından birçok eksiği söz konusudur. Fatiha okumayı bilmez. Kimi insanlar da merak edip alime, ilim ehline sorarlar namazı doğru bir şekilde öğrenirler. Tabi Türkiye'deki insanların ana dili Arapça değil. Bu nedenle Kur'ân okumada birçok hatalar mevcut. Örneğin ben birçok imamın sureleri ve Fatiha'yı yanlış bir şekilde okuduğuna şahidim. Bunun da münakaşasını camide yaptığım oldu. İmam olan birisinin Kur'ân kıraatini iyi bir şekilde öğrenmesi gerekir. Yine taziyelere gelen birçok insan Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumakta. Denilebilir ki taziyeye gelen insanların neredeyse yüzde doksanı Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumakta. Hem kıraat hem de lafız anlamında birçok hata yapılmakta. Bu da Kuran'ın manasının yanlış olmasına yol açmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in bir harfinin yanlış okunması, eksik veya fazla olması Kur'ân-ı Kerim'in anlamını değiştiriyor, malum olduğu üzere bu da günah sayılıyor.

M. Kaya: Suriye'deki taziyeler hakkında bilgi verir misiniz?

M. M. Hasan: Taziyelerimiz buradakine benzer bir şekilde icra edilir. Taziye için üç gün oturulur; akrabalar, komşular, yakın insanlar taziyeye gelir. Taziyede genel olarak Fatiha sûresi okunur molla ve alimler geldiğinde vaaz ve nasihatlerde bulunurlar. Gelen misafirlere ikramlar yapılır.

M. Kaya: Bir Kurban Bayramı geçirdik, Suriye'de kurban ve bayram nasıl geçer biraz bahseder misiniz?

M. M. Hasan: Suriye'ye kıyasla Türkiye'de kurban ibadetine daha çok ihtimam gösteriliyor. Kurban aslında farz olan bir ibadet değil fakat Türkiye'deki Müslümanlar bunu bir kültür haline getirmişler ve kesiyorlar.

M. Kaya: Oruç ibadeti için neler söylersiniz? Siz hem Türkiye'de hem de Suriye'de Ramazan'ı yaşadınız.

M. M. Hasan: Aynı fakat Türkiye'de gök bilimlerine daha çok kıymet verildiği için Türkiye'de kırk-elli yıl sonraki oruçlarınız ve bayram günleriniz nasıl olacak bellidir. Ancak hem Suriye'de hem de birçok İslam ülkesinde orucun başlamasına ve bayram vakitlerine gözle hilalin görülmesiyle karar verilmektedir. Nitekim ayet-i kerime ve hadisi şeriflerde de bu ifade edilmiştir. Gök bilimleri ve teleskopa itimat göstermekle, gözlem yoluyla hilali görme konusunda Türkiye Suriye arasında bir fark var.

M. Kaya: Türkiye ve Suriye'yi mukayese etmek gerekirse dinin sosyal hayattaki yansımaları hakkında neler söylemek istersiniz?

M. M. Hasan: Tabi sosyal hayatta dini uygulamalar muamelat olarak ifade edilmektedir. Bu da alışveriş başta olmak üzere birçok hukuku beraberinde getirir. Türkiye'de akrabalık bağlarının zayıflamasından dolayı insanların bankaya faize daha çok yöneldiğini görmekteyiz. Mesela Suriye'de yakınlık ve akrabalık bağları daha sıkı olduğu için insanlar bankalara yönelmek yerine mal üzerine borçlanmaktadırlar. "Selem" denilen bu uygulamada örneğin bir kişi bir ton buğday borçlanır belli bir süreliğine. O süre bittiğinde tekrar bir ton buğday alıp borcunu iade eder. Aynı zamanda bu pamuk üzerinden de yapılmaktadır.

M. Kaya: Karz-ı hasen denilen bir borçlanma şekli var, bu uygulamaya rastladınız mı?

M. M. Hasan: Evet bu uygulama Suriye'de vardı insanlar akrabalarından tanıdıklarından borç alırlardı. Bu işlem için, şayet borç verilen kişi yakın akraba ve tanıdık ise herhangi bir prosedüre gerek kalmazdı. Ancak bazen de yazılır veya şahitler huzurunda verilirdi.

M. Kaya: Türkiye'de geleneksel bir mekanizma olarak halkın kendi arasında yaşanan ihtilafları ak sakallı veya bilge diye tabir edilen kişilere veya cemaat denen topluluğa götürmesi söz konusudur. Suriye'de de benzer uygulamalar var mı?

M. M. Hasan: Evet benzer uygulamalar vardı. Örneğin insanlar arasında gerek karı koca ilişkileri bağlamında gerek mal miras mevzuları anlamında ve gerekse kan davaları anlamında birçok sorun yaşanırdı. Mahkemeler çok uzun sürerdi. Hak ve adalet Suriye'deki hakimlerde neredeyse yok hükmündeydi. Çünkü bu işler paraya, rüşvete ve aracı koymaya bağlıydı. Bu nedenle halk mahkemelerden bezmiş durumdaydı. Dolayısıyla halk ilim ehline bilge insanlara gider, problemlerini çözmeye çalışırdı. Bilge insanlar da İslam'a göre, şeriata göre

ve örf adetlere göre çeşitli kararlar verirlerdi. Problemler çözüldü ve her iki taraf da bundan memnun kalırdı.

M. Kaya: DAEŞ meselesine gelelim. Bildiğiniz gibi DAEŞ Örgütü kendisini Müslüman bir grup olarak tanımlıyor. Siz DAEŞ'i nasıl değerlendiriyorsunuz? Örgütün itikadi temelleri, ortaya çıkışı hakkında görüşleriniz nelerdir?

M. M. Hasan: DAEŞ kendisini Müslüman bir grup olarak tanımlıyor. Onlar da insanlardan müteşekkil bir gruptur, fakat insanlar dini yanlış yorumladığında sahih olmayan hadisi, hurafeyi, efsaneleri, rüyaları dikkate aldığı dinin sınırları dışına çıkar ve din kendi özünden, aslından uzaklaşmış olur. Yine din, insanlara şiddet olarak döndüğünde bu büyük bir rahatsızlık konusu olur. DAEŞ mensuplarının itikadında görüldüğü üzere. İnsanları zorla kapatmak, şeriat kurallarına uymadı diye elini kesmek, hapsedmek, idam etmek bunlar İslam'ın ruhuna aykırı olan şeylerdir. Büyük bir savaşın yaşandığı Suriye'de insanlar açlıkla, ölümlerle, yoklukla, sefaletle imtihan edilirken şeriat kurallarını uygulayacağım diye insanlara bu şekilde baskı yapmak, şiddet uygulamak İslami değildir.

M. Kaya: DAEŞ İslami inanç açısından hangi ekol veya gruba dahil edilebilir?

M. Hasan DAEŞ kendisi bir mezhep değildir. Mezhepleri kabul etmez. Kendisini selefi olarak tanımlar. Kendilerini "selefi salihin" diye Efendimizin arkadaşlarına nispeten tanımlayan bazı âlimler söz konusu olabilir. Bunlar kitabı ve Peygamberin sahih hadisini kendine örnek alan kimselerdir ve bunlar mutedil kabul edilebilir. Ama DAEŞ kendinden başka kimseyi Müslüman görmeyen ve herkesi kâfir gören, küfürle itham eden bir anlayışa sahip. Oysa dinin hakikatinde peygamber örneğinde görüldüğü üzere şu anlayış vardır: Medine'de Peygamber Efendimiz kafirlerle, Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte yaşamış, onları öldürmemiş, malları talan etmemiş, onların hak ve hukuklarını gözetmiştir.

M. Kaya: O halde şunu diyebilir miyiz: DAEŞ benzeri yaklaşımlar dinde, peygamberin yaşantısında, sünnetinde olmayan şeylerdir?

M. M. Hasan: Hayır, hayır. Davasını güttükleri din, inandıkları itikat ve yaptıkları zulümler, öldürdükleri insanlar, patlattıkları bombalar... Bunların İslam'la alakası yoktur. Örneğin benim bildiğim hem Suriye'de hem Türkiye'de birçok şiddet eylemleri var. Suriye'de örneğin kundaktaki bebeleri, yaşlı insanları, uykuda iken keserek öldürdüler. Bu çocuklar kimin olursa olsun bu şekilde bir eylem kesinlikle şer'an caiz değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Savaşta kesinlikle yaşlıları, çocukları öldürmeyin, ağaçları kesmeyin." Bunlar ise Peygamberimiz neyi yasaklamışsa onu yapıyor. Örneğin kısa bir zaman önce Gaziantep'te bir düğünde masum olan kadınlar ve çocuklar DAEŞ mensupları tarafından bomba patlatılarak öldürüldü. Dünyanın birçok bölgesinde, Suriye'de, Irak'ta, Türkiye'de bombalar patlatıyorlar. Medine-i Münevvere'de

bomba patlattılar. Hacca gelen insanları öldürdüler. Bunların kitapla, Peygamberle, sünnetle alakası yok. Bu gruplar gulattır. Dini şiddetle eşdeğer gösterip dini yoldan çıkaran kimselerdir. Eskiden Avrupa'dan insanlar İslam dininin hak ve adalet üzere olduğunu görüp İslam'a teveccüh ederlerdi ve Müslüman olurlardı. DAEŞ çıktıktan sonra Avrupa'da ve Amerika'da birçok insan dinden soğumaya, Müslümanlardan korkmaya başladı. Çünkü Batı'da İslam ismi geçince insanların aklına DAEŞ mensuplarının resimleri geliyor. İnsanlar İslâmiyet'ten korkmaya başlıyor bunların yüzünden.

M. Kaya: Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacılarla Türkiye halkı arasında uyumu ve kardeşliği artırmak için neler önerirsiniz?

M. M. Hasan: Gerek Suriye'de gerek Türkiye'de ya da dünyanın herhangi bir bölgesinde olan Müslüman için Allah Teâlâ "Müslümanlar kardeştir" demiştir. Müslümanlar birbirlerinin kardeşidir. Aralarında herhangi bir ihtilaf söz konusu olamaz. Biz Türkiye halkından çok büyük iyilikler güzellikler gördük. Türkiye'ye sığınan halkımıza insanlar yardımda bulundu. Bunu inkâr etmemiz mümkün değil. Yiyeceklerini, eşyalarını Suriyeli sığınmacılarla paylaştılar, evlerini sığınmacılara açtılar. Ve Şanlıurfa'da birçok dernek var yiyecek ve içecek dağıtan, yardım faaliyetlerine ben de destek oldum katıldım. Bu da İslam'ın Müslümanlığın ahlakıdır. Nitekim efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret ettiğiinde ensar ve muhacir benzer şeyler yapmıştır. Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlar iki halk arasındaki dayanışma ve kardeşliği arttırmıştır.

M. Kaya: Peki çok teşekkür ederiz bize zaman ayırdınız.

M. M. Hasan: Allah'a emanet olun, Allah tüm Müslümanların yardımcısı olsun.

Röportaj

Turgay ALDEMİR*

Tuba ERKUT**

T. Erkut: Hocam, Göçmenlerin Türk kültürüne uyumu konusunda yaşanan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm faaliyetleriniz nelerdir?

T. Aldemir: Öncelikle, bu göç konusunu ele alırken bizim kendi kültür dünyamızı, tarihimizi dikkate alarak kavramsallaştırmayı buna göre yapmamız gerekir. Biz onlara misafirler diyoruz. Göçmenler, mülteciler, sığınmacılar gibi kavramlar; özellikle sığınmacı ve mülteci kavramları batıların ürettiği başka bir şeyi ifade ediyor. Onların gittiği kültüre uyumu veya asimilasyonu, entegrasyonu gibi yaklaşımlarsa gelenlerin bedenlerini yaşıyor ama kültürlerini, yaşam tarzlarını yok ediyor. Bunun için bizim bu meseleleri, sosyal hareketleri kendi kavramlarımızla tanımlamamız gerekmektedir. Göç nedir, misafirlik nedir, bu sınırlar bizim için neyi ifade ediyor, bizim için meşru mudur, bunların hepsini aslında bu zamanda yaşayan bir Müslüman olarak tartışmamız lazım. Diğer taraftan bu insanların geldikleri, misafir oldukları bu ülkelerde onların bir sığınmacı gibi “uyum” adı altında asimile edilmelerine dönük yaklaşımların da çok daha büyük bir travmaya sebep olduğunu biz müşahede ettik. Bir insanın bedenini yaşatmanın bizce çok anlamı yoktur. Onun DNA’sını var etmekle onu yaşatmak aynı şey değil. Bir insanın huzur ve mutluluk içinde yaşaması, kültürünü, inancını, yaşam tarzını koruyarak devam ettirmesidir asıl önemli olan.

Bugün mülteci kavramı içerisinde ele alınan bu misafirlerimiz, bu kardeşlerimiz Suriye’den çıkarak Batı’ya doğru gittiklerinde, Batı’ya ulaştıklarında pek çoğunun bedeni hayatta olsa da – ki birçoğu da okyanuslarda kayboldu, ölüme terkedildi- Suriye kültürü adına, yaşam tarzı adına, sanatı, edebiyatı adına birçok şeyi yolda kaybediyorlar. Bunun için Suriyelilerin bu göç sırasında Türk kültürüne uyumundan çok, Türkiye’de birlikte yaşama kültürünü merkeze koymamız gerektiğinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Kaldı ki Anadolu, Türklerin, Kürtlerin, Arapların bin yılı aşkındır, ta Çağrı Bey’in buraya gelişinden, 1011’den bugüne birlikte yaşadığı kadim bir yerdir. Bu coğrafyanın ana kurucusu, aslı unsuru Türkler kadar Kürtler, Kürtler kadar Araplardır. Ana unsur olan bu üç kültürün kendi kültürünü, örfünü, âdetini yaşatarak varlığını ikame ettirmedeği bir Anadolu gerçek misyonunu da yerine getirmez. Bunun için biz sosyal uyum kitapları da yayınladık. Asimilasyondan çok, onları Türkleştirmekten çok onların bir Arap olarak veya bir Kürt olarak yaşamlarını

* Bülbüzade Vakfı Başkanı, aldemirturgay@gmail.com.

** Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, tubahatip@hotmail.com.

sürdürmesini önemsiyoruz. Fakat buna dönük Türkiye’de çadırkentlerle, şehirde açılan hayat alanlarıyla Suriyelilere büyük fırsat alanları oluşturuldu ama bir Suriyelinin, Suriyeli bir Arap’ın bir Kürt’ün çocuklarını Suriye’deki kültür dünyasına göre yetiştirmesine çok bir olanak hazırlayamadık. Gidebilenler Türk okullarına gidiyorlar. Oralarda da onların müfredatına yönelik ciddi bir çalışma yapılamıyor. Biz bu konunun üniversiteler tarafından ele alınması gerektiğine, sosyal uyum ve entegrasyon konuları konuşulurken bedenlerimizin bir arada olmasından çok kültürlerimizin, devletin de himayesinde, öncelikle saygı görerek yaşatılmasının büyük bir insanlık görevi olduğuna inanıyoruz.

Bir insana yapılacak en büyük zulüm; onun varlığını, bedensel varlığını değil, kültürel varlığını, dinini, dilini, yaşam tarzını yok saymak, şahs-ı mânevisini yok etmektir. Türkiye’de de doksan yıldır zaten böyle bir ötekileştirme yaşıyoruz. Yani bir Müslüman, Kur’ân alfabetiyle dilini konuşamadığı günler yaşadı. Bir Kürt, anadilini konuşamadığı günler yaşadı. Halbuki bunların hepsi, Kur’ân-ı Mübin’in bize anlattığı, Allah’ın âyetleridir, vahyidir. Bilhassa bir sosyal uyum meselesi tartışılırken bizim Almanya’nın İngiltere’nin, Fransa’nın normlarıyla değil de kendi normlarımızla hareket etmemiz gerekiyor. Ben onları da inceledim. Kendi ülkelerine sığınmacı olarak aldıkları farklı ülke vatandaşlarına Alman kültürünü öğretiyorlar ve ona göre davranmalarını istiyorlar. Oysa biz şunun olması gerektiğine inanıyoruz: Evet Alman kültürünü bilsinler. Almanların hassasiyetlerinden haberdar olsunlar ama onların kendi geldikleri coğrafyanın kültürüne göre yaşamalarına da olanak tanınsın.

T. Erkut: Vakıf olarak göçmenlere yönelik faaliyetleriniz hangi alanda yoğunlaşmaktadır?

T. Aldemir: Biz Suriye, Irak, Filistin krizleri sürecinde aktif roller aldık. Dünyanın neresinde bir acı, bir keder olsa onu yüreğimizde hissetmeye çalıştık. Hani Peygamberimiz buyuruyor ya: “Şarkta bir Müslümanın ayağına diken batsa, garptaki bunu hissetmiyorsa gerçek manada iman etmiş olamaz.” El-hak doğrudur. Bazı deyimlerde söylenir işte “ateş düştüğü yeri yakar.” Hayır biz bir Müslüman olarak Peygamber’in bu tasavvuruyla baktığımız zaman o bizi de yakar. Biz onunla ilgilenmeliyiz –ki bu bizim imânî görevimiz. Hatta Tolstoy’un güzel bir sözü var. Diyor ki, “İnsan kendi bedenine bir şey dokunduğunda onu hissediyorsa canlıdır. Ama ötekinin başına geleni hissediyorsa o insandır.” Öteki dediğimiz işte kendi yerinden yurdundan sökülüp atılmış bu insanların acısını hissetmektir bizi insan yapan. Biz de vakıf olarak bunun çabasıdayız.

Gıda yardımlarımız, giyim yardımlarımız, barınma yardımlarımız Suriye’de ve farklı ülkelerde var. Binlerce tır yardım yaptık o bölgelere. Fakat bir taraftan da çalışma sistemi olarak, yaptığımız her yardımın psikolojik ve sosyolojik araştırmasını gerçekleştiriyor ve ona göre düzenlemeler yapıyoruz.

Mesela bizim vakfımızın yardım mağazaları var. Gaziantep'te, yılda ortalama yüz bin Gaziantep'liye, yüz bin de Suriyeliye fiilen gıda ve giyim yardımı yapılıyor. İhtiyaç sahipleri gelip seçerek alıyorlar. Mağazadan alır gibi. Eskiden biz yardımları götürür, paketleri evlere bırakırdık. Baktık ki komşularının gözü önünde yardım alan veya çocuklarının gözü önünde yardım alan bir babanın babalık misyonunu zedelemişiz iyilik yapalım derken. Komşuluk hukukunu zedelemişiz. İşte birileri "yardım alan falanın oğlu musun, kızı mısın" dediğinde çocuklar babalarına saygıyı yitirmiş. Onun için yardım yaparken başa kakılmadan yapılmalı. Hani Bakara sûresinde Rabbimiz diyor ya, "Başa kakılan bir yardımdansa güzel bir söz daha evlâdır." İncitmemek...

Biz insanların maddi ihtiyaçlarını ilelebet karşılayamayız ama onların gönül dünyasını kazanmayı merkeze koyuyoruz. Suriye'de de bu çalışmaları yaparken sahada baktık ki yardım yapıyoruz ama eksikler var. Ne tür eksikler var? Bu çocuklar eğitilmiyor. Eğitilmiyor derken şu anda Türkiye'de üç milyon Suriyeli var. Resmî rakam iki milyon yedi yüz yetmiş dört bin deniliyor ama kayıtsız olanlar da var. Bunun bir milyon beş yüz elli bini 0-18 yaş grubu ve bunların hepsinin okula gitmesi lazım. Geçen yılki milli eğitim verilerine göre üç yüz kırk bin Suriyeli okullara gidiyordu. Bunlar geçici eğitim merkezleri. Bizim de Türkiye'nin değişik yerlerinde böyle okullarımız var. Suriye'nin içinde yine on ikiden fazla okul açmışız. Şimdi de Cerablus'ta açtık bu okulları. Ama üç yüz kırk bin kişinin yaklaşık yetmiş beş bini de doğrudan Türk okullarına gidiyor. Gördük ki çok büyük bir rakam, bir milyon yüz altmış bin çocuk okula gitmiyor. Bu çocuklar ne olacak? 0-5 yaş düşerse yaklaşık sekiz yüz bin insan ediyor. Bunlar eğitilmediği zaman terör örgütlerinin uyuşturucu şebekelerinin eline düşüyor. Biz "çocuklar okusun" kampanyaları yaptık. Bunların okullaştırılması için. Gaziantep'te de diğer sivil toplum örgütleriyle, valilikle yoğun bir çaba sarf ettik. Suriyelilerin en fazla okula gitme oranının olduğu il Gaziantep. Okula gitmesi gerekenlerin yaklaşık yüzde elliden fazlası okula gitmektedir. Ama diğeri de gitmek istiyor. Okul yok, işte bunların organizasyonu yok.

Bu kişilere tahsis edilen okullara gidiyoruz, oralarda eğitim yapıyoruz ama baktık çocukların zihinleri değişmiyor. Türkiye'deki akademisyenlerden beş kişi Suriyelilerden beş kişi olmak üzere bir ekip kurduk. Suriye müfredatını inceledik. Geçtiğimiz yıllarda yaptığımız bu inceleme altı ay sürdü ve sonucunda ortaya bir süreç çıktı. Baktık ki burada bizim okuttuğumuz kitaplardaki müfredatta da çok ciddi sorunlar var. Yani tarih kitapları problemliler, edebiyat kitapları problemliler, coğrafya kitapları problemliler... Örneğin, Osmanlı'dan, Selçuklu'dan hiç bahsetmiyor. Çanakkale Zaferini, emperyalist Osmanlı'nın savaşı görüyor. Osmanlı'yı öyle tanıtıyor. Böyle birçok şey var. Biz okula gitsin diyoruz ama başka müfredat olmadığından bu müfredatı görüyorlar. Din tasavvuru özellikle, akıl etmeye ve düşünmeye yönelik değil. Bir sürü teferruatın içinde boğulmuş insanlar. Biz bu konu üzerinde çalıştık, bu konuda bakanlığa ulaştık. Başbakanlığa, Cumhurbaşkanlığına ulaştık dedik ki bu konuda çalışma yapılması

ve Suriyelilerin nasıl bir ülkede yaşadıklarını bilmeleri lazım. Bunun için bir sosyal uyum kitabı hazırladık ve bu sosyal uyum kitabıyla da bu arkadaşlarımızın, Suriyelilerin Türk kültürünü bilmelerini amaçladık. Yani ne var Türkiye’de? Türkiye’de mimari var, edebiyat var, sanat var, trafik var, sivil toplum var, siyaset var, aile yapısı ve sistemi var. Burayı tanısınlar. Bu kitabı Arapça ve Türkçe olarak yayınladık. Şimdi akademisyen arkadaşlarla yeni bir çalışma yapıyoruz. BEKAM Araştırma Merkezinde göç araştırmaları merkezi Suriye masası var. Orada Suriyelilerin yüz temel sorununa dönük bir kitap çıkaracağız. Mesela bir Suriyeli, aracıyla kaza yaptığı zaman ne sorun yaşayacak? Ya da mesela bir Suriyeli ev kiraladı. Ev sahibiyile problem yaşadığında ne yapması gerekir? Veya burada evlendi, çocukları oldu, bunu hukuk sistemi içerisinde nasıl değerlendireceğiz? Veya arabasını alıp satacak. Bu ciddi bir sorun. Bunların hepsini sahada taradık, yüz soruya indirdik, yazımını yaptık, şimdi Arapça ve Türkçe olarak bunu basacağız.

Bir diğer sorun Türkiye’de yaşayan Türk vatandaşlarının yabancıları ve Suriyelileri kabulü. Bizde de sorun var. Münevver olmanın, medeni olmanın, insan olmanın ve Müslüman olmanın gereği bizim inanç dünyamızda Allah’ın rızasına giden bu yollardan biri “yolda kalmış”dan, “garip”ten, “guraba”dan geçer. İşte bu konularla ilgili kitaplar üzerinde çalıştık. Sonra eğitim konusuyla ilgilenirken de Suriyeli öğretmenleri aldık. Baktık anlatıyoruz, bir türlü anlamıyorlar. Zihniyet sıkıntısı yaşıyoruz. O zaman dedik ki bunlar ne okuyorlar. Suriyeliler, Suriyeli entelektüel, aydın, alim, öğretmen... Suriyelilerin okudukları kitapları topladık. Birde baktık ki genelde Baas rejimini, komünist sistemi, İslam adına da Şii kültürünü öne çıkaran okumalar yapmışlar. Kitaplarını incelerken bir şey daha dikkatimizi çekti: Türkiye adına onlar için tercüme edilen metinler. Özellikle altmışlı yıllardan sonra Aziz Nesin’i tercüme etmişler. Turan Dursun’u tercüme etmişler. Geçmişte Baas rejiminde Nazım Hikmeti tercüme etmişler. Yaşar Kemal, Orhan Pamuk... Tabii bir kısmını tercüme edenler de Türkiye’den insanlar. Mesela Turan Dursun’u, Aziz Nesin’i Ekmelettin İhsanoğlu tercüme etmiş. Onlar bunları okuyorlar, böyle bir Türkiye tasavvurları var. Yani milletin bu bin yıllık serüvenine hakaret eden, dini ile alay eden, başka bir kültüre, komünist algıya özenen bir yapı. Bu yüzden, “ Biz Türkiye’ye gelene kadar sizin Müslüman olduğunuzu bilmiyorduk” diyenler oldu. Tabi onlar da bunla yoğrulmuş. Öğretmen, ama Baas kültürüne göre eğitilmiş. O zaman dedik ki bunların zihniyetinin değişmesi lazım. Bir dizi kitap tercüme ettik Suriyeli arkadaşlarımıza dönük. Tolstoy’u tercüme ettik. Rasim Özdenören’i, Abdullah Ulvan’ı, Aliya İzzetbegoviç’i... Yaklaşık 15 civarında kitabı Arapçaya tercüme ettik. Türkiye ve dünyada karşılığı olan kitaplar. Şuan bu çevirilerimiz devam ediyor. Bunları Suriyelilere, özellikle okula giden okuma yazma gayreti olanlara ücretsiz ulaştırıyoruz. Suriyeliler arasında Türkiye ve Suriye içinde zihniyet değişimi için okuma grupları oluşturduk. Diğer taraftan baktık ki çocukların eğitiminde müfredat sorunu var. Onlara da böyle yaklaşık on kitaptan oluşan

eğitim seti hazırladık. Bizim karakter eğitimi diye bir setimiz vardı. Sahih İslâm akidesini ilkokulda, anaokulunda çocuklara veren bir paradigma üzerinde çalışmıştık Türkiye’de. Bunu Arapçaya çevirdik. Suriyelilere bunu her tarafta ulaştırıyoruz. Diğer taraftan Kürt bölgesi de istedi. Bunu Kürtçeye de çevirdik. Biz dedik ki bir Suriyelinin ya da bir Suriyeli Arap veya Kürdün en önemli ihtiyacı maddî ihtiyacımdan çok bu fikrî ihtiyaçtır. Zihniyeti değiştirmesenz Baas rejimi, Beşşar Esad gider, Deaş gelir. Suriye’de verilen en büyük savaş eski ile yeni, doğru ile yanlış, hak ile bâtil mücadelesidir. İçimizden devşirilmiş bir kısım Müslüman görünümlü hainler Müslümanlara kâfirlerden daha çok zarar veriyor. Maşa bunlar. Burada da biz bu fikrî meseleyi önemsiyoruz. Bu konuda hatta ilahiyat fakültemizin yöneticisi Şehmus Demir hocamız da çok güzel bir çalışma yaptılar. Selefilik konusunu irdelediler. Sonra birlikte çalıştık o konuda. Sağolsunlar o çalışmayı Arapçaya çevirdiler. O çok büyük bir dayanak oldu. Selefilik nedir? Tekfircilik nedir? Şiddet nedir? Bunlar irdelendi. Cinayeti cihatla karıştıran bir İslâm anlayışı türetilmiş durumda. Bu açıdan biz Suriyelilerin eğitim, kültür, sanat hayatına dair çalışmalar yapıyoruz. Bir gazete çıkarıyoruz Arapça. On beş günde bir bunları desteklemek için Suriyeli yazarlar, çizerler, karikatüristler, gazeteciler, entelektüeller burada yazıyor. Kürt, Türk, Arap, Sünni, Alevi, Hristiyan, hepsine burada söz veriyoruz, İslâm’ın adalet prensibi ekseninde. Bölgede iki yüze yakın Arapça gazete çıkıyor, bizim bu bakış açımızla çıkan tek gazete budur. Suriye’de yayın yapan diğer gazetelerin çoğu Batılı ülkeler tarafından ifsat amaçlı çıkarılıyor. Düşünün feministlerden ateistlere, eşcinsellerden komünistlere pek çok kesim tarafından Suriyelilere yönelik gazeteler çıkarılıyor. Ama bizim en akıllımız, en eğitimlimiz, en iyi Müslümanımız Suriyelilere gıda paketi dağıtmakta, sağlık hizmeti yapmakta. O da güzel. Ama artık biz bu toprakları nasıl bir İslâm tasavvuruyla yöneteceğiz, bunu onlara aktarmamız lazım. Bunun için Türkiye tecrübesi çok önemli. Biz Türkiye’de şiddete bulaşmadan, önümüze konmuş her bariyeri aşarak yeni bir aşamaya geldik. Bu artık Arap dünyası için, İslâm dünyası için, dünya mazlumları için paha biçilemeyen bir tecrübe. Bunları anlatan çalışmalara ihtiyaç vardı. Bunları yaptık. Bunun için bunları anlatan Lübnan’a kadar yayın yapan Radyo Fecr diye bir radyo kurduk. Buradan yayın yapıyor. Burada Türkler ve Suriyeliler, Suriye’nin her bölgesine ortak ümmet tasavvurunu anlatan, ortak insanlık paydasını anlatan, insanın beş emniyetini, can, mal, akıl, nesil ve dini anlatan yayınlar yapıyor. Bu hem Kürtçe, hem Arapça yapılıyor. Az da Türkçe... Türkçeyi de öğrensinler istiyoruz. Böyle bir yayın hayatı yürütüyoruz. Şimdi bir kültür evi açma projemiz var. Gençlik merkezi gibi... Gelsinler, bir arada bulunsunlar, konuşsunlar, tartışsınlar. Gençlerin, fikrî müzakerelere, mayalanmalara ihtiyaçları var. Yoksa Suriyeli gençler hemen şiddete kayıyorlar. Biz içeriye girecek gıdadan ve silahtan daha önemli şeyin kitap olduğuna inanıyoruz. Onlarla uğraşanlar var, onların yeri ayrıdır. Biz Suriye’nin her

noktasına kitap, bilgi, fikir ulaştırmayı kendimize misyon edinmişiz. Çünkü zihniyet değişmezse bu savaş bitmez.

Bu çerçevede yürüttüğümüz bir diğer çalışmamızda, tecrübe aktarımının sağlanması bakımından, Suriye masamızda açmış olduğumuz sivil toplum akademileri. Suriyeli kadın-erkek, genç-yaşlı eğitimlileri bir araya getirerek ondan fazla vakıf ve dernek kurmalarına ön ayak olduk. Türkiye’de Minber Şam diye elliye yakın çalışanı olan, üyelerinin çoğunluğunu akademisyen, doktor, hâkim, savcı, entelektüellerin oluşturduğu bir dernek kurduk. Kadınlara dönük çalışmalar yapan Belkis diye bir dernek kuruldu. Gençlere dair, hukukçulara, doktorlara, sanatçılara dönük çalışmalar yürüten birçok dernek kuruldu bu süreçte. İşte daha geçen hafta, savaşı ve barışı anlatan bir sanat sergisi açtık. Bu coğrafyanın geçmişini, bugününü ve geleceğini anlatan bir resim sergisi açtık. Sanat atölyemiz var. Suriyeli sanatçılar orada ebru, hat, tezhip gibi alanlarda sanatsal çalışmalarını yürütüyor. Gençler için yirmi dörtten fazla spor takımı kurduk. Bunlar aralarında müsabakalar yaptı. En son haziran ayında sayın gençlik spor bakanımızın, valimizin, milletvekillerinin, eski futbolcularımızın da katılımıyla stadyumda bir maç yapıldı. Şimdi Türkiye’deki belli başlı gençlik teşkilatlarına bu teklifi götürdük. Suriyeli gençlerle bir Türkiye kardeşlik kupası yapalım diyoruz. Top dönüyor ortada dili yok, dini yok. Ortak bir payda...

Mesela geçen Cerablus’a gitmiştik. Futbol topu götürdük. Koyduk oynuyor bizim gençler. Hiç kimse gelip iştirak etmiyor. Kapı aralarından pencere kenarlarından bakıyorlar. Derken, yirmi-yirmi beş dakikadan sonra gelmeye başladılar. Sonra elli kişi oldu. Bir sosyal uyum... Sokak oyunları oynattılar çocuklara. Çocuklar gülmemişler. Deaş’ın zulmünden, Esad’ın zulmünden... Dedik ki, başta neden gelmediniz? Dediler ki, “Bu meydana Deaş yakınlarımızın kafasını kesti ve top oynadı. Böyle bir travmaları var o çocukların. Bunları, sadece karınlarını doyurarak aşamayız.

Mesela tiyatro grubu kurduk Suriyeliler için. Şu anda birçok spor dalında çalışma yürütüyoruz bu arkadaşlarımızla ilgili. Yine akademisyenleriyle, üniversiteden hocalarımızla defaten bir araya geliyorlar. Suriye’nin içerisinde bu faaliyetleri yürütüyoruz. Mantığımızın temeli şu: Biz Suriyelileri bir sorun olarak görmüyoruz. Suriyeliler Allah’ın aramıza gönderdiği bir fırsattır. Allah nasıl ki Sahabe-i Kiram ve Allah Resulü vesilesiyle Yesrib’i Medine yaptıysa Suriyeliler vesilesiyle de Allah bizi rızıklandırıyor, bereketlendiriyor, bolluk bereket içinde yaşıyoruz. Biz buna inanıyoruz. Suriyelileri sorunun değil, çözümün bir parçası yaptık.

Bizim vakıf olarak yirmi üç komisyonumuz var ve hepsinde Suriyeliler var. Birlikte çalışıyoruz. Onlar bu tecrübeyi Suriye’ye taşıyorlar. Amacımız Suriyelileri bizim bir yere götürüp yönetmemiz değil, onların kendi ülkelerini kendileri olarak yönetmeleri. Batılılar gibi içinden üç tane zekiye, eğitimi seçip diğerlerini bırakmıyoruz. Onlara meslek öğretiyoruz. Onlara kendi toplumsal kültürlerini öğretiyoruz. Bir araya gelip mesela yemek kültürlerini yürütüyorlar.

Üniversitede önümüzdeki süreçte Suriye yemek kültürüne dair sergi açmaları için uğraşıyoruz. Şehirde kaç yerde açtırdık.

Halep yaşasın. Dünyanın en kadim şehri... Bizim kadim şehrimizi yıkıyorlar. Suriye'yi yıkmıyorlar. Sadece insan öldürmüyorlar. Orada insanlığı, insanlığın birlikte yaşama tecrübesini, mimariyi, estetiği, İslâm sanatını, arzı kirletiyorlar. Bu savaş başka bir şey. Bunu gören zihinleri açmamız lazım.

Hülâsa bunlar Suriyelilere dönük yaptıklarımızın sayabildiğim, şimdi aklıma gelenlerin bir kısmı. Biz her alanda onların kendisi kalarak yaşamaları için fikrî, zihnî faaliyetler yürütüyoruz. Türk'üyle, Arap'ıyla, orada yaşayan Hristiyan'ıyla... Hıristiyanlarının, Ermenilerinin dahi bir araya gelmesine vesile oluyoruz. Suriye'de varlarsa, burada da onların var olması için, bu toprağa ihanet etmemeleri, Türkiye'deki bu kadirşinas halkın aleyhine gidip de Batılılarla iş tutmamaları, emperyalistlerin burada maşalığını yapmamaları kaydıyla birçok alanda birlikte çalışmalar yapıyoruz.

T. Erkut: İki dezavantajlı grup sayılan kadınlar ve çocuklara yönelik faaliyetleriniz nelerdir?

T. Aldemir: Çocuklara dönük özellikle eğitim programlarımız devam ediyor. Yetim olanlarının bizim çocuklarımızla aynı ortamları paylaşması için sosyal uyum çalışmalarımız var. Onlara savaş travmasını yenmeleri için rehabilitasyon programları yapıyoruz. Annesi ölmüş, babası ölmüş yüzlerce çocuk var, hâlâ ağlayamamış. Geçen bir okulumuzda onlarla ilgileniyorduk. Vali bey de vardı. Gittik oturduk yanına çocuğun. Çocuk onlarca dakika ağladı. Dedik ki, "Ya ne olmuş?" Dediler ki altı ay önce annesi bombardımanda ölmüş. Şimdiye kadar merhametli bir el ilk defa dokunuyor. Çocuk ağladı, ağladı, biz ağladık. Şimdi o çocuk sınıfının en başarılı öğrencisi oldu.

Şefkati, merhameti bekleyen pek çok Suriyeli insanla karşılaştık. Bize soruyorlar: "Suriyelilerin neye ihtiyacı var?" Bizim neye ihtiyacımız varsa onların da ona ihtiyacı var diyoruz. Nasıl bizim çocuklarımız iki gün ilgilenmezsek soluyorlarsa, onlar da öyle. Onlar bizim evlatlarımız. Allah onları bize emanet bıraktı. Birçok gençler var mesela bakıyoruz hayatın bir kenarında kalmışlar. Bunlara dönük bizim kültürel etkinliklerimiz, gezilerimiz var. Türkiye'de bu alanda çalışmış çok güzel vakıf ve dernekler mevcut. Onlarla birlikte Suriyelilerin rehabilitasyonunu sağlamaya çalışıyoruz. Savaş travmasını aşmaya yönelik. Mesela kaç tane çocukla karşılaştık hafızasını kaybetmiş, ailesi yok, buraya gelmiş, yaralı... Bunlar dayanacak birer dayanak arıyorlar. Biz bunlarla ilgili, özellikle vakfımızın hanımları, aile merkezli çalışıyoruz. Onlar çok yoğun bir çalışma yürütüyorlar. Kapı kapı nerede bir sahipsiz çocuk varsa, dezavantajlı bir kadın varsa ona aile olmaya çalışıyoruz. Şu anda on bin dört yüz elli dört yetimle ve bin altı yüz de aile ile ilgileniyoruz. Bu kadınları Türk ve Suriyeli diye ayırmadan bizim kadınlarımızla birlikte meslek edindiriyoruz. Önce bizim

yetişkin annelerimiz ile annelik eğitimi veriyoruz onlara. Böyle, bir sınıfa toplayarak değil...Anadolu'da analarımız vardır ya, onlar bu işte görev görüyorlar. Ondan sonra bunlara meslek edindiriyoruz, evlerinin ihtiyaçlarına destek oluyoruz. Daha sonra zaten evlerinin ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlar. Bir de bunların örgütlenmesi için bilinç toplantıları yürütüyoruz.

Bilinenin aksine Suriye'nin eğitim, okuma yazma oranı Filistin'den sonra İslâm dünyasındaki en yüksek oran. Savaştan önce yüzde doksan üç-doksan dört arasında... Mesela Mısır'da yüzde elli sekiz. Suriyeliler bilinçli bir toplum. Ama biz altı yıldır bunlara eğitim vermeyerek cahil bırakmışız. Böyle de bir süreç yaşıyoruz. Suriye'nin kadınları Türkiye'dekilerden daha çok okuyup yazmış. Ben iki binli yıllarda ve daha öncesinde Suriye'ye çok gittim geldim. Suriye'de kadınların çoğu araba kullanıyordu. Sosyal hayatları çok iyiydi. Burada da öyleler. Onlarca hanımefendi var doktor, avukat, hukukçu, siyaset bilimi okumuş, dil okumuş, mühendislik okumuş. Ve son derece münevverler. Bu açıdan biz, kadınların Türkiye'de de sosyal hayata katılması, diplomalarının onaylanması, kendilerine çalışma izni verilmesi konusunda pek çok çalışma yürüttük. Hamdolsun epey de yol aldık. Özellikle bizim hanımlarla beraber yoğun bir çalışma içerisindeyiz. Birlikte Türkiye içinde ve Suriye içinde aktif programlar yürütüyoruz. Çünkü Suriye'nin geleceğini yetiştirecek olanlar kadınlardır. Merhum Aliya İzzetbegoviç diyor ki, "Cahil bırakılmış bir anne geleceğin yüz akı, göz aydınlığı nesilleri yetiştiremez." Yetiştiremediğimiz zaman da topraklarımızda hep kan gölü, hep savaş, hep kavga olur. Bunun temeli cehalettir. Yanlış din algısıdır. Emperyalist eğitim sistemleridir. Terbiyeden ve ahlâktan uzak eğitim sistemidir. Terbiyeyi de anne verir. Aile terbiyesinden uzak oldukları için, dünyanın en eğitilmiş insanların 15 Temmuzda ne yaptığını gördük. Çünkü terbiye bizim kültürümüzde anneden verilir. Babaanne, nine verir bu terbiyeyi. Sonra dede verir. Sonra anne baba bunu çocuk üzerinde şekillendirir. Yoksa bilgi tek başına yetmiyor. Biz Suriye'nin aile yapısının korunmasına dönük çalışmalar yapıyoruz.

T. Erkut: Vakıf olarak Suriyeli öğrencilere yönelik çalışmalarınız; Suriyelilere ders veren okullarda ders gören öğrencilerin Türk öğrencilerle entegrasyonunu sağlama amacıyla gerçekleştirdiğiniz faaliyetler var mı?

T. Aldemir: Şu anda Gaziantep'te, Urfa'da, Hatay'da, Maraş'ta, Adıyaman'da, Malatya'da, Adana'da, devlet okullarıyla ve oradaki valiliklerle birlikte açtığımız geçici eğitim merkezi statüsünde iyilik okulları var. Buralardaki hocaların gelişimini, bakanlıktan da yardım ve onay alarak hizmet içi eğitimler vererek sağlıyoruz. Ancak Suriyelilerin ayrı okullarda eğitim görmesinden çok Türk okullarına gitmesi gerektiğini düşünüyoruz. Burada da ciddi bir entegrasyon sorunu yaşanıyor. Kitap ve altyapı uygunluğu yok. Şu anda bunu müzakere ediyoruz. Çünkü onlara kendilerini ifade etme alanı açmak gerekir.

Geçmişte biz bunu yaşadık. Geçmişte okullarımızda her sınıfta bir tane yetimhaneden gelen çocuk olurdu. Onun adını kimse bilmezdi. Ona “yuvalı” denirdi. O çocuk da orada öfke biriktirir sonrasında toplumda acımasız bir katile dönüşür, bir yankesiciye veya hırsıza dönüşürdü.

Şimdi, Ankara’da alınan kararlarla bu iş bitmiyor. Burada özellikle gönül yaralarını iyileştirecek şey gönüldür, gönüllülüktür, sivil toplumdur. Açık yaraları devlet kurumlarında çözebilirsiniz. Hastanelerde iyileştirebilirsiniz Ama burada asıl şimdi bu kadirşinas Anadolu halkına, Türkiye’nin milletine bir görev düşüyor. Her Suriyeliye şefkat ve merhametle yaşama hakkı tanıyan kampanyalar başlatmalıyız. Onların kendi isimleriyle, kendi kültürleriyle kendi çocuklarımız kadar aziz olduğunu, onlar kadar özel olduğunu ve onların Rabbü’l-âlemîn’in de emaneti olduğu bilinciyle yeniden Türkiye’de tüm eğitimcilerimizi tüm çocuklarımızı, gençlerimizi bu konuda bilinçlendirme kampanyası yürütüyoruz. Yoksa onların gördükleri ötekileştirme ve şiddet bize karşı büyük bir öfkeye dönüşür, büyük bir tepkiye dönüşür. Maazallah bu, iki milletin tekrardan kopuşunu da beraberinde getirir. Bu anlamda eğitim çalışmaları yapıyoruz.

T. Erkut: Bülbülzade vakfının göçmenler ile teması Suriye’den göçle birlikte mi başladı?

T. Aldemir: Hayır biz, I. Körfez savaşında Kuzey Irak’tan gelen Kürtleri Habur’da karşıladık. Onlara çadırlar kurduk. Belki bugünkü kadar bilgimiz, imkânımız, tecrübemiz yoktu ama oradaydık. Halepçe’ye gittik oradaki insanlara yardım etmek için. Filistin’e, Filistin mülteci kamplarına gittik. Afrika’da bu anlamdaki birçok çalışma alanlarına gittik. Asya’ya gittik. Bosna savaşındaki mülteci krizinde fiilen sahada çalışmalar yürüttük. Bunların hepsi, bu yardım çalışmaları, bu sivil toplum çalışmaları Suriye meselesinde bize daha tecrübeli olma, daha fazla alanda çalışma yapma ve ilgili kurumlarla, devlet kurumlarıyla veya Türkiye içindeki ilgili sivil toplum örgütleriyle de koordineli çalışma fırsatı kazandırdı.

T. Erkut: Burada birlikte çalıştığınız Suriyeli veya Iraklı, bir sivil toplum hareketi içerisinde yer alan âlimler var mı?

Suriye savaşının başlamasıyla Türkiye’ye gelince dedik ki bu meselenin çözümü için öncelikle Suriyeli âlimleri toplayalım. Yüze yakın Suriyeli âlimi vakfımızda bir araya getirdik. İki günlük bir çalışma yaptık. Suriye’de ne oluyor, âlimler bu işin önünde olsun düşüncesiyle. Tabi ilk planda çok sıkıntılar oldu birbirlerini hiç görmemişlerdi. Bir kısmı birbiriyle aynı toplantı salonunda olmak istemedi. Zaten onun için bu parçalanmışlık yaşandı. Suriye’deki ilim adamlarının Suriye savaşında yeteri kadar sorumluluk üstlendiğini söyleyemem. İçlerinde istisnalar var. Çok yürekli, çok yiğit âlimler tanıdım. Bir kısmı da

cephede şehit oldu onların. Burada durmaktansa cepheye giderim dedi. Ama Arap ülkelerine koşan, Batı'ya koşan çok Suriyeli âlim de oldu ve onlar kendi topluluklarını terkettiler.

Türkiye'de de Suriyeli âlimler var. Onlarla bir araya geliyoruz ve temel hedef olarak, Suriyeli gençlerin, çocukların bu savaş sürecinde cahil kalmamaları için eğitimden kopmamaları için çaba sarf etmeleri için çalışıyoruz. Çünkü bizim inanç dünyamızda şu vardır, Hz. Peygamber'den aldığımız: En kritik savaşta dahi Allah Resulü ashab-ı suffeyi kapatmamıştır. Orada bir grup bırakmıştır. Denilmiştir ki, onlar ilimde derinleşsin, kalan kadın, çocuk ve yaşlıları eğitsin, sonra savaştan dönenleri de irşad etsin. Biz bu ashab-ı suffe mekanizmasının Suriye savaşında Suriye âlimleri tarafından Suriye içinde ve Suriye dışında Suriyelilerin olduğu yerlerde yeterince organize edilmediğini gördük. Bu olmadığı zaman savaştan gelenler eğitimden kopuyor; kalanlar canının derdine düşüyor. Bunun için yeniden Suriyeli âlimleri Suriye topraklarında sorumluluk almaya davet ediyoruz.

T. Erkut: Şehrimizde göçmenlerin tespit edebildiğiniz en önemli sorunları nelerdir? Kamplarda veya kamp dışında iskân edilen göçmenlerin yeterli hayat şartlarına sahip olduklarını düşünüyor musunuz?

T. Aldemir: Bir defa biz misafirlerimizin çadır kentlerde yaşamalarını kabul etmiyoruz. On-on beş metre karelik, sosyal ihtiyaçları toplu halde karşılanan bir hayat insani ve İslami bir hayat olamaz. Burada bir aile hayatı olmaz. Burada doğan çocuklar yeniden İslam medeniyetinin Medinelerini kuramaz. Burada doğan çocuklar, burada büyüyen çocuklar yeniden emperyalist Batılılarla hesaplaşacak bir özgüven kazanamazlar. Biz burada bunların bedenini yaşıyoruz, evet. Allah razı olsun buna vesile olanlardan. Devlet büyük işler yaptı. Fakat çadır geçici bir yerdir. Beş yıldır, altı yıldır bir insan çadırda kalmaz. Çünkü bizim inancımızda şu var: Kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyi başkasına yapmayın. Kendinizin gönül hoşluğuyla alamayacağınız şeyi hayır olarak, zekât olarak vermeyin. Ben o çadır kentlerde aile olarak yaşayamam, bir başkasının yaşamasını isteyemem. O zaman millet olarak bir adım daha atacağız, devleti bu konuda zorlayacağız. Bu çadır kentler geçici uyum yerleridir. Oradan hemen ilk altı aydan sonra şehir içine taşınmalıdır.

Onlar için ayrı mahalleler yapılması da yanlış olur. "Onlar" diye bir şey yok. Bu sınırlar SycesPicot antlaşmalarıyla çizildi. Sayın Cumhurbaşkanı Lozan diyor bakın. Ama Suriye dediğiniz yer, yüz sene önce buradan vali gönderdiğimiz bir yer. Yine gönderelim demiyorum. Ama şu an bir taraftan Fırat Kalkanı'nı yürütüyor, diğer taraftan duvar örüyor. Bunlar kültürel kodlarımızı bölen girişimler. Bunun için Gaziantep bu konuda önemli bir örnek. Sayın valimize, belediye başkanlarımıza, bu konuda sorumluluk almışlarımıza ve

özellikle sivil toplum kuruluşlarımıza, hassaten de bu şehrin halkına teşekkür ediyorum. Suriyelileri kardeş bildi, bağrına bastı.

Buradaki emniyet verilerine baktığım zaman -sürekli takip ederim- Suriyelilerin suç işleme oranı Türklere daha az. Bizim sokaklarımızda dilenen Suriyeliler daha az. Çalıştık bunu. Bu kişiler alındı ve meslek edindirildi. İstanbul'da, Ankara'da, oradaki yöneticiler görevlerini yapmadıkları için, ışıklarda dilenenler had safhada.

Suriyeliler dilenci değil, Suriyeliler hırsız değil, Suriyeliler eğitimsiz, kültürsüz değil. Hepsi ekmeğe muhtaç değil. Allah, "günleri aranızda gezdiririm" diyor. Bunun için Suriyelilerin Türk toplumu içinde yer aldığı bu süreçte çok güzel komşuluklarımız oldu. Çok güzel dostluklarımız... Şuanda dokuz yüze yakın Suriyeli firma var bu şehirde. Çalışıyorlar, ekonomiye değer üretiyorlar. Kırdan fazla büyük işletme var. Her sektörde çalışan Suriyeliler var ve bunlar çalışkan insanlar, münevver insanlar. Her toplumun asalağı vardır. Her toplumun sorunlu insanı vardır. Oranın da olacak. Burası vicdanlı ve merhametli bir şehir, ben burada sokakta bir Suriyelinin kaldığına çok ender rastladım. Bir defa şahit olduğum bir şey: Kilis garajının orada bir gece vaktiydi. Bir aile gelmiş, kalacak yer bulamamış. Durdum, gördüm orada iki kişi arasında tartışıyor, bugün ben götüreceğim diye. İşte gerçek kahramanlar bunlar. Ve şu şartla anlaştilar: Tamam bugün sen götür ama yarın da bu misafiri bana ver. Çünkü Gaziantep, Kurtuluş Savaşı'nda kızını, çocuğunu, hanımını götürmüş, Suriye'ye emanet bırakmıştı.

İçimizde sorunlar yok mu? Olacak, bunların hepsi olacak. Ama iyi bir sınav veriyoruz. Yanlışlarımız var, eksikliklerimiz var, Suriyelileri incittiğimiz yerler var. Bunları da konuşarak, tartışarak hep beraber çözmeye çalışıyoruz. Biz de acemiyiz. Dünyada hiçbir ülke bu kadar insanla bir arada yaşamadı. Gaziantep üç yüz elli- dört yüz bin Suriyeli ile birlikte yaşıyor, nüfusun beşte biri. Ama hamdolsun tam bir uyum var. Avrupalılar on kişi, yirmi kişi, elli kişi almak için referandum yapıyorlar. Birileri sınırlarını korurken biz burada insanlığı koruduk. Ve bunları zengin, fakir diye ayırmadık. Bunları okumuş, eğitimli, kültürlü, Hıristiyan, Müslüman, gayrı Müslim, Ermeni diye ayırmadık. İlgilendiğimiz insanlardan bazılarının ben bir yıl sonra Dürzi, Marunî, Hıristiyan olduğunu öğrendim. Vakıfta beraber çalışıyoruz. Adam dedi ki, "Benim ne olduğumu biliyor musunuz?" Hafız Karput Suriyeli yönetmen. Dedi ki, "Ben gayrı Müslim'im" Öbürü dedi ki, "Ben Dürzi'yim." Ama insandı. Bağrımıza bastık. Gaziantep işte bu açıdan farklı kültürleri, farklı inanç gruplarını, farklı yaşam tarzlarını bir arada tutmaya çalışan bir şehir. Bunu bozmak için işte Amerika büyükelçisi hedef gösteriyor defaten. Deaş bomba patlatıyor. PKK saldırıyor. Niye? Bir düğün evini bombalıyorlar. Bir Kürt- Türk savaşı çıkaralım, bir Alevi-Sünni çatışması çıkaralım, bu huzuru bozalım diye. Gaziantep modelini bozalım diye. Ama bozamayacaklar. Çünkü biz bunu bilerek yapıyoruz. Biz bunu inanarak yapıyoruz. Biz bunu kendi cennetimiz için yapıyoruz.

T. Erkut: Savaşın uzun süreceği düşünülürse Türkiye göçmenler için bir gelecek vadediyor mu? Yoksa göçmenler giderek Batı'ya yönelecekler midir?

T. Aldemir: Göçmenlerin Batı'ya akışı durdu. Çünkü Batı bir hayal, oraya gidenlerin bir kısmı geri gelmeye başladı. Türkiye adımlar attıkça... Mesela akademisyenlere çalışma izni verileceği konuşuldu, bir hafta içerisinde beş binden fazla başvuru oldu ve bunların bir kısmı Batı'daydı. Ben burada Batı'da aldığımın yarı fiyatını alayım, burada çalışayım diyorlar. Ama Türkiye bu konularda çok geç kaldı. Bürokrasiyi affedemiyorum. Yani biz burada bunları çalışıyoruz, gönderiyoruz dosyalarımızı. Çöle akan nehirler gibi Ankara koridorlarında kayboluyor.

Suriye meselesi diye bir şey yoktur. Bu, Türkiye'nin, bu coğrafyanın geleceğidir. Şam'ın güvenliği Türkiye'nin geleceğidir. Halep'in değil, Şam'ın güvenliği. Şam böyle olduğu sürece Türkiye huzur içinde oturamaz. Hiçbir ülkenin güvenlik koridoru sınırından başlamaz. Bunu son dönemde Sayın Cumhurbaşkanı defaten ifade ediyor. Sınırlarımızın ötesinde de bir düzen kurmazsak burada biz güvenlikten bahsedemeyiz. Onun için Suriyelileri alıp Türkiye'de çalışma izinlerini hızlandırmamız lazım. Bu, Türklerin işsiz kaldığı anlamına gelmiyor. Teşvikler var. Türkiye mesela birçok alanda işçi bulamıyor, girişimci bulamıyor. Topraklarımızın birçoğu ekilip biçilmiyor. Bunları bile geçici tahsis etsek buralarda Suriye'nin çalışkan insanları üretime katkıda bulunurlar. Bizim mesela bir organik tarım ve dil köyü projemiz var. Hem çalışacak hem üretecek hem de dil öğretecek. Üç milyon Arapça bilen Suriyeli var, biz hala bir Arap gördük mü başımızı önümüze eğiyoruz dinimizin dili konusunda. Bunlarla ilgili bu fırsatları değerlendirsek... Ben Türkiye'de bu konularda son zamanlarda atılan adımların iyiye gittiğini ama biraz yavaş gittiğini görüyorum.

Türkiye'nin Suriye meselesi sadece bir güvenlik meselesi değil, yeni Türkiye'nin İslâm coğrafyasındaki karşılığını mayalaması için üç milyon Suriyeli Arap, Kürt ve Türkmen büyük bir fırsattır ve dünyada en çok gezen milletlerden biridir. Bunu fırsata çevirip iç barışımıza, İslâm dünyasının barışına ve dünya barışına katkıya dönüştürebiliriz.

T. Erkut: Özellikle Suriyeli göçmenlere yönelik devletin ve sivil toplum kuruluşlarının maddi yardımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

T. Aldemir: Üç milyona yakın Suriyelinin iki yüz yetmiş dört bini çadır kentlerde yaşıyor. Devlet daha çok buralara harcama yapıyor. Suriyelilerin onda dokuzuyusa şehirlerde yaşıyor. Ve bunlara da sivil toplum örgütleri, halk yardım elini uzatıyor. Bir de sınırın öbür tarafında, sınır boylarında Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin ve Türkiye'nin, Anadolu halkının desteğiyle yaşayan üç milyon Suriyeli daha var. Biz aslında fiilen altı milyon Suriyeli ile ilgileniyoruz. Sınır boylarında nüfus on katına çıkmış. Onlarca çadır kent var. Bunlar da yaşam ihtiyaçlarını Türkiye'den karşıyorlar. Dolayısıyla yapılan yardımlar, evet

yapılması gerekenlerin yanında eksikleri olabilir, ama çok ciddi miktarlar tutuyor. Ama biz bu yardımların -şu an işte yirmi milyar dolardan bahsediliyor- oranlarının iyi yönetilmediği kanaatindeyim. Mesela bu yardımların, başbakanlık verilerine göre söylüyorum, yüzde yetmişine yakını gıda olarak ulaştırılıyor Suriyelilere. Yüzde on beş-yirmisi sağlık harcamaları olarak kendilerine ulaştırılıyor. Geri kalanı da barınma olarak ulaştırılıyor. Yüzdeye bile girmeyen bir eğitim payı var. Kültür hiç yok, imarat yok, sanat yok, sinema hiç yok.

Mesela, Türkiye'nin en önemli yönetmenlerinden biridir Derviş Zaim. Geldi, burada üç defa sahayı gezdirdik. Şimdi bir Suriye filmi çalıştık, Suriye'de yapılanları ve Türkiye'nin yaptıklarını anlatan. Böyle bir şey hiç yapılmamış, Suriye'de yapılanları ve bizim yaptıklarımızı anlatan hiçbir film yoktur. TRT'nin hiçbir girişimi yok, özel televizyonların da yok. Ama Batıların var. Adam bir şişe su veriyor İsveç'te, onunla ilgili üç tane film çekiyorlar. Bu açıdan ben devleti ve bu konuda çalışan sivil toplum örgütlerini bundan sonra bir şekilde bu alana da eğilmeye davet ediyorum. Suriyeliler diyorlar ki, biz bir şekilde karnımızı doyururuz. Bize bu alanlarda yardımcı olun. Bunların örgütlenme hakkı, mücadelelerini anlatma fırsatı olmalı.

Mesela biz Derviş Zaim'in ve Kemal Öztürk'ün de rehberliğinde beş yüz elli soruda bir sesli tarih çalışıyoruz. Şu anda başladık bu projeye. Yaklaşık yüz Suriyeli önde gelen âlim, entelektüel, gazeteci, iş adamı, kadın, çocuk, genç, hikayesi olanları kamera karşısına alıyoruz. Beş yüz elli soruyu yöneltiliyoruz muhataba. O da cevap veriyor. Sorduğumuz sorularda tekrar o olayları yaşayıp hüngür hüngür ağlayanlar görüyoruz. Ve bunların çoğu unutulmuş. Orada yaşanan soykırımı, insanlık suçunu dünyaya duyurmak, tarihe not düşmek için çalışmamız gerekiyor. Bunu bizim yapmamız gerekmiyor aslında, bunu devletin yapması gerekir. Ama bunu düşünen yok. Herkes sadece çadır kentlerle övünüyor ama Suriye'de ne oldu, ne yapıldı, dün ne oldu, bugün ne oldu kimse sormuyor. Biz şimdi Cerablus'ta da öyle bir şey yapıyoruz. Aşama aşama çekiyoruz. Her gün orası bir bahar mevsimi gibi canlanıyor. Siyah-beyazdı ilk hafta. Ama şimdi oraya oyun parkı kurduk, okul yaptık. Şimdi ağaçlandırma yapacağız. Gerçek faaliyetler bunlar. Bunları da Suriyeliler ile birlikte yapıyoruz.

Bundan sonraki süreçte Türkiye sivil toplum örgütleri olarak ölçek büyütmemiz, gıda, giyim, kurban ve diğer yardımların bir adım ötesine geçmemiz lazım. İnsanın yüreğine, insanın aklına, fikrine, kültürel dünyasına, inanç dünyasına, düşünce biçimine yani sahih bir İslam akidesiyle insanlık ortak paydasında düşünmesine ve kendi kültürünü de yaşamasına dair çalışmalara öncelik vermemiz lazım. Bizler gıda yardımı yapmak için dünyanın her yerine gidiyoruz. Ama bizden sonra Batılılar gidiyor kitap veriyor. Biz karınlarını doyuruyoruz, onlar kafalarını doyuruyorlar. Biz bu alanlara yönelmediğimiz takdirde savaş sona erse bile, emperyalistlerce zihinleri ifsat edilen insanlar bölgenin huzuruna, barışına halel getiriyor. Nitekim I. Körfez Savaşında Amerikalılar Kuzey Irak'taki Kürtleri aldı, eğitti, getirdi, şu an orada küçük bir

Amerika kurdular. Bunu Suriye için de yapıyorlar. Bu konuda duyarlılık göstermemiz gerekiyor.

T. Erkut: Türk toplumunun Suriyeli göçmenlere yönelik olumsuz düşüncelerinin haklı gerekçelere dayanıp dayanmadığı konusunda düşünceleriniz nelerdir?

T. Aldemir: Bir kısım kaygılar var. Bir kısım yanlışlıklar da olabilir. Ama bizim kültürümüzde, inancımızda şu vardır: Kötü şey büyütülmez, ayıplar örtülür, bunlar ifşa edilmez. Ve bu davranış bizi Allah'a yaklaştırır. Suriyelilerden yanlış yapanlar olabilir. Bir kısmı ihtiyaçtan yapıyordur. Bir kısmı orada dikta bir rejimdeydi, muhaberat ve disiplin vardı ve burada özgür bir ortam buldu. Bu özgürlük ortamını algılayamadığı için bazı yanlışlar yapanlar olabilir. Ama Suriyelilerin tamamı asla öyle değil. Bunun için bizim Türk toplumunun Suriyelilere ve farklı milletlere karşı ciddi bir eğitimden geçmesi lazım. Okullarda bizim milletimizin sosyal uyumuna yönelik dersler konulması lazım. Üniversitelerde şimdi mesela sosyal sorumluluk projeleri uygulanıyor. Biz üniversiteden epey öğrenci alıp bu çalışmalarını beraber yürütüyoruz. Fikirleri o kadar çok değişiyor ki. Geçen gün burada oturuyoruz, üniversiteden iki hocamız var, bu konuyu konuşuyorlar. İşte Suriyeliler şundan anlamaz vs. Bizim burada bir sanat atölyemiz var. Atölyede de Suriyeli hocalar çalışıyorlar. Götürdüm, onlarla tanıştırdım. Bizim o hiç kimseyi beğenmeyen arkadaşlarımız şimdi onlardan ders alıyorlar.

İnsan bilmediğinin düşmanıdır. Anlatmamız lazım. Onun için medya çok önemli. Bizim medya maalesef iyi şeyleri haber yapmıyor. Üç beş tane kötü olay da büyütülüyor. Bu yüzden ivedilikle güzel hikayelerin topluma anlatılması lazım. Suriyelilerin verdiği büyük kadirşinaslığın paylaşılması gerekir. Ve ben şuna şahidim: Biz yardımlar yapıyoruz. İnanın, götürdüğümüzde "Ya bize vermeyin, bizden daha az ihtiyacı var ama önce şurada bir Türk oturuyor ona verin ki yanlış bir şey düşünmesin." diyen onlarca Suriyeli var. Türk toplumuna anlatılırsa bu mesele, çok iyi anlar. Çünkü bu halk, Ömer Seyfettin'in dediği gibi, âlim değildir ama ariftir. Paylaşılınca anlar. Ve bunu her sorunda da gösterdi. Suriye meselesinde bir kısım okumuşlarımız, az çok bu devletin imkanlarından daha fazla yararlananlarımız çıkıp olumsuzlukları ön plana çıkardılar. Halkta sorun yok. Sorun, okudukça halkına yabancılaşanlarımızda var. Onlar da bunlarla temas ettikçe bu süreç değişecektir diye düşünüyorum.

T. Erkut: Vatandaşlık ya da ümmet denklemine Suriyelilerin konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Göçmenlerin birtakım hakları edinmesi için muhakkak yasal bir tanımlamaya dayanmak mı gerekir, yoksa ümmet bilincinin canlı tutulması yeterli olacak mı?

T. Aldemir: Şimdi bu modern dünyanın vatandaşlık tanımı, devlet tanımı, ulus-devlet tanımı maalesef birçok sorunu da beraberinde getiriyor. Bir defa biz insanlık paydasında beraber yaşıyoruz bu dünyada. Bizim doğarken seçme hakkımız olmayan hiçbir şey üstünlük nedeni olamaz. Yani ben burada doğmuşum, Suriyeli orada doğmuş... Paylaşmak esastır. Çalışarak tabi. Bunun için Türkiye'nin, Sayın Cumhurbaşkanı'nın dillendirdiği o vicdan konusunun, merhamet konusunun ve bu konulara karşı duyarlılığın altını dolduracak bir hukuk sisteminin olması lazım. Şu anki anayasada, bırakın Suriyelileri, bir kısım konularda Kürtlere yer bulamıyoruz. O zaman yeniden çok dilli, çok kültürlü ve çok dinli aynı zamanda çok hukuklu bir anayasal sistemi ivedilikle getirmemiz lazım. Bunun içerisinde Suriyeli de Iraklı da unutulmamalı. Anadolu kaç medeniyet havzasının, imparatorluğun başkentidir. Burayı Avrupa'nın herhangi bir ülkesi ile karıştırmayalım. Burası dünyanın her milletinin ve her mezhebin, meşrebin, kültürün geçiş yeridir. Onun için bunların varlığı bir tehdit değil. Biz o kadim adalet teorisinin altında, herkes için adalet, herkes için özgürlük, herkes için merhamet ve vicdan diyen bir felsefeyi burada hâkim kıldığımız zaman buranın imkânları hepimize yeter ve yeniden İslâm dünyasındaki kaosu, Avrupa'nın estirdiği o sömürgeciliği bertaraf edebiliriz.

Bizim vatan tasavvurumuzun başkentidir Anadolu. Bizim gerçek ülkemiz o gönül coğrafyamız dediğimiz Afrika, Asya, Ortadoğu, Balkanlar... Devletlerin sınırları olabilir. Ama düşüncelerin, fikirlerin, vicdanların, merhametlerin sınırları olamaz ki. Şurada bir acı varsa bu Türk mü Suriyeli mi diye bakamayız ki. Şurada bir hasta var, şurada bir cenaze var, şurada bir yaralı var onun milliyetine bakamayız. İnsan mı? İnsan. Canlı mı? Canlı. Onu insan-hayvan diye bile ayırmayız. Biz bunları yaşattıkça var olmuşuz. Onun için ecdadımız demişler ki, "Mezhebini, meşrebini, dinini gözetmeden insanı yaşat ki, devlet yaşasın. İşte bu telâkkiyi yeniden hâkim kılmamız lazım.

Book Review

*Strangers at Our Door**

Mehmet AKSÜRMELi**

Yokluk beni mecbur etti,

*Gurbeti ben mi
yarattım?¹*

Muhlis Akarsu

You have to understand,

That no one puts their children in a boat

Unless the water is safer than the land.

Warsan Shire

Strangers at Our Door is a book by Zygmunt Bauman, emeritus professor of sociology at the University of Leeds. Bauman is one of the most influential sociologists of our age, who wrote many books and articles in various topics. Bauman is the advocator of late modern social theory and he conceptualizes the age that we live in as a “liquid modern” time or era. I think that especially last several books of Bauman are efforts to express and contextualize his social theory and liquid modernity concept through different themes like morality, love, utopia, and social inequalities. This book also has the same intention and it can be considered as a late modern social theorists’ view on the current refugee crisis.

The book, which has no introduction and preface, consists of six chapters. Although the chapters are not directly related to each other, there are some common concepts. In that sense, first chapter is more like an introduction chapter. Concepts like stranger, moral panic, massive migration and relations between these concepts are presented in the first chapter. Bauman identifies migration for martial reasons as a modern phenomenon and mentions that “refugees from the bestiality of wars and despotisms or the savagery of famished and prospectless existence have knocked on other people’s doors since the beginnings of modern times” (p. 8-

---

* Zygmunt Bauman, Kindle Edition, Polity, 2016, 120 p, ISBN: 9781509512201.

** Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aksurmeli@gmail.com.

¹ Impossibilities forced me, did I invent the foreign land?

9). The ones who come from 'outside' and knock the other peoples' doors for mandatory reasons are the strangers "for people behind those doors" (p. 8-9). On the other hand, being strange or stranger, in essence, is a source of anxiety for indigenous people. According to Bauman, this anxiety stems from a very fundamental state. Strangers are "fearsomely unpredictable, unlike the people with whom we interact daily and from whom we believe we know what to expect; for all we know, the massive influx of strangers might have destroyed the things we cherished – and intend to maim or wipe out our consolingly familiar way of life" (p. 9-10). Moreover, this anxiety and the sense of insecurity are somehow neutral, because "one cannot help but notice that the massive and sudden appearance of strangers on our streets neither has been caused by us nor is under our control" (p. 16-17). Briefly, the people, who leave their homeland and migrate other countries, are being perceived as strangers and hosting strangers are the cause of anxiety for native people. Till that point, I have summarized how Bauman conceptualizes and explains the main mechanism of migration for our society. Bauman, moving from that point, criticizes exploiting the anxiety and the sense of insecurity rooted by refugees by politicians and different institutions. He exemplifies different cases for this exploitation, and mentions how populist politics and governments are "beefing up the anxiety" of citizens rather than "allaying their citizens' anxieties" (p. 28-29). Bauman sees migration as a mandatory result of modern times. Instead of exploiting anxieties of people and fostering 'us and they' divide in society, he points out that people should be aware of the age we live in. Globalization (or cosmopolitization), individualization, and detraditionalization are the main trends in late modern social theory. In other words, globalization (and mentioned trends) should be essentially considered, before analysing today's social phenomenon. Moreover, those trends are in the roots of turmoil that we live in our age. Bauman, in that vein, considers migration and refugees as a reminder of this fact. He mentions that "nomads – not by choice but by the verdict of a heartless fate – remind us, irritatingly, infuriatingly and horrifyingly, of the (incurable?) vulnerability of our own position and of the endemic fragility of our hard-won well-being" (p. 16-17). He also mentions that refugees and mass migration "make us aware, and keep reminding us, of what we would dearly like to forget or better still to wish away: of some global, distant, occasionally heard about but mostly unseen, intangible, obscure, mysterious and not easy to imagine forces, powerful enough to interfere also with our lives while neglecting and ignoring our own preferences" (p. 18-19).

This is a short and accessible book for the readers. It has no heavy sociological concepts or debates in it. On the contrary, time to time, Bauman quotes newspapers, TV broadcasts and public surveys; and these bring a fluid reading experience. The book's potential reader can be academic world or general public. For both group of potential reader, this book can create inspiration, sociological perspective and awareness on migration issues. To me, although the book has weak sides, it is an important contribution to the literature. Firstly, writing such a book

---

and questioning moral panic and public fear makes this book important. Especially, his critique of exploiting the moral panic is one of the significant aspects of this book. I also think that this book is not a pessimistic book that brings readers to conclusions of the end of the world, chaos, persistent turmoil etc. Rather I found it an optimistic study that calls humans to be aware of structural changes and social transformations of the age we live in. The only weak side of the book is its inability to portray tragedy of current migration crises. During ongoing Syria conflict (or Syrian civil war), according to *Humanitarian Needs Overview*², 13.5 million people are in need of help (6.5 millions of this people are children) (p. 3). This conflict created 4.18 million refugees till that time, according to the same report (p. 5). Basically, the report mentions that those numbers means that “more than half of Syria’s population has been forced to leave their homes” and this is “one of the largest population displacement since World War II” (p. 4). Those numbers are statistical indicators of the problem. Besides that, since starting of this ongoing Syrian conflict, I have been living in Gaziantep, a city in Turkey that has border with Syria. I have been witnessing “strangers”, and I live among them. For that reason, also, I evaluate this book as an inadequate attempt to portray and discuss the problem of migration.

---

² United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2015). *Humanitarian Needs Overview*. Retrieved from

https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/2016_hno_syrian_arab_republic.pdf.

Kitap İncelemesi

*Müslüman Olmak, Alman Kalmak: Yeni Avrupa'da Millet, Din ve Din Değiştirme.**

Zeynep Serap TEK TEN AKSÜR MELİ**

Dr. Esra Özyürek'e ait bu eser ilk olarak Princeton Üniversitesi Yayınevi tarafından 2014 yılında İngilizce olarak¹ yayımlanmış ve 2015 yılında Türkçeye çevrilerek İletişim Yayınevi'nden basılmıştır. Eserin içerik incelemesine geçmeden önce, kitabın kapağına dair dikkat çekici bir noktaya değinmek istiyorum. Kitabın her iki baskısında da kapakta bir kadın fotoğrafının kullanıldığını görüyoruz. Fakat kitabın isminde kadınlığa ve kadın deneyimlerine odaklanıldığına dair bir vurgu yok. Kitabın bize aktardığı verilere baktığımızda ise kitap için vurucu olan paylaşımların çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığını görüyoruz. Kitabın tamamını okuduğumuzda Müslümanlığı seçmek ve Alman kalmak olgularının yanında kadın olmanın da bu deneyimi farklılaştıran çok önemli bir belirleyen olduğunu görüyoruz. Fakat kitapta kadın ve erkek deneyimlerinin ayrıştığı noktaları betimleyen ve açıklayan ayrı bir başlık yok. Kitaba dair eleştiri olarak öne sürebileceğim nadir noktalardan biri bu konuda ortaya çıkıyor. Çalışmanın verileri açık şekilde kadın olmanın Müslüman bir Alman olma deneyimini farklılaştırdığını ortaya koyuyor. Yazarımız birçok defa bunun farkında olduğunu bize gösteriyor. Bu nedenle, kitapta ayrı bir bölüm sadece bu farklılığa ayrılıyorsa, çalışmanın verilerinin özgünlüğü daha iyi aktarılabilirdi.

Kitabın kapağının anlattıklarına odaklanmaya devam edersek, başka bir ilgi çekici nokta daha karşımıza çıkıyor. Kitabın İngilizce baskısının kapağında Avrupa'da anlaşılan klasik Müslüman kadın algısından ayrıışan bir kadın imgesiyle karşılaşıyoruz. Bu kapaktaki fotoğrafta, elinde tuttuğu sigarası, tırnaklarında kırmızı ojesi, dudaklarında yine kırmızı ruj ile elli yaşlarındaki bir kadın, uzun başörtüsü ve bol olduğunu tahmin ettiğim kıyafetiyle doğrudan objektifin içine bakıyor. Beden dilindeki ve bakışlarındaki iddialı ifade okuyucunun dikkatini çekiyor. Princeton Üniversitesi Yayınevi'nden basılan 2014 tarihli İngilizce baskıdaki bu kapak, kitabı İngilizce baskısını okuyacak uluslararası kitesine hem Müslüman hem kadın hem de Alman olmanın çarpıcı bir portresini sunmaya çalışıyor. Kitabın İletişim Yayınevi'nden 2015'te çıkan baskısında ise Türkçe okuyan okur için daha az iddialı bir kadın portresiyle karşılaşıyoruz. Bu defa, Avrupa

* Esra Özyürek, İletişim Yay., 1. Basım. İstanbul 2015, 272 s., ISBN-13: 978-975-05-1797-6.

** Arş. Gör. Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, zeynepteekten@gazi.edu.tr.

¹ Özyürek, E., *Being German, Becoming Muslim: Race, Religion, and Conversion in the New Europe*, Princeton University Press, 2014.

esintisi elinde dergi tutan sarı saçlı genç kızdan daha ziyade, arka plandaki bir Alman kentiyle verilmiş. Kitabın İngilizce baskısında Batılı gözler için çok çarpıcı bir portre çizilirken, Türkçe okuyanlar için Türkiye’de görmeye alışık olduğumuz bir Müslüman genç kız portresiyle okuyucuya ulaşılmaya çalışılmış.

Bu kitap incelemesi farklı ana temaları merkeze alınarak yazılabilir. Mühtedi Almanların Alman toplumuna kabullerinin sınırları, Almanya’da yaşadıkları sorunlar ve bu kişilerin Alman toplumundan dışlanma deneyimleri kitapta yer bulan temalar arasındadır. Kitapta tespit edebileceğimiz diğer temalar ise Mühtedi Almanların Müslüman kimliklerini merkeze alarak örgütlenme biçimleri, Avrupa’da Selefilik’in yayılması, islamofobi olgusu ve İslam’ı bir Alman olarak yaşarken ortaya çıkan yeni geleneklerdir. Bu temaların her biri, ayrı bir kitap incelemesinin odak noktaları olabilir. Bu incelemede ise kitabın verilerinde sıkça karşımıza çıkan Alman mühtedilerin İslam’ı saflaştırma argümanları, bu anlayışa sebebiyet veren Avrupa merkezci (*eurocentric*) eğilim ve buna bağlı olarak kendilerini göçmen Müslümanlardan ayırıştırma istekleri merkeze alınacaktır. Avrupa merkezci eğilimlerin Müslüman olmayan Batılılara özgü olmadığı, mühtedi Almanların da bu eğilime sahip oldukları kitabın çarpıcı tespitleri arasındadır. Kısacası, mühtedi Almanların Müslüman göçmenlerle kurdukları ilişkinin Avrupa merkezci ekseninde devam ettiği tespiti gözden geçirilecektir. Kitabın yazarı da çalışmasının ana temalarından biri olarak bu noktayı belirtmiştir.

Kitap, mühtedi Almanların kendilerine “gerçek İslam”ı Avrupa’da temsil etme görevini biçtiklerini açıkça ifade ediyor. Türkiye’den alışık olduğumuz “gerçek İslam bu değil” tartışmasının mühtedi Almanlar için de geçerli bir tartışma olduğunu görüyoruz. Peki, Mühtedi Almanların “gerçek” olmamakla itham ettiği İslam tanımı nedir? İlk olarak mühtedi Almanlar terörist eylemlerin dayanaklarının İslam’dan alınamayacağını savunmaktalar. Bunun yanında “gerçek olmayan İslam’ı” göçmenlerin yaşadığı İslam olarak da tanımlıyorlar. Kitapta mühtedi Almanların kendilerini Müslüman göçmenlerden daha iyi Almanlar olarak gördüğü de ifade ediliyor. Bunun beklenir bir durum olduğu düşünülebilir çünkü mühtedi Almanlar hayatlarının tümünde Alman olarak toplumsallaşma sürecini geçirmişlerdir. Fakat bunun yanında mühtedi Almanlar kendilerini Müslüman göçmenlerden daha iyi Müslümanlar olarak gördüklerini de bazen açık bazen kapalı olarak ifade ediyorlar. Mühtedi Almanlar, göçmen Müslümanların dinleri hakkında çok az bilgi sahibi olduklarını, bilgi edinmek için bir çaba içine girmediklerini, bilgisizliklerinden kaynaklanan boşlukları ise etnik kökenlerinin gelenekleriyle doldurduklarını düşünüyorlar. Bilgisizlikten kaynaklanan boşlukların gelenekler ile doldurulması şeklinde ifade ettikleri pratikler ise İslam’ın “saf” olarak düşündükleri şekline aykırı olarak yorumlanıyor.

Yazarın mühtedi Almanlar ve göçmen Müslümanlar arasındaki gerilimi analiz ederken verdiği örneklerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesinin İslami olan - geleneksel olan ayrımında Alman mühtediler için önemli olduğunu görüyoruz. Namus cinayeti, kadın sünneti, burka giyme zorunluluğu, kız

çocuklarının eğitimlerine engel olunması, kadınların çalışmasının engellenmesi, kadın ticareti gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği barındıran uygulamaların, İslam dışı kültürel geleneklerden kaynaklandığını savunan mühtedi Alman kadınlar çoğunluktadır. İslam'ı göçmenlerin din dışı adetlerinden arındırarak saflaştırma arzusu, mühtedi Almanlar için birçok örnekte kadınlara dair konularda ortaya çıkmaktadır.

Göçmen Türklerden Ayrışma Arzusu

Yazar, mühtedi Almanlarla, Müslüman göçmenler arasındaki gerilime işaret ederken Türklerin yerini de özel olarak vurguluyor. Bir mühtedi Alman görüşmecinin babasının, kendisini örtünme kararından sonra başörtüsü ile gördükten sonra "Türk kadınlarına benzemişsin" diyerek verdiği tepkinin Alman toplumu içerisinde özel bir anlamı vardır. Almanya'da birçok durumda Müslüman ve Türk kelimeleri birbirinin yerine kullanılan sözcüklerdir². Kitabın yazarı ise Türk kelimesinin işçi sınıfına mensup eğitimsiz göçmenler için kullanılan bir kelime haline geldiğini ifade eder (s. 128). Türk kadınlarının Almanlarla konuşmaması, kadınların eşlerinin arkalarında yürümesi, çok çocuk sahibi olmaları ve kamusal alanda nazik davranmamaları (s. 112) gibi pratiklerin Almanya'da Türkleri tanımlamak için sıkça başvurulan ifadeler olduğunu yazarın kitapta yaptığı alıntılardan anlıyoruz.

Genel olarak Alman toplumunun en düşük eğitilmiş kesiminin Türklerin oluştuğunu belirten yazar mühtedi Almanların Müslüman olmalarıyla birlikte toplumda bir statü kaybı yaşadıklarını belirtiyor. Fakir ve dışlanmış göçmenlerle aynılaştırılmamak için mühtedi Almanlar kendilerini bu gruptan özellikle ayırıştırmak istiyor.

Sonuç olarak, sonradan Müslüman olmuş Almanlar, İslam'ın Avrupa'da iyi temsil edilmesi için Müslüman göçmenleri hem daha iyi Müslümanlar hem de daha iyi Almanlar yapma görevini kendilerinde görüyorlar. Ben bu durumu Avrupa merkezci eğilim ile göçmenlere "medeniyet öğretme" arzusu olarak yorumluyorum. Kitapta Alman bir mühtedinin İslam'ı günlük yaşamda kötü temsil etmemek için dikkat ettiği durumları sıralarken bir yandan da Müslüman göçmenlerin kamusal alanda İslam'ı kötü temsil etme örnekleri olarak neleri gördüğünü anlıyoruz. Bu durumlar "saygın bir şekilde giyinme", "kibar ve yardımsever olma", "işsiz kalmama" ve "devletten işsizlik desteği almama" şeklinde sıralanıyor (s. 101). Almanya'daki Müslüman göçmenlere dair genel olumsuz yargılar olarak sıklıkla ifade edilen bu özellikleri, Alman mühtediler de göçmenlerin İslam'ı Alman toplumuna olumsuz yansıtılmaları olarak görüyor.

² Yurdakul, G. & Korteweg A., Gender equality and immigrant integration: Honor killing and forced marriage debates in the Netherlands, Germany and Britain, (2013), *Women's Studies International Forum* (41), 204-214, s. 208.

Mühtedi Almanlar bu durumda “onlardan” görünmeme arzusu ile makbul Müslüman Almanlar olarak görünme çabasına giriyor. Kısacası Müslüman göçmenler bir yandan Alman toplumunun ötekisi olarak tanımlanırken bir yandan da mühtedi Almanların ötekileri konumunu alıyor. Son tahlilde, mühtedi Almanların Müslüman göçmen tanımı Alman toplumunda yaygın olan göçmen tanımından ciddi şekilde ayrışır görünmüyor.

Yayın İlkeleri

1. Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlamak suretiyle ilahiyat ve sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı hedefler.
2. Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi, yılda iki kez (sayı) hem online hem de basılı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir.
3. Dergimizin yayın dili Türkçedir. Ancak dergimizde İngilizce ve Arapça makaleler de yayımlanabilir.
4. Dergimize gönderilecek makalelerin toplam 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özetleri metnin başına eklenmeli, İngilizce özet (İng. Abstract) verilirken makalenin İngilizce tam başlığı da özetin üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler (İng. Key Words), hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.
5. Dergiye gönderilen yazıların yayımlanma hakkı Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi Yayın Kurulu'na aittir.
6. Dergide yer alan yazıların telif hakkı saklı olup, yazılar kaynak gösterilmeden kısmen veya tamamen iktibas edilemez.
7. Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki röportajlar, çeviriler, kitap tanıtımları, kitap ve makale eleştirileri ile değerlendirmeleri de kabul edilir.
8. Dergi, DergiPark web sistemi üzerinden yayımlandığı için yayımlanmak isteği ile makalelerini göndermek isteyen yazarların <http://ilahiyat.gantep.edu.tr/dergi> adresinden derginin elektronik makale takip sistemine kayıt olduktan sonra makalelerini "word belgesi" şeklinde editöre ulaştırmaları gerekmektedir. Makale takip sistemine yazarlar nüfus cüzdanlarındaki gerçek isimleri ile üye olmalıdır. Zira buraya kaydedilecek isim sistem tarafından dergiye makale yazarı olarak kaydedilmektedir.
9. Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır. Ayrıca başka bir dergiye gönderilmiş ve hakemler tarafından olumsuz rapor almış yazılar da olmamalıdır. Sempozyum bildirimleri ise durumun makale içinde belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.
10. Yayınlanması talebiyle *dergiye* teslim edilen yazıların şekil ve içerik yönünden ön incelemesi Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi Yayın Kurulu tarafından yapılır. Bu inceleme sonucunda Kurul, yazıların hakeme

gönderilmesi hususuna karar verir. Kurul tarafından olumsuz olarak değerlendirilen yazılar hakeme gönderilmeden reddedilir. Olumlu görülen yazılar ise iki hakemin görüşüne arz edilir. (Çeviriler, orijinal metinleriyle birlikte hakemlere gönderilir).

a) Her iki hakem de “yayınlanamaz” raporu verirse, yazı yayınlanmaz.

b) İki hakemden sadece biri “yayınlanır” raporu verirse veya Yayın Kurulu hakem raporlarını yeterli görmezse, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur. Gelen rapora göre son kararı Yayın Kurulu verir. (Gerekli görüldüğü takdirde, Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi Yayın Kurulu, üçüncü hakeme başvurmaksızın nihâî kararı verme hakkına sahiptir).

c) Hakemlerden biri veya ikisi, “düzeltmelerden sonra yayınlanabilir” raporu verirse, yazı gerekli düzeltmeleri yapması için yazara geri gönderilir ve düzeltmelerden sonra gelen haliyle makale, gerekirse, nihai değerlendirmeyi almak için tekrar ilgili hakemin/hakemlerin görüşüne sunulur.

d) Onaylanan makaleler, Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi formatına uygun hale getirilmesi için yazara gönderilir.

e) Yayın Kurulu, derginin görünüm ve üslûp bütünlüğünü temin amacıyla yazılarda imlâ vs. ile ilgili küçük değişiklikler yapma hakkına sahiptir.

f) Nihâî versiyonlar son okumaya tâbi tutulur ve yayına hazırlanır.

11. Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağına en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi konu hakkında bilgilendirilir.

12. Sayı hakemlerinin ismi derginin ilgili sayısında yer alır.

13. Bir sayıda aynı yazara ait (telif/çeviri) en fazla iki çalışma yayımlanabilir.

14. Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez. Yayımlanan çalışmanın dil, üslûp ve muhteva yönünden bilimsel ve hukûkî her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına ait olup Yayın Kurulunu bağlamaz.

15. Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Gaziantep Üniversitesi *İlahiyat Akademi* Dergisi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım İlke ve Kuralları

Dergimizde *TDV İslâm Ansiklopedisi'nin (DİA)* imlâ kaideleri esas alınır. Buna bağlı olarak;

1. Dergiye gönderilen yazılar, PC Microsoft Word (en az office 2003 sürüm) programında yazılmalı veya bu programa uyarlanarak gönderilmelidir.

2. Çeviri, sadeleştirme ve transkripsiyon yazılarına orijinal metinlerin fotokopileri eklenmelidir. Ayrıca kitap tanıtım ve değerlendirmelerine kitap kaynak resmi JPEG formatında eklenmelidir.

3. Sayfa düzeni: 17.5x25 boyutunda, kenar boşlukları soldan 3 cm, sağdan 3 cm, üstten 4 cm alttan 3 cm şeklinde ayarlanmalıdır.

4. Yazı biçimi: Palatino Linotype (ana metin: 10, dipnot: 8 punto, Özet ve Abstract: 9 punto); satır aralığı: Tek; paragraf aralığı: önce: 0 nk; sonra: 0,6 nk; Arapça metinlerde Traditional Arabic yazı tipi (ana metin: 14 punto, özet ve dipnot: 12 punto) kullanılmalıdır.

5. Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri ve dipnotları dâhil olmak üzere 20 sayfayı aşmamalıdır.

6. Varsa yazıdaki tablo, grafik, resim vb. nesnelerin sayfa düzeni genişliği olan 12 cm ebadını aşmamalıdır.

7. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir. Ayrıca yazıların içine isim ya da yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler de konulmamalıdır.

8. Kaynakça yazarın soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

9. Dergimizde referans gösterme yöntemi olarak Chicago of Manual Style (CMS) ve APA sistemi esas alınmaktadır.

The Journal of Theologic Academy

year: 2016 issue: 4 a bi-annual international journal of academic research

"MIGRATION AND RELIGION"

- Syrian Immigrants and Religious Life: Adaptation, Encounter, Affinity: The Case of Gaziantep - Erol ERKAN
- The Refugee System in Comparison Political Asylum Tradition in Islamic Law - Hüseyin BAYSA
- The Analysis of Difference and Help in the Context of Migration According to the Quran - Halil ALDEMİR
- Explanation of Problems of Immigration the Subject: Philosophical Investigations in the Context of Hospitality Philanthropy and Righteousness - Mehmet ULUKÜTÜK
- The Prophet Mohammed's Approach to the Problem of Immigration in Terms of Crisis Management and its Current Value - Muammer BAYRAKTUTAR
- Socio-Economic Reflections of Migration: The Example of Syrian Immigrants in Gaziantep İbrahim ARSLAN, Yusuf BOZGEYİK, Erdal ALANCIOĞLU
- Religion as a Cause of War Triggering the Flows of Migration in the Middle East - Ömer CİDE
- Hijra (Immigration) As an Act of Obedience in Islam and Immigrants - Mehmet DEMİR
- The Migration from Syria to Turkey: Causes, Consequences and Hopes Muhammed Şeyh Muhammed NECCAR/ Translated by Tuba ERKUT
- Interview: Religious Reflections of Migration: Religion and Religiosity in the context of Syria and Turkey Mahmut KAYA
- Interview: Turgay ALDEMİR
- Book Review: "Strangers at Our Door" - Mehmet AKSÜRMEİ
- Book Review: "Being German, Becoming Muslim: Race, Religion, and Conversion in the New Europe" Zeynep Serap TEKTEN AKSÜRMEİ